

- 25128 -

Bəsirət ünvanı

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

**"Odlar Yurdu"
Bakı-2002**

66.3 (5.4) 8

Y56

B(48)

Əhməd Abdulkərim oğlu Vəliyev

*Redaktor: Əli Əlirzayev, millət vəkili, iqtisad elmləri doktoru,
professor*

B(48) Bəsirət ünvanı. Bakı. Odlar Yurdu. 2002. 256 səh. (şəkilli)

B(48) 060822319 elansız
M-073-02

© "Odlar Yurdu" nəşriyyatı 2002

"...İlham Əliyev həm biliyinə, həm ağılına, həm təcrübəsinə, həm də insani keyfiyyətlərinə görə Azərbaycanın siyasi səhnəsində öz yerini tutub."

Heydər Əliyev

ÖN SÖZ YERİNƏ BİR NEÇƏ SÖZ

Biz azərbaycanlılar öz etnopsixologiyəmizə görə ənənəçi xalqıq. Milli-mənəvi dünyamız bunsuz çox kasad olardı. Bizdə bir ata kultu var. Bu, Dədə Qorqud ənənəsidir. Bunsuz, bəlkə də var ola bilməzdik.

Bizlərdə oğul atadan öyrənir və ata yolunu gedir. Atadan öyrənməyən oğul ənənəni davam etdirə, deməli, milli kimliyimizi, adət-ənənələrimizi, milli ruhumuzu yaşada bilməz. Biz bununla güclüyük, bu hesaba varıq. Təsadüfi deyil ki, azərbaycanlıların tarixin dərin qatlarından, minilliklərdən bu günədək gəlib çatan müdrik bir deyimi var: "Meyvə öz bu dağından kənara düşməz". İnsanlar arasında da belədir: yaxşı övlad ata yolunu müqəddəs sanar, bu yolla getməyi son, ali məqsəd bilər.

...Laertli Diogen yazırdı: "...pifaqorçu Ksenofil: "Oğlan uşağını ən yaxşı tərbiyə etmək üçün nə etmək lazımdır" sualına - "Onu yaxşı qanunları olan dövlətdə dünyaya gətirmək lazımdır" - deyər cavab vermişdir".

Xoşbəxtlikdən, bizdə dövlət işi və siyasət də tarixən məhz əxlaq amili üzərində qurulub. Biz azərbaycanlılar tarixən öz əxlaqı ilə məşhurdur. Azərbaycanlılar dövlət işinə, siyasətə, fəlsəfəyə, ictimai-siyasi dünya-görüşü sistemlərinə əxlaq anlayışı gətirən yeganə xalqdır. Bizim anlayışımıza görə, dövlət yalnız əxlaq üzərində bərqərar olunanda ədalətli olar. Elə bundandır ki, bizdə milli, tarixi şəxsiyyətlərimizə qarşı güclü bir ehtiram hissi var. Çünki bizdə əxlaqın özü böyük şəxsiyyətlərə ehtiram hissi üzərində qurulub. Məhz bu səbəbdəndir ki, bizim tarix böyük şəxsiyyətlərin tarixidir. Bəzən deyirlər ki, bir xalqın, bir ölkənin tarixinə şəxsiyyət amilinin əsas götürülməsi prizmasından yanaşmaq düz deyil, yəni şəxsiyyətlərin rolunu şişirtmək, tarixi onların fəaliyyətinə nəzərən yazmaq olmaz və s. Amma unutmayaq ki, hamının qeyd-şərtsiz qəbul etdiyi bir həqiqət var: şəxsiyyətlərsiz yazılan tarix bir qayda olaraq anonim tarixdir və elə buna görə də onun böyük dəyəri ola bilməz.

Həm buradan, həm də Azərbaycan dünəninin zənginliyi reallığından çıxış edərək Azərbaycan tarixinin necə yaranması məsələsinə dair fikir yürütmək çətin deyil. Tarixdə çoxlu böyük liderlərimiz, dühalarımız, böyük şəxsiyyətlərimiz olub. Uzağa getməyərək, son 500 illik tariximizi götürək. Şah İsmayıl Xətəinin tariximizdəki yeri və rolu bu baxımdan böyük örnekdir. Buraya Cavad xan, Fətəli xan, Nəriman Nərimanov, Heydər Əliyev də əlavə olunmalıdır. Bu şəxsiyyətlərimizi öyrənmədən Azərbaycan tarixini öyrənmək mümkün deyil.

XX əsrin Azərbaycanı tariximizə Fətəli Xan Xoyski, Nəriman Nərimanov, Heydər Əliyev kimi nəhəng dövlət xadimləri verib. Bu şəxsiyyətlərimiz Azərbaycanın ötən yüzillikdəki simasını müəyyən edir.

Azərbaycan indi sürətli şəkildə inkişaf etməkdədir. Bu isə özünü həm də yeni dövrün liderlərinin, yeni dövrün qəhrəmanlarının yetişməsində göstərməlidir. Belə qəhrəmanlar, yeni dövrün liderləri, yeni missiyanın daşıyıcıları necə yetişib? Azərbaycanın son bir qərindən çox tarixi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Və Azərbaycanın son 14-15 ildə yaşadığı ha-

disələr, qarşılaşdığı olaylar "Heydər Əliyev" anlayışının bizdən ötrü nə qədər əhəmiyyətli və vacib olduğunu əyani şəkildə göstərir. Bu isə həm də o deməkdir ki, yeni dövrün liderləri "Heydər Əliyev" anlayışından kənarda yetişib formalaşa bilməz. Çünki bu anlayışdan kənarda "Azərbaycan" anlayışının özü yoxdur. Azərbaycanın bütün gələcəyi, mövcudluğu yalnız bu halda təmin oluna bilər ki, yeni liderlər Heydər Əliyev yolunun davam və inkişaf etdirilməsi düşüncəsi əsasında təşəkkül tapsın.

Azərbaycanın tarixi həm də dahi şəxsiyyətlərin və böyük liderlərin tarixidir. Nə yaxşı ki, biz bu sahədə də ənənələri davam etdiririk. Heydər Əliyevin böyük tarixi rolu həm də ondadır ki, O, Azərbaycanın gələcəyini təmin edə bilən, ölkəni yaşadacaq güclü dövlətçilik qabiliyyətinə malik yeni nəsil formalaşdırıb. Bu nəslin ən istedadlı nümayəndəsi Heydər Əliyevin yolunu ləyaqət və məsuliyyət hissi ilə davam etdirən, buna sadəcə olaraq təkcə ictimai, milli, tarixi vəzifə kimi deyil, həm də geniş anlamda bir əxlaq məsələsi kimi baxan İlham Əliyevdir.

İlham Əliyev. Bu ad Azərbaycanın XX-XXI əsrlər tarixinə artıq çoxdan yazılıb. İlham Əliyev buna öz istedadı və zəhmətsevərliyi ilə nail olub. O, hazırda ölkə siyasətinin Heydər Əliyevdən sonra ikinci ən nüfuzlu şəxsidir. Tanınmış ingilis müfəkkiri Valter Skott deyirdi ki, "ağıl nüfuzdan yox, nüfuz ağıldan törəyir, ağıldan doğmayan hər cür nüfuz gücsüzdür".

Dövlət Neft Şirkətinin I vitse-prezidenti, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin I müavini, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti, Azərbaycan parlamentinin Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı nümayəndə heyətinin rəhbəri, millət vəkili İlham Əliyev bu mərtəbəyə qədər yalnız öz ağılının, fərasət və istedadının, bəsirətli və təmkinli olmasının, çalışqanlığının və məsuliyyətliliyinin hesabına gəlib çatıb. Onun gənc yaşında bunca böyük ictimai və siyasi nüfuz qazanmasının izahını vermək elə də çətin deyil. Yapon fəlsəfəsində çoxdan sınaqdan çıxmış bir postulat var: "Rəhbərlər yaşlılara və cavanlara deyil, ağıllılara və axmaqlara bölünür". Bir sözlə, nüfuzlu lider kimi yetişmək üçün tələb olunan yeganə şey ağıl faktorudur.

...Biz bu kitabda İlham Əliyev haqqında, onun bəsirəti, ağıldan qaynaqlanan sarsılmaz nüfuzu, iti zəkası, fenomenal şəxsiyyəti haqqında danışmağa çalışacağıq. İlham Əliyev fenomeninin sadə şəkildə izahını verməyə səy göstərəcəyik. ...O, böyük və ağır bir missiyanın daşıyıcısıdır. Bu missiya həm də çox şərəfli bir missiyadır. Sözü gedən missiya ona görə ağır və böyükdür ki, Azərbaycanın adı ilə bağlıdır. Ona görə şərəflidir ki, yenə də... Azərbaycanın adı ilə bağlıdır.

...İlham Əliyevin yuxarıda sadaladığımız vəzifələrinin yanında daha ikisi var. O, Azərbaycan adına tapınıb, bu adı daşıyır, bu adı doğruldur, bu adla fəxr edir və azərbaycanlı olmaq vəzifəsini ləyaqətlə yerinə yetirir. Bir də Heydər Əliyev kimi dahi şəxsiyyətin oğlu və onun layiqli davamçısı olmaq vəzifəsini icra edir. İlham Əliyev fenomenini axıra qədər dərk etmək üçün bu iki məsələyə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

"Bəsirət"-uzaqqörənlik, müdriklik, zəkalılıq anlamında işlədilir ki, biz də sadalanan keyfiyyətlərin ünvanını İlham Əliyev şəxsiyyətində görürük.

TARİXİMİZDƏ İZİ OLAN ŞƏXSİYYƏT

İNDİKİ MÜSTƏQİL VƏ QÜDRƏTLİ AZƏRBAYCAN HANSI DAYAQLARA SÖYKƏNİR?

YAXUD HEYDƏR ƏLİYEV ERASI AZƏRBAYCAN DÖVLƏTÇİLİYİNİN QIZIL DÖVRÜDÜR (II VƏ III RESPUBLİKALARIN ƏSAS XARAKTERİSTİKASI)

Azərbaycan xalqı dünyanın ən qədim və ən mədəni xalqlarından biridir və bizim əzəmətini, əhəmiyyətini, mahiyyətini bəzən hələ də axıradək görə bilmədiyimiz möhtəşəm bir dövlətçilik tariximiz var. Biz, şərəfli keçmişə malik, tarix yaradan xalqıq. Bununla belə, tarixə nəzər saldıqda Səfəvilər dövlətinin süqutundan sonra Azərbaycanın dövlətçilik tarixində müəyyən bir fasilə yarandı. Dünya tarixindən məlumdur ki, Azərbaycanın dövlətçilik tarixindəki fasilə planetar miqyaslı proseslərin məntiqi və qaçılmaz nəticəsi idi. Nəhayət, Azərbaycan xalqının milli enerjisi, milli özünüdərkli ən yüksək həddə çatanda biz yenidən öz siyasi və milli kimliyimizi təsdiq etmək üçün şərəfli bir savaşa qalxdıq və möhtəşəm bir tarix yaratdıq. XX əsrin əvvəllərində, dünya nəhənglərinin amansız savaşının, dünyanı bölmək uğrunda çarpışmalarının getdiyi bir vaxtda Azərbaycan xalqı öz dövlətini qurdu. Bu, 1918-ci il, mayın 28-də elan edilən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və yaxud Azərbaycan Demokratik Respublikası idi. Bu dövlət biz azərbaycanlıların dünyanın ən mədəni, ən savadlı, ən nəcib, ən humanist xalqlardan biri olduğunu göstərirdi. Bu dövlət bizim zəka, intellekt, idrak göstəricimiz idi. Əksər ölkələrdə hələ feodalizmin qalmaqda davam etdiyi bir vaxtda azərbaycanlılar bütün Şərqdə - bütün müsəlman və türk dünyasında ilk demokratik respublika nümunəsi yaratmışdı! Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti cəmi 23 ay - 1918-ci ilin mayından 1920-ci ilin aprelindək mövcud oldu. Bu Cümhuriyyət azərbaycanlıların XX əsr ərzində qurduğu 3 respublikadan birincisi idi.

Sonra 71 il davam edən II respublika dövrü başlandı. İndiki nəslin çoxunun gördüyü - Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası II respublika dövrü idi. I respublika müstəqil dövlət idi, II respublika isə keçmiş SSRİ-nin 15 subyektiindən biri. Nəhayət, 1991-ci il, oktyabrın 18-də Azərbaycan xalqı öz milli-siyasi kimliyini təsdiqləyərək dövlət müstəqilliyini elan etdi. Beləliklə də indiki müstəqil Azərbaycan Respublikası yarandı. Bu, biz azərbaycanlıların XX əsrdə qurduğumuz III respublika qu-

ruluşudur. Qisası, təkcə XX əsr ərzində üç dəfə respublika yaratdıq. Bunlardan ikisi - I və III respublikalar tam müstəqil dövlət kimi səciyyə-ləndirilir. İnsanın ali, son məqsədi Allah-təalanın ona doğuluşdan bəxş etdiyi AZADLIQDIR. Bəşər övladı yarandığı gündən etibarən öz təbii AZADLIĞINA doğru yol gedir. Dövlət də bu azadlığa can atan insanla-rın bir-birinə ictimai, sosial, hüquqi, siyasi, iqtisadi, mədəni, mənəvi tel-lərlə bağlanması, vahid etnokulturoloji, etnososial və etnosiyasi sistem yaratması, bir-biri qarşısında daha doğrusu, bir nəfərin hamı, hamının isə bir nəfər qarşısında ictimai öhdəlik götürməsi, bir-birinin təhlükəsiz-liyinə təminat verməsidir. Hər bir millət, hər bir xalq özünü dərk edən-dən, öz milli kimliyini anlayandan bir ideal uğrunda -azadlıq və müstə-qil dövlət yaratmaq uğrunda mübarizə aparır. Biz azərbaycanlılar I və III respublikalarımızı yaratmaqla bu milli-siyasi ideallarımızı gerçəkləşdir-mişik. Elə buna görədir ki, I və III respublikalarla bağlı bizdə hər hansı fikir ayrılığı, hər hansı mübahisə yoxdur. Hamımız tam haqlı olaraq be-lə düşünürük ki, dövlət müstəqilliyimiz ən qiymətli sərvətimizdir və mil-li-siyasi azadlığımızın, zəngin maddi, milli-mənəvi və sair sərvətlərimi-zin sahibi olmağımızın alternativini yoxdur.

1920-1991-ci illərdə mövcud olmuş II respublika dövrünə münasibətlə bağlı vəziyyət isə bir qədər fərqlidir. O mənada fərqlidir ki, II respublikaya münasibətdə mübahisəli məqamlara, fikir ayrılığına, bə-zənsə açıq-aşkar nihilizm və inkarçılıq elementlərinə rast gəlirik. Tez-tez eşidirik ki, sovet erası Azərbaycana yalnız məhrumiyyətlər gətirdi, biz öz sərvətlərimizdən məhrum edilmişdik, ixtiyarımız öz əlimizdə de-yildi, müstəmləkə vəziyyətinə düşmüşdük və s. Bir çoxları bir qədər də qabağa gedərək iddia edir ki, 71 illik sovet sosializmi dövrü tariximizdə guya itirilmiş dövrüdür, azərbaycanlıların iki-üç nəslə Azərbaycan üçün, onun xalqı üçün guya heç bir faydalı iş görməyərək sadəcə olaraq so-sializm erasının qurbanına çevrildi və s.

Biz doğrudanmı 71 ildə heç nəyə nail ola, inkişaf edə, irəliyə doğru addım ata bilmədik? II respublika dövrü Azərbaycan xalqının tari-xinə doğrudanmı yalnız qara dövr kimi, uğursuzluq zolağı kimi, itirilmiş tarix, itirilmiş imkanlar dövrü kimi daxil olub? Tez-tez, özü də çoxları tər-rəfindən "şər imperiyası" adlandırılan SSRİ dövründə biz azərbaycanlı-lar özümüz üçün həqiqətənmi heç bir xeyirli iş görməmişik? Sovet so-sializmi dövrü yalnız ət, yağ, şəkər talonları, uzun-uzadı növbələr, əksə-riyyətin can atdığı rifahın qeyri-mümkünlüyü, çox vaxt ironiya ilə xatırla-nan sosializm yarışı, plandoldurma erası kimi assosiasiya olunmalıdır-mi?..

Yaranan sualları tam obyektiv şəkildə cavablandırmaq elə də asan deyil. Ən azı ona görə ki, biz azərbaycanlılar II respublikamızla, yəni sovet dövrü ilə bağlı hələ uzun müddət ikili hisslər keçirəcəyik və belə düşünmək bizi hər şeyi olduğu kimi təsvir etməyə məcbur edəcək. Bu gün azərbaycanlıların mütləq əksəriyyəti II respublika dövründə do-ğulub, böyüyüb, təlim-təbiyə və təhsil alıb, şəxsiyyət kimi, sosial kəs ki-

mi formalaşılıb. O dövrün mənfi-müsbətləri də çoxumuzun xatirindədir. Etiraf etməliyik ki, sovet sosializmi dövrünün yalnız neqativ tərəflərini əsas götürənlərin arqumentləri heç bir halda təkzib oluna bilməz. Bəli, sovet dövrü 1937-ci ilin amansız repressiyaları demək idi. Sovet dövrü biz azərbaycanlıları təkcə əzəli-əbədi torpaqlarımızdan - indi Ermənis-tan adlanan Qərbi Azərbaycan torpaqlarından yox, həm də dinimizə - İslama bağlılıq imkanlarından məhrum etdi. SSRİ dövrü yüz minlərlə soy-daşlarımızı öz dədə-baba torpaqlarından - Zəngəzurdan, Göyçədən, Ve-dibasardan Azərbaycanın aran zonalarına qovub orada dəhşətli əzabla-ra düşür etdi. SSRİ dövrü azərbaycanlıları Qazaxıstanın, Sibirin şaxtalı çöllərinə sürgün etdi. Sovet dövrü Azərbaycanın milli elitasının əhəmiyyətli hissəsini represiyalara uğratdı. Cavid Əfəndini, Heydər Hüseynovu, Mikayıl Müşfiqi, Sultan Məcid Qənizadəni, Firudin bəy Köçər-lini, Həmid bəy Şaxtaxtinskini, Salman Mümtazı, Xudat bəy Məliklini, Cavad bəy Məlikyeqanovu, Məmmədhasən Hacınskini, Xudat bəy Rəfibəyovu... Azərbaycan elminin, mədəniyyət və incəsənətinin, ədə-biyyatının, milli-ictimai fikrinin daha neçə-neçə görkəmli nümayəndə-lərini, elitar ziyalılarımızı məhz sovet sosializminin acı reallıqları, repres-siv tədbirləri məhv etdi. SSRİ dövrü bizə Dağlıq Qarabağ problemi kimi ağır bir problemi miras qoydu. Elə 20 yanvar hadisəsini xatırlamaq kifayətdir ki, SSRİ-nin xalqımıza qarşı aqressiyasını görəsən. Yeraltı və yerüstü sərvətlərimiz barədə sərəncam verməyə hüququmuz yox idi. Özümüzü dünya xalqlarına müstəqil, yəni birbaşa şəkildə tanıda bilmir-dik, rifah halımız əməyimizin və sərvətlərimizin səviyyəsinə uyğun gəl-mirdi. Təfərrüatlara varmayaraq bir sözlə belə deyək ki, o dövrdə xeyli neqativ hallar var idi. Bəli, sovet dövründə belə faciələr, çətinliklər, müşküllər olub. Bunlar inkar edilə bilməz. Amma eyni zamanda o da danılmaz gerçəklikdir ki, indi çoxlarının hansısa hissini, ovqatın, yaxud siyasi baxışların təsiri altında kor-korənə tənqid və təftiş etdiyi, mexani-ki şəkildə inkar və rədd etməyə çalışdığı sovet erası Azərbaycanı savad-sız bir ölkədən intellektual bir ölkəyə, geridə qalmış kənd təsərrüfatı və xammal əlavəsi ölkəsindən aqrar-sənaye ölkəsinə, satış bazarından sənaye məhsulları ixracatçısına çevirdi. Sovet erasının mənfi cəhətləri ilə yanaşı sözü gedən nailiyyətləri, tərəqqini, sürətli inkişafı da dilə gətir-mək lazımdır. XX əsr Azərbaycanının siyasi fəlsəfəsi bu cür ikili təbiətə malik dünyagörüşlər, siyasi baxışlar sisteminin toqquşmasından doğan həqiqətlərdə gizlənir. Belə ikililiyi tam inkar etmək mümkün deyil. Tari-ximizə ədalət hissi ilə yanaşsaq, Azərbaycan reallıqlarını axıra qədər dərk edə bilməyəcəyik.

Sözsüz ki, 1920-1991-ci illərdəki II respublika 1918-1920-ci illə-rin I respublikasını siyasi-ideoloji cəhətdən inkar edirdi. Elə I respublika da sovet dövrünə qarşı idi. Yəni qarşılıqlı inkar vardı. Amma III respublika, yəni indiki müstəqil Azərbaycan Respublikası özündən əvvəl gələn heç bir Cümhuriyyəti inkar etmir. Yalnız ona görə ki, III respublika biz azərbaycanlıların dövlətçilik tarixinin ağıl, zəka, yetkinlik dövrüdür. XXI

əsrin azərbaycanlıları I və II respublikaları heç bir halda rədd etməməlidir. Çünki həm Cümhuriyyət, həm də sovet erası bizim özümüzün siyasi yaradıcılığımızın məhsulu idi. Sovet Azərbaycanını da elə bizlər özümüz qurmuşduq. İndiki müstəqil Azərbaycan dövləti özünü təsadüfən Azərbaycan Demokratik Respublikasının hüquqi, mənəvi, siyasi varisi elan etməyib. Və bu da təsadüfi deyil ki, biz sovet erasını onun bütün sosial eybəcərliklərinə, neqativ cəhətlərinə, çatışmazlıq və çətinliklərinə baxmayaraq həm də müəyyən uğurlar fazası sayırıq. Hər üç respublikanı biz özümüz, öz iradəmizlə yaratdıq və o mərhələləri keçdik.

Bütün bunları ona görə xatırladıırıq ki, XX əsr Azərbaycanının, indiki müstəqil dövlətimizin mahiyyətini anlamağa yol tapaq. Ötən yüzilin Azərbaycanının nə demək olduğunu bilməliyik ki, XXI əsrdə, III minillikdə hara üz tutacağımız bizim üçün qaranlıq qalmasın. Azərbaycanın çağdaş dövr tarixini anlamaq, III respublikanın meydana gəlməsinə və onun öz mövcudluğunu qoruyub saxlamasına bilavasitə şərait yaradan, bizim milli-siyasi varlığını şərtləndirən ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi, mədəni-mənəvi bazisin (bünövrənin) nədən ibarət olmasını başa düşmək üçün bizim bir suala cavab verməyimiz lazım gəlir: Azərbaycan dövlət müstəqilliyini elan etmək, onu qoruyub saxlamaq və daha da möhkəmləndirmək ölkəmizə və xalqımıza qarşı böyük bir basqının olduğu bir şəraitdə necə mümkün oldu? Axı müstəqil dövlət yaratmaq üçün möhkəm sosial-iqtisadi və milli-mədəni altyapı (təməl) lazımdır. Unutmayaq ki, siyasi azadlığa nail olmaq üçün iki başlıca şərtə əməl etmək lazımdır. Azad dövlət yaratmaq istəyən hər hansı bir millət, birincisi, iqtisadi cəhətdən müstəqil olmalı, ikincisi isə fikrən, ruhən, mənən azad, intellektual baxımdan isə çox yüksək səviyyədə olmalıdır. Biz öz dövlətimizi yaratdıq və onu möhkəmləndirdik, deməli, yuxarıda göstərilən şərtlərə əməl etmək gücündə idik. Bəs buna necə nail olduq? Bu suala birbaşa cavab verəcəyik - buna ona görə nail ola bildik ki, sovet dövründə, yeni II respublika zamanı möhkəm sosial-iqtisadi və milli-mədəni altyapını yarada bilmişdik. Sovet dövrü ilə bağlı çoxlu mübahisələrin olduğunu qeyd etdik. Demokratiya və plüralizm baxımından buna normal yanaşmaq daha düzgün olardı. Amma **XX əsr Azərbaycanının heç kimdə mübahisə və şübhə doğurmayan bir həqiqəti var - bu, Heydər Əliyev faktorudur.**

Heç kimin şübhə etmədiyi reallıq budur ki, Heydər Əliyev faktoru təkcə XX əsr Azərbaycanının deyil, həm də XXI yüzil, III minillik Azərbaycanının gerçək simasını müəyyənləşdirən nəhəng bir etnosiyasi amildir. Türkiyə dövlətçiliyi tarixində böyük Mustafa Kamal Atatürk, çağdaş ABŞ-in tarixində böyük Ruzvelt, müasir Almaniya tarixində Konrad Adenauer, indiki Fransanın qurulmasında Şarl de Qoll, Hindistanın siyasi varlığında Cəvahirləl Nehru, ərəb dünyasında Camal Əbdül Nasir nə deməkdirsə, Heydər Əliyev də Azərbaycanın və ümumi sayı 50 milyon nəfərə yaxın olan bütün dünya azərbaycanlılarının tarixində o de-

məkdir. Azərbaycan gerçəkliklərini anlamaq üçün Heydər Əliyev fenomenini, onun Azərbaycan qarşısındakı xidmətlərini dərk etmək lazımdır. XX-XXI əsrlər Azərbaycanının tarixi - ən azı bir tarix! - məhz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu qeyri-adi şəxsiyyətin ictimai-siyasi fəaliyyəti haqqında indiyədək yüzlərlə, minlərlə fundamental araşdırma işləri yazılıb, kitablar, monoqrafiyalar nəşr edilib. Lakin tam məsuliyyəti ilə deyirik ki, bu mahir siyasət və idarəetmə ustasının, adı və nüfuzu Azərbaycanın hədudlarını çoxdan aşmış bu nəhəng dövlət xadiminin, planetar miqyaslı ictimai-siyasi xadimin siyasi personası, onun milli-ictimai və siyasi fəaliyyəti, dünyagörüşü və həyat fəlsəfəsi, yaratdığı siyasi və etik məktəb hələ neçə-neçə illər bundan sonra da sosioloq və tarixçilərin, cəmiyyətşünasların və politoloqların, filosofların və iqtisadçıların fundamental araşdırmalarının predmeti olacaq. Təkcə ona görə yox ki, **Heydər Əliyev sadə adamdır, lakin adi adam deyil.** Həm də ona görə ki, gəncliyində memar olmaq, gözəl binalar tikmək istəyən bu dahi şəxsiyyət taleyin xoş qismətindən başqa bir möhtəşəm abidənin - güclü, əzəmətli, qüdrətli, sivil, demokratik və müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu oldu, azərbaycançılığın və Azərbaycan dövlətçiliyinin alternativsizliyini praktika müstəvisində sübuta yetirdi.

Heydər Əliyev yarım əsrdən (!) çoxdur ki, qüdrətli, əzəmətli, azad, demokratik və mədəni Azərbaycan uğrunda şərəfli bir mücadiləddir. İndiki müstəqil Azərbaycanın bünövrəsi məhz Heydər Əliyevin ideya müəllifliyi və birbaşa başçılığı ilə qoyulub. Bu fikrimizdə mübaliğə və siyasi lirika üsurləri yoxdur. İndi haqqında bəhs edəcəyimiz reallıqlar Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycan dövlətinin yaradılmasına hələ 33 il (!) bundan əvvəl başladığını göstərir. Məsələ heç də onda deyil ki, bu çalışmalar hansı ideoloji çalarlara malik idi. Məsələ bu çalışmaların mahiyyətində və son məqsədindədir. Bizi isə forma deyil, məhz mahiyyət maraqlandırır. Həm də istənilən formallıq keçicidir. XX əsrin siyasi təcrübəsi göstərdi ki, real işləri, ictimai həyatın bütün sferaları üzrə həyata keçirilən bütün konkret layihə və tədbirləri bir müddət öz qanunauyğunluqlarına tabe edən siyasi sistemlərin siyasi çalarları zamanın gərdişinə, ümumi tərəqqi prosesinin tempinə dözməyərək dağılır, bu qılafları yeniləri əvəz edir. Bu fikrimizi sadə dilə belə çevirə bilərik ki, sovetlər dövründə salınan parkların, tikilən yaşayış və məktəb binalarının, elm və təhsil ocaqlarının, çəkilən yolların, həyata keçirilən abadlıq işlərinin, işə salınan nəhəng sənaye müəssisələrinin, əkilən ağacların və s. və i.ə. sovet sosializmi ideologiyasına, marksizmin nəzəri əsaslarına, bir sözlə, sırf ideoloji-nəzəri məsələlərə heç bir dəxli yox idi. Əsas olan işin özü, reallıqların əsl mahiyyəti idi. Bu isə o deməkdir ki, sovet dövründə əsl sovet adamı, kommunist ola-ola da Vətənə, millətə xidmət etmək mümkün idi. Əslinə qalsa bütün ideologiyalar, ictimai-siyasi fikir cərəyanları, ən müxtəlif məfkurə sistemləri millətə, dövlətə, Vətənə xidmət vasitələri kimi düşünülüb.

Heydər Əliyevin bütün həyatı, onun bütün siyasi ömürlüyü millə-

tə və Vətənə hansı vasitə ilə olursa-olsun, xidmət göstərmək nümunəsidir. Heydər Əliyev kimi şəxsiyyətlər üçün onların sağçı, solçu, liberal, mərkəzçi, bitərəf və s. olmasının heç bir fərqi yoxdur. Bu tipli şəxsiyyətləri hansı ideoloji-siyasi sistem çərçivəsinə salırsan-sal, onlar onsuz da bir işlə - geniş mənada quruculuq işləri ilə məşğul olacaqlar. Əməl adamları, real iş adamları başqa cür ola bilmirlər.

Sualı birbaşa belə qoyaq ki, Heydər Əliyevin Azərbaycan SSR-ə rəhbərlik etdiyi 1969-cu ildən 1982-ci ilə qədərki dövr bu ölkənin indisi üçün hansı özülləri, hansı ilkin şərtləri hazırlayıb? Bu dövrdə nə baş verib ki, Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyinə qovuşması, müstəqil dövlət kimi ayaq üstə durması mümkün oldu?

Heydər Əliyevin sovetlər dönəmində Azərbaycanın bilavasitə uzaq perspektivinə (deməli, bu gününə) indekslənməmiş sırf milli xarakterli fəaliyyətini əyani surətdə sübuta yetirən yüzrlər, minlərlə fakt, epizod, hadisə göstərmək mümkündür. Heydər Əliyev 1969-cu il, iyulun 14-də Azərbaycana rəhbərlik etməyə başlayanda onun cəmi 46 yaşı vardı ki, bu da sovet reallığında əsl siyasi hadisə idi. Deməli, Azərbaycan lideri həm də ənənəvi sovet stereotiplərini sındıraraq dağıtmışdı. Azərbaycan həmin 60-cı illərdə yalnız ədəbi mühitdəki cüzi canlanmadan başqa heç nə ilə seçilmirdi. Əslinə qalsa, elə həmin canlanma da o vaxt Azərbaycan SSR-in xüsusi xidmət orqanlarına başçılıq edən **böyük azərbaycanlının** xidmətləri idi. Yaxşı məlumdur ki, həmin dövəmdə cəsarətli ədəbiyyat partiya rəhbərliyindən, ideoloji işçilərdən də daha tez ayıq-sayıq xüsusi xidmət orqanları əməkdaşlarının diqqətini cəlb edirdi. Heydər Əliyev Azərbaycan SSR-ə başçılıq etməyə başlayanda respublikamız bir çox problemlərlə üz-üzə qalmışdı. İlk öncə Stalin dövründən qalma ifrat inzibətçiliğin qalıqları və Xruşşov erasının səriştəsizliyi aradan qaldırılmalı, yeni bir üslub yaradılmalı idi. Keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsi tələb olunurdu. Tənəzzülün qarşısı alınmalı, uzunmüddətli inkişaf strategiyası hazırlanmalı, respublikanın iqtisadi, intellektual, mədəni, elmi-texniki resursları səfərbər olunmalı, bütün mövcud potensial milli qalxınma yönündə hərəkətə gətirilməli, bu potensial artırılmalı idi. Azərbaycanın böyük sənaye ölkəsinə çevrilməsi onu keçmiş İttifaqın ən güclü subyekti kimi hamıdan önə çıxaracaqdı. Bundan əlavə, azərbaycanlıların milli özünüdərk prosesini gücləndirmək, azərbaycanlıların bütün SSRİ-nin partiya, təsərrüfat, sovet və hüquq-mühafizə orqanları sistemindəki xüsusi çəkisini artırmaq kimi strateji məsələlər də Heydər Əliyevi ciddi şəkildə məşğul edirdi. 46 yaşlı **böyük azərbaycanlı** ləngimədən məhz bu vacib məsələlərin həllinə girişmişdi.

Onun fəaliyyəti mahiyyət etibarilə gələcəyə hesablanmış hərtərəfli inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi deməkdir. Heydər Əliyev fenomeninə hansı prizmadan yanaşırsan-yanaş, nəticə həmişə eyni olacaq: bu fenomenal şəxsiyyətin bütün fəaliyyəti yalnız milli intibaha - böyük Azərbaycan Respublikasına aparan yolun ən vacib mərhələləridir.

Heydər Əliyevin tutalım, 1971-ci, yaxud 1977-ci ildə Azərbaycanda qurub yaratdığı bir çox strateji sənaye müəssisəsi ilə 1994-cü il, sentyabrın 20-də imzalanan "Əsrin müqaviləsi" öz məqsədi, mahiyyəti və xarakteri etibarilə eyni bir zəncirin həlqəsi, bir-birinin məntiqi davamıdır. Onların hamısı güclü Azərbaycan ideyasının reallaşmasına yönəlib.

Heydər Əliyev zamanla ayaqlaşan, onu hətta bəzən qabaqlayan siyasətçilər kateqoriyasına aiddir. Onun üçün ən vacib məsələlərdən biri elmi-texniki tərəqqinin sürətli axınından geri qalmamaqdır. O, başa düşürdü ki, ölkənin gücü iqtisadiyyatın inkişafındadır, iqtisadiyyatın da inkişafı yalnız elmi nailiyyətlərin bu sahəyə tətbiqindədir. XX yüzilin 70-ci illəri Azərbaycan iqtisadiyyatının, beləliklə, bütün cəmiyyətin modernləşdirilməsində, qabaqcıl texnologiyaların ölkə iqtisadiyyatına tətbiqində, iqtisadiyyatın elmtutumlu sahələrinin inkişafında, ölkənin elmi-texniki və intellektual potensialının artırılmasında, qabaqcıl sosial-iqtisadi infrastrukturun yaradılmasında sözün əsl mənasında **sıçrayış dövrüdür**.

Heydər Əliyevə qədərki Azərbaycan sənayesindən danışarkən yalnız neft hasilatının adını çəkmək mümkündürsə, 70-ci illərdə bilavasitə Heydər Əliyevin gərgin əməyi sayəsində qurulan sənaye-istehsal kompleksi həm də inkişaf etmiş çoxşaxəli neft-kimya, neft emalı, neft maşınqayırması, elektroenergetika, maşınqayırma, metallurgiya, məişət kimyası, boru-prokat və s. sahələr demək idi. Buraya bilavasitə Heydər Əliyevin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə tikilən və sonralar ölkənin iqtisadi həyatında mühüm rol oynayan "Ozan" Elm-İstehsalat Birliyi, Bakı Kondisionerləri Zavodu, Elektron Hesablayıcı Maşınlar Zavodu, Stasionar Dərin Dəniz Özülləri Zavodu, Azərbaycan DRES-i, Sumqayıt Kompresor Zavodu, Üst Trikotaj Fabriki, Bakı Tikiş Kombinatı, Gəncə Əlvən Metallar Emalı Zavodu, Naxçıvan şüşə qablar zavodu, Əli Bayramlı məişət cihazları zavodu və digər iri sənaye obyektlərini də əlavə etsək, sanballı bir siyahı yaranar.

Heydər Əliyev 60-cı illərə qədərki sənayecə asılı Azərbaycanı 70-80-ci illərdə sənaye ölkəsinə, istehlakçı ölkədən istehsal ölkəsinə çevirdi. Əgər 70-ci illərə qədər Azərbaycanda cəmi 233 iri və orta sənaye müəssisəsi var idisə, təkcə 70-ci illərdə və 80-ci illərin birinci yarısında 213 iri və orta sənaye müəssisəsi inşa edilərək istifadəyə verildi. Təkcə 70-ci illərdə istehsal olunan ümumi məhsul 1945-1970-ci illərdə istehsal olunan ümumi məhsuldan çox idi. Heydər Əliyev dövrü Azərbaycan əyalətinin sürətli inkişaf mərhələsi kimi xarakterizə edilir. Bu dövrdə Naxçıvanda, Gəncədə, Sumqayıtda, Lənkəranda, Əli Bayramlıda, Mingəçevirdə, Xaçmazda, Şəkiddə, Qubada və digər əyalət şəhərlərində 200-dək müxtəlif təyinatlı sənaye və istehsal müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmişdi. Azərbaycanın sənaye ölkəsinə çevrilməsində və sənayenin inkişafında həlledici rol oynayan faktorlardan biri də o idi ki, bu dövrdə elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiqinə geniş

önəm verilirdi. 1971-1985-ci illər ərzində 581 adda yeni tipli maşın, avadanlıq, aparat və cihaz nümunələri yaradılmışdı. 1056 adda mühüm sənaye məhsulunun kütləvi buraxılışına başlanmışdı, istehsalın texnoloji proseslərini idarə etmək üçün 94 avtomatlaşdırılmış sistem işə salınmışdı. 1985-ci ildə sənayedə 2519 mexanikləşdirilmiş axın xətti, 310 avtomatlaşdırılmış xətt, 1300 komplektləşdirilmiş xətt və avtomatlaşdırılmış məntəqə, sex və istehsal sahəsi fəaliyyət göstərirdi. XX əsrin əvvəllərinin Azərbaycanında bir ildə istehsal edilən məhsul 1970-80-ci illərdə cəmi 6 günə istehsal edilirdi. Azərbaycan dünyanın 65 ölkəsinə 350 növdə məhsul göndərirdi.

Heydər Əliyev dövrü Azərbaycanı iqtisadi asılılıqdan xilas etdi. Azərbaycan sovet respublikaları arasında yeganə respublika idi ki, dotasiyasız yaşayırdı. Hətta sovet dövrünün məhdudiyyətlərinin güclü olduğu dövrlərdə belə Heydər Əliyev məhz milli mənafeələrə cavab verən iqtisadi tərəqqi xəttini həyata keçirirdi. O dövrdə Azərbaycanda tikilib işə salınan iri sənaye müəssisələrinin inşası məhz Heydər Əliyevin sovet rəhbərliyindəki nüfuzu hesabına mümkün olmuşdu. Heydər Əliyev erası Azərbaycan iqtisadiyyatının hər cəhətdən inkişaf etməsi ilə xarakterikdir. Bu dövr Azərbaycanın istehsal potensialının təşəkkül tapmasında həlledici və əhəmiyyətli bir mərhələyə çevrildi. XX əsrin 80-ci illərində dünyada sənayenin, kənd təsərrüfatının və bir çox başqa sahələrin inkişaf səviyyəsinə görə ABŞ-dan sonra ikinci, bir sıra strateji məhsulların istehsalına görə isə birinci yerdə gedən SSRİ-nin təsərrüfat kompleksində Azərbaycanın özünəməxsus yeri var idi. Keçmiş SSRİ ərazisinin 0,4, əhalisinin isə 2,4 faizini təşkil edən Azərbaycan özünün nəhəng sənaye potensialı ilə SSRİ-ni öncül yerlərə çıxarmışdı. Deyilənləri xüsusilə neft-qaz sənayesinə aid etmək olar. Azərbaycan bütün dövrlərdə SSRİ üzrə neft-mədən avadanlığının əsas hissəsini, ayrı-ayrı avadanlıq növlərinin isə hamısını verirdi. **Azərbaycan həmin dövrdə neft avadanlığının istehsalına görə dünyada ABŞ-dan sonra ikinci ən güclü ölkə idi!**

Statistik məlumatlar da dediklərimizi təsdiqləyir. 80-ci illərin sonlarına doğru Azərbaycan bütün SSRİ-də istehsal edilən elektrik mühərriklərinin 12,2, elektrik-qaynaq avadanlıqlarının 10,5, mineral gübrələrin 7,4, konservlərin 3,9, pambıq məhləsinin 9,1, kükürd turşusunun 3,1, kaustik sodanın 7,4, məişət soyuducularının 5,6, xalça və xalça məmulatlarının 3,5, sintetik kauçukun və digər qiymətli kimya məhsullarının əhəmiyyətli hissəsini, məişət kondisionerlərinin isə 100 faizini verirdi.

Heydər Əliyev dövrü Azərbaycanda aqrar-sənaye kompleksinin sürətli və intensiv şəkildə inkişaf etdiyi, kənd təsərrüfatı sahələrinin öncül yerə çıxdığı dövrüdür. Ölkəmizin ənənəvi sahələrdə - qara kürü və qiymətli balıq növləri istehsalı, şərab və tütün, yaşıl çay yarpağı və pambıq, subtropik meyvələr və tərəvəz istehsalı üzrə uzun müddət davam edən birinciliyi Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi iqtisadi inkişaf strategiyasının

məntiqi nəticəsi kimi çıxış edirdi. SSRİ-də istehsal edilən ipək xammalının 15 faizi təkcə Azərbaycanın payına düşürdü. Şərab məhsullarının 15-20 faizi bilavasitə Azərbaycanda istehsal və emal olunurdu. Və bütün bunlar Azərbaycanın həmin məhsullara olan daxili tələbatının tam ödəndiyi şəraitdə müşahidə olunurdu. 1970-80-ci illər ərzində Azərbaycanın aqrar sektoru böyük sıçrayışla inkişaf etdi. Heydər Əliyev aqrar sahəni sürətlə inkişaf etdirən irimiqyaslı inkişaf strategiyasını uğurla həyata keçirdi. Azərbaycan dünyanın ən güclü üzümçülük diyarına çevrildi - 1969-cu ildə cəmi 272 min ton üzüm istehsal edən Azərbaycan 1980-ci ildə 1 milyon 481 min ton üzüm yetişdirmişdi. 1970-ci ildəki 410 min ton meyvə-tərəvəz 1982-ci ildə 850 min tonla əvəz olundu və s. Bütün bunların arxasında nəhəng fəaliyyət, böyük təşkilatçılıq bacarığı dayanırdı. Bu dövr ərzində Azərbaycanın milli gəlirinin həcmi 2,5 dəfə artmışdı. Bir sözlə, iqtisadi tərəqqi ölkəni gələcək müstəqil həyata maddi-texniki, sənaye potensialı, iqtisadi altyapının formalaşdırılması baxımından hazırlamaqda idi.

Azərbaycan iqtisadiyyatının 70-80-ci illərdəki tərəqqisi sosial infrastrukturun yaradılmasını da zəruri edirdi. Bu illərdə ölkədə həyata keçirilən tikinti-abadlaşdırma siyasətini, elm, təhsil, mədəniyyət ocaqları tikintisinin geniş vüsət almasını nəzərdə tuturuq. Bakının 8-ci kilometr, Əhmədli, Günəşli, Xırdalan, Hövsan kimi iri yaşayış qəsəbələri, mikrorayonlar məhz Heydər Əliyev dövrünün yadigarıdır. 10 ildə təkcə Bakıda 22 milyon kvadratmetr yaşayış sahəsi tikilib istifadəyə verildi, paytaxtın su təchizatı sistemi yenidən quruldu. 1970-80-ci illərdə respublikada 6 yeni ali məktəb - Dövlət Pedaqoji Rus Dili və Ədəbiyyatı İnstitutu (1973), Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutu (1973), Stepanakert (indiki Xankəndi) Dövlət Pedaqoji İnstitutu (1973), İnşaat Mühəndisləri İnstitutu (1975), Texnologiya İnstitutu (1981), Naxçıvan Dövlət Pedaqoji İnstitutu (1982) və 12 orta ixtisas məktəbi yaradıldı, həmçinin 100-dən çox yeni kafedra, 40-dək yeni fakültə, 100-dək yeni ixtisas açıldı, ən vacib sahələr üzrə mütəxəssis hazırlanmasına nail olundu. Ən vacibi də bu idi ki, Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcəyini düşünərək milli kadrların hazırlanmasına xüsusi önəm verirdi. Azərbaycanlı gəncləri daha geniş arenaya çıxarmaq üçün görülən işlər Heydər Əliyevin bu xalq qarşısındakı xidmətlərindən yalnız bir hissədir. Bilavasitə Heydər Əliyevin təşəbbüsünün nəticəsi idi ki, keçmiş SSRİ-nin ən nüfuzlu ali məktəblərinə hər il yüzlərlə azərbaycanlı gənclər göndərilirdi. SSRİ-nin 170 aparıcı elm-təhsil ocağı azərbaycanlı gənclərin üzünə açılmışdı. Bu isə təkcə minlərlə yüksək ixtisaslı milli kadr demək deyildi. Həm də o demək idi ki, indiki müstəqil Rusiyada, Belarus və Ukraynada, Baltikyanı respublikalarda ziyalı və hazırlıqlı diasporumuz formalaşırdı. İndi uğurlu fəaliyyət göstərən Ukrayna Azərbaycanlıları Konqresinin, Ümumrusiya Azərbaycanlıları Konqresinin, ayrı-ayrı ölkə və şəhərlərdəki milli təşkilatlarımızın bazasını məhz Heydər Əliyevin qayğısı sayəsində yetişən, püxtələşən, yaşadıkları ölkələrin həyatında sanballı yer tutan soydaşla-

rımız təşkil edir. 2001-ci il, noyabrın 9-10-da Bakıda prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə keçirilmiş Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı da göstərdi ki, Heydər Əliyev uzaq 70-ci illərdə bu günümüz və sabahımız üçün nə qədər vacib olan möhtəşəm bir iş görübmüş. O, bütün bunları o zaman edirdi ki, mərkəzi hökumət biz azərbaycanlılara üzde də olmasa gizlicə, ikinci növ kimi baxır, azərbaycanlılara etibar və etimad göstərmirdi. Heydər Əliyev bütün bu xəfif və gizli müqaviməti görür, lakin geri çəkilmirdi. İncə siyasət yürüdərək Heydər Əliyev üst-üstə 10 mindən çox azərbaycanlı gənci respublikadan kənarda yüksək səviyyədə ali təhsil almağa göndərdi. Bu yerdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən qızıl pul müqabilində Avropaya təhsil almağa göndərilən və 1919-cu ildə təntənə ilə yola salınan 100 azərbaycanlı gənci xatırlamaq olmur. Əsrin sonunda Heydər Əliyev bu nəcib misıyyanı davam etdirərək öz millətinə, xalqına, xalqın tarixi və milli ideallarına xidmət edirdi. Heydər Əliyevin respublikadan kənarda təhsil almağa göndərdiyi gənclər Azərbaycanın sabahkı, yeni indiki kadr potensialı olmaqla bərabər həm də Azərbaycanın təbliğatçıları demək idi. Respublikamız bununla həm populyarlaşır, tanınır, həm də yeni biçimli, keyfiyyətli, hazırlıqlı bir milli-intellektual və texniki kadr təbəqəsi qazanırdı. Bütün bunlar Azərbaycana müstəqillik illərində çox lazım olacaqdı, Azərbaycanın kadr potensialı çatışmazlığı ilə qarşılaşmamasını, öz milli kadrlarına güvənməsini təmin edəcəkdı.

Heydər Əliyevin bu millət qarşısında daha bir misilsiz xidməti odur ki, bu **böyük azərbaycanlı** qeyri-ruslara qarşı gizli bir etimadsızlıq ab-havasının hakim olduğu bir şəraitdə Azərbaycanda Cəmişid Naxçıvanski adına hərbi məktəb yaratmağa nail oldu. Bu dövrü üçün o qədər də asan məsələ deyildi. Lakin Heydər Əliyev öz iradəsini ortaya qoyaraq, hər cür müqavimətə sinə gərdi və Azərbaycanın indiki günlərində - Ermənistanın işğalçı ordusunun təcavüzünə məruz qaldığımız vəziyyətdə bizə hava-su kimi lazım olan hərbi məktəbi yarada bildi. Bu isə müstəqil Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrinin təşəkkülü və indiki durumu nöqteyi-nəzərindən fəvqəladə dərəcədə böyük əhəmiyyətə malik olan addım idi.

Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik elədiyi 1970-ci illər, daha doğrusu, 1969-1982-ci illər azərbaycanlıların milli özünüdərkinin nəzərəcarpacaq dərəcədə sürətlə baş verməsi dövrü idi. Heydər Əliyevin siyasi personası və onun milli ruhlu fəaliyyəti azərbaycanlıların milli mənlilik hissinin inkişafına güclü təkan verən, milli şüurun yüksəlişini təmin edən amil idi. Heydər Əliyev Azərbaycanın özünü müstəqil şəkildə yaşatmağa və idarə etməyə qabil olduğunu isbat etməyə çalışdı ki, buna da nail oldu.

Heydər Əliyev Azərbaycanı hamıya qəbul etdirdi, mərkəzi onunla hesablaşmaq zorunda qoydu. Azərbaycan mərkəzdən heç bir parametr üzrə asılı deyildi. Xüsusilə də bunu millilik, milli özünüdərk, müstəqil təkəkkür, milli kadr potensialı baxımından qeyd etmək olar. Heydər

Əliyev 70-80-ci illər milli intibahının memarı olaraq azərbaycanlıları ilk öncə öz milli-mənəvi və milli-mədəni köklərinə qaytardı. Bu məqamdan başlayan yol ona gətirib çıxardı ki, Azərbaycan SSRİ-nin dağılması ərəfəsində müstəqil dövlət kimi yaşamaq üçün lazım gələn hər şeyə malik idi, sadə dillə desək, vacib təməl artıq hazırlanmışdı.

Bu yerdə Heydər Əliyevin Rusiyanın "Sobesednik" qəzetinə müstəqil Azərbaycanın Prezidenti qismində verdiyi müsahibədən bir parçanı xatırlatmaq istərdik. 1993-cü ildə yazılmış bu müsahibə zamanı jurnalist Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevdən soruşur: "Siz xaraktercə yaradıcı adamsınız, həyatınız boyu heç nə dağıtmamısınız?" Prezident Heydər Əliyev bu suala belə cavab verir: **"Bakıdakı uçuq-sökük daxmaları dağıtmışam. Dağıtdıqlarım yalnız adamlara mane olanlar idi. Adamlar bunu hələ də unutmayıb."** Bu cavab olduğu kimi, yalnız bir mənada, hərfi anlamda qəbul etmək insafsızlıq olardı. Çünki, burada daha geniş mənə, böyük fəlsəfə var. Heydər Əliyev həqiqətən də yalnız maneələri, neqativ və ləngidici stereotipləri, geriliyi, tənəzzülü, antimillili olanları darmadağın edir. Söhbət təkə daxmalardan getmir. Sovet dövrünün məhdud, primitiv, ləngidici ideoloji buxovlarını qırıb dağıdaraq azərbaycanlılara milli şüuru təlqin edən, onları azərbaycançılıq və millilik ruhunda kökləyən, milli ruhlu ziyalılarımızı, ictimai fikir tarixində özünə mühüm yer tutmuş böyük yaradıcı şəxslərimizi məhdud və primitiv düşüncəli boz sovet ideologiya maşınının amansız hücumlarından qoruyan şəxs məhz Heydər Əliyev idi.

70-80-ci illər Azərbaycanının elm, mədəniyyət, incəsənət, ədəbiyyat, ictimai fikir tarixinə nəzər saldıqda Heydər Əliyevin həmin dövrdə milli özünüdərkimiz, milli-siyasi kimliyimizin təsdiqlənməsi, milli şüurumuzun yüksəlməsi üçün nələr etdiyini görmək olar! Azərbaycan mədəniyyətinin yüksəlişi üçün hansı üsullara əl atmayıb? Heydər Əliyev sovet ideologiyasının asıb-kəsən vaxtlarında - 70-80-ci illərdə milli yaddaşımıza qayıtmağımız, qan yaddaşımızı ayılmaq üçün cəsarətli addımlar atırdı. O, sovet dövrü azərbaycanlıların tarixini, keçmişini, milli-mənəvi və tarixi dəyərlərini inkar və təftiş edən postulatlarına qarşı mübarizədə idi. Məlumdur ki, biz azərbaycanlıların indiyə qədər də ən ağır yeri tariximizin düzgün yazılmamasıdır. Artıq Prezident kimi çıxış edən Heydər Əliyev 1993-cü il, sentyabrın 21-də Elmlər Akademiyasında ziyalılarla görüşündə belə deyirdi: **"Mən 70-80-ci illərdə dəfələrlə müraciət etmişdim ki, bizim qədim, orta əsrlər, son dövrlər tariximiz istənilən səviyyədə yazılmayıb. Mən bundan narahat idim"**. Əksəriyyətimiz isə bundan çox gec - yalnız 1988-ci ildən sonra narahat olmağa başladıq.

Heydər Əliyevin Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin, ədəbiyyat və incəsənətinin inkişafındakı rolu və misilsiz xidmətləri bir neçə cildlik əsərə də sığmaz. Çünki bu böyük insanın bütün şüurlu həyatı Azərbaycan milli ruhunun bəyənəsinə, milli özünüdərkini güclənməsinə həsr olunmuş mənalı bir həyatdır. Milli ruhun inkişafı, tikilən zavodlar,

gücləndirilən sənaye potensialı, həyata keçirilən abadlaşdırma işləri, milli kadr hazırlığı, ölkənin maddi sərvətlərinin artırılması - bütün bunlar azad dövlət qurmaq üçün vacib şərtlərdəndir. Amma zənn edirik ki, bir xalqın öz gerçək milli-siyasi azadlığına qovuşmasının ən birinci şərti onun milli ruhunun yüksək olmasıdır. Milli ruhu güclü olmayan, öz milli "mən"ini tanımayan, öz milli-siyasi hədəf və ideallarını müəyyənləşdirə bilməyən xalq heç zaman azad və güclü ola bilməz. Heydər Əliyev digər sahələrə nisbətən Azərbaycan cəmiyyətini öz azadlığına bu müstəvidə daha çox hazırlamışdı. Bu ampuladan çıxış etmək həmin dövr üçün kifayət qədər təhlükəli idi. Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dünyasını yaşatmağa, bu xalqın soykökündən, milli mənlilik şüurundan söz açmağa cəhd edənin az qala dilini kəsərdilər. Ucdantutma kosmopolit fikirlərin, sovet ideologiyasının qəlibinə salınmış ədəbi-bədii, rəngkarlıq, musiqi əsərlərində Azərbaycanın milli varlığı, bu xalqın taleyi, tarixi, zəfərləri və faciələri, qan yaddaşı açıq tərənnüm edilə bilməzdi. Tariximiz saxtalaşdırılır, milli ruhumuz korşalır, mentalitetimiz və adət-ənənələrimiz aşınmaya məruz qoyulurdu. Bunlarla yanaşı 60-70-ci illərdə Azərbaycan cəmiyyəti nəhəng bir milli ovqatı, milli enerjini öz bətnində gəzdirir, bu potensialı milli intibah yönündə "xərcləmək" istəyirdi. Tale Heydər Əliyevi Azərbaycan xalqına, onun milli-mədəni simasına məhz elə bir vacib məqamda bəxş etmişdi. Və **Heydər Əliyev öz mahiyyəti, təbiəti və xarakteri etibarilə qurucu şəxsiyyət olaraq öz şərəfli, məsul və ağır missiyasını yerinə yetirdi.** Bu isə böyük cəsarət istəyirdi.

"...1969-cu ildən tale mənim üzərimə böyük bir vəzifə, böyük bir məsuliyyət qoymuşdur. Mən o məsuliyyəti dərk edərək, o vəzifəni layiqincə həyata keçirməyə çalışaraq həmişə hesab etmişəm, indi də hesab edirəm ki, ədəbiyyata, mədəniyyətə diqqət yetirmək lazımdır, ədəbiyyatdan, mədəniyyətdən həyatın başqa sahələrində işin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün istifadə etmək lazımdır". Heydər Əliyev bu sözləri artıq Azərbaycanın Prezidenti kimi söyləyir. Dövlət başçımız bu sözləri Azərbaycan Yazıçılarının X Qurultayındakı nitqində dilə gətirib. 1997-ci il, oktyabrın 30-da keçirilən həmin qurultay zamanı istər ölkə ziyalılarının, istərsə də dövlət başçımızın 70-80-ci illərdə görülən işlərin müstəqillik dövrünə zəmin hazırlaması barədə söylədikləri qiymətli fikirlər bir cümlə ilə belə ifadə oluna bilər - o dövrdə atılan addımlar yalnız hərtərəfli milli tərəqqiyə xidmət edib.

Prezident Heydər Əliyev Azərbaycan Yazıçılarının X Qurultayındakı çıxışında bu məsələyə belə münasibət bildirirdi: **"Biz o quruluşda, o həyatda, o dövlətdə, o şəraitdə yaşamışıq, təhsil almışıq, böyümüşük və respublikamızı, xalqımızı yaşatmışıq. Ona görə də o dövrlərdə əldə olunan nailiyyətləri inkar etmək olmaz - bu, cinayət olardı. Onu unutmaq da olmaz. Mən hesab edirəm ki, o dövrdə çoxlu işlər görüldü. Əgər o dövrlər olmasaydı, bu gün burada, bu salonda Yazıçılar Birliyinin 500-dən artıq üzvü yaxud da nümayəndəsi iştirak etməzdi".**

Azərbaycanın ümummilli lideri II və III respublikalar arasında keçiddə Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, incəsənətinin oynadığı rola, habelə sovet dövründə yaranan bünövrənin əhəmiyyətinə dair fikirlərini də səlis şəkildə ifadə edərək gənc şair və yazıçıların bir qrupu ilə 1997-ci il, oktyabrın 29-da keçirilmiş görüşündə belə deyirdi: **"Mən 1960-1970-ci illəri, xüsusən 70-ci illəri və 1980-ci illərin birinci yarısını xatırlayıram. Bu, çox məhsuldar dövr idi. Bizim keçmişdə yaranmış adət-ənənələrimiz çox gözəldir və biz onları itirməməliyik, saxlamalıyıq, onlardan bu gün də, gələcəkdə də istifadə etməliyik. "Keçmişdə nə vardısı hamısını pozmaq, yenidən yaratmaq lazımdı" kimi cılız fikirlər fəlakətdən başqa heç bir şey gətirə bilməz".**

Heydər Əliyevin bu fikirləri II və III Azərbaycan respublikalarını bir-birinə bağlayan təməl prinsiplərin - milli fəaliyyət prinsipinin fəlsəfəsini açıb göstərir. Bu fəlsəfə isə bir həqiqətdən - Heydər Əliyev həqiqətindən ibarətdir.

Hansı ideologiyanın çərçivəsində fəaliyyət göstərməsindən asılı olmayaraq yalnız öz xalqın üçün çalışılarsın. Ziyalılar xalqın avanqard hissəsidir və hər bir xalqın simasını ziyalıların fikri, sözü, mövqeyi açıb göstərir. Heydər Əliyev həm də məhz ona görə böyük şəxsiyyətdir ki, o, Azərbaycan ziyalılarının milli özünüdərk üçün ideal mənəvi-psixoloji və ideoloji-siyasi zəmin yaratmışdı. Azərbaycan ziyalısı, mütəfəkkiri, ədibi və rəssamı Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi ölkədə - və sovet dövründə! - cəsarətli, qorxmaz, vətənpərvər olmaya bilməzdi. Heydər Əliyev milli şüurun tarixə, cəmiyyətə, insanlara böyük təsiretmə imkanına malik güc olduğunu bilir və hər vəchlə çalışırdı ki, Azərbaycan ziyalısı öz xalqının milli kimliyini sübut etmək imkanına yiyələnsin. Bir epizodu yada salaq: "Qobustan" jurnalı Azərbaycan cəmiyyətinin qan yaddaşının oyanmasında, milli ruhun bütün cəmiyyətə aşılmasında müstəsna dərəcədə böyük rol oynayıb. Bu jurnal öz azərbaycançı, millətçi materialları ilə sovet ideologiya məmurlarını sarsıtmışdı. Jurnal az qala 37-ci ilin representiyaları zamanında olduğu kimi qurban gedəcəkdə. Jurnalın ruhu, tematikası və üslubu monoton və quru sovet ideologiyası fonunda gerçəkdən də böyük milli-məfkurəvi hadisə idi. Bir sözlə, "Qobustan" o dövrkü boz mühitdə az qala bomba effekti ilə partlamış, böyük bir oxucu auditoriyasına dissident ədəbiyyatı təsiri bağışlamış, ədəbi-mədəni, hətta ictimai-siyasi mühiti yaxşı mənada silkələmişdi. Nəticəni çox gözləmək lazım gəlmədi. O dövrdə Azərbaycana rəhbərlik edən Heydər Əliyevin "Qobustan" məsələsinə münasibəti təkcə jurnalın yox, Azərbaycanın ictimai fikri tarixinin, ədəbi-mədəni mühitinin xilas edilməsinə həlledici təsir göstərirdi. **"Mən "Qobustan" jurnalını xatırlayıram. O, yarananda əleyhinə nə qədər hərəkətlər oldu. Xatirimdədir, biri gəlirdi ki, nə bilim millətçilik ideyaları yayır, biri gəlirdi ki, bizim quruluşun əleyhinə ideyalar yayır, biri o tərəfdən, biri bu tərəfdən gəlirdilər. Mən də görürdüm, baxırdım bu "Qobustan" jurnalına, görürdüm burada bunların dedikləri şey yoxdur, amma bizim üçün lazım olan şeylər çoxdur. Ona görə**

rə də “Qobustan” jurnalı yaşadı. Bu gün məmnuniyyət hissi ilə deyirəm - “Qobustan” jurnalı o vaxt çox böyük işlər gördü. Təkcə “Qobustan” jurnalı deyildi, “Azərbaycan” jurnalı, “Ulduz” jurnalını götürün. Burada heç bir məhdudiyyət yox idi.”

Və təkcə jurnallar da deyildi. Heydər Əliyev 1969-1987-ci illərdə, sovet rəhbərlərindən biri olanda Azərbaycanın tarixi gerçəkliklərini, milli-mənəvi varlığını və dəyərlərini qabarıq şəkildə təsvir, tərənnüm və təbliğ edən yüzlərlə dəyərli sənət əsərimizi sovet senzurasının, sovet ideologiyasının “qəzəbli qayçısından” xilas edib. Bu əsərlərin işıq üzü görməsi və azərbaycanlıların milli şüurunun gücləndirməsi bilavasitə Heydər Əliyevin adı ilə, onun milli təfəkkürü ilə bağlıdır. Anarın “Şəhərin yay günləri” pyesi, Rüstəm İbrahimbəyovla Eldar Quliyevin birgə çekdiyi “Bir cənub şəhərində” filmi, R.İbrahimbəyovun “İstintaq” filmi, Bəxtiyar Vahabzadənin, Xəlil Rza Ulutürkün və digər vətənpərvər ziyalılarımızın əsərləri sovet dövründə qadağan olunmuşdu və dissident ədəbiyyatı, dissident sənəti sayılırdı. Yasaqlanmış bu sənət əsərləri məhz Heydər Əliyevin sayəsində sovet senzurasının polad barmaqlıqlarını dəlib keçdi, sovet ideologiyasının məhbəsindən qurtuldu və xalqın qan yaddaşına oyadıcı təsir göstərmək imkanı qazandı. Heydər Əliyev təkcə bununla kifayətlənmir, anti-Azərbaycan qüvvələrə sözün əsl mənasında meydan oxuyur, az öncə yasaqlanmış bu əsərlərə SSRİ-nin dövlət mükafatlarının verilməsinə nail olur, gizli aparılan milli məfkurə savaşından qalib çıxırdı.

Bütün bunlar milli ruhumuzun güclənməsində fəvqəladə dərəcədə böyük rol oynayan mühüm hadisələr idi. 1988-ci ildə öz milli istiqlaliyyəti uğrunda qəti savaşa qalxan Azərbaycan xalqı Qərb ictimaiyyəti tərəfindən “dünyanın ən mübariz və əzmkar xalqı” adlandırıldı. Bu, qanunauyğun nəticə idi. Və bu nəticə Heydər Əliyevin təmkinlə, səbrlə, iradə ilə, özü də uzun illər ərzində apardığı uzaqgörən siyasət hesabına əldə olunmuşdu.

Yenə Heydər Əliyevin Yazıçıların X Qurultayında səslənmiş fikirlərinə müraciət edək. XX-XXI əsrlər Azərbaycan tarixinin bu canlı əfsanəsi haqqında bəhs etdiyimiz məsələlər barədə belə deyir: **“Azərbaycanda dissident olmayıbdır. Amma sizin çoxlarınız yaxşı mənada dissident olmusunuz. Yaxşı ki, dissident olmusunuz. Əgər dissident olmasaydınız, Azərbaycan xalqında bu milli ruhu, əhval-ruhiyyəni qaldıra bilməzdiniz. ...Əgər o vaxtlar milli ruhlu yazarlarımız təqib olunmayıbsa, onları nədənsə məhrum etməyiblərsə, demək, bu da bizim nailiyyətimizdir, bu, bizim o vaxtlar, çətin dövrdə apardığımız düzgün siyasətin nəticəsidir”.**

Danışdığımız mövzu Prezidentin aşağıdakı fikirlərində təsdiqini tapır: **“1969-cu ildən başlayaraq 1987-ci ildə istefaya getdiyim zamanadək kommunist partiyasında ən böyük dissidentlərdən biri mən olmuşam. ...Ümumiyyətlə, mən nə etmişəmsə, şüurlu etmişəm. Heç bir şeyi şüursuz etməmişəm. Bütün keçmişimə, həyatıma görə, büt-**

tün gördüyüm işlərə görə də heyfəsilənmirəm. Hesab edirəm ki, hamısını xalqın naminə, millətin naminə və doğma Azərbaycanın naminə etmişəm”.

Bu sözlər də Heydər Əliyevin sözləridir. Bu sözlər indiki müstəqilliyimiz üçün hələ sovet dövründə zəmin yaradan Heydər Əliyevin milli-ictimai fəaliyyətinin fəlsəfəsini anlamaq üçün bir açardır: **“Mən nə etmişəmsə, şüurlu şəkildə etmişəm.”** Deməli, Heydər Əliyev azərbaycanlıların milli şüurunun yüksəlməsi işinə bilərəkdən, məqsədyönlü şəkildə rəhbərlik edirdi. Söhbət əlbəttə ki, gələcəyi düşünməkdən, strateji düşüncə sahibi olmaqdan gedir. Aydınır ki, heç kim, o cümlədən Heydər Əliyev tutalım, 1973 yaxud 1981-ci ildə demirdi ki, Azərbaycan məhz 1991-ci ildə müstəqil olacaq və ya filan gündə filan hadisə baş verəcək. Heydər Əliyev realist siyasətçidir və o, bütün ömrü boyu siyasi öngörü, psevdopeyğəmbərlik, siyasi proqnozlaşdırma kimi qeyri-ciddi işlərdən uzaq olub. O, siyasətdə rəşionalizmin tərəfdarıdır. Heydər Əliyev indiyə qədər heç vaxt proqnoz verməyib. **Onun gücü siyasi situasiyanı öyrənmək və vəziyyəti ən optimal şəkildə və məcrada nəzarətə götürməkdir.** Şüurlu fəaliyyət hansısa qeyri-iradi olanı rədd edir. Şüurlu fəaliyyət uzaqgörənliyi təmin edir. Heydər Əliyev Azərbaycanı gələcəyə məhz belə şüurlu fəaliyyət, belə uzaqgörənlik əsasında hazırlayırdı. Onun bütün ictimai-siyasi fəaliyyəti məhz şüur amili üzərində qurulduğundandır ki, nəticələr bu dərəcədə heyrətamizdir.

Heydər Əliyevin hələ sovet dövründə, özü də heç kəsə bacarmadığı, buna cəsarət edə bilməyəcəyi şəkildə öz milli-mənəvi və milli-mədəni sərvətlərimizə sahib çıxması bu gün də böyük nümunədir. Bəlkə də böyük təzaddır, amma faktır. Bizim bu gün qaldırmaq istədiyimiz problemlər Heydər Əliyev tərəfindən hələ ötən əsrin 70-ci illərində həll edilirdi. Tarixi şəxsiyyətlərimizə, tarixi irsimizə, dilimizə olan münasibətimiz misalında bunu görmək olar. Heydər Əliyevin sovet sistemi tərəfindən “millətçi”, “pantürkist”, “turançı” damğası ilə cəzalandırılmış mütəfəkkirlərimizi, ictimai-siyasi xadimlərimizi reabilitasiya etmək yönündəki addımları miqyaslı iş idi. Hüseyn Cavidin qərib məzarı məhz Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə vətənə gətirildi. Heydər Əliyev milli təəssübkeşlikdən əlavə həm də böyük cəsarət və siyasi bəsirət göstərərək böyük azərbaycanlı, ictimai-siyasi xadim Nəriman Nərimanova qarşı bütün SSRİ-də olan münasibəti dəyişdirməyə nail oldu. 1970-ci ildə N.Nərimanovun 100 illik yubileyi Bakıda yüksək səviyyədə keçirildi. Heydər Əliyev SSRİ-nin mərkəzi mətbuat orqanı olan “Pravda” qəzetində N.Nərimanovu dəyərli insan, gözəl ziyalı, humanist həkim, görkəmli ictimai-siyasi xadim, böyük mütəfəkkir, nəhayət, qeyrətli azərbaycanlı kimi təqdim edən böyük bir məqalə ilə çıxış etdi. 1977-ci ildə məhz Heydər Əliyevin iradəsi və qətiyyəti ilə Ulyanovsk şəhərində N.Nərimanova abidə ucaldıldı. Bakıda isə “Doktor Nəriman” adlı əsər əsasında “Ulduzlar sönmür” adlı film ekranlaşdırıldı. İdeya müəllifi, təşəbbüskar, təşkilatçı yenə də əlbəttə ki, Heydər Əliyev şəxsiyyəti idi.

Heydər Əliyevin Azərbaycanı gələcəyə, böyük intibaha hazırlayan xidmətləri çoxdur. Biz onun xidmətlərinin heç yüzdə birini belə sadalamamışıq. Amma zənnimizcə, əksəriyyət də bu fikirdədirlər ki, Heydər Əliyevin təkcə Azərbaycan dilinin inkişafındakı xidmətləri onu Azərbaycanın azı 1000 illik tarixinin ən əzəmətli 4-5 personasından birinə çevirir. Hələ sovet dövründə **“Hər bir xalqın, insanın ana dilindən əziz heç nə ola bilməz”** deymi ilə bütün sovetlərin siyasi-ideoloji sistemini lərzəyə salan Heydər Əliyev təkcə Azərbaycan dili ilə bağlı fəaliyyətdən bizə XX əsrin Füzulisi, Şah İsmayılı, Mirzə Fətəli Axundovu, Mirzə Cəlili kimi görünür. Füzulinin ədəbiyyatımızda, Şah İsmayıl Xətəinin dövlətçilik tariximizdə, Mirzə Fətəlinin milli məfkurə tariximizdə, Mirzə Cəlilin demokratik və maarifçi yaradıcılıq irsimizdə məhz Azərbaycan dili ilə bağlı oynadığı rol Heydər Əliyev tərəfindən XX-XXI əsrlərdə kompleks şəkildə icra edildi. Heydər Əliyev ana dilimizi tariximizdə ilk dəfə sırf etnokulturoloji dəyərlər çərçivəsindən çıxarib onu milli-siyasi faktora çevirdi, dilimizə yalnız etnik-mədəni hadisə kimi yox, həm də sosial-siyasi vahid kimi dəyər verdi. Milli şüurun yüksəlişi də, milli intibah da milli (ana) dilin qorunmasından başlayır. Heydər Əliyev Azərbaycan dilini həmişə ən böyük sərvətimiz, milli varlıq rəmzimiz, milli mövcudluq üsulumuz sayıb və bu dillə fəxr etdiyini hər yerdə açıq deyib. “Heydər Əliyev və ana dilimiz” - bu mövzu yüzlərlə cildə sığmayan fundamental araşdırmaların mövzudur.

Heydər Əliyevin Azərbaycan dili ilə bağlı fikirlərindən bir neçə nümunə gətirməklə onun müdrikliyinə baş əyməyə bilmərsən: **“Bu gün müstəqil bir dövlət kimi ən çox fəxr etdiyimiz bir də odur ki, bizim gözəl Azərbaycan dilimiz var. ...Ana dilimiz bizim ən gözəl sərvətimizdir. Xalqı xalq edən, milləti millət edən onun ana dilidir. Layiqli ana dili olmayan, ana dilindən istifadə edə bilməyən, ana dilindən bəhrələnməyən millət millət ola bilməz. Xoşbəxtliyimiz ondan ibarətdir ki, Şərq ölkəsinin əsarəti altında olduğumuz zaman da, sovet imperiyasının tərkibində olduğumuz zaman da biz ana dilimizi yaşatmışıq. Nəinki yaşatmışıq, onu inkişaf etdirmişik.”**

Bəli, Heydər Əliyev bütün təzyiqlərə, məhrumiyətlərə baxmayaraq “Azərbaycan dili Azərbaycan SSR-in dövlət dilidir” maddəsini Azərbaycan SSR-in 1978-ci il Konstitusiyasına saldı. Azərbaycan bu baxımdan yeganə qeyri-rus respublikası idi. Heydər Əliyev o vaxt Konstitusiyayı hazırlayan Konstitusiya Komissiyasının sədri, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi olmaqdan daha çox əsl azərbaycanlı kimi addım atmış, böyük milli qeyrət nümunəsi sərgiləmişdi. Bu, analoqu olmayan hadisə idi. Heydər Əliyev Azərbaycan dilinin dövlət dili statusu almasına nail olanda digər sovet respublikalarında, məsələn, Türkmənistan, Özbəkistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Ukrayna, Moldova, Belorusiya və digərlərində rus dili əsas kargüzarlıq və təhsil, yazışma və dövlət dili idi. Bu respublikalarda milli dildə təhsil almaq mümkün deyildi, rus dili milli dili üstələyirdi. Heydər Əliyevin dilimizin dövlət dili statusu almasına nail

olması həm də o baxımdan diqqətəlayiqdir ki, buna 1957-ci ildə də cəhd edilmiş, lakin bu təşəbbüs uğursuzluqla nəticələnmişdi. O zaman dilimizə dövlət dili statusu verilməsinə çalışan Azərbaycan KP MK-nın I katibi o vaxtın sovet lideri Xruşşovun təzyiqlərinə tablamamış və işdən kənarlaşdırılmışdı. Heydər Əliyev 21 ildən sonra bu ideyanı böyük siyasi dəyanəti və ardıcılığı sayəsində reallaşdırdı.

Heydər Əliyev bu məsələyə 1997-ci ildəki çıxışlarının birində toxunaraq belə deyirdi: **“Doğrudur, vaxt var idi ki, biz dilimizi bugünkü kimi işlədə bilmirdik. Onun da səbəbləri məlumdur. Yadımdadır ilk dəfə Yazıçılar İttifaqının qurultayında mən Azərbaycan dilində nitq söyləyəndən sonra tənəffüsə çıxdıq. Hamı gəlib məni təbrik edirdi. Ona görə ki, mən orada birinci növbədə Azərbaycan dilində danışmışdım. Dedim ki, əziz qardaşlar, axı burada elə bir şücaət yoxdur. Bu, bizim öz dilimizdir. Mən bunu anladım. Çünki dövlət adamları bu dildə danışmamışdılar. Bu dil məişət dili olmuşdu və bir də ədəbiyyatın dili olmuşdu. Amma dövlət dili olmamışdı. Biz o illərdə çalışdıq ki, dilimiz inkişaf etsin. Bu sahədə çox çalışdıq. Baxmayaraq ki, elə bir dövlətdə yaşamırdıq ki, hakim dil rus dili idi. Ancaq biz dilimizi inkişaf etdirdik. ...İndi bizim çox gözəl dilimiz var”.**

Göründüyü kimi, hətta bugünkü şəraitdə də cəmiyyətimizin qarşısında dayanın ana dilinə münasibət problemi Heydər Əliyevi hələ uzaq 70-ci illərdə necə ciddi şəkildə narahat edirdi. Bu mənada Azərbaycan dilinə hələ 1978-ci ildə dövlət dili statusu verməyə nail olan Azərbaycan SSR-in, yəni II respublikanın rəhbəri Heydər Əliyevlə “Azərbaycan Respublikasında dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 18 iyun, 2001-ci il tarixli fərman imzalayan müstəqil Azərbaycanın, yəni III respublikanın rəhbəri Heydər Əliyevi fərqləndirmək əsla mümkün deyil. Heydər Əliyev həmin sovet illərində bu günümüz üçün işləyirdi. Bu gün isə təbii ki, gələcəyimiz üçün çalışır.

Aparığımız bütün ümumiləşdirməni bəri başdan birçə cümlə ilə belə ifadə edərk ki, əvvəla, yaşadığımız indiki dövr bizə nə qədər əzizdirsə, tariximizin sovet dövrü də bizə bir o qədər doğmadır. Çünki o dövrü də biz yaşamışıq və elə buna görə də hər şeyi kor-koranə rədd etmək düz deyil. İkincisi, sovet dövrünün Heydər Əliyev fazası Azərbaycanı xeyli inkişaf etdirərək indiki dövrümüz üçün möhkəm bünövrə yaratdı. Bu yerdə ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin daha bir fikrini nəzərə çatdırmaq lazım gəlir. 1993-cü il, sentyabrın 20-də Daxili İşlər Nazirliyində keçirilmiş geniş müşavirədə iştirak edən Heydər Əliyev belə deyirdi: **“70 il ərzində sovetlər birliyi daxilində yaşayan Azərbaycan Respublikası bu müddətə bacarıqlı, yüksək imkanlı daxili işlər orqanları yaradıb inkişaf etdirə bilmişdir. Yəni bu sahədə bizim işimiz tam sıfırdan başlamır, boş yerdən başlamır. Bu sahədə bizim böyük potensialımız var, mühüm təməl qoyulubdur. Nəinki təməl, böyük bir orqan vardır. SSRİ dövründə mövcud olan strukturların indi guya heç nəyə yaramadığını deyənlər siyasi və dövlət təcrübəsi olmayanlardır”.**

Beləliklə, birmənalı olaraq nəticə çıxarılmalıdır ki, 1969-1982-ci illərdə baş verənlər Azərbaycanın gələcəyinə hesablanmışdı. Müstəqil Azərbaycan ideyası yalnız Heydər Əliyevin rəhbərliyi və gərgin fəaliyyəti nəticəsində yaradılmış möhkəm özül üzərində, dayanıqlı platforma üzərində gerçəkləşə bilərdi. Heydər Əliyevin fəaliyyəti gələcək müstəqil Azərbaycan üçün çox vacib olan start meydançasına bütün aspektlər üzrə hazırlamışdı. Bu aspektləri aşağıdakı kimi təsnif etmək olar.

Birincisi, iqtisadi özül hazır idi. Ölkəmiz böyük sənaye ölkəsinə çevrilmişdi, dotasiyasız işləyirdi. Fundamental iqtisadi altyapı yaradılmışdı. Keçmiş SSRİ-də yalnız iki respublika - Azərbaycan və Rusiya özünü iqtisadi cəhətdən tam təmin etmək iqtidarında idi.

İkincisi, Azərbaycan 70-ci illərdə nəhəng bir elmi-texniki və intellektual potensiala sahibləndi, elmi-texniki tərəqqi baş verdi.

Üçüncüsü, ölkədə əhatəli və universal infrastruktur yarandı.

Dördüncüsü, Heydər Əliyev dövrü Azərbaycana böyük bir milli kadr və dövlət idarəçiləri ordusu verdi. Onların kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri xeyli yüksəldi.

Beşincisi, ölkəmiz milli-mədəni nailiyyətlər qazandı, milli və sosial-mədəni təsisatların bütöv bir şəbəkəsi formalaşdırıldı. Hətta dilimiz də dövlət dili statusu aldı, böyük elm, təhsil, mədəniyyət, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri təbəqəsi formalaşdı.

Altıncısı, milli şüurumuzda çevriliş baş verdi. Biz azərbaycanlılar özümüzü millət olaraq dərk etməyə, özümüzü təsdiqləməyə və ifadə etməyə başladıq.

Nəhayət, yeddincisi, bütün bunlar bizim son nəticədə özümüze inamımızı artırdı. Biz müstəqil dövlət qurmağa psixoloji cəhətdən tam hazırlandıq. Biz azərbaycanlılar xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyevin timsalında dünyanın ən nəhəng dövlətlərindən birini - SSRİ kimi fəvqəldövləti idarə etmək gücündə olan bir xalq kimi tanınmağa başladığımız ki, bu da bizdə möhkəm bir dövlətçilik təfəkkürü yaratdı.

Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini elan etməsi və bu istiqlalı qoruyub saxlaması sadaladığımız ictimai-siyasi, sosial, iqtisadi, milli, mənəvi-psixoloji şərtlər çərçivəsində elə də böyük problem deyildi. Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi üçün ideal bir zəmin hazırlamışdı. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümünü münasibətilə düzənlənmiş təntənəli mərasimdəki çıxışında həmin günləri xatırlayaraq deyirdi: **“1978-ci ildə biz Azərbaycan Konstitusiyasına Azərbaycan dilinin dövlət dili olması haqqında maddə daxil edəndə Moskvadan bizim başımıza nə qədər oyunlar açıldı, nə qədər təzyiqlər göstərildi. Ancaq biz bu təzyiqlərə dözdük.”**

Dövlət başçımız YAP-ın II qurultayında bu məsələyə bir daha qayıdaraq o illərdə dillə bağlı gördüyü işlərin nəticələri və son məqsədi barədə fikirlərini açıq izah etdi: **“1977-ci ildə SSRİ-nin yeni Konstitusiyası qəbul olundu. 1978-ci ildə müttəfiq respublikaların konstitusi-**

yaları qəbul edildi. Biz iki-üç ay idi ki, öz Konstitusiyamızın layihəsini hazırlayırdıq. Orada bir maddə yazdıq ki, Azərbaycanda dövlət dili Azərbaycan dilidir. Ancaq nə ilə rastlaşdıq? Moskva buna qəti etiraz etdi və bildirdi ki, bu ola bilməz. SSRİ-də yeganə dövlət dili var və hamı bu dövlət dilindən istifadə etməlidir. Biz isə çox inadkarlıq etdik. Böyük müqavimətlərin qarşısını aldığımız. Hətta mən sizə deyim ki, Moskvada bu məsələ müzakirə olunarkən müttəfiq respublikaların başçıları bizim bu fikrimizi qəbul etmirdilər. Çünki bütün müttəfiq respublikaların başçıları Konstitusiya Komissiyasının üzvləri idilər, orada iştirak edirdilər. Onlar bu fikri dəstəkləmirdilər, qəbul etmirdilər. Ancaq buna baxmayaraq biz buna nail olduq və 1978-ci ildə bizim Konstitusiyamızda Azərbaycan dili Azərbaycan Respublikasının dövlət dili kimi həkk olundu... Bununla da biz insanlarda milli şüur, milli əhval-ruhiyyə, öz dilimizə doğma münasibət, sevgi hissiyyətləri yaratdıq... Mən Bakıdan çıxıb kənd rayonlarında olarkən biz bütün toplantıları Azərbaycan dilində aparırıdığımız. Bununla mən bir də təsdiq etmək istəyirəm ki, bizim xalqımızda bu arzu - müstəqillik arzusu, azadlıq arzusu yaşayıbdır. Birində çox, birində az, amma əksəriyyətində yaşayıbdır”. Bu hissiyyətin təşəkkül tapıb formalaşmasında isə Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olub.

Azərbaycan müstəqillik yollarında: formal müstəqillikdən gerçək müstəqilliyə doğru

Yaxud Azərbaycanın gerçək dövlət müstəqilliyi qazanmasında Heydər Əliyevin tarixi rolu

Azərbaycanın bu gününü və gələcəyini anlamaq üçün Heydər Əliyevin siyasi xəttini, Heydər Əliyevin dövlət adamı olaraq gücünü başa düşmək üçünə Azərbaycanın 1988-1993-cü illərdəki tarixini izləmək yetərlidir. Hamının gördüyü, bildiyi fakt mövcuddur ki, Azərbaycan öz milli-siyasi azadlığı uğrunda mübarizəyə hələ 1988-ci ildə qalxsada, öz dövlət müstəqilliyini 1991-ci il, oktyabrın 18-də elan etsə də gerçək milli-siyasi azadlığın nə demək olduğunu biz azərbaycanlılara yalnız Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışından sonrakı dövr anlatdı.

Müstəqil və qüdrətli Azərbaycanın qurulmasına aparan yolu nəzərdən keçirərkən, burada üç əsas mərhələnin olduğunu görürük. Birinci mərhələ 1988-ci ilin milli-azadlıq hərəkatının başlanmasından 1991-ci il, 18 oktyabr tarixli "Dövlət müstəqilliyi haqqında Konstitusiyaya Aktı"nın qəbul olunmasına qədərki dövrü əhatə edir.

İkinci mərhələ - 1991-ci ilin oktyabrından 1993-cü ilin iyun ayına qədərki dövr - müstəqilliyin ilk illərində daxili siyasi hərc-mərclik və ağır hakimiyyət böhranı dövrü deməkdir.

Üçüncü mərhələ - 1993-cü ilin iyunundan 1995-ci ilin ortalarına qədərki dövrüdür. Bu mərhələnin xarakterik cəhəti Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və daha da inkişaf etdirilməsi, ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar edilməsi, habelə vətəndaş müharibəsi və dövlət çevrilişləri cəhdlərinin qarşısının alınması ilə müəyyən olunur.

Heydər Əliyev fenomeni Azərbaycanın çağdaş dövr tarixinin sözügedən üç mərhələsinin hər birində müstəsna dərəcədə mühüm rol oynayıb və bu etapların hər birinin simasını həlledici dərəcədə müəyyənləşdirib. Azərbaycan yuxarıda sadaladığımız üç mərhələnin hər birində güclü, iradəli, təcrübəli və birləşdirici siyasi liderə kəskin ehtiyac hiss edirdi. Bir qədər də konkretləşdirsək, Azərbaycanın Heydər Əliyevə kəskin ehtiyacı özünü hələ 1985-ci ildə ermənipərəst Qorbaçov klanı sovet rəhbərliyini ələ keçirəndən dərhal sonra göstərdi. Qorbaçov SSRİ rəhbərliyinə gəldiyi gündən bu nəhəng dövləti müxtəlif eksperimentlər adı altında demontaj etməyə başlamışdı. 80-ci illərin ortalarında artıq heç kimdə şübhə qalmamışdı ki, SSRİ-nin tənəzzülə getdikcə dərinləşən bir proses olaraq onun süqutu ilə nəticələnəcək. SSRİ-dəki durğunluğun köklərini araşdıran, bütün ölkə üzrə göstəriciləri təhlil və müqayisə edən Qorbaçov və onun ətrafı açıq-aydın görürdülər ki, Azər-

baycan bu ümumi tənəzzül və durğunluq meyllərindən çox uzaqda olub. Kreml rəhbərliyinin Heydər Əliyevdən açıq-aşkar qorxmağa başlaması birbaşa bununla bağlı idi. Öz ermənipərəstliyi, yaltaqlığı, riyakarlığı və qorxaqlığı ilə ad çıxaran, bununla belə hakimiyyətdə olan Qorbaçov Heydər Əliyev fenomenindən çəkinməyə bilməzdi. Moskva bir təzadın qarşısında özünü itirmişdi: necə ola bilərdi ki, bütün SSRİ-də siyasi, iqtisadi, sosial-mədəni və ideoloji sistem çat veridiyi, özünü doğrultmaya-raq böhran keçirdiyi halda Azərbaycanda davamlı inkişaf olub. Qorbaçov və onun ətrafı yaxşı başa düşürdü ki, bu tərəqqinin memarı Heydər Əliyevdir və Heydər Əliyev Siyasi Büronun üzvü olaraq qaldıqca Qorbaçov rahat işləyə bilməyəcək. Bir azərbaycanlı dövlət xadiminin SSRİ-də belə böyük nüfuz sahibi olması, bir türk respublikasının bunca sürətlə tərəqqi etməsi Qorbaçovu məcbur etdi ki, o, Azərbaycan haqqında "təcili ölçü götürsün." Heydər Əliyevin vətəninə sarsıtmaq, bu dahi şəxsiyyətin haqqında siyasi sui-qəsd sifarişini vermək Qorbaçovun ən böyük qayğısı, dərd-səri idi. Nəhayət, 1987-ci ilin oktyabrında bütün azərbaycanlılara ağır bir zərbə vuruldu - sovet Siyasi Bürosunun birinci və sonuncu türk üzvü Heydər Əliyev SSRİ rəhbərliyində tutduğu yüksək vəzifələrdən uzaqlaşdırıldı. İndi növbədə Azərbaycanı sözün əsl mənasında məhv etmək planı dururdu. Heydər Əliyevin Siyasi Bürodan çıxarılması Qarabağın ermənilərin əlinə keçməsinə istəyən Qorbaçovu bir qədər də fəallaşdırdı. 1987-ci ilin oktyabr ayında - Heydər Əliyevin Siyasi Bürodan kənarlaşdırıldığı günlərdə! - İrəvanda Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının açıq səsləndirildiyi ilk mitinq keçirildi. 1987-ci ilin noyabrında Fransada Qərbdəki erməni diasporundan külli miqdarda rüşvət alan Qorbaçov erməni separatizminə və terrorizminə xeyir-dua verdi. Beləliklə, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi başlandı. 1988-ci il, fevralın 19-da İrəvanda "Ermənistanı türklərdən təmizləməli" şüarı ilə ilk mitinq keçirildi. Erməni vandalizmi görünməmiş həddə çatırdı. 1988-ci il, fevralın 21-də İrəvandakı sonuncu məscid də dağıdıldı. Vedibasarda Azərbaycan türklərinə qarşı kütləvi terror başlandı. Heç yerdən kömək ala bilməyən 4 min nəfərədək Vedibasarlı azərbaycanlı piyada, dağ keçidləri ilə, Azərbaycana pənah gətirdi. Moskva isə münaqişəni qızışdırmaqda, erməniləri azərbaycanlıların üstünə qaldırmaqda idi. Qorbaçovun planı ilə 1988-ci il, fevralın 20-də DQMV Sovetinin sessiyası Azərbaycan SSR Ali Sovetinə vilayətin statusuna baxılması haqqında müraciət qəbul etdi. Qarabağ problemi beləcə rəsmiləşdirildi. Burada Azərbaycanın o zamankı rəhbərliyinin də böyük günahları oldu. Respublikanın o vaxtkı rəhbərliyinin Moskvaya, Qorbaçov klanına etiraz etməyə, müqavimət göstərməyə cəsarəti çatmırdı. Azərbaycan həmin günlərdə Heydər Əliyevə möhtac idi. Xalq onu tələb edir, Qorbaçov isə bu görkəmli şəxsiyyətin Moskvanı tərk etməsindən qorxurdu. 1988-ci ilin fevralında DQMV-da yerli ermənilərin mitingləri başlandı və həmin ayın 24-də Əsgəranda iki azərbaycanlı qətlə yetirildi, daha 19 nəfər isə yaralandı. Erməni separatçıları DQMV-in sosial-iqtisadi inkişafı üçün

ittifaq fondundan ayrılmış 400 milyon sovet rublunu silah almağa, müharibəyə hazırlaşmağa yönəltdi. Bu istiqamətdə atılan və daha çox anti-Azərbaycan təbliğata start verilməsinə hesablanan addımlardan biri 28 fevral Sumqayıt hadisələri idi. Özünü azərbaycanlı kimi təqdim edən "Paşa" ləqəbli erməni təxribatçısı E.Qriqoryan Sumqayıtda erməni evlərini talan etməyə, erməniləri öldürməyə başladı. O, təkcə özü 5 erməni öldürdü. Bu faciəvi hadisələr Qorbaçov mafiyası tərəfindən ona görə təşkil olunmuşdu ki, Azərbaycana təzyiqlər artırılsın. Moskva ilə İrəvan əl-ələ verərək antitürk hərəkatını gücləndirdi.

1988-ci ilin martında azərbaycanlılara qarşı yeni hücum dalğası başlandı. Soydaşlarımız öldürülür, doğma yurd-yuvasından qovulur, onların kəndləri yerlə-yeksan edilirdi. Mayın ortalarında İrəvan yaxınlığındakı Şirazlı kəndinin 880 nəfər sakini sovet-Türkiyə sərhədinə qaçıb orada sığınacaq tapdı. İyunda isə Ararat və Quqark rayonlarında yerli azərbaycanlılara qarşı görünməmiş vəhşilik başladı. Bir sözlə, erməni faşizmi "türklərsiz Ermənistan" planını tam yerinə yetirdi. Sözügedən ssenari 1991-ci il, avqustun 8-də başa çatdı. Həmin gün Ermənistan azərbaycanlılarının sonuncu nümayəndələri - Nüvədi kəndinin əhalisi rus ordusunun köməyi ilə öz dedə-baba torpaqlarından qovuldu. Beləliklə, 1988-1991-ci illər ərzində Ermənistandakı 185 azərbaycanlı kəndindən və digər kəndlərdən 230 min nəfərədək soydaşımız öz torpaqlarından qovuldu.

Bu vandanizmə, insanları məhz milli mənsubiyyətinə görə təqib etməyə göz yuman Qorbaçovun cinayətkar klanı isə Dağlıq Qarabağ separatçılarını qızıqdırmaqda davam edirdi. Qorbaçov 1988-ci il, fevralın 23-də formal bir müraciətlə çıxış edərək hər iki xalqı sakitliyə çağırırsa da onun bu jesti başqa mətləblərdən xəbər verirdi. Çünki Qorbaçov əməldə ermənilərin tərəfində idi. Onun fitvası ilə DQMV-in Azərbaycandan alınıb Ermənistana verilməsinə başlanmışdı. Moskvanın belə birtərəfli siyasəti Azərbaycanda etiraz doğurmaya bilməzdi və azərbaycanlıların Moskvanın siyasətinə müqaviməti başlandı. Bu müqavimət bir tərəfdən ermənipərəst siyasətə cavab idisə, digər tərəfdən də milli-azadlıq hərəkatı demək idi. Əslində burada məsələyə belə yanaşılmalıdır ki, Qarabağ hadisələrinin başlanması ilə milli-azadlıq hərəkatı arasında məntiqi bir səbəb-nəticə əlaqəsi var idi. Qarabağ problemi Azərbaycanın müstəqilliyini əngəlləmək üçün düşünülmüşdü. Eyni zamanda, Qarabağ məsələsi azərbaycanlıların milli-azadlıq hərəkatını daha da gücləndirən bir səbəb rolunda çıxış edirdi.

Heydər Əliyev həmin siyasətin əsl mahiyyətini sonralar belə izah edəcəkdə: ***"O illərdə - 80-ci illərin ortalarında biz ayrı-seçkiliyə məruz qalırdıq. Mən həm Azərbaycanı, həm də Orta və Mərkəzi Asıyanın bəzi digər respublikalarını nəzərdə tuturam. İndi məhz bunu xatırlatmağa lüzum var ki, o illərdə xalqların, o cümlədən Özbəkistan və Azərbaycan xalqlarının milli azadlığı və dövlət müstəqilliyi üçün şərait yetişməyə başlayan vaxtlarda son dərəcə çox əngəllər törədilir-***

di. 1988-ci ildə Ermənistan tərəfindən Azərbaycana qarşı təcavüzün başlanması da nəinki Ermənistandakı ayrı-ayrı millətçilərin və özgə ərazilərini ələ keçirməyə can atan şəxslərin əməlləri idi, həm də böyük bir siyasətin - artıq baş vermiş müsbət proseslərə maneçilik törətməyə yönəldilmiş siyasətin bir hissəsi idi".

Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyinə necə, hansı şəraitdə və hansı maneələri keçməklə qovuşduğunu öyrənmək üçün Heydər Əliyevin bu sözləri böyük əhəmiyyətə malik olan "açar"dır.

Prezident Heydər Əliyev tərəfindən dövlət müstəqilliyimizin 10-cu ildönümünə həsr olunmuş təntənəli mərasim zamanı bir daha təhlil edildi. Prezident Heydər Əliyev 2001-ci il, oktyabrın 17-də həmin nitqində deyirdi: ***"Hələ 1988-ci ildə Ermənistanın millətçi dairələri Dağlıq Qarabağda olan separatçı əhval-ruhiyyə ilə yaşayan bəzi insanları qızıqdırıb bu məsələni ortaya atandan sonra Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri bunun qarşısını ala bilmədi... Xalq o vaxt ayağa qalxdı. Xalq Azərbaycana qarşı olan ədalətsizliyə qarşı etirazlar etdi, meydanlara çıxdı. Ancaq xalqla Azərbaycanı idarə edənlərin arasında birlik olmadı. Bu xalqın gücündən istifadə edib o münaqişənin qarşısını almaq əvəzinə onların bəziləri burada daxili intriqalarla, öz şəxsi işləri ilə məşğul idilər. Dağlıq Qarabağ faktiki olaraq 1989-cu ilin yanvar ayında Azərbaycandan ayrılıb. Xatırlayın, o vaxt SSRİ Ali Soveti qərar çıxartdı ki, Dağlıq Qarabağın idarə edilməsi üçün xüsusi idarəetmə komitəsi yaradılsın və bu, birbaşa SSRİ hökumətinə təbə olsun. Buna yol vermək olardı mı?"***

Qarabağ məsələsi ilə müstəqillik uğrunda hərəkatın başlaması bir-biri ilə sıx bağlı olan hadisələr idi. Onları bir-birindən ayırmaq, ayrılıqda təhlil etmək mümkün deyil. Qarabağ faktiki olaraq itirilsə də xalqın öz torpaqları uğrunda mübarizəsi davam edir və bu mücadilə eyni zamanda milli-azadlıq hərəkatı rolunu oynayır. Azərbaycanlılar SSRİ hökumətinə qarşı mübarizəyə Qarabağ və müstəqillik uğrunda savaşı kimi baxırdı. Qarabağı ermənilərə verən mərkəzi hakimiyyət Azərbaycana lazım deyildi. Azərbaycanlıların ilk kütləvi çıxışları 1988-ci il, fevralın 19-da keçirildi. Növbəti aksiya martın 16-da Elmlər Akademiyasında baş tutdu. Mayın 16-da isə keçmiş ADU-nun, indiki Bakı Dövlət Universitetinin qarşısında o vaxt qeyri-leqal fəaliyyət göstərən təşkilatların fəal iştirakı ilə böyük bir aksiya təşkil edildi. O vaxtkı "Lenin", indiki "Azadlıq" meydanı məhz həmin gündən etibarən xalq hərəkatı üçün açıldı. Moskva bundan narahat olurdu və Azərbaycandakı proseslərə istədiyi kimi nəzarət etmək üçün erməni xislətli Əbdürrəhman Vəzirovu qəsdən hakimiyyətə gətirdi. Lakin bu da milli-azadlıq hərəkatının güclənməsinə mane ola bilmədi. 1988-ci il, noyabrın 17-də məşhur meydan hərəkatı başladı. Xarici mətbuat orqanları Azərbaycanın milli-siyasi azadlıq, dövlət müstəqilliyi, öz ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizəyə qalxdığını bütün dünyaya çatdırdı. Azərbaycan məsələsi bu andan etibarən SSRİ hökumətinin ən böyük başağrısına çevrildi. Bu dövrdə hərəkata Azərbaycan

Xalq Cəbhəsi (AXC), keçmiş SSRİ-nin ilk qeyri-legal təşkilatlarından biri rəhbərlik edirdi. Xalq AXC-nin, Moskva isə yerli rəhbərlərin tərəfində olduğundan Azərbaycanda faktiki olaraq ikihakimiyyətlik hökm sürürdü. SSRİ hökuməti azərbaycanlıları bu "özbaşınalığa" görə 20 yanvar qətləmi ilə cəzalandırmaq istəsə də, bu cəhd son nəticədə uğursuzluğa düşər oldu. Tərədilmiş qırğın millətin mübarizə ruhunu daha da artırdı. Azərbaycan xalqının müstəqillik uğrunda apardığı mübarizənin qarşısını ala biləcək qüvvə yox idi. 20 yanvar qırğını Ə.Vəzirovun ölkədən biabırçı qaçışı və hakimiyyətə gəlmək üçün bütün vasitələrə əl atan Ayaz Mütəllibovun Azərbaycan rəhbərliyinə gətirilməsi ilə nəticələndi. Lakin A.Mütəllibov da milli-azadlıq hərəkatını əngəlləyə bilmədi. 1989-cu il, iyunun 16-da Bakıda təsis konfransı keçirərək Əbülfəz Elçibəyi özünə sədr seçən, həmin il oktyabrın 5-də isə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən rəsmən qeydə alınan AXC 1990-1991-ci illər ərzində öz mövqeyini daha da gücləndirdi.

AXC ölkənin ictimai-siyasi həyatında həlledici söz sahibinə çevrilsə də, Azərbaycanda total hərc-mərclik və siyasi xaos hökm sürürdü. 1990-cı il, mayın 19-da prezident vəzifəsi təsis edildi və A.Mütəllibov saxtakarlıqla bu vəzifəyə seçildi. Ölkədəki qeyri-müəyyənliyin davamlı olması özünü xalqın AXC-yə olan etimadının azalmasının timsalında da göstərirdi. Təsədüfi deyildi ki, 1990-cı ilin ortalarına doğru AXC üzvlərinin sayı 3 dəfəyə qədər azalmışdı. Hələ 1988-ci ilin noyabr meydan hərəkatı dövründən xalqın başı üzərində yellənən "Heydər Əliyev" şüarları siyasi tələbata çevrilirdi. Xalq vəziyyətdən çıxış yolunu yalnız Heydər Əliyevin ölkəyə qayıdışında görürdü ki, Heydər Əliyev də xalqının ağır günlərində vətənə qayıtdı. Bu **böyük azərbaycanlı**ni hətta fiziki cəhətdən məhv etmək niyyəti güdən imperiya başçıları onun 1990-cı il, iyulun 20-də Azərbaycana qayıtmasının qarşısını ala bilmədi. Beləliklə, Azərbaycanın müstəqillik uğrunda yeni bir mərhələ başlandı. Moskvanı və onun Azərbaycandakı canişinini qorxudan da elə bu idi. A.Mütəllibov və ondan vəzifə uman bir çox hərəkatçılar Heydər Əliyevin Bakıda yaşamasından qorxur, onun xalqla birləşib Azərbaycandakı ictimai-siyasi mühiti kökündən dəyişməsi perspektivindən çəkinirdi. Heydər Əliyev öz növbəsində Naxçıvana getməyə üstünlük verdi. İyulun 22-də Naxçıvanın "Azadlıq" meydanında 80 minlik mitinqdə çıxış edən Heydər Əliyev milli azadlığın gerçək simvolu, Azərbaycanın xilaskarı kimi qarşılandı. Müstəqillik uğrunda savaş artıq yeni məzmun kəsb edir, Heydər Əliyev bu mübarizənin ideya və ilhamvericisinə, millətin güvənc yerinə çevrilirdi. Naxçıvan həmin günlərdə ölkənin əsas ideya mərkəzinə, siyasi paytaxtına, milli istiqlal savaşının aparıcı qüvvəsinə çevrilmişdi. Heydər Əliyev xalqı milli-siyasi azadlıq mücadiləsində axıra qədər mübariz olmağa səsləyir və özü bu mübarizənin önündə gedirdi. Ölkənin ictimai-siyasi nəbzi həmin dramatik günlərdə məhz Naxçıvanda vururdu. Bakıda başı vəzifə uğrunda mübarizəyə qarışmış A.Mütəllibov və AXC Qarabağı da, müstəqillik ideyasını da özləri üçün

arxa plana keçirmişdi. Xalq da görürdü ki, Azərbaycanı müstəqil ölkəyə çevirmək gücündə olan yeganə şəxs Heydər Əliyevdir. 1990-cı ilin iyul ayından 1991-ci ilin oktyabrına qədərki dövrdə baş verənləri belə səciyələndirmək olar ki, AXC müstəqillik uğrunda sözdə, Heydər Əliyev isə əməldə, gerçək işi ilə mübarizədə idi. Heydər Əliyev Moskvanı tərk edib Azərbaycana qayıtdığı ilk gündən etibarən milli-azadlıq hərəkatı onun siyasi personası üzərində qurulmuşdu və bu hərəkat təbii ki, keyfiyyət-cə xeyli dəyişmişdi. Kim bilir, Heydər Əliyev Azərbaycana məhz 1990-cı ildə qayıtmasaydı, bu mübarizə hansı şəkildə və nə vaxt bitəcək, son ali məqsədimizə ümumiyyətlə, istədiyimiz şəkildə çatdı biləcəkdikmi?!

Heydər Əliyevin Azərbaycana dönüşü ilə sovet dövləti bu regionda daha sürətlə çökməyə başlamışdı. AXC-nin iki ildə edə bilmədikləri Heydər Əliyev tərəfindən çox böyük sürətlə həyata keçirilirdi. 1990-cı ilin iyulunda Azərbaycan SSR Ali Sovetinə və yerli seçkili orqanlara seçkilərlə bağlı kampaniya başlandı və həmin il sentyabrın 30-da seçkilər keçirildi. Heydər Əliyev Azərbaycan SSR və Naxçıvan MSSR Ali Sovetlərinin deputatı seçildi. Bu isə onun siyasi fəallığının bir qədər də artırılması üçün əlavə imkanlar demək idi. Heydər Əliyev xalqın ona sevgisini və etimadını tam doğrultmaqda idi. Heydər Əliyevin xalq hərəkatına formal yox, məhz faktiki mənəvi-siyasi liderliyi öz nəticələrini qısa müddət ərzində göstərdi. Qorbaçov klanının dağılmaqda olan SSRİ-ni qoruyub saxlamaq üçün müxtəlif yollar aradığı, bu zaman hətta repressiv tədbirlərə əl atdığı bir məqamda Heydər Əliyev Naxçıvanda sovet rəmlərini bir-birinin ardınca söküb-dağıdaraq əvəzində milli simvollarımızı bərpa edir, SSRİ-nin mənəvi, siyasi, ideoloji və hüquqi cəhətdən demontaj edilməsi işini uğurla həyata keçirirdi.

1990-cı il, 17 noyabr. Həmin gün Naxçıvan Muxtar Sovet Sosialist Respublikası Ali Sovetinin yeni tərkibdə ilk sessiyası keçirilirdi. Sessiyaya Heydər Əliyev sədrlik edirdi. Həmin sessiyada sonradan nəinki təkcə Azərbaycanın, ümumiyyətlə, bütün SSRİ-nin taleyində mühüm rol oynayacaq bir hadisə baş verdi. Sessiya Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Naxçıvan MSSR-in adından "sovet sosialist" sözlərinin birdəfəlik çıxarılması, Naxçıvan MSSR Ali Sovetinin adının dəyişdirilərək "Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi" adlandırılması, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin üçrəngli, aypara və səkkizguşəli ulduz nişanlı bayrağının dövlət bayrağı kimi qəbul edilməsi və bu barədə Azərbaycan SSR Ali Soveti qarşısında qanunvericilik təşəbbüsü qaydasında vəsatət qaldırılması haqqında tarixi qərarlar qəbul etdi. Bu sessiyadan 4 gün sonra - noyabrın 21-də yenə də Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə "1990-cı ilin yanvar ayında Bakıda baş vermiş hadisələrə siyasi qiymət verilməsi haqqında" qərar qəbul edən Naxçıvan MR Ali Məclisi SSRİ rəhbərliyini, Qorbaçov klanını ilk dəfə açıq şəkildə cinayətkar adlandırdı. Eyni zamanda bildirildi ki, Vəzirov, Mütəllibov və digər antimilli rəhbər şəxslər də 20 yanvara görə məsuliyyət daşıyır. Heydər Əliyevin bu fəaliyyətinin ölkədəki ictimai-siyasi proseslərə oyadıcı təsir göstərməsi

faktını görmək elə də çətin deyil. Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1991-ci il, fevralın 5-də açılmış sessiyası elə həmin gün "Azərbaycan SSR" ifadəsindən imtina edərək dövlətimizin "Azərbaycan Respublikası" adlandırılması barədə qərar çıxardı. Həmçinin üçrəngli bayrağımız 71 ildən sonra yenidən dövlət bayrağımız, dövlət simvolumuz kimi təsdiqləndi. Bu gün çoxları sinəsinə döyüb milli-azadlıq hərəkatına, xalq hərəkatına "rəhbərlik etməsindən", Azərbaycanı müstəqilliyə "qovuşdurmasından", milli rəmzlərimizi "bərpa etməsindən" danışır. Hamı özünü qəhrəman sayır, lider, başçı, ideoloq adlandırır. Həyat və tarixi faktlar isə tamam başqa şeylərdən, reallıqlardan danışır. **Tam məsuliyyəti ilə deyirik ki, Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini əldə etməsində müstəsna dərəcədə böyük rolunu oynayan şəxslərdən birincisi Heydər Əliyevdir.** O, hətta Azərbaycanda olmayanda da xalq hərəkatının mənəvi dayacağı və ilhamvericisi idi. Xalq küçə və meydanlara əlində Heydər Əliyevin şəkilləri, dilində "Heydər" şüarı ilə çıxırdı. O zaman Bakıda on minlərlə Azərbaycan vətəndaşı öz maşınlarının şüşəsinə Heydər Əliyevin şəkillərini yapışdırır, onunla fəxr edir, ona güvənirdi. Bu reallığı "unutmaq", onun üstünə kölgə salmaq insafsızlıq, bağışlanmaz səhv olardı.

Heydər Əliyev Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda öz əməli fəaliyyəti ilə, özü də planlı və məqsədyönlü şəkildə mücadilə aparırdı. Bu mücadilə Azərbaycanın tarixində ən şərəfli səhifəni təşkil edir. Heydər Əliyev Azərbaycana dönüb sovet rejiminə qarşı açıq mübarizəyə rəhbərlik etməyə başlayandan sonra Azərbaycan bütün dünyanın diqqət mərkəzində durmuşdu. Onun Qorbaçov klanının mövqeyinə tutarlı zərbə olan hər bir addımı dünyanın nüfuzlu qəzet və jurnalları, telekompaniyaları və ekspertlər tərəfindən həftələrlə, aylarla müzakirə olunurdu. Bir çox sovetoloqlar SSRİ-nin aqibəti ilə bağlı proqnozlarını Heydər Əliyevin fəaliyyətinə nəzərən qururdular. Kommunist rejimi sürətlə süqut edirdi. 1991-ci ilin əvvəllərində bu nəhəng imperiyanın taleyi artıq tükəndən asılı idi. Qorbaçov SSRİ-ni xilas etmək üçün hər vasitəyə əl atırdı. Belə vasitələrdən biri də SSRİ-nin saxlanıb-saxlanmamasına dair ümumittifaq referendumunun keçirilməsi oldu. Ayaz Mütəllibovun kommunist hakimiyyəti 1991-ci il, fevralın 5-də parlamentdə belə bir qərar qəbul etməyə nail oldu ki, Azərbaycan həmin 17 mart referendumunda iştirak edəcək. Ermənistanın boykot etdiyi referendumda Azərbaycanın iştirak etməsi ciddi təzad idi. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyi Qorbaçova yarımaqda idi. AXC 17 mart referendumunu boykot etməklə kifayətləndi və Mütəllibov hakimiyyətinin qərarını dəyişə bilmədi. Heydər Əliyevsə Naxçıvan Muxtar Respublikasının 17 mart referendumunda iştirak etməməsi barədə qərar çıxarılmasına müvəffəq oldu. Naxçıvan MR Ali Məclisinin 14 mart, 1991-ci il tarixli sessiyası bu barədə qərar verməklə Qorbaçov klanına daha bir ciddi siyasi və mənəvi zərbə vurdu. Heydər Əliyev SSRİ-nin qorunub saxlanmasına qarşı çıxdı, Kommunist Partiyasına və sovet dövlətinə, onların mövcudluğuna etiraz et-

di. 1991-ci il, iyulun 19-da Kommunist Partiyasından çıxan Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Kabineti partiya təşkilatına ərizəsində yazırdı: **"Azərbaycanın dövlət suverenliyi, ərazi bütövlüyü konstitusiyaya zidd olaraq kobud şəkildə pozulub. Ermənistanla Azərbaycan arasında elan edilməmiş müharibə gedir... Bütün bunlar "humanist ideologiyalı" sovet dövləti üçün adi haldır".**

Bu ərizə sovet rəhbərliyini ifşa etmək demək idi. Heydər Əliyevin bu addımı böyük rəğbətlə qarşılandı və 1991-ci il, avqustun 26-da Naxçıvan MR ərazisində Kommunist Partiyasının fəaliyyəti qəti şəkildə dayandırıldı, onun bütün strukturları ləğv edildi. Naxçıvan tam sovetsizləşdirildi. O, artıq tam müstəqil idi. 1991-ci il, sentyabrın 3-də xalq Heydər Əliyevin Naxçıvan MR Ali Məclisinin sədri olması tələbini irəli sürdü. Heydər Əliyev buna razılıq verməyərək, öz namizədliyini dəfələrlə geri götürsədə xalq yalnız Heydər Əliyevə inanır, onu tələb edirdi. Xalqın istəyi ilə Heydər Əliyev Ali Məclisin sədri seçildi və səhəri - sentyabrın 4-də belə qərar qəbul edildi ki, 8 sentyabr prezident seçkiləri Naxçıvanda dayandırılсын. Mütəllibov dəstəsinin Naxçıvana bu məsələ ilə bağlı ciddi təzyiq göstərməyə çalışması heç bir fayda vermədi. Çünki "Xalq-Heydər, Heydər-xalq" birliyi artıq təkzibolunmaz reallıq idi. Heydər Əliyev Naxçıvanın Mütəllibov iqtidarı tərəfindən sıxışdırılmasına baxmayaraq, muxtar respublikada vəziyyəti normalaşdırdı. Sentyabrın 7-də Sovet DTK-sı Naxçıvanda ləğv edildi. İranla və Türkiyə ilə əlaqə yaradıldı. Naxçıvan ərzaqla və yanacaqla bu əlaqələr hesabına təchiz edilirdi. 1991-ci ilin oktyabrında Araz üzərində Türkiyə ilə Naxçıvan arasında "Həsərət körpüsü"nin açılışı oldu.

1991-ci ilin "QKÇP" qiyamı SSRİ-nin taleyini birdəfəlik həll etdi. Mütəllibov qiyamçıları dəstəklədiyi halda Naxçıvanda əks proses gedirdi. Mitinglər təşkil olunmuş, qiyam pislənmişdi. Bu isə müstəqilliyə aparan yolu qısaltdı. Nəhayət, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 30 avqust, 1991-ci il tarixli növbədənənar sessiyası Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini bərpa etmək haqqında bəyannamə qəbul etdi. Sentyabrın 14-də Azərbaycan Kommunist Partiyası özünü buraxdı. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin 18 oktyabr, 1991-ci il tarixli sessiyasında isə "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyaya Aktı yekdilliklə qəbul edildi. Bundan az öncə isə SSRİ faktiki olaraq dağılmışdı. 1991-ci il, sentyabrın 5-də SSRİ xalq deputatlarının V qurultayı keçid dövrünün hakimiyyətini formalaşdırmış və öz səlahiyyətlərini SSRİ Dövlət Şurasına vermişdi. Heydər Əliyev buna qarşı da ciddi müqavimət göstərmiş, həmin qərarın Azərbaycanda işləməsinə yol verməmişdi. 1991-ci il, dekabrın 8-də Müstəqil Dövlətlər Birliyi yaradılması ilə bağlı müqavilə imzalanması SSRİ-ni tarixin arxivinə verdi. Həmin il dekabrın 29-da Azərbaycanda keçirilən referendumda ölkə əhalisi demək olar ki, yekdilliklə respublikanın dövlət müstəqilliyinə tərəfdar çıxdı. 1992-ci ilin mayında isə ölkə parlamenti dövlət himnimizi, üçrəngli bayrağımızı və dövlət gerbimizi təsdiqlədi.

Lakin bu, hələ hər şey demək deyildi. İmperiyanın tör-töküntüləri Azərbaycanın gerçəkdən müstəqil dövlət kimi qurulmasına maneçilik törətməkdə idi. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev də bunu çıxışında təsdiqləyir: *"...Azərbaycan oktyabr ayının 18-də müstəqillik haqqında Konstitusiyaya Aktı qəbul etdi. Ancaq təəssüflər olsun ki, Azərbaycanı o vaxt idarə edənlər bundan sonra da müstəqilliyə inanmırdılar. Düşünürdülər ki, bu, bəlkə hələ müvəqqəti bir şeydir, SSRİ yenə də bərpa olunacaqdır. Ancaq xalq müstəqilliyə inanır, müstəqilliyi istəyirdi"*.

Prezident Heydər Əliyevin təbirincə, *"Azərbaycanın istiqlaliyyətinin bəyan edilməsi ölkəmizin tarixində çox böyük əhəmiyyətə malik olan hadisədir"*. Ona da şübhə yoxdur ki, sözdə müstəqilliyin gerçək müstəqilliyə çevrilməsində Heydər Əliyevin misilsiz xidmətləri, böyük tarixi rolu var. Heydər Əliyev sonrakı mərhələlərdə bu müstəqilliyi möhkəmləndirdi və onu dönməz etdi.

Azərbaycanda demokratiyanın inkişafı, hüquqi dövlət, mülki cəmiyyət quruculuğu prosesi. Demokratik təsisatların yaranması. Çoxpartiyalılığın, söz, mətbuat və fəaliyyət azadlığının bərqərar edilməsi.

Azərbaycanda gerçək demokratiyanın yaradıcısı və qaranlı kimdir? Bu sual özünün dövlət müstəqilliyini elan etdiyi 1991-ci ildən etibarən demokratiya uğrunda mübarizəyə qoşulan Azərbaycan cəmiyyəti üçün həmişə ən aktual suallardan biri olub. Doğrudur, indi cəmiyyətimizdə bu suala heç kim cavab axtarmır. Çünki, artıq cavab hər kəsə bəllidir. **Həmişə gün kimi aydındır ki, bugünkü müstəqil, qüdrətli, demokratik, sivil və dünyəvi Azərbaycan Respublikasının baş məmarı Heydər Əliyevdir. Bu dövləti Heydər Əliyev qurub.** Bu sərbəstlik, təhlükəsizlik, sabitlik, insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının yüksək səviyyədə təmin olunması məhz Heydər Əliyevin gərgin zəhmətinin nəticəsidir.

Demokratiya mövzusu Azərbaycan üçün təkcə daxili siyasi və sosial-mədəni məsələ deyil. Bu məsələ Qərblə sıx inteqrasiya xətti götürmüş Azərbaycan üçün həm də xarici siyasət, beynəlxalq nüfuz məsələsidir. Demokratiyanı bərqərar etmək, onu yaratmaq və inkişaf etdirmək bir ayın, bir ilin, lap üç-beş ilin işi deyil. Demokratikləşmə uzunmüddətli və mürəkkəb bir prosesdir. Azərbaycanda demokratikləşmənin tarixi bütün hallarda 1989-cu ildən o yana keçmir. İlk işartıları 1988-ci ilin xalq hərəkətində görünən demokratiyada o zaman ifrat dərəcədə emosionallıq vardı. Ümumilikdə götürdükdə isə, "xalis demokratiya" anlayışı yoxdur. Bu mənada 1991-ci ilə qədərki dövrün demokratiyası mübahisəli mövzular sırasında dayanır. Gerçək demokratiya özünün hərfi mənasında yalnız siyasi sabitlik şəraitində mümkündür. **Xaosla demokratiya bir araya sığmır. İndi hamının qəbul etdiyi bir həqiqət var: Azərbaycanda dayanıqlı sabitliyi Heydər Əliyev yaradıb.** Azərbaycanda demokratikləşmə prosesinin Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olması mübahisəsiz məsələdir.

Amma Azərbaycan müxalifəti bu həqiqətlə, faktın özü ilə zorakılıqla, davakarcasına rəftar edir. Bununla da təzad yaranır. Necə olur ki, ölkəni vətəndaş müharibəsi həddinə çatdıran qüvvələr demokrat sayılır, lakin sabitlik yaradan qüvvələr yox? Və ya hansı əsasla hakimiyyətdə ola-ola "xalqın lap 95 faizi də bizi istəməsə, hakimiyyətdən getməyəcəyik" deyər mürəccə bir fikirlə çıxış edən, özlərini hələ siyasətçi də sayan qüvvələr bu günün özündə də özlərini "demokrat" adlandırırlar?

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının 2001-ci il noyabrın 21-də keçirilmiş II qurultayında bu məsələyə to-

xunaraq ona tam aydınlıq gətirdi: ***“Azərbaycanda müxalifətdə olan partiyalar daim demokratiya haqqında danışırlar... Sən hələ Azərbaycan üçün bir iş görməmişən. Azərbaycanda demokratiyanı yaradan, inkişaf etdirən biz, Azərbaycanda islahatları həyata keçirən biz, Azərbaycanı dünyada tanıdan biz, bütün azadlıqları verən biz, indi necə oldu ki, siz demokrat oldunuz, iqtidar və Yeni Azərbaycan Partiyası antidemokratik oldu?”***

Azərbaycan liderinin bu sözlərinə şərh vermədən onun demokratiya, habelə Azərbaycandakı demokratikləşmə barədəki fikirlərinə diqqət yetirək. Prezident Heydər Əliyev demokratiya ilə bağlı fikirlərini belə inkişaf etdirirdi: ***“Azərbaycanda həqiqi demokratiya yaranıbdır, onu yaradan da Azərbaycanın iqtidarıdır, onun Prezidentidir, Yeni Azərbaycan Partiyasıdır və biz heç bir Demkonqres tanımırıq”.***

Demokratiyanın prinsipləri hər bir ölkənin spesifikasına uyğun şəkildə tətbiq edilməlidir. Bununla belə demokratiyanın hamı tərəfindən yekdilliklə qəbul olunmuş başlıca təməl prinsipləri də var. Prezident Heydər Əliyev həmin prinsipləri belə sadalayır: ***“Siyasi plüralizm, söz azadlığı, vicdan azadlığı, sərbəst iqtisadiyyat, hər bir insanın tam azad olması, demokratik seçkilərin keçirilməsi, demokratiya prinsipləri əsasında dövlət təsisatlarının yaranması və müxtəlif islahatların həyata keçirilməsi. Demokratiya mücərrəd anlayış deyildir, bunlardan ibarətdir. Biz bunları etmişik və edirik. Əgər biz bunları etməsəydik, Azərbaycan ötən dövrdə ağır vəziyyətdən çıxıb indi bu səviyyəyə qalxa bilərdimi? Ona görə də həqiqi demokratiya iqtidarın yaratdığı demokratiyadır. Həqiqi demokratiya Yeni Azərbaycan Partiyasına mənsubdur”.***

Bu fikirlərdə böyük həqiqət var və həmin həqiqətlər ölkə rəhbərinin 1993-cü ildən bəri həyata keçirdiyi siyasətin real nəticələri ilə müəyyən və təsdiq olunur. Bir neçə mühüm məqama nəzər salmaq kifayətdir ki, Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin neçə böyük vüsətlə getməsi üzə çıxsın. Əvvəla, onu qeyd edək ki, demokratiya keçilməsi zəruri olan uzun bir yoldur və burada ilk öncə təmkinli olmaq, cəmiyyəti demokratiyaya hazırlamaq lazımdır. Bu, xüsusilə də postkommunist ölkələrinin cəmiyyətləri üçün həlledici dərəcədə vacib məsələdir. Demokratiya yalnız sabitliyin davamlı və möhkəm olduğu cəmiyyətlərdə tam reallığa çevrilə bilər. Heydər Əliyev demokratikləşdirmə istiqamətində işə məhz bu bənddən başladı ki, cəmiyyətdə ilk növbədə sabitlik olmalı, dövlətin və vətəndaşların təhlükəsizliyi təmin edilməlidir. 1993-cü ilin iyunundan 1995-ci ilin mart dövlət çevrilişi cəhdinə qədərki mərhələ məhz belə təminatın verilməsi demək idi. Heydər Əliyev bu ağır işin öhdəsindən gəldi. Bununla da Azərbaycanda total bir demokratikləşmə prosesi üçün münbit zəmin yaradılmış oldu. İşin əsas hissəsi yerinə yetirildiyindən sonrakı mərhələlər xüsusi çətinlik yaratmadı. Dövlətin özünü qurmaq lazım idi ki, sonradan onu hüquqi dövlət kimi inkişaf etdirmək mümkün olsun. Yaxud təhlükəsizliyi təmin olunmayan

vətəndaş özünə hansı sivil cəmiyyəti qura bilərdi? Heydər Əliyevin gərgin fəaliyyəti məhz bu aspektdən qiymətlidir ki, o, ictimai-siyasi proseslərin dialektikasına və reallıqlara istinadən addım atır. Heydər Əliyev əvvəlcə dövləti qurdu və vətəndaşların təhlükəsizliyini təmin etdi, sonra isə hüquqi-siyasi, sosial-iqtisadi, struktur və idarəetmə islahatlarına başladı. 1995-ci ilin ortalarına doğru Azərbaycan irimiqyaslı islahatlara tam hazır vəziyyətə gətirilmişdi. İqtisadi tənəzzülün qarşısı alınmış, bu sahədə inkişaf meyilləri və tərəqqinin konkret nəticələri müşahidə olunmağa başlamışdı. Demokratiyanın əsas tələblərindən olan bazar iqtisadiyyatına keçidin təmin edilməsi üçün özəlləşdirmə proqramının gerçəkləşdirilməsi hüquqi-siyasi islahatlar böyük təkan verdi.

Azərbaycanda demokratiyanın inkişafı əslində çoxmərhələli deyil. Burada yalnız bir mərhələ var - Heydər Əliyev mərhələsi. Bu mərhələnin öz daxilində isə ayrı-ayrı fazalar var. Onlar bir-birindən yalnız dinamikliyinə görə fərqlənir. Demokratikləşmə prosesi 1995-ci il, noyabrın 12-də yeni Konstitusiyamızın qəbul olunması ilə yeni, daha dinamik və sürəkli fazaya qədəm qoydu. Əsas Qanunumuzda təsbit olunur ki, dövlət hakimiyyətinin yeganə mənbəyi xalqdır. Konstitusiyaya görə, dövlətin demokratik, hüquqi və dünyəvi olması, idarəciliyin hakimiyyət bölgüsü əsasında təşkil edilməsi, insan hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin dövlətin ali məqsədi olması təməl prinsiplərdir. Azərbaycan məhz bu prinsiplərin əsas götürüldüyü ölkə kimi Qərb dünyası tərəfindən də təqdir olunub dəstəklənir. Heydər Əliyev iqtidarı insan hüquq və azadlıqlarının təmin olunmasına xüsusilə böyük əhəmiyyət verir. Prezident Heydər Əliyevin imzaladığı 22 fevral, 1998-ci il tarixli xüsusi fərman insan hüquqlarının qorunmasını xeyli asanlaşdırdı. Fərman sözügedən məsələ ilə bağlı dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir. İnsan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ayrıca dövlət proqramı hazırlandı və 1998-ci il, iyunun 18-də prezident Heydər Əliyev tərəfindən təsdiqləndi. Azərbaycan hüquqi islahatlarla bağlı möhkəm qanunvericilik bazasının yaradıldığı ölkədir. Ölkəmiz insan hüquqları ilə əlaqədar 180-dən artıq beynəlxalq konvensiya və sazişə qoşulub. ***Azərbaycan ölüm hökmünü ləğv edən ilk Şərqi ölkəsidir və biz buna da Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə nail olmuşuq.*** 1993-cü ildə bilavasitə prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə icrasına moratorium qoyulan ölüm cəzası 1998-ci il, fevralın 10-da tamamilə ləğv olundu. Prezident Heydər Əliyev 1995-ci ildə əfv və amnistiya təsisatlarını bərpa etdi. 1996-cı ildən 2002-ci ilin may ayında qədərki müddətdə 7 amnistiya aktı və 25 əfv fərmanı imzalayan prezident Heydər Əliyev üst-üstə 65 mindən çox məhbusa münasibətdə humanizm nümayiş etdirib.

Dövlət demokratik təsisatların inkişafı, mülki cəmiyyət qurulması istiqamətində də xeyli iş görüb. Siyasi partiyalar, qeyri-hökumət təşkilatları və kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunlar Avropa standartları səviyyəsindədir. Demokratikləşmənin real bəhrələri göz qabağındadır. 8 milyonluq Azərbaycanda hal-hazırda 1350 qeyri-hökumət

təşkilatı, 39 siyasi partiya, 40-dan çox həmkarlar ittifaqı, 30 hüquq müdafiə təşkilatı, 600-dən çox kütləvi informasiya vasitəsi sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərir. Prezident Heydər Əliyevin söz və mətbuat azadlığına həssaslıqla yanaşması ayrıca bir mövzudur. Söz, fikir və məlumat azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində 6 avqust, 1998-ci il tarixli fərman imzalayan prezident Heydər Əliyev bununla AXC - Müsavat cütüylüyünün hakimiyyəti dövründə xeyli gücləndirilmiş senzuranı birdəfəlik ləğv etdi.

2001-ci ildə Mətbuat və İnformasiya Nazirliyi ləğv edildi ki, bu da dövlətin azad mətbuata nəzarətini xeyli azaltdı. 2001-ci ilin dekabrında ölkə mətbuatının nümayəndələrini qəbul edən prezident Heydər Əliyev bununla bir daha göstərdi ki, o, ölkədə söz, mətbuat və fəaliyyət azadlığının ən əsas təminatçısı, insan hüquqlarının etibarlı qarantıdır. Prezidentlə azad mətbuat nümayəndələrinin görüşünün böyük siyasi anlamı vardı. Dövlət başçımız həmin görüşdən sonra mətbuata dövlət qayğısının artırılması barədə növbəti sənədi imzaladı. Azad mətbuat isə prezident Heydər Əliyevi "Mətbuatın dostu" adına layiq gördü. İndi demokratiyadan gen-bol danışan müxalif rəqiblər isə 1992-1993-cü illərdə hakimiyyətdə olanda azad sözlə "xüsusi qaydada" davranır, yəni jurnalistləri birbaşa telestudiyada, öz iş otaqlarında, parlament zalında, kabinetlərdə döyür, təhqir edir, hətta məşinin yük yerinə qoyub "lazımı yerə" aparırdılar.

Heydər Əliyev erası vətəndaş cəmiyyətinin sürətli şəkildə qurulması dövrüdür. Çoxpartiyalılıq 1991-ci ildən əvvəlki dövrün məhsuludur. 1990-1992-ci illər ərzində ölkədə 12 siyasi yaranmışdı. AXC - Müsavat iqtidarı dövründə isə daha 16 siyasi partiya təsis olundu ki, bu da heç də demokratiyanın əlaməti deyildi. Hətta əksinə, bu partiyalar demokratikləşməyə olan kəskin ehtiyacın təzahürü idi.

Demokratikləşmə cəmiyyətin bütün təbəqələrini əhatə etdikcə elektorat və siyasi cəhətdən aktiv hissə bu demokratiyanı quran siyasi partiyanın ətrafında konsodasiyaya meyilləndi. Deməli, Heydər Əliyev erası həm də tərəddüdlərin, sabit mövqeli siyasi təşkilat və optimal siyasi fikir cərəyanı axtarışlarının, bir sözlə, siyasi-ideoloji və siyasi-təşkilati xaosun aradan qaldırılması, cəmiyyətin sabit siyasi inkişaf məcrasına salınması baxımından əhəmiyyətlidir. 1993-cü ilin birinci yarısında 6 siyasi partiya yaranmışdısa, ikinci yarım il ərzində onların sayı cəmi 2 olmuşdu. Yəni Heydər Əliyevin siyasi kursu partiyalaşma prosesini də sabitləşdirdi. Bu gün Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ən müxtəlif ideoloji-siyasi istiqamətləri təmsil edən siyasi partiyalar tam sərbəstdir. Əgər nəzərə alsaq ki, onların böyük əksəriyyəti özünü müxalifət partiyası sayır, onda ölkədəki demokratiyanın inkişaf səviyyəsinin nə yerdə olduğu aydın görünür. Prezident Heydər Əliyev həmişə vurğulayıb ki, Azərbaycanda müxalifət partiyaları olmalı və fəaliyyət göstərməlidir, çünki Azərbaycan tam demokratik ölkədir. Heydər Əliyev siyasi fikir müxtəliflərinə demokratcasına, dözümlə yanaşır və bunu normal demokratik mühitin atributu sayır. Təsadüfi deyil ki, **Heydər Əliyev Qərb**

mətbuatı tərəfindən postsovet məkanının siyasi tolerantlıq (dözümlülük) baxımından birinci şəxsi kimi qiymətləndirilir.

Heydər Əliyevin siyasi fəlsəfəsinin əsasında gerçək vətəndaş həmrəyliyi və siyasi əxlaq faktorları dayanır. Heydər Əliyev müxtəlif yönümlü siyasi qüvvələr arasında konstruktiv dialoqun və sivil münasibətlərin tərəfdarıdır. O, özünün bu mövqeyini həmişə bir zərurətlə - dövlətçiliyi və demokratiyanı qorumağın zəruriliyi ilə əsaslandırır. Prezident Heydər Əliyev ona qarşı qərəzli mövqe tutan siyasi partiyaların sərbəst fəaliyyətinə yalnız qanunun aliliyi prinsipindən yanaşır. **"Mən Azərbaycanın prezidenti kimi ölkənin bütün vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının təminatçısıyam"** deyə bəyan edən Heydər Əliyev demokratiya yolundan dönməməyi ali məqsəd sayır. Onun fikrincə, müstəqilliyimizin bundan sonra da möhkəmlənməsi və Azərbaycanın demokratik, sivil və dünyəvi dövlət kimi inkişaf etməsi ölkəmizdə vətəndaş həmrəyliyi əsasında baş verməlidir. Azərbaycan indi başqa bir cəhətdən də nadir ölkədir. Söhbət din azadlığının təmin olunması sahəsindəki unikal təcrübədən gedir. Azərbaycan üç dini konfessiyanın - müsəlmanların, pravoslavların və yəhudilərin dinc şəraitdə, konfliktsiz yaşadığı bir ölkədir. Hətta Roma katolik kilsəsinin təmsilçisi də bəyan edib ki, belə bir mühiti təmin etmək dünyada analoqu olmayan bir hadisədir.

Bütün bunlar 1993-cü ildən sonrakı yeniləşmənin nəticəsidir. Azərbaycan məhz həmin ağır ildə demokratiya yolunu seçdi. Çünki başqa yol yox idi. Bütün çətinliklərə baxmayaraq ölkə rəhbərliyi Azərbaycanı demokratiya yoluna itkilərsiz çıxardı. 2001-ci il, yanvarın 25-də isə ölkəmiz Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv qəbul edildi. Habelə ABŞ kimi superdemokratik dövlət Azərbaycanın demokratiya yolu ilə irəliləməsinə dəfələrlə təqdir edib. Heydər Əliyev siyasəti olmadan bunlara nail olmaq heç vaxt mümkün deyildi və ola da bilməzdi.

Qorbaçovun ermənipərəst klanı və Azərbaycan. Yaxud klan Heydər Əliyevdən niyə qorxurdu?

20 yanvar faciəsi Azərbaycanın yeni milli-siyasi elitasının formalaşmasına start verdi.

Bu gün "80-ci illərin ortalarından başlayaraq Azərbaycanın başına niyə ağır faciələr gəldi" sualı ətrafında fikir mübadiləsi aparmaq, soyuq başla düşünmək üçün kifayət qədər vaxtımız və yetərinə materialımız var. Diqqət edin, biz bu belələrin başlanğıcı kimi məhz 80-ci illərin ortalarını götürürük. Buna əsas var. Keçmiş SSRİ-də Azərbaycana qarşı münasibət, 1985-ci ildə Qorbaçov sovet rəhbərliyinə gətiriləndən sonra kəskin dəyişməyə başlamışdı. Bu gün əksər politoloq və tarixçilərin ümumi şəkildə qəbul etdiyi fikir var ki, Qorbaçovun siyasətinə mane olan yeganə amil Azərbaycan məsələsi idi ki, bunun da iki başlıca səbəbi vardı. Birincisi o idi ki, Qorbaçov kimi qorxaq, iradəsiz, riyakar və avanturist bir adamın yeganə vasitəsi olan "aşkarlıq və yenidənqurma" hoqqabazlığının qarşısındakı yeganə ciddi maneə Azərbaycan idi. Məlum olduğu kimi, Qorbaçov bütün 70-ci illərin və 80-ci illərin birinci yarısının durğunluq dövrü olması tezisindən ikiəlli yapışb özünün siyasi xəttini yeridirdi. O, durğunluğu lənətləyə-lənətləyə özünə siyasi xal yığır, ayaq üstə qala bilirdi. Belə tənqidlər isə sovet cəmiyyəti üçün müəyyən mənada yenilik idi. Qorbaçov az qala siyasət qəhrəmanına çevrilməkdə idi. Lakin elə həmin vaxtlarda məlum oldu ki, sovet respublikaları arasında yalnız Azərbaycan Qorbaçovun tezislərinə uyğun gəlmir. Axı, Azərbaycanda heç bir durğunluq olmamış, Heydər Əliyev bu respublikanı bütün göstəricilər üzrə qabaqcıl ölkəyə çevirmişdi. Bu haqda geniş danışdığımızdan yalnız onu qeyd edək ki, Azərbaycanın həmin durğunluq illərində sürətlə inkişaf etməsi bütün SSRİ üzrə müstəsna hal idi. Qorbaçov da elə bundan qorxurdu. Çünki onu "bəs Azərbaycan niyə durğunluq dövrünü yaşamadı, bu, necə baş verdi" sualı ilə susdura bilərdilər. Bu sualın yeganə həqiqi cavabı belə idi ki, Azərbaycan Heydər Əliyevin şəxsinde gerçək siyasi xadimə, əsl liderə malik olduğu üçün nəinki bütün SSRİ-dəki tənəzzül prosesindən kənarda qaldı, əksinə, hətta daha da inkişaf etdi. Bunu etiraf etmək Qorbaçovun bütün siyasi fəlsəfəsini puça çıxarırdı. Gerçəkliyi etiraf etmək Qorbaçovun siyasi məhvi demək idi. Ona görə də Qorbaçov özünün siyasətinə maneçilik törədən, inkişaf etmiş Azərbaycan reallığının müəllifi Heydər Əliyevi siyasi sui-qəsd yolu ilə ölkə rəhbərliyindən kənarlaşdırmağa qərar verdi. Beləliklə, Qorbaçovun və onun klanının Azərbaycana və Heydər Əli-

yəvə açıq-aşkar düşmənçilik mövqeyindən münasibət bəsləməsinin obyektiv səbəbi vardı.

İkinci səbəb isə bu idi ki, Qorbaçov bir siyasi fiqur kimi Heydər Əliyevin siyasi qüdrəti, Heydər Əliyev fenomeni qarşısında cılız görünürdü. Təbiəti etibarilə qisasçı, paxıl, xudpəsənd olan Qorbaçov bununla heç cürə barışa bilmirdi. O, həm də yaxşı başa düşürdü ki, xalq, özü də təkcə Azərbaycan xalqı yox, bütün sovet xalqı Heydər Əliyevi sevir. Bu **böyük azərbaycanlı** özünün səmimiyyəti, sadəliyi, xəlqiliyi, çevikliyi, işgüzarlığı, məntiqi, polad iradəsi, yüksək mədəniyyəti, universal biliyi, ziyalılığı və səlis nitqi ilə, digər müstəsna keyfiyyətləri ilə, yaradıcı-qurucu şəxsiyyət olması ilə, dərin zəkası ilə və s. və i.ə. cəhətləri ilə bütün SSRİ-də böyük nüfuz qazanmış, bütün sadə sovet vətəndaşlarının sevimlisinə çevrilmişdi. Heydər Əliyevlə sadəcə olaraq fəxr edirdilər. Heydər Əliyev əksər sovet adamlarının həm şəxsiyyət, həm də dövlət adamı kimi idealına çevrilmişdi. Açıq demək lazımdır, bir çox millətlərin nümayəndələri, onların ziyalıları "Çox heyf ki, Heydər Əliyev bizim millətin nümayəndəsi deyil" etiraflarından da çəkinmir, Azərbaycan xalqına qibtə, bəzən də paxıllıq edirdi. Heydər Əliyev bütün SSRİ-də həm siyasetçi və dövlət adamı, həm də şəxsiyyət kimi sözün əsl mənasında nüfuz sahibi idi. Bunu biz bu gün də eşidirik və görürük. Keçmiş sovet respublikalarının, bugünkü MDB ölkələrinin təmsilçiləri - jurnalistlər, siyasetçilər, dövlət və hökumət adamları, ziyalılar, mədəniyyət və incəsənət xadimləri, ədiblər Heydər Əliyevdən bu gün də yalnız böyük sevgi ilə danışırlar. O vaxtlar isə Qorbaçov məhz bundan qorxurdu.

80-ci illərin ortalarına doğru Heydər Əliyev bütün sovet vətəndaşları tərəfindən sovet rəhbərliyinə yeganə layiqli namizəd sayılırdı. Özünü də bu, təkcə əhalinin yox, bütün siyasi rəhbərliyin fikri idi. Söylənilənlə bağlı bir məqama nəzər yetirək. Keçmiş SSRİ-nin məşhur dövlət xadimlərindən olan misilsiz diplomat Andrey Andreyeviç Qromiko Sov. İKP MK-nın Baş katibi K.U.Çernenkodan sonra SSRİ-yə kimin rəhbərlik edə bilməsi məsələsi barədə oğlu ilə qeyri-rəsmi söhbətində belə demişdi: **"Bizim Siyasi Bürodada ancaq üç adam nisbətən cavanlardır - Romanov, Qorbaçov və Əliyev. Əliyev mənim daha çox xoşuma gəlir. Onun vaxtında Azərbaycan çox böyük sürətlə inkişaf etdi. Heydər Əliyev gözəl təşkilatçıdır, vicdanlı, təmiz və abırlı adamdır. Ancaq çox təəssüf ki, onun Baş katib vəzifəsinə namizədliyi istisna edilir". A.A.Qromikonun oğlu bunun səbəbini atasından soruşduqda təcrübəli siyasi xadim belə cavab verir: "Bu məsələdə yalnız milliyyətinə görə".** Qeyd edək ki, Andrey Andreyeviç Qromikonun oğlu Anatoli Andreyeviç Qromiko atası ilə öz arasındakı bu söhbəti 1997-ci ildə Moskvada nəşr olunan kitabında təsvir edib. (Bax: Anatoli Qromiko. "Andrey Qromiko. Kremlin labirintlərində. Oğlunun xatirələri və düşüncələri", Moskva, 1997, s.86).

Elə bu faktın özü Qorbaçovun və onun ətrafının Heydər Əliyev fenomenindən qorxmaq üçün əsaslara malik olduğunu göstərir. Burada

xüsusi cəhət də vardı. Qorbaçov bilirdi ki, Heydər Əliyev yetərinca millətsevər adamdır və o, hara gedirsə-getsin, nə işlə məşğul olursa-olsun, azərbaycançı kimi qalacaq. Kremlə də anlayırdılar ki, bir azəri oğlunun sovet Siyasi Bürosunda olması və burada böyük nüfuz qazanması Moskvanın siyasətinə uyğun gəlmir. Heydər Əliyev Siyasi Büroya üzv seçiləndə dünya mətbuatı bu hadisəni sovet tarixinin dönüş nöqtəsi saymış, onu həm də sovet türk xalqları tarixində yeni eranın başlanğıcı kimi dəyərləndirmişdi. Ermənipərəst Qorbaçov məhz bunları görüb Azərbaycana qarşı düşmənçilik edir, daha da aqresiləşirdi. Bu fikirlərdə də böyük həqiqət var ki, Qorbaçov bütövlükdə millətimizə düşmən idi. Və Heydər Əliyev də məhz ona görə təqib olunurdu ki, o, azərbaycanlı idi.

Söhbət SSRİ-dəki türk xalqlarının artıq siyasi faktora çevrilməsindən və Kremlin bundan qorxmasından gedirdi. Qorbaçovun ermənipərəst klanının məhz türk respublikalarına qarşı repressiv tədbirlərə əl atmasının səbəbi bu idi. Alma-Ata qırğınının da, 1990-cı il, 20 yanvar Bakı qətliamının da, Qarabağ məsələsinin ortaya atılmasının da, nəhayət, konkret halda Heydər Əliyevə və onun ailəsinə qarşı təqiblərin başlanmasının da köklərini burada axtarmaq lazımdır. Qarabağ məsələsi 1987-ci ilin oktyabrında deyil, hələ 1985-86-cı illərdə, Qorbaçov klanının hakimiyyətinin ilk dövrlərində başlanmışdı. "Ulduz" jurnalının 1990-cı ilə aid 6-cı sayında dərc olunmuş "Olub-keçənləri düşünərkən" adlı yazıdan Heydər Əliyevə məxsus olan bu fikirləri oxuyuruq: *"... Bəli, təxminən 1986-1987-ci illərdə mənim haqqımda böhtan dolu anonim məktublar respublikamızdan və Ermənistandan gəlmişdir. 1987-ci ilin may ayında xəstələndim, sağalandan sonra bir-iki ay işlədim. O dövrdə Ermənistandan bir məktub aldım. Müəllifi Qarabağ cəmiyyətinin rəhbərlərindən biri olan İqor Muradyan idi... Bu, həyasız bir adam tərəfindən yazılmış məktubdu. Məktubda mən təhqir olunuram, hədələnilirəm. Məktub müəllifi bildirir ki, onlar mənimlə mübarizə aparacaqlar, çünki Qarabağın Ermənistanı verilməsinə mane oluram... Sonralar bildim ki, Moskvada işləyərkən erməni millətçiləri Balaşyan, Kaputikyan, Muradyan mənim haqqımda cürbəcür məktublar göndərmişlər, mənim əleyhimə uzun müddət işləmişlər".*

Bu hücumlar bütün Əliyevlər ailəsinə qarşı yönəlmişdi. Azərbaycan elminin ən nüfuzlu və şərəfli ismlərindən biri, məşhur alim, fədakar insan, ən əsası isə təəssübkeş vətənpərvər ziyalı, akademik Cəlal Əliyev Heydər Əliyevin qardaşı olduğu üçün daha hansı təzyiqlərlə, hansı məhrumiyyətlərlə üzləşmədi?! Onu təqib edir, sıxışdırır, terror etmək istəyirdilər ki, Əliyevlər ailəsi sarsılsın. Çünki akademik Cəlal Əliyev Heydər Əliyevin qardaşı və müdafiəçisi idi, Qorbaçov klanını ifşa edirdi, Azərbaycanın milli maraqlarının müdafiəsində dayanırdı.

Qorbaçov klanının Azərbaycanla düşmənçiliyi Heydər Əliyevin 1987-ci il, oktyabrın 25-də Siyasi Büro üzvlüyündən, bundan bir neçə gün sonra isə SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini postundan

kənarlaşdırılmasından sonra açıq şəkil alaraq daha da şiddətləndi. Heydər Əliyevin təkcə özü yox, onun övladları - o vaxt cəmi 26 yaşı olan gənc oğlu İlham Əliyev də, şərqşünas qızı Sevil Əliyeva da, cürbəcür təzyiqlərə məruz qoyuldu. Heydər Əliyev 1993-cü il, sentyabrın 21-də Elmlər Akademiyasında Azərbaycan ziyalıları ilə görüşündə həmin ağır günləri belə xatırlayırdı: *"... 1987-ci ilin oktyabrından sonrakı illər məndən ötrü ağır, çətin dövr olub. Amma bu çətin, ağır dövrdən, imtahanlardan çıxdım, iradəm qırılmadı, əqidəmdən dönmədim". Elə həmin günlərdə - 1993-cü ildə Rusiyanın nüfuzlu "Sobesednik" dərgisinə müsahibə verən Heydər Əliyev ailəsinə qarşı təzyiq-təqib kampaniyasından söz açaraq deyirdi: "...Oğlum İlham Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunu bitirib. İki dil bilir. İngiltərəyə getməyə hazırlaşırı, lakin buraxmadılar. Bax, budur bizim keçmiş sistemin yaramazlığı: atasını vəzifədən götürdülər, oğluna da mane oldular".*

Yenə də Heydər Əliyevin həmin ağır 1987-ci ildən sonrakı dövr barədə dediklərindən: *"SSRİ-nin tarixində Siyasi Bürodan çıxmaq ətrafdakıları itirmək, adi bir insana çevrilmək demək idi. Əsəblərim hədsiz pozulmuş, çox yorulmuşdum. Xəstələndim. Aylarla xəstəxanada və evdə yatdım. Həyat yoldaşım bir qədər əvvəl rəhmətə getmişdi. Onun ölümü də məni sarsıtmışdı. Oğlum İlham Əliyev Moskva Dövlət Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunda diplomat olmuşdu. Müdafiə etdi. Lakin Heydər Əliyevin oğlu olduğu üçün və Heydər Əliyev Siyasi Bürodan çıxdığı üçün ona iş vermədilər. Halbuki əvvəllər orada olan professor-müəllim həyatı onun başına fırlanırdı. Qızım isə şərqşünas idi. Onu da işdən çıxardılar. Ərəb dili mütəxəssisi idi. İş tapmadı, üç uşağına qulluq etməklə kifayətləndi".*

Bu sözlər öz milləti uğrunda böyük məhrumiyyətlərə düşər olmuş dahi bir insanın həyat yolunu anlamağa, Heydər Əliyev fenomenini dərk etməyə həddindən artıq kömək edir. Buradan çoxunun ilk əvvəl dərhal sezmə bilmədiyi bir mətləb də çıxır. Heç bir mübaliğəyə yol vermədən, heç bir hissə qapılmadan deyirik: İlham Əliyevin milli-siyasi fəaliyyəti məhz həmin ağır dövrdə rüşeym halında yaranmağa başlamışdı. *İlham Əliyevin o zaman cəmi 26 yaşı olsa da o, SSRİ kimi nəhəng bir dövləti dünyada təmsil etmək gücündə olan yetkin bir diplomat idi.* O, baş verənlərin, Əliyevlər ailəsinin sıxışdırılmasının səbəblərini təfərrüatına və incəliyinə qədər anlayırdı. Bu olaylar gənc Əliyevin ictimai-siyasi baxışlarını, Azərbaycan və azərbaycançılıq barədəki görüşlərini, siyasət haqqındakı təsəvvürlərini cilalayıb konkretləşdirirdi. *İlham Əliyev peşəkar diplomat, bəsirətli siyasətçi, vətənpərvər azərbaycanlı kimi öz təlim-tərbiyəsinə Heydər Əliyevin yanında alır, ondan öyrənirdi.* Həmin ağır dövr İlham Əliyevi bir qədər də mətinləşdirdi. Bu illər 26 yaşlı gəncin həyatında silinməz izlər buraxmaya bilməzdi. İlham Əliyev atasına mənəvi dayaq olmalı idi.

İlham Əliyev atasının üzləşdiyi məhrumiyyətlərə şərik olmalı, ilk

siyasi dərslərini almalı idi. O, məhz bunları edirdi. Şübhəsiz ki, Qorbaçov klanının əməlləri İlham Əliyevdə müəyyən hisslər, müəyyən təsəvvürlər yaradırdı. Bu hisslərin nədən ibarət olduğunu biz indi daha aydın görürük. Sözügedən hisslər isə yalnız vətənpərvərlik hissləri ola bilərdi. Axı başqa cür heç mümkün də deyildi. Necə ola bilərdi ki, səni azərbaycanlı olduğuna, şərəfli bir azəri oğlu olduğuna görə, nəhayət, Heydər Əliyev kimi dühanın oğlu olduğuna görə sıxsınlar, sən isə siyasiləşməyəsen, buna adekvat reaksiya verməyəsen?! İstənilən çoxmillətli dövlətdə milli məsələ avtomatik olaraq siyasi məsələyə çevrilib. Bu mənada əsasən milli mənsubiyyətinə görə, Heydər Əliyevin oğlu olduğuna görə öz işi ilə məşğul olmaq, xarici ölkələrdən birinə gedib orada diplomat kimi çalışmaq imkanından məhrum edilmiş İlham Əliyevin həmin dövrdə öz siyasi baxışlarını müəyyənləşdirdiyini söyləmək olar. Doğrudur, o zaman SSRİ-də açıq siyasi fəaliyyət mümkün deyildi, indiki anlamda açıq siyasi çıxışlar yox idi. Bununla belə 1988-ci ildən sonrakı hadisələr və 1990-cı il, yanvarın 20-də sovet qoşunlarının Bakıda qırğın törətməsi vəziyyəti dəyişdirdi. Və azərbaycanlıların açıq siyasi çıxışları gücləndi. 20 yanvar faciəsi bütün azərbaycanlıları sarsıtmışdı. Qorbaçov klanı Azərbaycanın iradəsini sarsıtmaq istəyirdi. Heydər Əliyevin ölkəsinə divan tutmaq arzusu kimi iblisənə bir istəklə yanan Qorbaçov bu yolda heç nədən çəkinmirdi. Heç kim təsəvvür edə bilmirdi ki, Qorbaçov bu məştblı cinayətə qol qoyacaq. Heydər Əliyev "Sobesednik" dərgisinə müsahibəsində bu barədə deyirdi: **"1990-cı il, yanvarın 19-da Qorbaçov mənə gözlənilmədən zəng vurdu. 3 il idi ki, onunla görüşmək istəyirdim, amma məni eşitməmişdi. Xahişlərim şəxsi məsələlərlə yox, Qarabağla bağlı idi. Qarabağ məni narahat edirdi. Qorbaçov mənə deyirdi ki, Bakıda vəziyyət pisdır, Azərbaycana nəşə bir əlac tapmaq lazımdır. Sonra söhbət kəskin şəkil aldı və biz yenə acılı-ağrılı fikirlərlə ayrıldıq. Təsəvvür edə bilmirdim ki, o, Bakıya qoşun yeritmək barədə qərar qəbul edəndən sonra mənə zəng vurub"**.

20 yanvar faciəsi Azərbaycanda yeni bir dövr, Azərbaycanın çağdaş tarixində yeni bir mərhələnin başlanğıcı demək oldu. Fövqəladə vəziyyətə baxmayaraq belə Bakı həmin faciə günlərində izdihamlı bir şəhər idi. 2 milyon azərbaycanlı öz şəhidlərini dəfn edirdi. Bakının küçələri, divarlar, şəxsi avtomobillər "Qorbaçov cəlladdır", "Rədd olsun Sov.İKP!", "Qorbaçova ölüm!", "İşğalçılar, rədd olub gedin" və s. bu kimi şüarlarla "bəzənmişdi". Bakının küçələrində partiya biletlərindən tonqallar çatılırdı. Lakin bu partibiletlərin sahibləri arasında ölkə rəhbərlərinə daxil olan şəxslərin adları yox idi. Yalnız Heydər Əliyev 20 yanvar hadisələrindən sonra böyük nümunə göstərdi: **"...1969-cu ildən başlayaraq 1987-ci ildə istefaya getdiyim zamanadək Kommunist Partiyasında ən böyük dissidentlərdən biri mən olmuşam. Heç də təsadüfi deyil ki, Kommunist Partiyasına o qədər xidmət edən bir adam, yəni mən 1990-cı ilin yanvar hadisələrindən sonra Kommunist Partiyasını tərk etmişəm. Azərbaycanda bunu etməyə adi adamların**

cəsəreti çatmadı. Amma mən böyük çətinliklər içərisində və böyük təhlükə altında Kommunist Partiyasını tərk etdim. Mən adi qaydada tərk etmədim. Mən ittiham verdim, bildirdim ki, niyə görə Kommunist Partiyasını tərk edirəm".

Heydər Əliyevin 20 yanvar faciəsinə etirazı sovet rəhbərliyi üçün, şəxsən Qorbaçov üçün öldürücü zərbə idi. Ən azı ona görə ki, Heydər Əliyev adi adam deyildi. Həmin müdhiş 20 yanvar faciəsi günlərində vəhşiləşmiş Qorbaçov klanı istənilən cinayətə əl atmağa hazır idi. Heydər Əliyevin həyatı hər an təhlükə qarşısında qalmışdı. Ona qarşı hər dəqiqə terror aktı törədə, sui-qəsd edə bilərdilər. Yanvarın 21-də saat 12-də Azərbaycanın Moskvadakı nümayəndəliyinə gedən Heydər Əliyev həmin anlarda nümayəndəliyin binasına tərəf yox, ölümün düz üstünə addımlayırdı. Onu bu yoldan döndərəcək qüvvə yox idi. Həmin gün orada minlərlə insan toplaşmışdı. Belə vəziyyətdə isə heç kəs nəmərd gülləsindən sığortalınmır. Xüsusilə də o halda ki, həmin ölkəyə Qorbaçov kimi faşist xislətli bir cəllad başçılıq edirdi. Amma Heydər Əliyevi həmin ağır anlarda bir şey düşündürürdü: canından artıq sevdiyi xalqının içində olmaq, vahimə içində olan, sarsılan millətinə dayaq durmaq, xalqından mənəvi güc almaq, onu ürəkləndirmək və Qorbaçovun cinayətkar əməllərini ifşa edərək Azərbaycanın faciəsini bütün dünyaya çatdırmaq. Heydər Əliyev oğlu İlham və kürəkəni Mahmudla nümayəndəliyin qarşısında maşından düşəndə oradakı azərbaycanlılar bir daha anlamışdı ki, bu xalq, bu millət, bu ölkə başsız deyil. Həmin günlərdə xalqın Heydər Əliyevə olan ehtiyacını başqa heç nə, heç kim ödəyə bilməzdi. Xalq məhz onu - öz xilaskarını, öz liderini görmək, onunla bir olmaq istəyirdi. Heydər Əliyev həmin gün nəhəng bir missiyanı uğurla yerinə yetirdi. O, xalqın cəsəretini, ümidlərini özünə qaytardı. O, öz milləti yolunda canından belə keçməyə hazır oldu və bunu bütün azərbaycanlılara öyrətdi. O, xalqının haqq səsinə ucaltdı.

Heydər Əliyev yanvarın 21-də Qorbaçov klanının cinayətkar əməllərini ifşa edəndə, Bakı qırğını insanlığa, bəşəri dəyərlərə, demokratiya və humanizm prinsiplərinə zidd olan cinayətkarlıq və vəhşilik adlandıranda bütün dünyanın gözü bu **böyük azərbaycanlıda** idi. Bir daha qeyd edirik ki, Heydər Əliyev adi adam deyildi. Bu səbəbdən də Moskvadakı Qərb jurnalistləri Heydər Əliyevin hər sözünə daha artıq maraqla yanaşır, onun bəyanat və fikirlərini bütün dünyaya yayırdılar. Bütün dünya Azərbaycan həqiqətlərini Heydər Əliyevin dilindən eşidir. Deməli, Heydər Əliyev o ağır günlərdə Azərbaycanı həm də informasiya blokadasından çıxarırdı. Heydər Əliyevin yanvarın 21-də "20 yanvar qırğını törədənlərin hamısı layiqincə cəzalandırılmalıdır" - deyə bəyan etməsi SSRİ-dəki siyasi mühiti dəyişdirən miqyassız bir hadisə idi. Belə ki, Qorbaçov klanı ilk dəfə belə yüksək səviyyədə ittiham və ifşa olunur, Azərbaycandakı proseslər dünyanın diqqət mərkəzinə gətirilirdi.

Heydər Əliyevin 1990-cı il yanvarın 21-də Moskvada verdiyi bəyanat Azərbaycanın istər o dövrünü, istərsə də indiki ictimai-siyasi və-

ziyyəti kontekstindən müstəsna əhəmiyyətə malik addım idi. Azərbaycanlılar o vaxt təkcə ürəklənməmiş, həm də öz gələcək yolunu müəyyənləşdirmişdi. Bu yol müstəqil Azərbaycana doğru gedən yol idi. Və həmin 21 yanvar bəyanatı Azərbaycanda yeni bir mərhələni başladı. Bu gün belə fikir hakimdir ki, Azərbaycanın siyasi elitası məhz 21 yanvar bəyanatının səsləndiyi gündən etibarən formalaşmağa başlayıb. 20 yanvar faciəsindən sonra SSRİ ilə bağlı hər şey artıq aydınlaşdı. Azərbaycanlılar öz mədəni-siyasi ideallarını artıq tam və qəti şəkildə müəyyən etmiş, öz yollarını seçmişdi. Həmin gün bir oğul kimi atasının arxasında, bir vətəndaş kimi xalqının içində olan İlham Əliyev də seçimini etdi. Həmin vaxtlarda, faciəvi 20 yanvar günlərində 28 yaşı bir ay əvvəl tamam olmuş İlham Əliyev yeni siyasi elitanın ən gənc üzvü kimi milli-siyasi fəaliyyətə başladı. Bu, onun ən şərəfli bir missiyaya - Azərbaycana xidmət, azərbaycançılığa sədaqət missiyasına yükləndiyi tarixi an idi. Bu, onun milli-siyasi həyatımızda, çağdaş dövr tariximizdə mühüm rol oynamağa başladığı gün idi. Bütün Azərbaycan onun milli-siyasi fəaliyyətinin ilk təzahürlərini məhz həmin gün müşahidə etməyə başladı. İlham Əliyev öz yolunu həmin gün seçdi - bütün Azərbaycan öz yolunu seçən gün... Bu yol bilavasitə Heydər Əliyev yolu idi. O yol ki, onun alternativiyə yox idi. O yol ki, o, Azərbaycanı qüdrətli və müstəqil bir dövlət olmağa aparacaqdı.

Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycana 1993-cü ildən rəhbərlik etməyə başlasa da ölkənin 1993-cü ilə qədərki ictimai-siyasi həyatı onsuz təsəvvür edilmirdi. Heydər Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının 1999-cu il, dekabrın 20-21-də keçirilmiş I qurultayındakı çıxışında belə deyirdi: ***“Moskvada yüksək vəzifələrdən kənarlaşdırılandan, istefaya gedəndən sonra ətrafımda cərəyan edən ədalətsizliyi və mənə qarşı təzyiqləri, təqibləri görərək yenidən siyasətə qayıtmaq fikrində olmadım... Məni siyasi həyata qayıtmağa məcbur edən 1990-cı ildəki yanvar hadisələri oldu”***. Heydər Əliyev o vaxtdan siyasi proseslərin mərkəzində, İlham Əliyev də həmin gündən onun yanındadır.

TARİXİ ZƏRURƏTDƏN YARANAN PARTİYA

YAP YARANMALI İDİ

Yaxud bu siyasi təşkilatın yaranmasını zəruri edən tarixi şərait

Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) tarixi Azərbaycanın müstəqillik dövrünün tarixi ilə demək olar ki, üst-üstə düşür. Azərbaycan özünün dövlət müstəqilliyini 1991-ci il, oktyabrın 18-də bəyan edib, YAP isə 1992-ci il, noyabrın 21-də yaradılıb. Həmin illər Azərbaycanın ən ağır, məsuliyyətli dövrü idi. Elementar həqiqətdir: hər bir siyasi partiya, siyasi fikir cərəyanı öz dövrünün “övladı” kimi doğulur. Bu, siyasi proseslərin, bütövlükdə siyasətin qızıl qanunudur. Hər yerdə belə olduğundan Azərbaycan da istisna təşkil etmir. Azərbaycanda partiyalaşma hərəkatının öz qanunauyğunluqları olub. Bu da onunla bağlı idi ki, Azərbaycan totalitar sovet rejiminin uzunmüddətli siyasi monotonluğunun basqılarına məruz qalmış, bu isə siyasi həyatda öz izlərini buraxmışdı. Sovet erasının başa çatması ilə nəticələnən xalq hərəkatı partiyalaşma üçün ideal zəmin hazırlayırdı. Siyasi cəhətdən aktiv kütlə öz siyasi enerjisini müəyyən təşkilati-ideoloji çərçivələrə salmalı, cəmiyyət siyasi cəhətdən təşkil olunmalı idi. Mövcud reallıqlar, yəni birpartiyalı sistemin dağılması cəmiyyətin siyasi cəhətdən təşkilini tələb edirdi. 1989-cu ildən etibarən başlanan intensiv partiyalaşma prosesi Azərbaycanda xüsusilə sürətlə gedirdi. Bunun əsas səbəbi isə o idi ki, bir tərəfdən, mövcud kommunist hakimiyyətinin siyasi nüfuzu sürətlə azaldıqca yeni partiyalar yaratmaq vacib çıxış yolu kimi qiymətləndirilirdi, ikinci bir tərəfdən, yeni partiyaların özləri də dayanıqlı, monolit və güclü deyildi deyə onlar az sonra xırdalanırdı. Kommunist hakimiyyətinə ilk real alternativ olan və ilk mütəşəkkil müxalif qüvvə kimi meydana çıxan Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin (AXC) taleyi buna əyani sübutdur. AXC-nin özünü birləşdirici siyasi təşkilat kimi göstərə bilməməsi dərhal üzə çıxdı. AXC sırf siyasi partiya kimi yaranmamışdı. O, ölkənin ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizə məsələsində o zamankı kommunist hakimiyyəti ilə xalqın ciddi fikir ayrılığı faktorunu üzərində təşəkkül tapmışdı. Kommunistlər hakimiyyətdən gedəndən və Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra AXC-dən çoxlu sayda partiyalar törədi. Partiyalaşma təkcə sırf ideoloji-siyasi zəmində getmirdi. Bu proses siyasi cəhətdən fəal təbəqənin mövcud yeni siyasi təşkilatların rəhbərlərinin yarıtmazlığına, onların idarəçilik qabiliyyətinin olmamasına etirazı kimi də səciyyələndirilə bilər. Bu partiya-

lar elə də ciddi siyasi hadisəyə çevrilmirdi. Onların yaradılması sözün əsl mənasında siyasi olay deyildi. Çünki bunlar hakimiyyətsizliyin, anarxiyanın, siyasi hərc-mərcliyin nəticəsi idi. Burada şəxsi siyasi ambisiyalar faktoru da mühüm rol oynayırdı. Əvvəlki hərəkət yoldaşları köklü milli-strateji hədəfləri, ölkənin milli maraqlarını bir kənara buraxıb yalnız hakimiyyət uğrunda mübarizəyə başlamışdılar. Partiya şəxsi siyasi məqsədləri gerçəkləşdirmək vasitəsi kimi təsəvvür edilirdi. Təsədüfi deyildi ki, 1991-ci ildən 1993-cü ilin ortalarına qədərki dövrdə ölkədə üst-üstə 30-dək müxtəlif siyasi partiya yaranmışdı: Ayaz Mütəllibov iqtidarı dövründə Azərbaycanda 12, AXC hakimiyyəti zamanı isə daha 16 partiya təsis edildi. 1993-cü ilin ilk 6 ayı ərzində Azərbaycanda 6 siyasi partiya yarandı. Bu o demək idi ki, cəmiyyətin siyasi fəal təbəqəsi mövcud partiyaların, xüsusən hakim partiyanın fəaliyyəti ilə razı deyildi. Politoloji nəzəriyyələrə və dünya praktikasına görə, siyasi partiyaların yaranması obyektiv tələbatın ifadəsi olmalı və onlar siyasi sistemin bir hissəsi kimi yaranmalıdır. Bundan çıxış edərək deyə bilərik ki, Azərbaycandakı partiyalaşma əksər hallarda siyasi qanunauyğunluqlara, klassik siyasi tələblərə cavab verməyən bir proses olub. Burada xaosdan, siyasi anarxiyadan, belə demək mümkünsə, nəzarətsiz demokratiyadan sui-istifadə halları da çox idi. Siyasi partiyalar daha çox konkret fərdlərin iradəsi ilə yaradılır və cəmiyyətdə özlərinə ciddi dəstək tapa bilmirdi. Onlar ayrı-ayrı adamlara, onların ambisiya və mənafeələrinə xidmət vasitəsinə çevrilir, hakimiyyət uğrunda real mübarizəyə qoşulmaq imkanlarına malik ola bilmir və formal, əksərən də nominal, yəni "sədrdən və qovluqdan ibarət qurum" olaraq qalırdı. Bir adamın yaratdığı partiyalar bu aqibətdən uzağa gedə bilməzdə və getmədi də. Bu partiyalar xalqın onları qəbul etməsi anlamında legitim deyildi.

YAP-ı məhz bu aspektlər baxımından yeganə ciddi partiya kimi xarakterizə etmək olar. YAP nəinki heç bir siyasi təşkilata bənzəmədi, hətta ölkənin ictimai-siyasi mühitini, bununla birlikdə isə bütün ölkənin simasını yeniləşdirdi. ***YAP - köhnə, xaotik, dağıdılan, parçalanan, sürətli tənəzzül zolağına düşmüş Azərbaycan reallıqlarından imtina edilməsi, yeni, demokratik, dünyəvi və sivil Azərbaycan qurulması prosesinin məntiqi nəticəsi deməkdir.***

YAP-ın tarixi müstəqil Azərbaycanın tarixidir və əksinə, müstəqil Azərbaycanın tarixi elə YAP-ın tarixidir. Bunları bir-birindən ayırmaq əslində heç mümkün də deyil. Çünki YAP Azərbaycanın müstəqilliyinin ilk dövründə və bu müstəqilliyi qoruyub saxlamaq, onu daha da möhkəmləndirmək məqsədilə yaradılıb. YAP-ın bütün fəaliyyəti azərbaycanlıların müstəqil dövlət qurmaq uğrunda fəaliyyəti deməkdir. YAP-ın hansı tarixi şəraitin məhsulu olması, onun hansı zərurətdən meydana gəlməsi barədə bitkin təsəvvür əldə etmək üçün o dövrün təhlilinə ehtiyac var. Qabaqcadan qeyd edək ki, YAP-ın yaranması tarixi qanuna uyğunluq idi. YAP-ın yaranmasını tarixi zərurət və Azərbaycan xalqının taleyi diqtə edirdi. Həmin dövrə bir anlığa nəzər salsaq, görərik ki, YAP-

ın yaranmaması məntiqdən kənar bir məsələ olardı. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edib, müstəqil dövlət qurmaq, yeni həyata başlamaq üçün ideal şərait yaranıb, amma eyni zamanda Azərbaycanda bir-birinin ardınca dövlət çevrilişləri olur, hakimiyyət zorakı yollarla qəsb edilir və itirilir, hakimiyyətə hər dəfə də antimilli ünsürlər, yaxud primitiv idarəçilər, yarıtmaz şəxslər gəlir. Bunlara paralel olaraqsa ölkədə, necə deyirlər, siyasi təsərrüfatsızlıq hökm sürür, az qala hər həftə, hər ay bir siyasi partiya elan olunur. Pseudodemokratiya, yalançı millətçilik, boğazdanyuxarı qəhrəmanlıq, populizm baş alıb gedir. Xalqın yalançı liderlərə inamı itib, onun ümidləri puça çıxıb, cəmiyyət çaşqınlıq içindədir. Digər bir tərəfdən də sosial-iqtisadi tənəzzül sürətlənərək hərbi və ictimai-siyasi böhrana söykənir. Ölkədə dözülməz mənəvi-psixoloji, sosial-iqtisadi və hərbi-siyasi durum yaranıb. AXC hakimiyyəti "necə idarə etməli" sualına cavab axtarmaqdadır. Əlbəttə ki, öz sərəşətsizliyi ilə...

AXC-nin bətnindən çıxan partiyalar da özündən heç nə ilə fərqlənmir, daxili siyasi çəkişmələri gücləndirməklə böhranın dərinləşməsinə rəvac verirdilər. Proseslər göstərirdi ki, sovet sistemini dağıtmaq üçün yaranmış siyasi təşkilatlar Azərbaycan müstəqil olandan sonra artıq heç nəyə yaramır. Onlar məhz dağıdıcılıq ovqatına köklənmişdi. Azərbaycanın 1991-ci ildən sonrakı reallıqları isə ölkədə dövlət quruculuğu prosesini həyata keçirməli olan konstruktiv, qurucu, birləşdirici bir siyasi partiyanın yaradılmasını zəruri edirdi. Elə bir partiyanın ki, o, ölkədə gerçək vətəndaş həmrəyliyi təmin etsin, xalqın siyasi qüvvələrin əlində alətə çevrilməsi praktikasına birdəfəlik son qoyub onun birliyinə nail olsun, xalqın maraqlarını əsas götürsün, Ermənistanın işğalçı müharibəsinə qarşı mübarizədə bütün qüvvələri birləşdirsin. 1991-1992-ci illərdə təzadlı vəziyyət yaranmışdı: azərbaycanlılar dövlət müstəqilliyini əldə etmək məstəvisində özünü təsdiq etsə də bunu dövlət quruculuğu məstəvisində lazımınca edə bilmirdilər. Bunansa səbəbləri aydın idi: Azərbaycan sadəcə olaraq bütün xalqın maraqlarını ifadə edə biləcək bir liderə ehtiyac duyurdu. Bu lider çaşqınlıq və ümitsizlik içində olan, 1988-ci ildəki eyforiyadan sonra ruh düşgünlüyünə məruz qalan xalqın ümidlərini onun özünə qaytarmalı, bütün milli enerjini, ölkənin malik olduğu nəhəng sosial-iqtisadi, siyasi, mənəvi, hərbi, intellektual potensialı vahid bir məqsəd naminə və vahid istiqamətdə hərəkətə gətirməli idi.

1988-ci ildə xalq hərəkəti başlayandan ta müstəqillik əldə edilənə qədərki dövrdə elə düşünmək olardı ki, yetərinə zəngin ölkə olan və nəhəng potensialın sahibi kimi tanınan Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra onun heç bir ciddi problemi olmayacaq. Güman olunurdu ki, milli dövlət quruculuğu prosesi rəvan şəkildə gedəcək. Əfsuslar ki, düşünülen kimi olmadı. Azərbaycanın zənginliyi, habelə onun əlverişli geostrateji məkanda yerləşməsi bir tərəfdən, imperiya törtöküntülərinin və bəzi xarici dövlətlərin gənc dövlətə təzyiqləri ikinci tərəfdən, Ermənistanın təcavüzü isə üçüncü bir tərəfdən Azərbaycanın müstəqilliyinin gələcəyini təhlükə altında qoymuşdu. Əgər bura o dövr-

kü hakimiyyətlərin bacarıqsızlığı faktorunu da əlavə etsək, onda yaranmış durumun nə qədər ağır olduğunu görmək çətin olmaz. Vəziyyət həqiqətən də təhlükəli idi. O zamankı rəhbərlərin səriştəsizliyi və səbatsızlığı ucbatından günbəgün böyüyən bu təhlükə özünü 1991-1993-cü illərdə Azərbaycanda aramsız siyasi kataklizm və çaxnaşmalar, vətəndaş itaətsizliyi, vətəndaş müharibəsi əlamətləri, müntəzəm çevrilişlər, ölkədaxili ictimai-siyasi gərginlik şəklində göstərirdi. Həmin dövrü birçə cümlə ilə belə xarakterizə etmək olar: Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini əldə etsə də onu qoruyub saxlamaq və daha da möhkəmləndirmək problemi və bu problemi həll edəcək güclü şəxsiyyətə, təcrübəli dövlət adamına, bütün xalqın maraqlarını ifadə edə bilən mütəşəkkil siyasi qüvvəyə, nəhayət, tarazlaşdırıcı və universal ideoloji sistemə kəskin ehtiyac vardı. Cəmiyyət onu xilas edəcək qüvvənin axtarışında idi. Əslinə qalsa bu xilaskarı hamı tanıyırdı. O - Heydər Əliyev idi.

1992-ci ilin ortalarına doğru artıq bütün Azərbaycan vətəndaşlarına bəlli olmağa başlamışdı ki, Azərbaycanın qarşılaşdığı bütün problem və bəlalərin kökündə məhz Heydər Əliyevin 1987-ci ildə istefaya göndərilməsi faktı dayanır. Bu məsələ artıq ölkə mətbuatında açıq müzakirə olunur və bildirilirdi ki, Heydər Əliyev SSRİ-nin axırına qədər Siyasi Bürodan kənarlaşdırılmasaydı, Azərbaycanın nə Qarabağ problemi, nə də digər çətinlikləri olmazdı. Bu fikirlər xalq arasında artıq sürətlə yayılır, populyarlaşır və aparıcı mövqeyə malik ictimai rəy formasında təşəkkül tapırdı. Xalq nəzərlərini Naxçıvana - Heydər Əliyevin sığınacaq tapdığı ata yurduna dikmişdi. "Xalq-Heydər, Heydər-xalq!" şüarı artıq tam siyasiləşməkdəydi. O vaxtkı hakimiyyət buna nə qədər mane olmağa çalışsa da ölkə ictimaiyyəti, ələlxüsus da ziyalı təbəqəsi Heydər Əliyevdən Bakıya gəlib ölkəyə rəhbərlik etməyi israrla xahiş etməyə başlamışdı.

"İnsanların qəlbindən Heydər Əliyevi heç kəs çıxara bilmədi. Nə Qorbaçov hakimiyyəti, nə Vəzirov hakimiyyəti, nə Mütəllibov hakimiyyəti, nə Əbülfəz Elçibəy hakimiyyəti - heç birisi Heydər Əliyevi Azərbaycan xalqının qəlbindən çıxara bilmədi". Bu sözlərin müəllifi Heydər Əliyevdir. O, bunları YAP-ın 1999-cu il, dekabrın 20-21-də keçirilən I qurultayında deyib. Bu sözlər ümummilli liderin öz xalqına sevgi dolu minnətdarlığı olmaqla bərabər, həm də o dövrün real təsviridir. Doğrudan da belə idi. Xalq Heydər Əliyevi sevir, onun ölkə rəhbərliyinə qayıdışını tələb edirdi. 1992-ci ilin payızına doğru isə ölkədə total böhranın əlamətləri özünü artıq açıq-aşkar göstərirdi. Hərbi məğlubiyyətlər siyasi çəkişmələrlə, cinayətkarlıq səriştəsizliklə, çörək növbələri xəyanətkarlıq halları ilə tamamlanırdı, vətəndaşları panika bürüməyə başlamışdı. Belə bir şəraitdə ölkənin mütərəqqi fikirli ziyalısı 1992-ci il, oktyabrın 16-da "Səs" qəzetində Heydər Əliyevə ünvanlanmış geniş bir müraciət dərc etdirdi. Həmin sənəd Heydər Əliyevin yeni, ümummilli bir partiya yaradılmasına çağırılması demək idi. Orada deyilirdi: **"Azərbaycan siyasi, mədəni böhran keçirir, mövcud iqtidar ictimai-siyasi gedişatlara tam nəzarət edə bilmir. Siyasi partiyaların sayı gün-gündən çoxalsa da siyasi va-**

kuum mövcuddur. Çünki bu siyasi partiyaların rəhbərləri arasında xalq kütləsinin etimadını qazanmış beynəlxalq nüfuzlu güclü lider yoxdur". Ziyalılar Heydər Əliyevi ümummilli və xarizmatik lider kimi, güclü dövlətçilik təcrübəsinə malik nəhəng şəxsiyyət kimi qiymətləndirir, ondan nüfuzlu və yeni tipli bir partiya başçılığı etməyi xahiş edirdilər. Bu partiya qurucu, balanslaşdırıcı, milli, əhatəli olmalı, dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamalı və yeni tipli cəmiyyət qurmalı, ölkəni böhrandan çıxarıb tərəqqi yoluna istiqamətləndirməli idi. Bu partiya ölkə siyasətini, siyasət və dövlət idarəetməsi haqqındakı təsəvvürləri kökündən dəyişdirməli və onları yeniləşdirib sağlamlaşdırmalı idi. Heydər Əliyev partiyası dövlətçilik məfkurəsini gücləndirməli, milli dövlət ideologiyasını işləyib hazırlamalı və onu gerçəkləşdirməli idi. Buna o zaman kəskin ehtiyac vardı. 70 il solçu təfəkkürün çərçivəsində qalmağa məhkum edilən Azərbaycan cəmiyyəti 80-ci illərin sonlarında qəfildən sağ siyasi fikir cərəyanına tabe etdirilmişdi. Bu kəskin dəyişiklik ölkənin ictimai fikrinə yeni heç nə verməmişdi. Çünki sağçılıq özü də cəmiyyətin bütün təbəqələrinin maraqlarını ifadə etmirdi. Yenə də birtərəfli hərəkət müşahidə olunurdu. Siyasi müstəvi yenə də monoton idi və bu müstəvinin daha çox elektoral imkanlara malik mərkəzi boş qalmışdı. Dünya praktikası da göstərir ki, mərkəzçi partiyaların olmadığı cəmiyyətlərdə dövlətin taleyi həmişə böyük təhlükə qarşısında qalır. Belə cəmiyyətlərdə vətəndaş birliyindən, milli həmrəylikdən söhbət belə gedə bilməz. 1992-ci ilin sonlarına doğru Azərbaycan da belə perspektivsiz durumda idi. Ölkədə ciddi, əhatəli, ümummilli, güclü və mərkəzçi (balanslaşdırıcı) partiya, iradəli liderə kəskin ehtiyac hiss edilirdi. YAP-ın məhz belə bir mərkəzçi partiya kimi təşəkkül tapması yuxarıda göstərilənlərə nəzərən labüd hadisə idi. YAP yeni və güclü Azərbaycanın qurucusu kimi yaranmalı idi və başqa variant təsəvvür olunmurdu.

O zaman Naxçıvanda bu diyarın dərd-sərini həll etməklə məşğul olan və bir vaxtlar özünün vəzifələrə irəli çəkdiyi insanların, habelə yeni "demokrat"ların ona qarşı haqsız münasibətindən mədəni əzab çəkən Heydər Əliyev ölkə ziyalılarının 16 oktyabr, 1992-ci il tarixli müraciətinə cavab verdi. O, ziyalıların narahatlığını təqdir etdi və dövlət müstəqilliyini mühüm tarixi hadisə adlandıraraq onu xalqın ən qiymətli mədəni sərvəti saydığını bildirdi. Heydər Əliyev partiya quruculuğunun yeni, daha mütərəqqi modelini təklif etdi. Bildirdi ki, istənilən siyasi partiyanın əsas məqsədi öz ölkəsində dövlətçiliyi möhkəmləndirməyə çalışmaqdır. Heydər Əliyev demokratiyanı və siyasi plüralizmi Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafının başlıca şərti kimi dəyərləndirirdi. Heydər Əliyevin partiya yaratmaq işinə dərhal razılıq verməməsi faktını da xüsusi qeyd etməliyik. Doxsan bir ziyalının "Səs" qəzetində dərc olunmuş müraciəti lap son mərhələ idi. Buna qədər də analoji çağırış və müraciətlər olmuşdu. Heydər Əliyev YAP-ın I qurultayındakı nitqində bu məsələyə belə qiymət verirdi: **"Mən heç bir iddiada deyildim. Mən sadəcə Naxçıvan Muxtar Respublikasının həyatını təmin etməyə çalışırdım və ondan artıq heç bir iddiam yox idi. Belə bir şəraitdə, 1992-ci ildə ziyalılar mənə**

müraciət edən zaman mən çox tərəddüd edirdim. Xatirimdədir, burada əyləşənlərin çoxu bir neçə dəfə mənim yanıma gəlmişdilər, danışmışdılar. Ancaq nəhayət, 1992-ci ilin oktyabrında mətbuatda mənə müraciət olunandan sonra düşündüm və bu təklifə, yəni onlarla birləşməyə və partiya yaratmağa müsbət cavab verdim”.

YAP o qədər də asan şəraitdə yaradılmayıb. Heydər Əliyevin siyasi nüfuzundan qorxan o zamankı AXC iqtidarı ziyalıların məlum müraciətindən sonra daha da təşvişə düşmüşdü. Bu müraciət mətbuatda dərc ediləndən bir neçə gün sonra AXC Naxçıvan şöbəsinin silahlı dəstələri və Ordubad rayon polisi tərəfindən Naxçıvanda dövlət çevrilişinə cəhd göstərildi. Məqsəd Heydər Əliyevi devirmək və onun partiya yaratmaq planlarına mane olmaq idi. Heydər Əliyev həmin hadisələr haqqında belə deyir: **“O vaxt, oktyabrın 16-da mənə müraciət ediləndə, yəni bu müraciət mətbuatda dərc olunan kimi, oktyabrın 23-də Xalq Cəbhəsi hakimiyyəti Naxçıvanda dövlət çevrilişinə cəhd göstərdi və orada mənim hakimiyyətimi devirmək, hakimiyyəti tamamilə ələ almaq istədi”.**

Amma “Xalq-Heydər, Heydər-Xalq” vəhdəti öz sözünü bu dəfə də dedi. Heydər Əliyev bu basqıdan da qalibiyyətlə çıxdı. Və elə həmin günlərdə - 1992-ci il, oktyabrın 24-də Heydər Əliyev ziyalıların müraciətinə cavab verərək YAP-ın yaranmasına və ona rəhbərlik etməyə razılığını bildirdi. Azərbaycanın müasir dövr tarixində son dərəcə mühüm rol oynayan bu hadisə ölkədə yeni ictimai-siyasi situasiyanın yaranmasının, Azərbaycan dövlətçiliyinin xilasının başlanğıcı oldu.

1992-ci il, noyabrın 21-də YAP-ın təsis konfransı keçirildi. Naxçıvanda keçirilən təsis konfransında Heydər Əliyev yekdilliklə YAP-ın sədri seçildi. Beləliklə, Azərbaycanın həyatında yeni dövr başladı. YAP cəmiyyətdə yeni keyfiyyət halı demək idi. YAP-ın yaranması ölkənin siyasi həyatına ümummilli, pragmatik, universal və geniş sosial bazaya malik bir siyasi təşkilat verməklə çoxpartiyalı sistemin formalaşmasını əsasən başa çatdırmış oldu. Bu partiyayı xarakterizə edən ən əsas cəhət onun böyük nüfuza malik ümummilli və güclü xarizmalı liderinin olması idi. Sabit inkişaf proqramı, güclü milli dövlətçilik ideologiyası, sağlam siyasi bünövrəsi, nəhayət, güclü lideri olan bu partiya öz qarşısına birçə məqsəd qoymuşdu. Bu məqsəd də ölkəni o zamankı ağır böhran vəziyyətindən xilas etməkdən ibarət idi.

YAP-ın 21 noyabr, 1992-ci il tarixli bəyanatı bu partiyanın hansı zərurətdən yaranması məsələsinə tam aydınlıq gətirir. YAP-ın həmin bəyanatında bildirilirdi ki, bu partiyanın proqramının mahiyyətini müəyyən edən məqsədlər Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlamaqdan, onu daha da möhkəmləndirməkdən, ölkədə güclü, sivil, demokratik, dünyəvi dövlət və mülki cəmiyyət qurmaqdan, sosial yönümlü sabit iqtisadiyyat yaratmaqdan, hüquqi-siyasi islahatları həyata keçirməkdən, bir sözlə, yenilənmiş və qüdrətli Azərbaycan qurmaqdan ibarətdir.

Heydər Əliyev YAP-ın I qurultayındakı nitqində partiyanın yaranması hadisəsinə belə qiymət verirdi: **“Bu partiyayı bir adam yox, o il-**

lərdə Azərbaycanın ağır vəziyyətini görən, buna dözə bilməyən və bu ağır vəziyyətdən çıxış yolunu axtaran insanlar və xüsusən ziyalıların hamısı birlikdə yaradıblar”.

YAP Azərbaycanın siyasi həyatına yeni bir ənənə, yeni bir siyasi mədəniyyət nümunəsi gətirdi. Bir çox cəhətlərinə görə bu partiyanın ümumiyyətlə analoqu yoxdur. Məsələn, götürək hakimiyyət uğrunda mübarizə məsələsini. YAP Azərbaycanın müasir dövr tarixində yeganə partiyadır ki, o, yaranarkən öz qarşısına siyasi hakimiyyətə gəlmək, hakimiyyət uğrunda mübarizə aparmaq yox, ölkəni mövcud böhrandan çıxarmaq üçün çalışmaq məqsədi qoymuşdu. YAP-ın sədri Heydər Əliyev həmin məqsədləri bu şəkildə şərh edərək deyir: **“Nizamnamədə də var, bu partiya hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan bir partiya kimi yaranmadı. Biz partiyanın nizamnaməsində yazdıq ki, partiya Azərbaycanın bu ağır dövründə ölkəmizin ictimai-siyasi həyatında iştirak etmək və Azərbaycanı bu ağır vəziyyətdən çıxarmaq üçün yaranır, bu partiya parlament tipli bir partiyadır. Yəni biz tamamilə demokratiya yolu ilə gedirdik. Partiyayı yaradarkən heç kəs qarşıya məqsəd qoymurdu ki, biz hakimiyyəti devirəcəyik. Necə ki, indi ayrı-ayrı müxalifət qüvvələri hakimiyyəti devirmək haqqında, yaxud da hakimiyyət uğrunda mübarizə aparacaqları barədə ayda bir dəfə bəyanatlar verirlər. Bizim partiya sağlam düşüncə, sağlam fikir - xalqı birləşdirmək və Azərbaycanın o mürəkkəb həyatında ölkənin problemlərinin həll olunmasında iştirak etmək, öz xidmətlərini göstərmək məqsədilə yarandı. Mən məmnunam ki, 1992-ci ildə çox ağır şəraitdə Naxçıvanda bizim yazdığımız və qəbul etdiyimiz proqram bu gün də öz aktuallığını saxlayıb-dır. Demək, biz o vaxt nə qədər uzaqqörənlik etmişik, ölkəmizdə olan vəziyyəti nə qədər düzgün qiymətləndirmişik və partiyamızın gələcək yolunu, istiqamətini nə qədər düzgün müəyyən etmişik”.**

Bütün deyilənlərdən də aydın görünür ki, YAP Azərbaycan xalqının və dövlətinin taleyinin necə dəyərlər, tükəndən asılı olduğu bir vaxtda yarandı. Azərbaycan həmin günlərdə “olum, yoxsa ölüm” dilemması qarşısında idi. Prezident Heydər Əliyevin XXI əsr və III minillik münasibətilə Azərbaycan xalqına, bütün dünya azərbaycanlılarına müraciətində dediyi kimi, XX əsrdə Azərbaycan xalqının ən böyük nailiyyəti olan dövlət müstəqilliyimizi itirmək təhlükəsi qarşısında qalmışdıq. Ölkə dağılır, dövlət gündən-günə zəifləyir, xalqın gələcəyə olan ümidləri ölüb gedirdi. YAP sədrinin müavini, millət vəkili İlham Əliyev həmin dövrü ciddi təhlil edərək YAP-ın yaranmasını zərur edən səbəbləri partiyanın II qurultayındakı çıxışında belə şərh edirdi: **“1992-ci ilin noyabr ayında Azərbaycanın mütərəqqi qüvvələri Heydər Əliyevin ətrafında birləşərək Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılmasını bəyan etdilər. Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılması Azərbaycanın müasir tarixində çox mühüm hadisə - Azərbaycan cəmiyyətinin həyatının yeni mərhələsinin başlanğıcını qoyan və ölkəmizin inkişaf yollarını müəyyənləşdirən tarixi hadisə oldu. Hərç-mərclikdən və qanunsuz-**

luqdan, siyasi və hərbi məğlubiyyətlərdən, iqtisadi dağıntıdan və özbaşınalıqdan, hakimiyyətdə olan AXC-Müsavət cütlüyünün savadsızlığından yorulmuş Azərbaycan cəmiyyəti ümid yerini yeni partiyanın yaradılmasında gördü, Heydər Əliyevin ətrafında birləşdi. Çünki xalq inanırdı ki, ölkəmizi böhrandan yalnız Heydər Əliyev çıxara bilər, Azərbaycanı parçalanmaqdan və müstəqilliyin itirilməsindən o xilas edəcəkdir. Məhz belə də oldu. Azərbaycanın son 8 il-dəki tarixi sübut etdi ki, Azərbaycan xalqı düzgün seçim etmişdir”.

YAP-ın müstəqil Azərbaycanın tarixində oynadığı rol məlumdur. Bu partiya Azərbaycan dövlətçiliyinin, onun dövlət müstəqilliyinin, bu gününün və sabahının qarantı deməkdir. Bu partiya əliyevçiliyin, əliyevçilik isə azərbaycançılığın və dövlətçiliyin təcəssümünə çevrildi və Azərbaycanın tarixinə ilk və yəqin ki, sonuncu ümummilli, mütəşəkkil, intellektual və azərbaycançı (vətənçi) bir siyasi qurum kimi daxil oldu. YAP cari, keçici, qeyri-sabit maraq və impulsların doğurduğu partiyalardan deyildi və ola da bilməzdi. Ona olan tələbat cəmiyyətin ən dərin qatlarından, Azərbaycan xalqının köklü milli-ictimai mənafeələrinin qanunauyğun şəklində üzə çıxmasından irəli gəlirdi. Həmin dövrdə YAP mütəqə yaranmalı idi. Bu partiya başqa bir ad altında, fərqli bir formada, fərqli bir tarixdə də yarana bilərdi, amma onun qayəsi və missiyası heç bir halda dəyişməyəcəkdi. Əslinə qalsa partiyanın məhz “Yeni Azərbaycan Partiyası” adlanması da tarixi zərurət idi. Bu partiyanın bir missiyası vardı - o, yeni və qüdrətli bir Azərbaycan qurmalı idi. YAP-ın yaranması qaçılmaz və zəruri idi. Çünki həmin dövrdə dağıdıcı və qeyri-sağlam qüvvələrin, xəyanətkar və antimillilərin, səriştəsiz siyasət həvəskarlarının siyasi hegemonluğuna, total özbaşınalığına, dərəbəyliyinə, qaragüruhçuluğuna, savadsızlığına alternativ kimi birləşdirici, dövlətçi, intellektual, qurucu və balanslaşdırıcı ümummilli siyasi təşkilata kəskin ehtiyac vardı.

Bütün dünya azərbaycanlılarının qeyd-şərtsiz lideri olan Prezident Heydər Əliyev YAP-ın II qurultayında bu məsələyə ayrıca toxundu. Bu böyük lider YAP-ın yaranmasını zəruri edən tarixi şəraiti belə səciyyələndirdi: **“1992-ci ildə Naxçıvanda ağır bir şəraitdə, böyük təzyiqlər altında biz partiyanın yaranması ilə əlaqədar xeyli işlər gördük və ilk konfransı keçirdik. O vaxt, əlbəttə ki, partiyanın yaranması yalnız ayrı-ayrı şəxslərin, bu partiyanın yaranmasında çox təşəbbüs göstərmiş insanların, o cümlədən tək-cə mənim xidmətim deyildir. Yeni Azərbaycan Partiyası o vaxtkı mövcud vəziyyətdə bütün Azərbaycan xalqının mənafeələrinə xidmət etmək üçün və xalqın o ağır dövründə ölkəmizin qarşısında duran məsələlərin həll edilməsi üçün zamanın tələblərinə uyğun olaraq zəruriyyətdən yaranmış bir partiyadır”.**

Bu sözlərə nəse əlavə etmək çətindir. Prezidentimiz “zamanın tələbləri” deyəndə xalqın köklü maraqlarını, tarixən formalaşmış milli-siyasi və ictimai-tarixi ideallarını nəzərdə tuturdu. Bu isə o deməkdir ki, YAP-ı Azərbaycanın taleyi yaratmışdır. YAP yaranmaya bilməzdi. Onun yaranmasını “Azərbaycan” məfhumunun özü tələb edirdi.

**YAP-ın tarixi müstəqil və qüdrətli
Azərbaycanın qurulması tarixidir**

**Yaxud YAP indiyədək nail olduqları
(Partiyanın keçdiyi yola ötəri baxış)**

YAP Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini əldə etməsindən cəmi bir il sonra yaradılıb. Bundan 7 ay sonra isə hakimiyyətə gəlib. Bu isə o deməkdir ki, YAP-ın tarixi əslində müstəqil Azərbaycanın tarixi kimi nəzərdən keçirilməlidir. Azərbaycan gənc və müstəqil dövlət kimi nəyə nail olubsa, bu həm də, YAP-ın xidmətləridir. Ortada hamımızın şahidi olduğumuz, yaxşı bildiyimiz sadə bir həqiqət var: YAP-ın hakimiyyətə gəlişinə qədərki dövrdə heç bir uğurdan söhbət belə gedə bilməz. Azərbaycan 1993-cü ildə məhv olmaq təhlükəsi qarşısında idi, ölkə nəhəng problemlərin ağırlığı altında, dərin və hərtərəfli böhranın mənəşində boğulurdu. İndi isə tamamilə başqa mənzərə var. Azərbaycanın vəziyyəti çoxlarında qibtə doğurur. Ölkə dünya birliyinin layiqli və nüfuzlu üzvüdür, regionun əsas söz sahibidir, global səviyyəli və əhəmiyyətli layihələrin müəllifidir, böyük iqtisadi inkişaf perspektivi qarşındadır və s. Bütün bunlara YAP-ın hakimiyyətdə olduğu illərdə nail olunub. Cəmi 9 il ərzində... Bu mənada YAP-ın tarixi müstəqil, qüdrətli, sivil, demokratik və tərəqqi edən Azərbaycanın qurulması tarixidir. İndiki əzəmətli Azərbaycan Respublikası YAP-ın ən başlıca və ən uğurlu əsəridir.

YAP-ın keçdiyi yol ağır, məsuliyyətli və şərəfli yoldur. Azərbaycanda, ümumiyyətlə, bütün postkommunist məkanı ölkələrində ikinci belə partiya tapmaq olmaz ki, onun siyasi ömürlüyü, keçdiyi yol bu qədər zəngin, dramatik və ağır olsun. YAP həqiqətən də böyük bir yol keçib. Və qısa zaman kəsiyində böyük tarix yaratmağa nail olub. YAP-ın hakimiyyətə gəldiyi gündən bəri Azərbaycan üçün elədiklərini, gördüyü mühüm işləri obyektiv təhlil süzgəcindən keçirmək, incələyib araşdırmaq üçün cild-cild əsərlər də bəs etməz. YAP adi partiya deyil. YAP ümummilli partiya olduğu üçün onun tarixinə həm də xalqın, cəmiyyətin, dövlətin tarixinin mühüm bir hissəsi kimi baxmaq lazım gəlir. YAP ölkəni böhrandan çıxaran siyasi təşkilatdır və elə buna görə də bugünkü Azərbaycan cəmiyyətinin siyasi lokomotivi, alternativsiz avangard qüvvəsi adlanmağa onun tam haqqı çatır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, eyni zamanda YAP-ın sədri cənab Heydər Əliyev hakim partiyanın II qurultayındakı nitqində onun ölkənin müasir dövr tarixindəki rolunu və yerini belə qiymətləndirirdi: **“Yeni Azərbaycan Partiyası ötən 9 il ərzində sınaqlardan çıxmış, böyük və şərəfli yol keçmiş, in-**

di artıq Azərbaycan cəmiyyətində özünəməxsus aparıcı yer tutmuş bir partiyadır”.

YAP nəyə nail olub? Onun uğurları nədən ibarətdir və bu nailiyyətlər Azərbaycanın müstəqillik dövr tarixində hansı rolu oynayıb?

Bu suallara cavab verməzdən qabaq bir məsələyə toxunmaq lazımdır. Söhbət “partiya”, “dövlət hakimiyyəti”, “parlament”, “hökumət” anlayışları arasındakı nisbətənin müəyyənləşdirilməsindən gedir. Axı partiya dövlət, yaxud hökumət demək deyil. Azərbaycan çoxpartiyalı siyasi sistemin bərqərar olduğu ölkədir, demokratik ölkədir və elə buna görə də burada hansısa siyasi təşkilatın birmənalı inhisarçılığından söhbət gedə bilməz. Azərbaycandakı demokratik şərait bunu əslində istisna edir. Bundan əlavə YAP öz siyasi maraqlarını, partikulyar maraqları heç vaxt ön plana çəkməyib, bu maraqları milli və dövləti mənafehlərin fəvqünə qaldırmayıb. Bu partiyanın sədri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi ölkənin bütün vətəndaşlarının hüquq və azadlıqlarının təminatçısıdır. Prezident Heydər Əliyev YAP-ın I və II qurultaylarındakı nitqlərində bu məsələlərə zərgər dəqiqliyi ilə aydınlıq gətirib **“Mən Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri olaraq Azərbaycanın Prezidentiyəm. Ona görə də mənim üçün hər bir Azərbaycan vətəndaşı eyni qiymət kəsb edir”** deyərək bildirdi. Heydər Əliyev partiya və dövlətçilik məsələləri məfhumları arasındakı sərhədləri dəqiq şəkildə müəyyənləşdirdi. Azərbaycan liderinin dediklərindən belə məntiqi nəticə alınır ki, Azərbaycan demokratik ölkə olduğundan burada bir siyasi qurumun tam hegemonluğu, yəni dövlət hakimiyyəti orqanlarının, hökumətin, parlamentin mütləq çoxluğunun bir partiyanın siyasi monopoliyasında olması, bu strukturların birtərəfli qaydada partiyalaşması, başqa sözlə, “dövlətiləşmiş partiya və partiyalaşmış dövlət” modelinin həyata keçməsi əslə mümkün deyil. YAP hakim partiya, amma AXC-Müsavat cütlüyü dövründə olduğu kimi özünü hakimi-mütləq saymır. Heydər Əliyev dövrü demokratiyasının mahiyyəti, Heydər Əliyev dövrünün ideal siyasi keyfiyyətləri bax, bunlardır. **“Bizim iqtidarda çox yüksək vəzifələrdəki bəzi şəxslər YAP üzvü deyillər”** deyən YAP sədri və ölkə başçısı bununla bir daha göstərdi ki, hakim partiya ölkənin ictimai həyatına böyük bir siyasi mədəniyyət gətirməsi baxımından da birincidir. Lakin bütün bu söyləmələr ona da xidmət etmir ki, YAP-ın Azərbaycanın əldə etdiyi uğurların əsas müəllifi, memarı olması şübhə altına alınsın. Əslə belə deyil. Bir daha qeyd edək ki, YAP ölkədə demokratiyanın və hüquqi dövlətin yaradıcısıdır. Bununla əlaqədar olaraq “partiya”, “dövlət”, “hökumət”, “parlament” anlayışları incələndəndə məlum olur ki, YAP-ın ölkə tarixindəki rolu nə dərəcədə böyük və əvəzedilməzdir. Partiya istənilən halda siyasi təşkilatdır və onun öz maraqları olur. Amma YAP öz məhdud siyasi maraqları qılafının içinə qısılib qalan, öz mənafehlərini hər şeydən üstün tutan partiyaların yolunu tutmadı. O, öz yolunu yaratdı. Bu yol partiyaçılıqdan da üstün olan dövlətçilik yolu idi. Azərbaycanı bu yola xilas etdi. Bunu yalnız YAP edə bilirdi. YAP məhz dövlətçi partiya

olduğunu əməli işi ilə sübuta yetirib. YAP sədri və ölkə Prezidenti Heydər Əliyev sonralar - partiyanın I qurultayında bu məsələyə ayrıca toxunaraq belə deyəcəkdi: **“Partiyanın inkişaf dövrü, məsələn, 1993-cü, 1994-cü, 1995-ci illərdə bir az zəif getdi. Bu da həqiqətdir. Ona görə yox ki, xalq bizim partiyağa daxil olmaq istəmir. Ona görə ki, o vaxt mənim üçün, Yeni Azərbaycan Partiyasının sədri üçün birinci növbədə Azərbaycanın Prezidenti kimi Azərbaycanın problemlərini həll etmək vacib idi. Partiyamızın da məqsədi bu idi, partiyamız da bu arzu ilə yaranmışdı. Ona görə də mən bütün səylərimi, bütün imkanlarımı, bütün vaxtımı, bütün biliyimi, iradəmi buna yönəltdim, buna səfərbər etdim”.**

Təşkilatdaxili qayğılarını bir kənara qoyaraq yalnız dövlət quruculuğu ilə məşğul olan YAP bütün bu gərgin və ağır quruculuq işlərində Prezident Heydər Əliyevlə bir yerdə idi, dövlət başçımızın siyasi xəttini müdafiə edir, bu siyasəti həyata keçirməklə məşğul olurdu. Məhz buna görə ki, Azərbaycan rəhbərliyinin bütün bu illər ərzində əldə etdiyi uğurlar elə YAP-ın nailiyyətləri sayılır. Dövlət başçımız YAP-ın milli dövlət quruculuğu prosesindəki funksiyasını, oynadığı aparıcı rolu belə səciyyələndirib: **“Bu, təbiidir ki, Yeni Azərbaycan Partiyası yaranandan az bir müddət sonra Yeni Azərbaycan Partiyasının sədrinin üzərinə partiya işindən əlavə yeni böyük bir məsuliyyət - Azərbaycanın ağır dövründə, 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasına, ölkəmizə, xalqımıza rəhbərlik etmək məsuliyyəti düşdü. Buna görə də o zaman dan indiyə qədər dövlətin, hökumətin gördüyü işlər və Yeni Azərbaycan Partiyasının fəaliyyəti bir-biri ilə vəhdət təşkil edir, üzvi surətdə bağlıdır”.** Dövlət başçımızın bu fikirlərinə istinadən deyə bilərik ki, YAP-ın tarixi Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini qoruyub saxlaması və daha da gücləndirməsi tarixidir, Azərbaycanın nailiyyətlərinin tarixidir.

Bütün bunlardan sonra “YAP-ın keçdiyi tarixi yola necə qiymət verməli” sualını cavablandırmaq elə də çətin deyil. Biz bütün bunların, tarixi hadisələrin canlı şahidləriyik. YAP əsasən dövlət quruculuğu prosesi ilə məşğul olduğundan bu prosesin tarixinə ötəri nəzər salmaqla hakim partiyanın millət və dövlət qarşısındakı xidmətləri barədə yetərli təsəvvür əldə edə bilərik.

YAP ilk öncə siyasi təşkilatdır və onun siyasi mövcudluğunu və fəaliyyətini ilk növbədə bu prizmadan izləməyə çalışmalıyıq. Bu zaman YAP-ın bir neçə mühüm, hətta müstəsna dərəcədə əhəmiyyətli siyasi keyfiyyəti üzə çıxacaq. Artıq qeyd olunduğu kimi, YAP 1992-ci il, noyabrın 21-də Naxçıvanda, özü də çox ağır bir şəraitdə təsis edilib. O zaman AXC-Müsavat cütlüyünün hakimiyyət(sizliyi) dövrü idi. Deməli, YAP müxalifət partiyası kimi yarandı. YAP öz yaranışı ilə Azərbaycanın ictimai-siyasi fikir tarixinə, siyasi fəaliyyət və mübarizələr tarixinə yeni bir keyfiyyət halı gətirdi. Bu partiya Azərbaycanın çağdaş dövr tarixində ilk konstruktiv müxalifət partiyası nümunəsidir. YAP yarandığı gündən

konstruktiv (qurucu, dövlətçi) partiya kimi fəaliyyət göstərir. Onun siyasi nüfuzunun, siyasi gücünün və populyarlığının bir səbəbi də budur.

YAP-ın müxalifət partiyası kimi fəaliyyət göstərdiyi dövr ölkənin siyasi mühitində sağlam siyasi mübarizə elementlərinin formalaşması, sağlam siyasi rəqabət anlayışının ictimai fikir tərəfindən mənimsənilməsi və əsas götürülməsi dövrüdür. YAP yeni tipli siyasi münasibətlər sistemini, konstruktiv və intellektual siyasi fəaliyyət metodlarını təklif edir, yeni siyasi oyun qaydalarının - sivil və demokratik mübarizə yollarının bərqərar edilməsini istəyirdi. Amma o zamankı şərait başqa idi. Ölkədə siyasi fikir müxtəlifliyinə amansız münasibət, qaragüruhçuluq, təhrif olunmuş demokratiya təsəvvürləri hakim idi. Özlərini "demokrat" adlandıran qüvvələr demokratiya prinsiplərinə divan tuturdular. YAP belə bir ağır şəraitdə, primitiv, monoton və yeknəsək ideoloji-siyasi mühitdə təşəkkül tapdı. Və təbii ki, o zamankı hakimiyyətin təzyiqlərinə və qısqanclığına tuş gəldi. **ARDNŞ-in I vitse-prezidenti, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti, YAP sədrinin müavini, millət vəkili İlham Əliyev YAP Qaradağ rayon təşkilatının 2001-ci il, oktyabrın 24-də keçirilmiş V konfransındakı çıxışında həmin dövrdə baş verənləri təhlil edərək belə deyirdi: "YAP özünün II qurultayına hazırlaşır. Partiyanın keçdiyi yol, gördüyü işlər haqqında müzakirələr gedir... Bu, bizim tariximizdir. Biz gələcək üçün, bu gün üçün çalışırıq. Ancaq öz tariximizi, partiyanın tarixini heç vaxt unutmamalıyıq, onu yadda saxlamalıyıq. 1992-ci ildə Azərbaycan xalqının mütərəqqi insanları - ziyalılar, mədəniyyət və elm xadimləri, sadə adamlar Heydər Əliyevin ətrafında birləşərək Yeni Azərbaycan Partiyasının yaradılması haqqında bəyanat vermişdilər. O vaxt bu addım çox böyük iradə, cəsarət tələb edirdi. Çünki o vaxtkı Azərbaycanın rəhbərləri buna böyük qısqanclıq hissi ilə yanaşırdılar və Heydər Əliyev haqqında xoş söz deyən, yaxud qəzetdə yazan, bu barədə mitinqdə öz fikrini bildiren insanlara qarşı çox böyük təzyiqlər, təqiblər olurdu. Düzdür, onlar özlərini "demokrat" adlandırırdılar. Amma onların demokratiyasının əsas xüsusiyyəti avtomatları, silahları idi... O günləri hər zaman yadda saxlamaq lazımdır".**

Bəli, həmin günlər həm də ona görə unudulmamalıdır ki, YAP-ın müxalifətdə ola-ola dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi naminə nə qədər böyük fədakarlıq və siyasi mədəniyyət göstərdiyini anlamaq mümkün olsun.

Qeyd etdiyimiz kimi, YAP böyük bir yol yaradıb və eyni zamanda böyük bir yol keçib. Onun siyasi tarixini araşdıranda istər-istəməz müəyyən təsnifat aparmaq, ayrı-ayrı inkişaf mərhələlərini bir-birindən seçib ayırmaq lazım gəlir. Çünki bu mərhələlərin hər birinin öz siması, öz siyasi keyfiyyətləri, öz spesifikasi var. Zənnimizcə, YAP-ın tarixində 3 əsas mərhələ dərhal seçilir. Birinci mərhələ YAP-ın müxalifət partiyası kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrü - 1992-ci ilin noyabrından 1993-cü ilin iyun-oktyabr aylarına qədərki zaman kəsiyini əhatə edir. İkinci mərhələ

1993-cü ilin iyununda başlayıb 1999-cu ilin dekabrında başa çatır. Bu mərhələnin içində də şərti olaraq bölgü aparmaq olar. Belə ki, 1993-1995-ci illər bu mərhələnin birinci yarısını təşkil edir. Bu dövrün əsas xüsusiyyəti ölkədə total böhranın aradan qaldırılması, tənəzzülün qarşısının alınması, ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar edilməsi, atəşkəsin əldə olunması, nəhayət, hərtərəfli inkişaf üçün lazımi şəraitin yaradılması kimi nəhəng işlərin görülməsi ilə müəyyən edilir. 1995-1999-cu illər sözügedən mərhələnin ikinci hissəsi kimi səciyyələndirilə bilər. Bu dövrün ən xarakterik cəhəti odur ki, bu zaman ölkədə kompleks islahatlar xətti həyata keçirilməyə başladı. Sabitlik dönməz xarakter aldı, dövlət çevrilişi cəhdləri tarixin arxivinə verildi, hüquqi-siyasi islahatların həyata keçirilməsi və hüquqi dövlət, mülki cəmiyyət quruculuğu prosesləri sürətləndi, iqtisadi inkişaf meylləri qarşısızalmaz oldu və s. Azərbaycanın tarixində ilk dəfə olaraq əsl demokratik prinsiplər əsasında parlament seçkiləri keçirildi, ölkənin yeni Konstitusiyası qəbul olundu. Həmçinin, Azərbaycanın Qərbə integrasiyası prosesi sürətləndi və ölkəmizin beynəlxalq nüfuzu xeyli artdı. Bu zaman kəsiyi YAP üçün də xeyli uğurlu oldu. Partiyanın "boy artımı" bu illərdə sürətləndi və YAP həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət göstəriciləri baxımından istənilən siyasi qüvvə üçün əlçatmaz oldu. Ölkədəki tərəqqini bilavasitə hiss etməmək mümkün deyildi. YAP-a axın məhz bu mülahizə əsasında başlamışdı ki, bu sabitliyin, tərəqqinin əsas səbəbi YAP-ın düzgün və uğurlu siyasi xəttidir. Yəni elektorat, siyasi aktiv təbəqə artıq qəti qənaətdə gəlmişdi ki, YAP-ın xəttinə alternativ yoxdur. YAP bu dövrdə xeyli gücləndi.

YAP-ın tarixindəki üçüncü mühüm mərhələ öz başlanğıcını 1999-cu ilin dekabrından götürür. Bu mərhələ üçün xarakterik olan cəhət partiyanın 1999-cu il, dekabrın 20-21-də keçirilmiş I qurultayının ARDNŞ-in I vitse-prezidenti, MOK prezidenti, millət vəkili İlham Əliyevin YAP rəhbərliyində təmsil olunması məsələsini qaldırması idi. İlham Əliyevin həmin qurultayda YAP sədrinin müavini seçilməsi bir tərəfdən, ölkənin, o cümlədən YAP-ın ictimai-siyasi inkişafının dialektikasından irəli gələn mühüm siyasi hadisə idisə, digər tərəfdən də YAP-ın gələcək siyasi perspektivlərini müəyyən edirdi. YAP gənc Əliyevin partiya rəhbərliyinə gətirilməsi ilə öz mövqelərini bir qədər də möhkəmləndirdi, necə deyərlər, "ikinci nəfəs" qazandı, gəncleşdi, bitərəf elektorat üçün daha da cazibədar oldu. Bir sözlə, partiya bununla öz gələcək siyasi perspektivlərini, siyasi uzunömürlülüynü təmin etdi, təkmilləşdi. Bundan sonra partiyanın tarixində yeni era başlandı. Bu yenilik isə özünü ilk növbədə keyfiyyət dəyişikliyinə göstərir. İlham Əliyevin YAP sədrinin müavini postunda fəaliyyətə başlaması cəmiyyətin öz seçim imkanlarından hələ istifadə etməyən siyasi potensialının hakim partiya ətrafındakı akkumulyasiyası prosesinə start verdi. Bununla da YAP-ın Programının altı təməl prinsipindən biri olan yaradıcı təkamül prinsipi tam şəkildə reallaşmış oldu.

YAP-ın Azərbaycan xalqı və dövləti qarşısındakı mühüm xidmətlərinin bir neçə epizoduna nəzər salaq. YAP müxalifət partiyası olduğu dövrlərdə anarxizmə qarşı sivil mübarizə nümunəsi sərgiləməklə gələcəyə olan ümidləri artırır, gerçəkdən də yeni bir Azərbaycan qurmağın zəruriliyi fikrini bütün cəmiyyətə aşılayırdı. Heydər Əliyev kimi iliyinəcən dövlətçi və azərbaycançı bir dövlət xadiminin ətrafında qurulan partiya ilk gündən etibarən konstruktiv mövqə tutdu və nəinki təkcə xalqın, hətta, o zamankı iqtidarın özünün də (!) ümid-pənah yerinə çevrildi. Artıq hamı başa düşürdü ki, Heydər Əliyevsiz heç nə mümkün deyil - nə dövlətçilik və müstəqillik, nə sabitlik və tərəqqi, nə də bütövlükdə Azərbaycanın gələcəyinin təmin olunması. Kritik anlarda hamı Heydər Əliyevə üz tutur, ondan yardım və məsləhət istəyirdi. Hələ YAP yaranmamışdan da əvvəl - 1992-ci il, mayın 14-də Ayaz Mütəllibovun televiziya vasitəsi ilə "mən Naxçıvana, Heydər Əliyev cənablarına müraciət edirəm, gəlin birləşək" deyərək yalvarması heç birimizin yaddaşından çıxmayıb. Həmin il martın 5-də AXC tərəfindən qovulan, mayın 14-də isə imperiya tör-töküntülərinin dəstəyi ilə hakimiyyəti yenidən zəbt edən Ayaz Mütəllibov Heydər Əliyevə öz maraqları baxımından yalvarırdı. Yalvarırdı ki, Heydər Əliyev onu AXC-dən qorusun. Taleyin ironiyasına, tarixin bəlkə də, amansızlığına baxın ki, sonralar - 1993-cü ilin iyununda isə həmin bu AXC-Müsavat cütünü Heydər Əliyevə yalvaracaq, bu böyük azərbaycanlıdan onları Surət Hüseynovdan qorumağı xahiş edəcəkdi. Bu dahi insanı isə həmin anlarda ayrı-ayrı adamları, özü də Azərbaycana olmazın zülmərlər etmiş adamları, kimlərsə vəzifəsini, hakimiyyətini yox, bütün Azərbaycanı, bu ölkənin dövlət müstəqilliyini qorumaq düşündürürdü. **"Mən ömrümün qalan hissəsini də xalqıma bağışlayıram"** deyən Heydər Əliyev bütün həyatını, səhəti, enerjisini, iradəsini, əzmini, bilik və təcrübəsini məhz dövlətçiliyin və müstəqilliyimizin qorunub saxlanmasına həsr etdi.

YAP-ın Azərbaycan tarixindəki mühüm rolu özünü dərhal göstərməyə başlamışdı. YAP sözün əsl mənasında xilaskar qüvvə missiyasını yerinə yetirməkdə idi. Heydər Əliyevin başçılıq etdiyi müxalifət partiyası - YAP bütün Azərbaycanın ümid yerinə çevrilən bir qüvvə idi. Bu, tarixi bir missiya idi. YAP müxalifətdə olanda da dövlətçiliyi düşünür, hər cür qanunsuzluğa qarşı çıxırdı. 1993-cü ilin fevral ayında baş verənləri yada salaq. O zaman dövlət böhranı yaranmış, Surət Hüseynovla Rəhim Qaziyev AXC hakimiyyətinə qarşı açıq çıxışlara başlamışdı. AXC iqtidarının vəziyyəti ağır idi. Surət Hüseynovla danışmaq üçün Gəncəyə göndərilən nümayəndələr heç nəyə nail ola bilməyəndən sonra AXC iqtidarı Heydər Əliyevə müraciət etdi. Heydər Əliyev o zaman bəyanat verdi. Dövlət başçımız YAP-ın I qurultayında həmin hadisələri belə xatırlayırdı: **"Mən bəyanat verdim, onu dərc ediblər. Bəyanat verdim ki, ölkənin bu ağır dövründə hansısa bir dövlət çevrilişinə cəhdə yol vermək olmaz, mən xalqı Azərbaycan prezidenti Əbülfəz Elçibəyin ətrafında toplaşmağa, xalqı birliyə dəvət edirəm. Bu**

da həqiqətdir... Bunları bu gün sizə ona görə çatdırıram ki, bizim partiyanın yaranma tarixini, o dövrü biləsiniz və bunlar da heç vaxt unudulmasın... Mən bunları sizə söyləyərək partiyanın yaranma prosesi və o dövrdə konstruktiv mövqə tutan bir partiya kimi yaranması fikrini sizə çatdırmaq istəyirəm. Bununla da bizim partiya indi müxalifətdə olan və bu gün Azərbaycan iqtidarına düşmən gözü ilə baxan bütün partiyalardan fərqlənir".

Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, İlham Əliyev də iqtidar-müxalifət münasibətləri, siyasi proseslər barədə danışarkən YAP-ın 1992-1993-cü illərdəki 7 aylıq müxalifətçilik dövrünü indiki müxalifətə nümunə göstərir, onlara konstruktiv müxalifətçiliyin mahiyyətini izah edir. Bu da təsadüfi deyil. Çünki İlham Əliyevin siyasi baxışları Heydər Əliyev siyasi fəlsəfəsinin davamıdır.

Göründüyü kimi, YAP hətta, müxalifətdə olanda da xilaskar partiya sayılırdı. Bu isə Heydər Əliyev fenomeninin gücünün etiraf edilməsi demək idi. YAP baxımdan təbii ki, fərqli bir partiyadır. **Onun "başmaqlarını" geyən və ya geymək istəyən çox ola bilər, amma həmin yerişi yeriye bilməzlər.**

1993-cü ilin ortalarına doğru yaranan vəziyyət ölkənin YAP-a, Heydər Əliyev fenomeninə olan kəskin ehtiyacını bütün çıpaqlığı ilə ortaya qoydu. Artıq hamıya məlum idi ki, Heydər Əliyev ölkə rəhbərliyinə gəlməyə, Azərbaycanın taleyi təhlükəli istiqamətdə, pis mənada həll olunacaq. Çünki Proseslər buna doğru gedirdi. AXC-Müsavat cütünü iqtidarı YAP-ın simasında konstruktiv və sivil müxalifətə malik olsa da, öz səriştəsizliyi ucbatından özünə Surət Hüseynovun timsalında hərbi müxalifət qazanmışdı. Bir tərəfdən, bu amil, ikinci bir tərəfdən isə komandaxili ziddiyyətlərin siyasi əfəlliklə, ölkəni anarxiya və hərc-mərcliklə çulğashması, bütün bunların da ölkənin sosial-iqtisadi fəlakətə salınması ilə tamamlanması Azərbaycana xarici müdaxiləni xeyli asanlaşdırmaqda idi. Cəbhə bölgəsində xəyanətlər və hərbi uğursuzluqlar bir-birini əvəz edirdi. Ölkə əhalisini çorəklə təmin etməyi də bacarmayan yarıtmaz AXC-Müsavat iqtidarı Azərbaycanın unitar dövlət quruluşuna ciddi təhlükə olan bəddam "Sadval" və "Talış-Muğan Respublikası" separatizminin qol-qanad açmasına sanki bilərəkdən rəvac verirdi. Nəhayət, 1993-cü ilin iyunu böhranın son həddinə çevrildi. Və bütün ölkə - AXC-Müsavat başbilənləri də, o zaman fəaliyyət göstərən digər müxalifət partiyaları da, xalqın bütün təbəqələrdən olan nümayəndələri də, bir sözlə, bütün ölkə əhalisi nəzərlərini Naxçıvana dikib YAP sədri Heydər Əliyevdən imdad istədi. O günlərdə panika içində olan, çeşidli hərbi-siyasi bəndlərin özbaşınalığından gələcəyə olan bütün ümidlərini itirən xalq yalnız Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə gətirilməsini ısrarla tələb edirdi. "Heydər Əliyev" anlayışı ölkənin nicat yolu kimi assosiasiya olunmaqda idi. Prezident Heydər Əliyev dövlət müstəqilliyimizin 10-cu ildönümü ilə bağlı 2001-ci il, oktyabrın 17-də keçirilmiş təntənəli mərasimdəki çıxışında həmin dövrə belə qiymət verirdi: **"Biz sizinlə 1993-cü ili**

bir yerdə yaşadıq. Gərək bu, heç vaxt unudulmasın. Gərək heç kəs də bunu unutmasın ki, 1993-cü ildə Azərbaycan parçalanmaq, bir ölkə kimi, müstəqil dövlət kimi məhv olmaq təhlükəsi qarşısında idi. Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi baş vermişdi... Azərbaycanın cənubunda yeni bir "cümhuriyyət" yaratmağa çalışdılar. Şimalında yeni hərəkət başladı, separatçılıq meyilləri artıq özünü göstərdi... 1993-cü ildə Azərbaycan yanırıdı. Ancaq xalq yenə də müdrikliyini göstərdi. Xalq bu böyük sınaqdan çıxdı. Azərbaycanı dağıtmaq, məhv etmək istəyən qüvvələrin qarşısı alındı".

YAP və onun şəriksiz lideri Heydər Əliyev bu şərəfli milli mücahidlərin önündə idilər, bu mübarizənin istiqamətvericisi kimi ölkənin bütün ağırlığını öz çiyinlərinə götürmüşdülər. 1993-cü ilin dövlət böhranının aradan qaldırılması və Azərbaycanın məhv olmaq təhlükəsindən xilas edilməsi YAP-ın tarixində ən şərəfli səhifələrdən birini təşkil edir.

YAP-ın müstəqil Azərbaycanın tarixindəki mühüm rolunu göstərmək üçün maraqlı bir məqama diqqət yetirmək lazım gəlir. YAP siyasi mübarizələr tarixində bəlkə də yeganə partiyadır ki, hakimiyyətə birbaşa seçki yolu ilə gəlməyib, amma hakimiyyətə gələrkən heç bir istisna olmamaq şərti ilə bütün xalqın dəstəyinə, özü də aktiv dəstəyinə malik olub! Bunun özü bir siyasi fenomendir ki, 8 milyon əhalisi olan (onların hamısı səsvermə hüququna malik deyil) bir ölkədə ayağı yer tutan milyonlarla insan eyni vaxtda "Heydər Əliyev" deyərək öz liderinə müraciət edir, ondan nicat gözləyirdi. Çünki, fəlakət bir addımlıqda idi. Heydər Əliyev həmin anlarda xalqının yanında oldu, paytaxta gəldi. 1993-cü il, iyunun 4-də başlanan ağır dövlət böhranı AXC-Müsavat hakimiyyətini Heydər Əliyevə xahişlə müraciət etmək zorunda qoydu. Ölkənin taleyini hər şeydən çox düşünən bu dahi insan iyunun 9-da xalqın tələbi ilə Naxçıvandan Bakıya gəldi. İyunun 15-də Azərbaycan parlamentinin spikeri seçilən, iyunun 23-dən etibarən isə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini icra etməyə başlayan Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının səriştəsiz hakimiyyətdən, vətəndaş müharibəsindən və separatizm qorxusundan, çörək problemindən, qardaş qırğınından, hərc-mərclikdən və daha neçə-neçə təhlükədən qurtulmasını təmin etdi.

Azərbaycançılıq və dövlətçilik məfkurəsi ilə silahlanmış YAP həmin ağır günlərdə siyasi dəyanət, milli təəssüb və fədakarlıq göstərir, Heydər Əliyev siyasətinin təntənəsi üçün var qüvvəsi ilə çalışırdı. Bu zaman YAP üçün bir şüar var idi. "Öncə Vətən!" devizi ilə gecə-gündüz gərgin fəaliyyət göstərən YAP-ın məqsəd və vəzifələri dövlətçiliyimizin qarşısındakı məqsəd və vəzifələrlə üst-üstə düşürdü. YAP-ın siyasi mətinliyinin, Heydər Əliyevin siyasətçi, dövlət xadimi və şəxsiyyət kimi qüdrət və əzəmətinin nəticəsi idi ki, üzdənirəq "TMR" 1993-cü ilin avqustunda ləğv edildi və ölkədəki separatçı bəndələr zərərsizləşdirildi. 1993-cü il, sentyabrın 1-də Milli Məclis növbədənkenar prezident seçkilərinin keçirilməsi barədə qərar qəbul etdi. Həmin il oktyabrın 3-də xalqın mütləq çoxluğunun iradəsi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezi-

denti seçilən Heydər Əliyev oktyabrın 10-da artıq Prezident kimi Vətənə, dövlətə, xalqa sədaqət andı içdi. Azərbaycan öz yolunu - milli tərəqqi və sabitlik yolunu qətiləşdirdi.

1994-cü ilin sonlarına doğru ölkədə həyat öz axarına düşməyə başlamışdı. 1994-cü il, mayın 12-də Ermənistanla atəşkəs barədə saziş imzalandı. Həmin il sentyabrın 20-də dünyanın 14 böyük ölkəsinin nəhəng neft şirkətləri ilə "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması Azərbaycanı böyük sosial-iqtisadi tərəqqi magistralına çıxardı. Bu müqavilənin imzalanmasına, ümumiyyətlə, Azərbaycanın tutduğu yola müqavimətin nəticəsi olan 4 oktyabr, 1994-cü il qiyamı yenə də YAP-ın mütəşəkkilliyi və mətinliyi, Heydər Əliyevin sarsılmaz iradəsi və böyük təcrübəsi ilə yatırıldı. Bunun ardınca 1995-ci ilin mart dövlət çevrilişi cəhdinin qarşısı yenə eyni qayda ilə alındı. Prezidentə neçə dəfə təşkil olunan sui-qəsd cəhdlərinin qarşısını almaq lazım gəldi. 1995-ci ilin ortalarına doğru ölkədə hərbi müxalifətin, silahlı bəndələrin, mütəşəkkil və artıq siyasiləşmiş cinayətkar qrupların, hərc-mərcliyin birdəfəlik ləğv edilməsinə nail olundu. Bunların hamısı YAP-ın keçib gəldiyi yolun yalnız bir neçə epizodudur.

1995-ci il, noyabrın 12-də keçirilən və müstəqil Azərbaycanın tarixində ilk demokratik qanunverici orqanı formalaşdıran parlament seçkiləri YAP-ın Azərbaycanın ən nüfuzlu siyasi təşkilatı olduğunu göstərdi. 4 milyona yaxın seçici korpusunun böyük hissəsinin YAP-a səs verməsi nəticəsində partiya parlamentdə yerlərin mütləq əksəriyyətinə yiyələndi. Bu parlament seçkiləri ilə eyni gündə keçirilən referendum isə ölkənin yeni Konstitusiyasının qəbul edilməsi ilə nəticələndi. Seçicilərin 94,8 faizinin səs verdiyi yeni Konstitusiya müstəqil Azərbaycan Respublikasının ilk Konstitusiyası idi. Bu Konstitusiya Azərbaycanda hüquqi dövlət quruculuğunun əsaslarını qoydu. Azərbaycan hüquqi, demokratik, sivil, dünyəvi və unitar bir dövlət kimi ilk dəfə olaraq insan hüquqlarının birinciliyi ideyasını və hakimiyyət bölgüsü prinsipini gələcək inkişafın əsası olaraq seçdi. Azərbaycanın həyatında yeni mərhələ başlandı. Bu mərhələdə baş verənlərin də əsas hərəkətverici qüvvəsi, avanqardı məhz Heydər Əliyev və onun lideri olduğu YAP idi. Prezident Heydər Əliyev YAP-ın Azərbaycanın ağır böhrandan çıxarılması prosesindəki tarixi rolunu həmişə yüksək dəyərləndirib. Azərbaycanın 1993-1999-cu illər ərzindəki uğurlarını sadalayan YAP sədri və Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev YAP-ın I qurultayındakı çıxışında **"Bütün bu dediklərimin hamısı eyni zamanda və xüsusən Yeni Azərbaycan Partiyasına aiddir, Yeni Azərbaycan Partiyasının üzvlərinə aiddir"** deyə bəyan edirdi.

YAP-ın keçdiyi yol böyük bir tarixdir, çağdaş Azərbaycan tarixinin salnaməsidir. 1995-ci ilə qədərki müddət ərzində Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitliyi bərqərar etməklə məşğul olan Heydər Əliyev iqtidarının bütün uğurlarında YAP-ın aşkar görünən imzası var. 1992-ci ildə siyasi səhnəyə yeni tipli dövlət konsepsiyası ilə çıxan, 1993-cü ildən

etibarən isə öz konsepsiyasını əməli surətdə həyata keçirməyə başlayan YAP dövlət quruculuğu prosesi ilə o dərəcədə ciddi şəkildə məşğul idi ki, hətta, öz qurultaylarını keçirmək məsələsinə də sözün əsl mənasında vaxt tapa bilmirdi. **YAP-ı "Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin həyata keçirilməsinin əsas qüvvəsi", bu müstəqilliyin qorunub saxlanmasının, "Azərbaycanın müstəqil dövlət kimi ağır şəraitdə inkişaf etməsinin təminatçısı" adlandıran Prezident Heydər Əliyev YAP-ın II qurultayında partiyanın keçib gəldiyi yola belə baxırdı: "Bəzən soruşurlar ki, nə üçün biz birinci qurultayı belə gec keçirdik. Bu, çox aydın məsələdir. Biz o partiyalardan deyilik ki, ildə üç qurultay keçirsinlər, heç bilməsinlər ki, bu qurultayları nədən ötrü keçirdilər və nə nəticə əldə etdilər. Biz partiyayı inkişaf etdirirdik. Biz partiyayı genişləndirirdik. Biz Azərbaycanın məsələlərinin həll olunmasında partiyanın iştirakını təmin edirdik. İqtisadiyyatın inkişafında, əmin-amanlığın yaranmasında, ictimai-siyasi sabitliyin təmin olunmasında onun fəal iştirakını təmin edirdik... O vaxt ki, biz çox məsələləri həll etdik və partiyamız gücləndi, genişləndi, biz birinci qurultayı keçirdik. Burada bəyan edildi ki, partiyanın 230 min üzvü var. Ancaq mən təkcə sayı demirəm. Mən partiyanın keyfiyyət-cə yüksəlməsini ən əsas nəticə hesab edirəm".**

Bu cür kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri YAP-ın Azərbaycan cəmiyyətində siyasi nüfuzunun sürətlə yüksəlməsindən xəbər verir, eyni zamanda həmin nüfuzun nəticəsi kimi çıxış edirdi. Partiyaya axın gücləndikcə onun nüfuzu və çəkisi də artırdı. YAP sədrinin birinci müavini, millət vəkili İlham Əliyevin təbircə desək, **"1995-ci ilin ikinci yarısından sonra Azərbaycanda inkişaf üçün şərait yaradılmış, çox qısa zaman içərisində iqtisadiyyat sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilmişdir".** Bütün bunlar da öz növbəsində YAP-ın siyasi nüfuzunun artım dinamikasına xeyli dərəcədə müsbət təsir göstərdi. Bütün inkişaf etmiş ölkələrdə siyasət iqtisadiyyatdan başlayır və iqtisadiyyat üzərində qurulur. Bu sahədə uğur qazanan siyasi komandanın siyasi nüfuzla bağlı heç bir probleminin olmaması təbiiidir. YAP da öz nüfuz mənbəyini məhz belə düzgün daxili və xarici siyasət xəttinə malik komanda kimi çıxış etməkdə gördü. Bu isə ən rəşadətli yol idi. Təsədüfi deyil ki, YAP ölkədəki ən müxtəlif yönümlü sosioloji araşdırma mərkəzlərinin reyting cədvəlində əzəli-əbədi yerinin - birinci yerin sahibidir. **İlham Əliyev "bu gün ölkəmizdə Yeni Azərbaycan Partiyası ilə rəqabət apara biləcək heç bir qüvvə yoxdur" deyəndə də əslində, bu gerçəklikdən çıxış edirdi ki,** YAP-ın ölkənin siyasi mühitində dominant və həlledici faktora çevrilməsinin əsasında hakim partiyanın düzgün strategiyası, ağıllı taktiki addımları, bir də gərgin fəaliyyət dayanır.

YAP-ın hakimiyyəti dövründə baş verən irimiqyaslı dəyişikliklərin ölkəni böhran vəziyyətindən tərəqqi yoluna çıxarması barədə bütün söylədiklərimizi belə ümumiləşdirmək mümkündür ki, 1993-95-ci illərdəki gərgin fəaliyyət növbəti mərhələ, yəni 1996-1999-cu illərdəki iqtisadi

sadi yüksəliş və hüquqi-siyasi islahatlar üçün zəmin idi. 1999-cu ildə isə partiyanın həyatında mühüm bir hadisə baş verdi və bundan sonra YAP öz siyasi yüksəlişinin yeni dövrünə qədəm qoydu. İlham Əliyevin YAP-ın yüz minlərlə üzvünün və təəssübkeşinin istəyi ilə partiya sədrinin müavini seçilməsi bu təşkilatın tarixinə dönüş anı kimi düşdü. İlham Əliyev YAP-ın bütün potensialını hərəkətə gətirmək gücündə olan dinamik və çevik, intellektual və iradəli siyasi xadim kimi partiyanın siyasi cazibədarlığını əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa başladı. Əgər 1992-1993-cü illər YAP-ın tarixində konstruktiv və dövlətçi müxalifət partiyası dövrü, 1993-1999-cu illər isə qüdrətli Azərbaycan quruculuğu, dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi, hərtərəfli milli tərəqqi üçün möhkəm özüllərin yaradılması mərhələsi kimi xarakterizə edilirsə, 1999-cu ildən sonrakı dövr partiyanın başladığı bu xəttin daha da inkişaf etdirilməsi dövrüdür. Bu dövrün əsas siması isə YAP-ın şəriksiz lideri Heydər Əliyevlə yanaşı, həm də gənc İlham Əliyevdir. YAP-ın tarixində Heydər Əliyevdən sonra ikinci mühüm və şərəfli səhifə məhz İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır.

YAP-ın siyasi inkişaf tarixi və İlham Əliyevin simasında yeni liderə olan ehtiyac

İlham Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının (YAP) 1999-cu il, dekabrın 20-21-də keçirilən I qurultayında partiya sədrinin müavini seçildi. Bu siyasi qərar partiyanın 7 illik siyasi inkişafının qanunauyğunluqlarından doğan məntiqi nəticə idi. Belə qərara bir günün içində gəlinməmişdi. Bu uzunmüddətli gərgin siyasi fəaliyyətin, YAP-ın ölkə tarixində oynadığı rolun, bilavasitə YAP-ın əməli işlərinin məntiqi yekunudur. Bu qərar həmçinin, Heydər Əliyev siyasətinin, Heydər Əliyevin dövlətçilik və azərbaycançılıq fəlsəfəsinin alternativsizliyinin dərkindən irəli gələn məntiqi nəticədir. İlham Əliyevin YAP rəhbərliyində sədr müavini kimi mühüm posta gətirilməsinin siyasi əsaslarını bütövlükdə partiyanın, habelə İlham Əliyevin şəxsən özünün 1993-cü ildən üzü bəriki fəaliyyətinin nəticələri hazırlayıb. YAP üzvü olan 200 mindən çox fəal insanların, özü də ziyalı insanların siyasi iradəsi əsasında qəbul olunmuş qərarın heç bir halda təsadüfi olmaması hamıya aydın olan məsələdir. Siyasi fəaliyyət intellektual fəaliyyət növüdür. Siyasi fəaliyyətdə soyuqqanlı və rəşadətli davranış möhkəm iradə əmili ilə çulğashmasa, bu zaman nəyə-sə nail olmaq mümkün deyil. Siyasət həm də əməli-tətbiqi fəaliyyət sferasıdır. Burada real iş sözçülükdən, konkret nəticəsi olan əməli fəaliyyət siyasi ritorika və beləşətdən, təmkinlilik populyzmindən, realizm hissi psevdoqəhrəmanlıqdan həmişə irəlində olub və belə də olacaq. Realizm YAP-ın əsas cəhətidir. Partiya Heydər Əliyevin liderliyi ilə məhz, bu yolla gedib, onun həyata keçirdiyi siyasət həyatın real tərəflərini ehtiva edib.

XXI əsrə qədəm qoyan Azərbaycanın reallıqları hərtərəfli şəkildə araşdırılıb təhlil və tədqiq ediləndə bütün siyasi qüvvələr - həm hakimiyyətdə, həm də müxalifətdə olan siyasi çevrələr, habelə, müstəqil ekspertlər, politoloqlar, mətbuat nümayəndələri və s. bu sual üzərində düşünür, ona dolğun cavab axtarırdı ki, YAP-ın belə böyük uğurlarının "resepti" nədir? YAP bunlara necə nail olub? Sualı cavablandırmaq üçün məsələyə müxtəlif yönərdən yanaşıldı, çoxlu təhlillər aparıldı. Fikirlər çoxsaylı və rəngarəng idi, amma nəticə eyni oldu. Əksəriyyət bu qənaətdə birləşdi ki, YAP xalqı partiya, əməli fəaliyyət partiyası, Heydər Əliyevin dövlətçilik və azərbaycançılıq fəlsəfəsinə söykənən bir partiya olduğu üçün böyük uğurlara nail ola bilib. İlham Əliyev YAP-ın I qurultayındakı çıxışında özünün sözügedən məsələ ilə bağlı fikirlərini belə ifadə edirdi: ***"YAP-ın gücü nədədir? Mən bu suala qısaca olaraq belə cavab verərdim: YAP-ın gücü ilk növbədə onun əvəzsiz lideri Heydər Əliyevdədir. YAP-ın gücü bundadır ki, partiyanın yeritdiyi siya-***

dər Əliyevdədir. YAP-ın gücü bundadır ki, partiyanın yeritdiyi siyasət xalqın mənafeyinə uyğundur. YAP-ın gücü bundadır ki, onun təməlində duran prinsiplər əməli surətdə həyata keçirilir. YAP-ın gücü bundadır ki, Prezidentin və YAP liderinin daxili və xarici siyasətini xalq bəyənir və dəstəkləyir. YAP-ın gücü bundadır ki, onun siyasətinin məqsədi doğma xalqa sədaqətlə xidmət etməkdən ibarətdir". Bu fikirlər reallığın inikasıdır.

"İnsan üçün öz xalqına xidmət etməkdən, xalqa xeyir verməkdən, onun hörmət və məhəbbətini qazanmaqdan böyük xoşbəxtlik ola bilməz. Biz hamımız bütün bunları liderimiz Heydər Əliyevdən öyrənməli, ona oxşamağa çalışmalıyıq". Bu sözlər də öz həyat yolunu Heydər Əliyev kimi dahinin yanında, onun təsiri altında seçmiş İlham Əliyevə məxsusdur.

YAP yarandığı gündən xalqın və dövlətçiliyin xidmətində dayanıb. O, öz yolunu bu gün də uğurla davam etdirir. Şübhə yoxdur ki, hər bir partiyanın siyasi perspektivləri onun əməli fəaliyyətinin nə dərəcədə uğurlu olması ilə müəyyən edilir. Hakimiyyətdə olan partiyanın əməli fəaliyyəti dedikdə isə ilk növbədə o nəzərdə tutulur ki, bu partiya elektorat və sadə vətəndaşlar üçün prioritet məsələ sayılan sosial-iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılması yönündə hansı işləri görüb. YAP bu baxımdan qib-təolunası durumdadır və onun bu uğurunu heç bir qüvvə təkrarlama bil-məz.

Bununla əlaqədar bəzi məqamları xatırlatmaq yerinə düşərdi. Qeyd olunduğu kimi, Heydər Əliyevin Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdışından sonra ölkədəki böhran qısa müddət ərzində aradan qaldırıldı. Azərbaycan tənəzzül və ardıcıl uğursuzluqlar zolağından çıxarılıb inkişaf yoluna istiqamətləndirildi. İlham Əliyev buna belə qiymət verir ki, ***"yalnız 1995-ci ilin ikinci yarısından sonra Azərbaycanda inkişaf üçün şərait yaradılmışdır. Çox qısa zaman içərisində bu sahədə böyük nailiyyətlər əldə edilmişdi... Bunlar həqiqətdir, real faktlardır və onu göstərir ki, qısa müddət ərzində Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə, Yeni Azərbaycan Partiyasının bilavasitə iştirakı ilə, onun nümayəndələrinin iştirakı ilə Azərbaycan iqtisadiyyatında köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Bu dəyişikliklərin nəticəsində Azərbaycanın iqtisadiyyatı artıq sürətlə inkişaf edir"***.

Bəli, bunlar real faktlardır ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı sürətlə inkişaf edir və 1993-cü ildə çörək problemi ilə üzləşən xalq indi həmin günləri dəhşətli yuxu kimi xatırlayır, öz sosial-maddi rifah halının yüksəlməsinin əsl səbəblərini Heydər Əliyevin, YAP-ın düzgün siyasətində görür. Bu, düzgün siyasətin nəticəsidir ki, 1995-2001-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına 37 trilyon manatdan çox, yəni 9 milyard dollar investisiya qoyulmuşdur. Bunun 27 trilyon manatı və ya 6 milyard dollardan çoxu, yəni 70 faizi xarici investisiyaların, qalanı isə daxili sərmayələrin payına düşür. 1991-2001-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatına qoyulmuş investisiyaların 58 faizi neft sektorunun, 42 faizi isə qeyri-neft sektorunun

inkişafına yönəldilib. Özəlləşdirmə və torpaq islahatları nəticəsində ümumi daxili məhsulun 68 faizi iqtisadiyyatın özəl sektorunun payına düşüb ki, bu da əhalinin maddi rifah halının əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsindən xəbər verən faktdır. Prezident Heydər Əliyev dövlət müstəqilliyimizin 10-cu ildönümü ilə bağlı geniş nitqində ölkənin bu dövr ərzindəki sosial-iqtisadi inkişaf templəri ilə bağlı gəldiyi qənaətdə birmənalı olaraq bəyan etdi ki, Azərbaycan çoxunun gözləmədiyi bir sürətlə inkişaf edir. Dövlət başçımız həmin çıxışında bu inkişaf prosesini rəqəmlərin dili ilə ifadə edir, real faktları sadalayır. **“Təsəvvür etmək olar ki, xalqımız o illər necə əzab-əziyyətli dövr yaşadı. Amma yaşadı. Yaşadıq inanaraq ki, biz bu ağır dövrü keçəcəyik”**. Bəli, xalq öz liderinin istedadına, YAP-ın əzminə, qüdrətinə və onun Heydər Əliyev ideallarına sədaqətinə inanırdı. Xalqın Heydər Əliyevə və onun partiya-sına inamının əsasında da elə bu cür sözübütövlük, sədaqət, əməli iş və real nəticə amilləri dayanır. YAP-ın hakimiyyəti dövründə Azərbaycanın tənəzzül və böhrandan hərtərəfli tərəqqi yoluna çıxmasını bilavasitə göstərən daha bir neçə rəqəmə nəzər salaıq. 1991-ci ildən 1995-ci ilə qədər ümumi daxili məhsul 58 faiz, sənaye məhsulu 67 faiz, kənd təsərrüfatı məhsulu 48 faiz azalmışdı. Heydər Əliyev erasının Azərbaycan üçün tarixi əhəmiyyətini anlamaq bəzi rəqəmləri sadalamaq yolu ilə çox asanlaşır. Tənəzzül keçirən ölkədə vəziyyət qəfildən müsbətə doğru dəyişir, nəticədə ümumi daxili məhsul 1996-2001-ci illərdə 57 faiz artır. Bu isə Azərbaycanın iqtisadi möcüzəsi hesab olunmalıdır. Mənfi 58 faizdən müsbət 57 faizə qədər dəyişən bir göstərici bu dəyişikliyin baş verdiyi ölkənin rəhbərliyinin qüdrətini sübut edən faktdır. 1996-2001-ci illərdə sənaye məhsulu 20, kənd təsərrüfatı məhsulu 30 faiz artdı. 1991-1995-ci illərdə kapital qoyuluşunun həcmi 43 faiz azalmışdısa, 1996-2001-ci illərdə bu göstərici 4 dəfə, yəni 400 faiz artmışdır. Əgər 1991-1995-ci illərdə inflyasiyanın səviyyəsi ildə 14-18 dəfə (1400-1800 faiz) artırdısa, 1996-2001-ci illər ərzində inflyasiya demək olar ki, olmayıb, yəni ümumən 15 faiz təşkil edib. Bu isə maliyyəçilər tərəfindən adi hal sayılır. Azərbaycan hazırda 120 ölkə ilə xarici ticarət aparır. 1995-2000-ci illərdə xarici ticarət dövriyyəsi 1991-1995-ci illərə nisbətən 2,2 dəfə artıb. O cümlədən ixracat 2,8 dəfə artaraq hal-hazırda 1,7 milyard dollar təşkil edir. İdxal isə 1,7 dəfə artaraq 1,2 milyard dollara çatıb. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycan əvvəlki illərdə daha çox idxal və daha az ixrac edirdisə, indi idxal azalıb, ixrac isə artıb. Daxili istehsal xeyli inkişaf edib və bunun nəticəsində idxalın strukturunda ərzaq məhsullarının payı azalıb. İnvestisiya yönümlü məhsulların, maşın, avadanlıq və texnologiyaların payı isə artıb. Deməli, daxili istehsal artır, əhalinin maddi gəlirləri çoxalır, yeni texnologiyaların tətbiqi iş yerlərinin açılmasına, bütün bunlar da öz növbəsində yaxın gələcəkdə iqtisadiyyatımızın sürətli inkişafı üçün ideal zəmin hazırlayır. 1993-1994-cü illərdə dövlət büdcəsinin kəsiri 7-10 faizə çatmışdı. Bu rəqəm hazırda 1 faiz həddi civarın-

dadır ki, bu da təbii sayılır. 1994-2000-ci illərdə dövlət büdcəsinin gəlirləri 13 dəfə artmışdır. Dövlət büdcəsinin ümumi məbləği 1993-1994-cü illərdəki 277 milyard manatdan 2001-ci ildə 3,6 trilyon manata qədər artıb. 2002-ci ildə isə bu rəqəm 4,2 trilyon manata çatdırıldı. Bu isə 900 milyon dollardan da çoxdur. Büdcənin artımı əhalinin və ölkənin gəlirlərinin çoxalması ilə, gəlirlərin çoxalması da öz növbəsində istehsalın artımı ilə bağlıdır, bütün bunlar da son nəticədə xalqın maddi rifah halının yaxşılaşmasına dəlalət edir. Bəhs olunan dövrdə Azərbaycanda işləyən adamların orta aylıq əmək haqqı 4,3 dəfəyə yaxın artıb. Orta aylıq təqaüdlər isə 4 dəfə çoxalıb. Bu illərdə yeni istehsal sahələri yaradılıb, işsizlik əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Dövlətimizin yürütdüyü sosial yönümlü siyasətin nəticəsidir ki, 1995-2000-ci illərdə əhalinin orta ömür müddəti 2,5 il artmışdır. Bir sözlə, inkişaf, artım, irəliləyiş və hərtərəfli tərəqqi meylləri göz qabağındadır. Və bu tərəqqinin qarşısıalınmaz və böyük olduğunu göstərən yüzlərlə, minlərlə fakt sadalamaq elə də çətin deyil. Lakin zənnimizcə, elə bu qısa xülasə də ölkənin necə dəyərlər, haradan gəlib hara getdiyini anlamağa kifayət edir. Prezident Heydər Əliyev ölkənin müstəqil dövlət kimi 10 ildə keçdiyi yolu təhlil edərkən yuxarıda sadalanan rəqəmləri nəzərdə tutaraq belə deyirdi: **“Bu göstəricilər nə deyir? Onu deyir ki, biz düz yoldayırıq”**. Buna artıq heç kimin, o cümlədən iqtidarın siyasi opponenti rolunda çıxış etmək iddiasında olan müxalifət düşərgəsinin də şübhəsi yoxdur.

Bəli həqiqətdir ki, bütün bu nailiyyətlər YAP-ın hakimiyyətdə olduğu illər ərzində əldə edilib. YAP ölkədə yeni bir siyasi, ideoloji, sosial-mədəni, iqtisadi, demokratik sistem yaratmaqla Azərbaycanın təkə bu gününün deyil, həm də gələcəyinin bünövrəsini qoydu. Bu sistem “güclü və rifahlı vətəndaş - azad cəmiyyət - güclü dövlət” vəhdətinin əməli surətdə bərqərar edilməsi deməkdir. Heydər Əliyev erasının azərbaycanlılara verdiyi milli-ictimai sərvət bax, budur. Bu işləri heç kəs edə bilməzdi. Bunu yalnız YAP-ın hakimiyyəti dövründə həyata keçirmək mümkün oldu. Deyilənlər mübaliğə deyil, məhz reallıqlardır. YAP-ın hakimiyyətə gəlməsinə qədər müstəqil Azərbaycan dövlətini iki iqtidar komandası idarə edib. Necə idarə edib? Hər dəfə uğursuz eksperimentlər, səbətsizlik və sərişstəsizlik, antimilli və məntiqsiz addımlar, siyasi katalizmlər, anarxiya, dərəbəylik, ümumi geriləmə, çaşqınlıq, ümitsizlik və s. və i.ə. Gördüklərimiz bunlar idi.

Heydər Əliyevin idarəetmənin sirləri ilə bağlı bütün dünya sosioloqları tərəfindən “qızıl fonda” salınan müdrik bir kəlamı var: **“Rəhbərlik etmək, yəni adamları öyrətmək və tərbiyələndirmək üçün gərək mənəvi haqqın olsun”**.

YAP-ın hakimiyyətinə qədərki iqtidarların uğursuzluğunun əsas səbəbini bunda axtarmaq lazımdır. Sözügedən iqtidarların başında duranların heç biri belə mənəvi haqqa malik deyildi. Azərbaycanın bu səviyyəyə çatmasını da Heydər Əliyevin belə mənəvi haqqa malik olması ilə

izah etmək lazım gəlir. Söylənənlərin sadəcə olaraq başqa izahı yoxdur. Xalq öz liderinə, onun başçılıq etdiyi YAP-a etimad və etibar etdi və bu etimadın tam doğrulduğunu gördü. Sadə bir sual yaranır ki, elektorat, seçici, cəmiyyət, ümumən xalq onun etimadını doğruldan, ona tərəqqi imkanı, sabitlik, asayiş yaradan bir siyasi qüvvəni, bir təşkilatı, bir lideri qoyub başqa yol seçərmə? Cavab aydındır. Belə variant heç bir halda mümkün deyil. Çünki siyasətin əlifbası, elementar qanunauyğunluqlar əks variantı bəri başdan, özü də birdəfəlik istisna edir.

YAP-ın hakimiyyətdə olduğu illərdə Azərbaycanın əldə etdiyi nailiyyətlər hansı bir Qərb ölkəsində bir partiya tərəfindən qazanılsaydı, həmin ölkələrdə müxalifət partiyaları özlərini dərhal buraxardılar. Çünki bu nailiyyətlər həqiqətən də fantastik göstəricilərdir. Hesab etmək olar ki, YAP, ümumiyyətlə isə Heydər Əliyev komandası bu nailiyyətlərlə elə bir yol açdı ki, bu yolla yalnız bu qüvvənin özü gedə bilər. Bu yol cəmiyyətdə azlıqda qalan başqa siyasi qüvvələr üçün, yəni müxalifət üçün ümumiyyətlə anlaşılmazdır. O mənada ki, onlar bu yolu getməyə, bu yolu davam etdirməyə, qazanılan uğurları təkrar etməyə əsla qabil və qadir deyillər. Bu yerdə özünü çoxdan doğrultmuş və həqiqiliyi dünya praktikasında dəfələrlə sübuta yetirilmiş bir postulatı xatırlatmaq yerinə düşərdi. Qərbin müstəqqi mahiyyətini açıb göstərən və öz-özlüyündə ciddi bir sosial-siyasi idarəetmə təfəkkürü demək olan həmin postulata görə, bir təşkilatın fəlsəfi əsası onun nailiyyətlərində texnoloji və iqtisadi vəsaitlərdən, hər cür resurslardan, təşkilati quruluşdan və strukturlardan, müddətlərin gözlənilməsindən daha böyük rol oynayır. Bu prinsipi YAP-ın təmsalında xırdalayıb şərh etsək aydın olacaq ki, Heydər Əliyevin komandasının uğurlarının əsasında onun fəlsəfəsi dayanır. Yəni YAP ona görə güclüdür ki, onun fəlsəfəsi sağlamdır. Lakin bu da hələ hər şey demək deyil. Əsas şərtlərdən biri də budur ki, bu sağlam fəlsəfədən maksimum səmərəli yararlanasan, bu fəlsəfəni axıracan öyrənəsən, onu tətbiq etməyi, reallaşdırmağı bacarasan. YAP deyilənləri bacardı. Qərbin idarəetmə sistemində populyar bir prinsip var: vahid rəhbərlik prinsipi. Görkəmli ABŞ sosioloqu və meneceri A.Fayolun fikrincə, ikibaşlı bədən eybəcər olduğu kimi də heç nə etməyə qabil deyil, odur ki, rəhbərlikdə mütləq vahid ideya olmalı, vahid rəhbərlik prinsipi var gücü ilə işləməlidir, çünki kollektiv bütün hallarda öz rəhbərinə oxşayır. YAP-ın 1993-cü ildən bu günə qədərki fəaliyyəti göstərir ki, onun uğurlarının əsas şərtlərindən biri də məhz belə monolitlikdir. Qərbin idarəetmə fəlsəfəsində daha bir qızıl prinsip var. Həmin prinsip "Menken qanunu" kimi məşhurdur. Bu prinsipdə deyilir ki: "Bacaranlar real şəkildə iş görür, bacarmayanlar isə öyrətməyə çalışır, yaxud özünü belə göstərir". Bu prinsip YAP-ın və onun opponentlərinin son 9 ildəki münasibətlərinin başa düşülməsinə necə də gözəl yardımçıdır... YAP bu illər ərzində məhz əməli fəaliyyətlə məşğul olub dəyərli inkişafa nail olub. Həm özü siyasi, ideoloji, təşkilati-struktural baxımdan inkişaf edib və daha da möhkəmlənib, həm də cəmiyyəti inkişaf etdirib.

Azərbaycan cəmiyyətinin indiki siyasi inkişaf səviyyəsi elədir ki, burada şüarçılıq, populizm, hay-küçülük, radikalıq və sözçülük onsuz da keçərli deyil. Şərqlilərin müdrik bir kəlamında deyildi kimi, "qışqıranı pis eşidirlər". Bu aforizmi siyasi proseslərə tətbiq etsək, belə nəticə alınar ki, cəmiyyət populizmi və şüarçılığı qəbul etməyərək öz seçimini realist şəxslərə, əməli iş sahiblərinə doğru istiqamətləndirir. Yalnız qəzet səhifələrində, yalnız sözdə, yalnız şüarlarda mövcud olan Azərbaycan müxalifətinin taleyi buna gözəl sübutdur. Cəmiyyət bu qüvvələrdən real iş gözləmir. Və onu da görür ki, Heydər Əliyev komandasının populizmdən uzaq təmkinli əməli fəaliyyəti böyük effekti olan, məhsuldar fəaliyyətdir.

Bütün bunlara diqqət yetirəndən sonra İlham Əliyevin Heydər Əliyev komandasının istedadlı üzvlərindən biri kimi böyük uğur və reyting qazanmasının səbəblərini görmək xeyli asanlaşır. ***Bir Şərq məsəlində deyilir ki, "mahir ustad öyrətmir, o, öyrənmək üçün şərait yaradır". Deməli, burada öyrənən şəxsin də özündən çox şey asılıdır. İlham Əliyev Heydər Əliyevin öyrənmək üçün yaratdığı şəraitdən maksimum bəhrələnməyi bacardığını çoxdan sübuta yetirib.*** Onun uğurlarını belə izah etmək mümkündür. İlham Əliyev YAP-çılara Heydər Əliyev irsindən məhz öyrənməyi tövsiyə edirdi. Bu irs isə hamının bildiyi kimi, bilavasitə əməli fəaliyyət irsidir. O irs ki, İlham Əliyevin siyasi fəaliyyət, siyasətçi və dövlət xadimi həyatı barədəki təsəvvürlərini formalaşdırıb. Gənc Əliyev özünün siyasət anlayışına münasibətini belə izah edir: ***"Mənim siyasətim ondan ibarətdir ki, əməli-praktiki işlərlə məşğulam. Azərbaycana xarici investisiyalar cəlb etməklə, yeni iş yerlərinin açılması ilə məşğulam. Mənim ələmdə siyasət belə olmalıdır. Yəni siyasət hansısa konkret nəticə ilə yekunlaşmalıdır. Bəyanatlar vermək, qəzet səhifələrindən çıxmaq, yerli-yersiz hər gün danışmaq, mətbuat konfransı keçirmək bəlkə də lazımdır. Ancaq mən hesab edirəm ki, əsl siyasət təkcə bu amillərlə məhdudlaşmır. Əsl siyasət konkret, real iş görməkdən ibarətdir. Dediym kimi, mən bu siyasətlə məşğulam və bundan sonra da məşğul olacağam".***

Buradan alınan ilkin nəticə odur ki, söhbət İlham Əliyevin simasında yeni tipdən olan siyasətçi obrazının formalaşmasından getməlidir. Gənc Əliyev bununla siyasətə yeni baxışlar sistemi formalaşdırır. Sadə bir həqiqət var: bunca problemləri olan bir ölkənin siyasətçilərinin real iş görməməsi absurd olardı. Yəni Azərbaycanın indiki durumu, mövcud problemlər və yaranmış güclü inkişaf perspektivləri siyasi boşboğazlıq və siyasi demaqoqluq kimi fəaliyyət metodlarını rədd edir. Qədim Çin müdriklərindən biri deyirdi ki, "imarətin necə tikilməsi barədə uzun-uzadı moizə oxumağın faydası bir daşı götürüb divara qoymağın faydasından min dəfə azdır". İndi Azərbaycan cəmiyyətinin tələbatı və istəkləri tam fərqlidir. Bütün cəmiyyətlərdə həmişə son nəticəyə, yeniliyə can atıblar. Məişət səviyyəsində də, ictimai-siyasi həyatda da, iqtisadiyyatda da belədir. Bu isə insan psixologiyası ilə, başər övladının xisləti ilə

bağlı olan məqamdır. Bu mənada XXI əsrdə Azərbaycan cəmiyyəti tam fərqli tələblər irəli sürür. Heç kim heç vaxt geriye, artıq keçilmiş yola, inkişafın əvvəlki səviyyəsinə qayıtmaq istəməyib. İnkişafın ən sadə dialektikası əsasında belədir. Deməli, bütün hallarda daim irəli getmək, yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmaq üçün konkret iş görmək lazımdır. Azərbaycan cəmiyyətinin siyasi inkişaf prosesindən də bunu açıq-aydın görmək olar ki, tələblər, sosial-siyasi şərtlər xeyli dəyişilib. İlham Əliyev faktoru Azərbaycan cəmiyyətində ona görə belə sürətlə aktuallaşmış, gənc Əliyev ona görə belə böyük sürətlə nüfuz qazanmış ki, o bu dəyişikliklərin mahiyyətini hamıdan əvvəl görə bilib. İlham Əliyev bunları təhlil edərək konkret nəticələrə gəlib və öz siyasi fəaliyyətini də bu nəticələrə nəzərən quraraq uğur qazanmış. O, 1993-cü, yaxud 1997-ci ilin şərtləri çərçivəsində qalmayaraq dəyişkən şərtlərin sürəti ilə ayaqlaşmış. Onun uğurlarının əsasında bu amil dayanır.

Cəmiyyətin inkişafı siyasətçilərdən çevik və işgüzar olmağı tələb edir. 1990-cı ildə Azərbaycan cəmiyyətinin siyasi fəallığı başqa məsələlərlə bağlı idi. 1993-cü ildə tam fərqli şüarlar irəli sürülürdü. 1998-ci ildə isə gündəlikdə dayanan məsələlər bambaşqa idi. İlham Əliyev 1993 və 1998-ci illər prezident seçkilərinin əsas şüarlarını təhlil edərək belə qənaətə gəlmişdi ki, 2003-cü il seçkiləri tam fərqli problemlərin həllini istəyən şüarlar altında keçiriləcək. Onun sözlərinə görə, 1993-cü ildə Azərbaycanın parçalanmış məhv olmaqdan xilas edilməsini istəyən cəmiyyətin 1998-ci ildə sosial-iqtisadi xarakterli tələblərlə çıxış etməsi Azərbaycanda inkişafın göstəricisidir və sevindirici haldır. İnkişaf isə yalnız əməli işlə mümkündür. Bu günkü realiaqlar siyasətçidən məhz əməli-praktiki fəaliyyəti tələb edir.

“Bu gün bütün cəmiyyətimiz kimi gənclər də boş vədlərə yox, konkret işlərə inanırlar. Bəli, indi konkret işlər zamanıdır. Aktual problemləri həll etməyi, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmağı bacaran, məsuliyyət altına girməkdən qorxmayan adamların zamanıdır. İndi peşəkarların zamanıdır”. İlham Əliyevin siyasətçinin karyerasında mühüm faktor kimi çıxış edən vədlər amili ilə bağlı öz mülahizələri var. İlham Əliyev YAP Qaradağ rayon təşkilatının fəalları ilə görüşlərinin birində belə deyirdi: ***“1995-ci ildən sizinlə bir yerdəyəm və heç vaxt sizə hansısa boş vədlər verməmişəm. Ümumiyyətlə, mən vəd verməyi xoşlamıram. Həmişə çalışıram ki, nəse edim, ondan sonra bu barədə məruzə edim”.***

Yeri gəlmişkən, burada klassik dünya siyasətində çox məşhur olan “Çörçillin vədi” məsələsinə toxunmaq istərdik. Bu məsələ siyasətçinin uğur qazanmasının daha bir sirrini açmağa xeyli kömək edir. 30-cu illərin sonlarında, faşizm bütün Avropanı təhdid edəndə Avropa ölkələrinin siyasətində müəyyən narahatlıq vardı. Siyasi mübarizədə iştirak edən siyasətçilərin çoxu çalışmışdı ki, faşist Almaniyası ilə münasibətlərdə maksimum ehtiyatlı olsunlar. İkinci dünya müharibəsinə az qalırdı, bütün Avropada əhali tələş içində idi. Belə şəraitdə hansısa siyasətçinin

böyük uğur qazanması elə də asan deyil. Bu cür gərgin şəraitdə Böyük Britaniyada da parlament seçkiləri keçirilirdi. O zaman sonralar dünyanın ən məşhur siyasi xadimlərindən biri kimi tanıyacağımız Uinston Çörçill öz seçkiqabağı çıxışlarının birində fenomenal bir cəsarət nümayiş etdirərək britaniyalı seçicilərə xitabən belə demişdi: ***“Mən sizə yalandan heç bir gözəl söz deyə bilmərəm. Mən sizi buna heç bir əsasım olmadan nəyəsə inandırma, sizin ürəyinizi ələ almağa çalışa bilmərəm. Ölkəmizin vəziyyəti yaxşı deyil. Britaniya müharibənin bir addımındadır. Biz müharibə etməliyik. Mən indiki halda Britaniyanın gələcəyi naminə sizə hələlik yalnız ölüm və qan, aclıq və məhrumiyyət, soyuq və xəstəlik vəd edə bilmərəm. Mən başqa heç nə vəd edə bilmərəm”.***

Başqa bir şəraitdə belə vədlər istənilən siyasətçinin siyasi intiharı demək olardı. Amma Çörçill məhz bu vədləri hesabına xeyli populyarlaşmışdı. Britaniyaya yağ-bal vəd edən opponentləri Çörçillin bu populyarlığı qarşısında geri çəkilərək ciddi şəkildə məğlub oldular və Çörçill Böyük Britaniyanın baş naziri seçilib ölkəsini ikinci dünya müharibəsində qələbəyə qədər apardı. Sizcə, Çörçill buna nəyin hesabına nail olmuşdu? Əlbəttə ki, ilk növbədə realist, səmimi və cəsarətli olduğuna görə. Çörçill seçiciləri aldatmadı, onlara həqiqəti dedi və böyük dəstək aldı. Seçici onu aldatmayan, ona həqiqəti, yalnız həqiqəti söyləyən siyasətçiye ən azı qəlbində böyük ehtiram bəsləyir. Bunu bəzən bürüzə verməməyə çalışsa da... Çörçill əslində vəd etməmişdi. Yəni indi çoxlarının başa düşdüyü şəkildə heç bir vəd etməmişdi. Onun gücü seçicilərinin qarşısında çıxış edərkən realist və səmimi olmasında idi. Deməli, biz burada siyasətçi üçün vacibdən vacib olan bir keyfiyyətin - realist və doğrucul, cəsarətli və səmimi olmağın əhəmiyyətindən danışa bilərik. Çörçill həqiqətlə silahlandığından özünə inanırdı, cəsarətli idi və elə bu səbəbdən də böyük riskə getməkdən çəkinməmişdi. O, realist olduğu üçün elə buna görə də ümitsiz deyildi. Bütün bunlar ona qalibiyyət gətirdi. Məşhur Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Əfzələddin Xaqaninin belə bir hikmətli sözü var ki, ***“Heç vaxt ümitsizliyə qapılmayan adam üçün dünyada qeyri-mümkün iş yoxdur”.***

İlham Əliyevin siyasi fəaliyyəti də onun nə qədər realist, nikbin, cəsarətli olduğunu göstərir. İlham Əliyev ***“Mən vəd verməyi xoşlamıram. Ancaq inana bilərsiniz ki, yaxın gələcəkdə Azərbaycanın o qədər güclü iqtisadi potensialı olacaqdır ki, bunu ölkəmizin hər bir vətəndaşı hiss edəcəkdir. Buna heç bir şübhəniz olmasın” deyəndə yetərinəcə nikbin və realistdir. “Mən Azərbaycanın və Yeni Azərbaycan Partiyasının gələcəyinə çox nikbinliklə baxıram və bunun üçün hər bir əsas var. Biz düzgün iş görürük”*** deyən İlham Əliyev bu məqamda da yetərinəcə nikbindir. Elə buna görə də onun üçün qeyri-mümkün iş yoxdur.

İlham Əliyevin siyasi personasını xarakterizə edən əsas məziyyətlərdən biri də onun “siyasi fəaliyyət” anlayışı ilə “məsuliyyət” anlayışını qarşılıqlı vəhdətdə götürməsidir. Onun siyasətə baxışlarını bu fikirlər-

dən görmək olar: ***“İndi məsuliyyət altına girməkdən qorxmayan adamların zamanıdır... İqtidara gələn, gəlmək istəyən yaxud iqtidarda olan qüvvə birinci növbədə məsuliyyəti dərk etməlidir. Düşünməlidir ki, mən bu məsuliyyətin altına girə bilərəmmi? Mən bu məsuliyyətin altına girsəm, sabah özümü doğrultmasam, xalqım bundan zərər çəkməyəcəkmi?”***

Məsuliyyətini dərk edən şəxs realist, cəsarətli və azad olur, qələbəsinə əmin olduğundan və məsuliyyətini dərk etdiyindən yaxşı mənada riskə getməkdən çəkinmir. Tanınmış sosioloq Li Yakkoka belə qənaətə gəlib ki: “Müəyyən riskə getmədən heç bir iş görə bilməzsən. Real situasiyada həmişə elə bir şəxsə ehtiyac var ki, zəruri anda “hə, daha vaxtdır, bir saatdan sonra başlayırıq” deyə bilsin”. Bu isə artıq liderə xas cəhətdir.

İlham Əliyevin yuxarıda sitat gətirdiyimiz fikirlərindən onun daha bir keyfiyyəti görünür. Bu da siyasətdə əxlaqlı olmaq məsələsi ilə bağlıdır. Yəni İlham Əliyev məsuliyyətli olmağı, öz məsuliyyətini anlamağı, xalq qarşısındakı məsuliyyətini dərk etməyi siyasətçidən ötrü həm də bir əxlaq məsələsi sayır.

İlham Əliyevin bütün bu sadaladığımız keyfiyyətləri onun cəmiyyətdəki, o cümlədən YAP-dakı nüfuzunu sürətlə artıran amillərdən biridir. Cəmiyyət görəndə ki YAP-ın hakimiyyəti illərində Azərbaycan sürətlə inkişaf edib və bu partiya ölkəyə güclü dövlətçi idarəçilər komandası verib, onda seçim zamanı tərəddüdə yer qalmır. Üstəlik, o halda ki, YAP özü də necə deyirlər, bir yerdə dayanıb durmayıb, öz uğurlarının yaxud liderinin nüfuzunun kölgəsinə sığınıb qalmayıb. Yəni partiyanın özü də bu illər ərzində xeyli böyüyüb, güclənib və sağlamlaşıb. Prezident Heydər Əliyev YAP-ın II qurultayındakı nitqində bu məsələyə xüsusi diqqət yetirdi. O, YAP-ın bu illərdə keçdiyi inkişaf yolunu nəzərdən keçirərək bildirdi ki, ***“partiya canlı orqanizmdir... Partiya həmişə baxır, süzgəcdən keçirir, ələyir. O şəxslər ki partiyanın tələblərinə cavab vermir, onlar bir bəhanə ilə ya özləri uzaqlaşır, yaxud da ki, partiya onlardan imtina edir”***.

YAP bu mənada böyük və nümunəvi yol keçib. Bu illər ərzində kütləvi axının partiyaya gətirib çıxardığı sui-istifadəçi elementlər təbii təmizlənmə yolu ilə kənarlaşdırıldı, nəticədə YAP-ın baş girmək üçün yox, qurub-yaratmaq üçün yaradılan siyasi təşkilat olması fikri cəmiyyətdə özünə möhkəm yer tutdu. Zaman keçdikcə siyasi riyakarlıq edən ünsürlər də YAP-dan uzaqlaşmağa məcbur oldu. Partiya sağlamlaşdı. YAP əvvəldən də sağlam əsaslar üzərində qurulub. Amma partiyaya kütləvi axın olanda bəzi arzuolunmaz və gərəksiz insanların ora düşməsi də təbii və mümkün haldır. Bu, əslində heç faciə də deyil. Belədə partiyanın müsbət imici daha məqbul şəkildə formalaşır, buna nail olmaq asanlaşır.

YAP-ın hakimiyyəti dövründə görülən işlərin cəmiyyətdəki müsbət əks-sədası da partiyanın siyasi nüfuzunun artmasında mühüm rol oynadı.

dı. Yarandığı ilk gündən cəmiyyətin bütün sosial təbəqələrini əhatə edərək ilk ümummilli partiyaya çevrilən YAP hakimiyyətdə olduğu dövərdə bu imicini xeyli möhkəmləndirə bildi. Cəmiyyət artıq tam əmindir ki, YAP-a alternativ tapmaq mümkün olmayacaq. Özü də burada məsələ partiyanın tək cəmiyyət baxımından boy artımında deyil. YAP öz intellektual potensialına, kadr potensialına görə də analoqu olmayan qurumdur. Gənclərin YAP-a üz tutması partiyanın uğurlarının məntiqi nəticəsidir. Xarici ölkələrdə təhsil alaraq vətənə qayıtmış yüksək ixtisaslı gənc kadrlar tək cəmiyyət YAP-ı seçir. Partiyanın nüfuzu o qədər yüksəlib ki, indi hətta xaricdə yaşayan soydaşlarımız da yaşadıkları ölkələrdə YAP-ın yerli təşkilatlarını qururlar. Məsələn, Avstriyada yaşayan soydaşlarımızın bir qrupu Vyanada belə bir özək təşkil edib.

Bütün bunlar ortaya haqlı olaraq belə bir nəticə çıxarır ki, Heydər Əliyev iqtidarının hüquqi, siyasi və mənəvi varisiyinin təmin olunması sadəcə olaraq vacibdir. Bunu Azərbaycanın milli maraqları tələb edir. İlham Əliyev Azərbaycan Gənclərinin II Forumundakı (1999-cu il, fevral) çıxışında belə deyirdi: ***“Gələcəyimiz bizim öz əlimizdədir. Neft sektoruna qoyulan xarici investisiyaların cəlb edilməsi ilə bilavasitə məşğul olan adam kimi mən tam məsuliyyətlə deyirəm ki, ölkəmizin iqtisadi inkişafının çox gözəl perspektivləri vardır. İndi biz yolun ancaq əvvəlindəyik”***.

Bu yolun başa çatdırılmaması əslində mümkün deyil. Çünki bu yolun Azərbaycanı intibaha apardığı hər kəsə bəllidir. Deməli, başlanan, özü də uğurlu şəkildə başlanan bütün bu işlər davam və inkişaf etdirilməlidir. Bunu həyata keçirməyə mənəvi, hüquqi və siyasi haqqı çatan yeganə qüvvə Heydər Əliyevin komandasıdır. Prezident Heydər Əliyev ümummilli tərəqqi proqramını, həyata keçirilən kompleks islahatlar xəttini nəzərdə tutaraq ***“bütün bu işləri biz başladıq, biz də başa çatdıracağıq”*** deyəndə də məhz belə mənəvi haqqa sahibolma məsələsini nəzərdə tuturdu. Əslinə qalsa, bu gün Azərbaycanın seçəcəyi başqa qüvvə, başqa komanda yoxdur. İş o yerdədir ki, hətta müxalifət cəbhəsində olan tək-tük mütəxəssislər də bu düşərgədən istefa verərək öz mövqelərini müəyyənləşdirməyi üstün tuturlar. Cəmiyyətimizin seçimi birmənalıdır: Heydər Əliyev yolundan başqa hər hansı digər yolun Azərbaycanı tərəqqiyə qovuşdurması nəzəri və praktiki olaraq mümkün deyil, çünki Heydər Əliyev yoluna alternativ yol mövcud deyil. Bu gün bunu açıq demək olar ki, Heydər Əliyev yolundan fərqli olan hər hansı başqa bir yol Azərbaycanın əleyhinədir, ümumiyyətlə əgər belə bir yol siyasi fikir cərəyanı, konkret konsepsiya şəklində varsa... Belə bir proqram yoxdur. Prezident Heydər Əliyev özü isə bu yolun inkişaf etdirilməsi perspektivini belə görür: ***“Mən seçici olsaydım, İlham Əliyevə səs verərdim”***. Niyə? Təkcə ona görə ki, o, öz oğlu barədə belə təbii istəkdədir? Yox, bu cür ciddi və tələpəli məsələ ata-oğul münasibətləri kontekstində qoyulmur. Heydər Əliyev kimi dahi siyasətçi İlham Əliyevə ata-oğul prizmasından yanaşmaz. Burada tamam fərqli mülahizələr

əsas götürülür. O mülahizələr ki, onlar uzunmüddətli siyasi təhlillərin nəticəsidir. O mülahizələr ki, onlar Azərbaycan reallıqlarının təfəkkür, zəka, təcrübə, siyasi bəsirət süzgəcindən keçirilməsi sayəsində hasil olub. ***Heydər Əliyev seçici kimi İlham Əliyevə səs vermək istədiyini deyəndə öz övladı İlham Əliyevə yox, bütün Azərbaycan gəncliyinin lideri İlham Əliyevə səs verməyi nəzərdə tutur. Heydər Əliyev öhdəsinə götürdüyü bütün işləri uğurla yerinə yetirən, ona tapşırılmış bütün vəzifələrin öhdəsindən bacarıqla və layiqincə gələn, cəmiyyətdə özünü işgüzar, çevik, istedadlı, vətənsəvar, dövlətçi, təəssübkeş, əxlaqlı siyasətçi kimi çoxdan təsdiqləyən perspektivli və intellektual bir lideri seçmək istədiyini deyir. Heydər Əliyev seçici olaraq rəasional-praqmatik, realist, əqidəli və prinsipial bir siyasətçi obrazına malik İlham Əliyevə səs verməyi vacib bildiyini dilə gətirir. Heydər Əliyev İlham Əliyevin fitri istedadına, diplomat kimi bacarığına, milli maraqların müdafiəçisi olmaq istəyinə, milli-mənəvi zənginliyinə, azərbaycançılığına və xalqa bağlılığına səs vermək niyyətini açıqlayır.*** Məsələnin mahiyyəti budur.

Bu məsələni ata-oğul münasibələri kontekstində şərh etməyə uğursuz say göstərən bir ovuc qərəzli siyasətçinin boşboğazlığı isə yalnız çarəsizlikdən irəli gəlir. Bunun başqa adı yoxdur. Bu tipli sərəmsəmləmələrə diqqət yetirməyə ehtiyac da duyulmur. Ən azı ona görə ki, elə həmin qərəzli fikirlərin müəllifləri də zaman keçdikcə İlham Əliyev amili reallığını bütün mahiyyəti ilə dərk edir, bu reallıqla barışmaq zorunda qaldığını dilə gətirir.

İndiki anda bütün siyasi qüvvələrin cari və perspektiv fəaliyyəti İlham Əliyev faktoruna nəzərən qurulub. Aşkar həqiqətdir ki, müxalifət İlham Əliyevlə siyasi mübarizə meydanında qarşılaşmaq perspektivindən möhkəmcə qorxur. İlham Əliyevin təkə bir mühüm keyfiyyəti - onun yeni tipli siyasətçi obrazı müxalifətin birgə götürülmüş gücünü darmadağın etməyə kifayət edir. İndi XXI əsrdir, 80-ci illərin sonu deyil! İndi ağıllı fikirlərin, rəasional ideyaların, mükəmməl konsepsiyaların müqayisəsi və ya çarpışması dövrüdür, daş-kəsəklə, butılka ilə, oyuncaq fitlərlə, bol-şevik şüarları ilə yaraqlanıb küçə və meydanlarda qaçdı-tutdu oynamağın dövrü deyil. Mahiyyət budur. İndi orta statistik azərbaycanlıya küçələrə qızıldan asfalt çəkmək nağılı danışmaq əsla mümkün deyil, adamı sadəcə olaraq ələ salarlar. İndi Azərbaycan vətəndaşını çörəyin olmasına, gələcəyin dumanlı görünməsinə inandırmaq mümkün deyil. Çünki bu vətəndaş XXI əsrin adamıdır və nəyin nə, kimin kim olduğunu görür. İndi lümpen proletar təfəkkürü erası deyil. İndi balanslaşdırılmış, birləşdirici və qurucu üsluba əsaslanmış siyasət dövrüdür. İndi öz qınına qapılmaq, burnundan uzağı görməmək dövrü deyil, qlobal siyasətdə ümumbəşəri dəyərlərlə milli olanları uzlaşdırma bacarığının tələb olunduğu bir dövrüdür...

İlham Əliyev tipli siyasətçiyə olan kəskin ehtiyac özünü məhz bu sadalananların kontekstindən daha qabarıq surətdə göstərir. İlham Əliyev

Azərbaycanı sivil dünyanın bir parçasına çevirən, onun dünya iqtisadiyyatına və siyasətinə inteqrasiyasının əsasını qoyan, Azərbaycanı tərəqqi yoluna çıxaran siyasətin hazırlanması və həyata keçirilməsi prosesində bu siyasətin memarı və ideya müəllifi Heydər Əliyevin bilavasitə yanında olub. Onun da bu uğurlarla öyünməyə haqqı var. Bu işlərin çoxunun ağırlığı məhz onun çiyinlərinə qoyulub. O bu sınaqlardan alnıaçıq çıxıb. İlham Əliyevə tapşırılan işlərin hansı birində bir axsama, bir gerilik var? Bəlkə neft strategiyasında? Bəlkə YAP-dakı fəaliyyətində? Bəlkə AŞPA-da? Bəlkə MOK-da? Heç birində! Siyasi reallıqları təhrif etmək yolunu tutanlar üçün bu faktlar kifayətdirmi? Özlərinə də aydındır ki, bəli!

İlham Əliyev həmişə proseslərin mərkəzində olub, amma heç vaxt öz reytingi, özü ətrafında təbliğat qurulması üçün işləməyib. Bu da ona olan maraq və rəğbət hissini ikiqat artırıb. İşin həmişə ən ağırını, ən məsuliyyətli və ardıcılıq siyasi müşahidəçilərin nəzərindən yayınmayan cəhətlərdir. İlham Əliyev böyük səbrlə məşq edən idmançı inadkarlığı ilə siyasi nüfuz nərdivanını pillə-pillə qalxır. Özü buna can atmasa da proseslərin axarı, əldə edilən nailiyyətlər onu siyasi olimpə doğru çəkib aparır.

İlham Əliyevin çiyinə böyük bir missiya qoyulub. O bu missiyanı yerinə yetirməyə məcburdur. Təkcə atasının və soyunun adına-sanına görə yox, həm də Azərbaycan dövlətinin maraqları naminə, azərbaycançılıq naminə. Bu gün Azərbaycan ictimai fikri belə qənaətdədir: "Heydər Əliyevin keçməkeşli həyat yolu İlham Əliyevin həm "əlifbası"dır, həm də "müntəxəbat"ı. O, Heydər Əliyevin missiyasını davam etdirir və buna məhkumdur. Nə özünə, nə ailəsinə, nə də soyadına görə... Sadəcə olaraq siyasi ustadının yürütdüyü "Azərbaycan davası"nın uğurlu sonluğunu təmin etmək daha çox onun borcudur. O, Heydər Əliyevin yolunu gedir. O, Azərbaycan haqqında kənarda rəy yaradır, daxildə isə özünü tanıtmıqı hələ lazım görmür".

İlham Əliyev də gözəl başa düşür ki, onun çiyinləri üzərindəki ağır vəzifələr, böyük missiya təkcə atasının, ailəsinin qarşısındakı öhdəliklərlə bağlı deyil. Bu missiya həmin çərçivəni çoxdan aşaraq millət və dövlət qarşısındakı vəzifələr həddinə çatıb.

"Əlbəttə, hər adamda məsuliyyət olmalıdır. Ona görə yox ki, kiminsə oğlusən, hansısa ailənin üzvüsən. Adamlar məsuliyyətli olmalıdır. Adamlar hər hansı addımı atmazdan əvvəl fikirləşməlidir ki, bunun nəticəsi nə olacaqdır, bunun sənə, nəinki sənə, ətrafında olan adamlara təsiri olacaqmı, bu addım onlara zərbə ola bilərməyoxsa yox? Bax, mən belə bir məsuliyyətlə yaşayıram. Yəqin ki, bundan sonra da bu məsuliyyətlə yaşamalı olacağam". Belə deyir İlham Əliyev. Bu, onun həyat kredosuna çevrilib. Özünün də dediyi kimi, onun xoşbəxtliyi bundadır ki, o, Heydər Əliyev kimi dahi şəxsiyyətin yanındadır və onun Heydər Əliyev məktəbindən öyrənmək imkanları başqalarından daha çoxdur.

Son vaxtlar İlham Əliyev haqqında "o, islahatçı komandanın kapita-

nıdır" ifadəsi tez-tez işlədilir. Bu məsələyə xüsusi yanaşmamız lazımdır. YAP-ın keçib gəldiyi yolu, Heydər Əliyev hakimiyyəti dövrünün anatomiyasını, görülən işləri, baş verən dəyişiklikləri təhlil edən analitiklər və politoloqlar belə qənaətə gəlib ki, bu gün YAP-da İlham Əliyevin rəhbərlik etdiyi "islahatçılar qrupu", bir də necə deyirlər, "köhnə qvardiya" var və bu qvardiya da həmin "islahatçı qrup"la ayaqlaşa bilmir. Nə demək olar, demokratiyadır, kim nəyi necə görürsə, elə də demək hüququna malikdir. Kimsə İlham Əliyevi novator, yenilikçi, islahatçı kimi xarakterizə edərsə, bunu ona yasaq etmək olmaz. Bununla belə biz də bu müşahidəçilərin fikirlərinə bəzi düzəlişlər etmək, bir çox məqamlara aydınlıq gətirmək hüququmuzu özümüzə saxlayırıq. Bu sual İlham Əliyevin özünə də dəfələrlə ünvanlanıb ki, siz "islahatçılar komandası"nın başçısınız yoxsa yox, belə bir qrup, komanda ümumiyyətlə varmı və s. İlham Əliyevin cavabları birmənalı olub: **"Mən ümumiyyətlə, hakimiyyət komandasının içərisində hər hansı bir qruplaşmanın əleyhinəyəm. Hesab edirəm ki, hakimiyyət də, iqtidar da bir olmalıdır. Hesab edirəm ki, burada kimi kiminləsə üz-üzə qoymaq düzgün deyildir. Hesab edirəm ki, iqtidar komandası yaxşı işləyir. Əlbəttə, iqtidarın komandasında həm gənclər, həm də yaşlılar vardır. Bu, heç də o demək deyil ki, kimi kiminləsə üz-üzə qoyasan, hər hansı bir ziddiyyəti süni şəkildə yaratmağa çalışasan"**.

Ölkədə cəmi bir komandanın - Heydər Əliyev komandasının olduğunu deyən və özünü də bu komandanın üzvlərindən biri sayan İlham Əliyevin belə mövqe sərgiləməsi məntiqlidir, çünki bu mövqeyin özü realist mövqedir. Reallıqlarla isə istədin-istəmədin barışmalısın. Reallıq da bundan ibarətdir: madam ki, Heydər Əliyevin özü ən böyük islahatların müəllifi, ən böyük islahatçıdır, bir halda ki, bu islahatlar xəttini bilavasitə Heydər Əliyev özü başlayıb və uğurla davam etdirir, madam ki, Heydər Əliyev prezident kimi fəaliyyətə başladığı gündən ardıcıl islahatlarla məşğuldur, onda ilk gündən bütövlükdə islahatçı olan Heydər Əliyev komandası daxilində ikinci bir "islahatçı qrup" axtarmaq məntiqsiz görünür. Bəli, İlham Əliyev islahatçı liderdir. **Amma o mənada yox ki, Heydər Əliyev mühafizəkarlıq mövqeyindədir, oğul Əliyevsə atasının bu xəttinə, "köhnə qvardiyaya" qarşıdır. Yox, əsla belə deyil.** İlham Əliyev məhz o mənada islahatçı liderdir ki, ən böyük islahatçı olan Heydər Əliyevin bütövlükdə islahatçı olan komandasının fəal və layiqli üzvüdür. İlham Əliyevə məhz islahatçı lider qismində olan ehtiyac Heydər Əliyevə, onun islahatlarına olan ehtiyacın davamıdır, bundan artıq heç nə demək deyil. Cəmiyyətimiz Heydər Əliyevə, onun dövlətçilik, yeniləşmə, islahatlar, azərbaycançılıq xəttinə nə qədər ehtiyac hiss edəcəksə, İlham Əliyevə də elə bir o qədər ehtiyac duyulacaq. O sadə və anlaşıqlı səbəbə görə ki, İlham Əliyev bu xəttin bilicisi və davamçısıdır. Gənc Əliyev özü də dəfələrlə açıq şəkildə bildirib ki, onun adı ilə əlaqələndirilən, onun siyasi personasının fonunda götürülən islahatlar məsələsi bilavasitə Heydər Əliyevə, bütövlükdə iqtidar komandasına

aiddir, nəinki başqa, əlahiddə bir qrupa. **"Hesab edirəm ki, bu, mövcud iqtidarın proqramıdır"** deyən İlham Əliyev "islahatçılar komandası" anlayışı ətrafındakı söz-söhbətə artıq birdəfəlik aydınlıq gətirib. Əgər yerli istehsalın artırılmasının, yeni iş yerlərinin açılmasının, əhalinin maddi rifah halının yüksəldilməsinin, siyasi müstəvidə yeni, daha sivil və mütərəqqi oyun qaydalarının bərqərar edilməsinin vacibliyi islahatlar kimi anlaşılırsa, bunu təkcə İlham Əliyev yox, ümumiyyətlə Heydər Əliyevin özünün monolitliyi ilə seçilən bütün komandası deyir və buna nail olmaq uğrunda çalışır. Bu islahatlara və sonuncuları həyata keçirəcək siyasətçilər nəslinə şübhəsiz ki, böyük ehtiyac var. Bu ehtiyac qaldıqca İlham Əliyevə ehtiyac da qalacaqdır. Dediklərimizi belə ümumiləşdirək ki, İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasi fəlsəfəsini öyrənmək imkanlarına hamıdan yaxşı bəhrələnilib. Sadə izahat budur. İlham Əliyev "hə, vaxtdır, bir saatdan sonra başlaya bilərik" sözünü zəruri anda demək məsuliyyətini öz üzərinə götürə bilən siyasi xadimlər kateqoriyasına aiddir.

İlham Əliyevin siyasi portretinin daha bir qabarıq cizgisi var: o, xarizmatik liderdir. Və bu cəhət onda genetik şəkildə formalaşmış. Bunu təbii qarşılamaq lazımdır. İlham Əliyev Heydər Əliyev kimi qurucu və dövlətçi bir şəxsin oğludur. Məşhur alman filosofu Fridrix Nitsşe yazırdı ki, liderliyə can atmaq insandakı yaradıcılıq instinktinin təzahürüdür. İlham Əliyev bunu istəməsə belə cəmiyyət onu liderə, siyasi ideala çevirəcək. Çünki onun yaradıcılıq, quruculuq ehtirası var və cəmiyyət bunun cazibəsinə düşməyə bilməz.

Xarizmatik liderin əsas xüsusiyyətlərini sadalayan politoloqlar belə qənaətə gəlirlər ki, belə liderə fanatik sədaqət, sarsılmaz iradə və ənənəçilik kimi cəhətlər xasdır. Politoloq Maks Veber xarizmatik liderlərdə şəxsi iradi-siyasi keyfiyyətlərin üstünlüyünü vurğulayır və belə tipdən olan liderlərə üstünlük verirdi. Onun fikrincə, xarizma şəxsiyyətin fəvqəltəbii xüsusiyyətləridir. M.Veber bu xüsusiyyətləri "ilahi vergi", "lider olmaq istedadı" adlandırır və yazırdı ki, xarizmalı lider peyğəmbər də ola bilər, qəhrəman və siyasətçi də. M.Veber bu cür liderliyi şəxsiyyətin tənənəsi sayırdı. Dünya tarixi göstərir ki, bir qayda olaraq tarixi sarsıntılar dövründə, müvafiq cəmiyyət keçid dövrünü yaşayarkən xarizmatik liderə tələbat yaranır. Belə liderin ortaya çıxması ilə ictimai orqanizmin bütövlüyü qorunub saxlanır, onun inkişafının varisliyi təmin olunur. Bax, elə bu yerdə ən vacib bir məqama gəlib çatırıq: Heydər Əliyev iqtidarının, bu iqtidarın başladığı irimiqyaslı dövlət quruculuğu və iqtisadi tərəqqi prosesinin hüquqi, mənəvi və siyasi varisliyi təmin olunmalıdır. Azərbaycanlıların gəldiyi qənaət belədir ki, heç kim geriliyə, tənəzzül və dağıntıya, xaos və dərəbəyliyə səs verməz. Bütün bunların əksi olan mütərəqqi ideyalar, tərəqqi, rifah, sabitlik və qanunçuluq isə Heydər Əliyevin dövrü deməkdir və elə buna görə də məhz bunlar davam etdirilməlidir. Yəni bu siyasi xəttin varisliyi təmin olunmalıdır.

Bu gün Azərbaycanın siyasi mühitində vizual olaraq üç siyasi xəttin mövcudluğu qəbul edilmişdir. Bunlar bir-birindən çox fərqlənən qüvvə-

lərdir. Heydər Əliyevin dövlətçi və azərbaycançı xəttinin dominant və həlledici olduğu siyasi müstəvidəvi digər iki xətt imperiyaçı qüvvələrin başda Ayaz Mütəllibov olmaqla formalaşan antimilliy qrupuna və diletant AXC törəmələrinə məxsusdur. Azərbaycan siyasi mühitinin öz seçimini məhz bu üç xəttədən biri üzərində saxlamağa məhkum olduğunu açıq-aşkar görürük. Seçimin Heydər Əliyev xətti üzərində dayanması və bunun qətiləşməsi hələ 1996-1997-ci illərdə - Azərbaycan vətəndaşı bu xəttin nəticələrini bilavasitə hiss etməyə başlayanda baş verdi. Zaman keçdikcə hamıya aydın olmağa başlamışdı ki, bu xəttin varisliyini təmin etmək sadəcə olaraq həyatı zərurətdir. İlham Əliyevin siyasi personasına maraq buna görə sürətlə artırdı. Özü də çox qərībədir ki, bu maraq hamıdan əvvəl müxalifət düşərgəsində gücləndi. Müxalifət artıq ciddi şəkildə təşviş keçirir, İlham Əliyevi gah spiker, gah baş nazir "təyin edir", gah da başqa vəzifələrin sahibi kimi hallandırır. İlham Əliyevsə öz işində idi və o, özünün bunca böyük siyasi nüfuz sahibi olması, bunun perspektivləri, ümumiyyətlə, öz siyasi gələcəyi barədə elə də çox fikirləşmirdi. (Bunu o, özü də müsahibələrinin birində söyləyib ki, siyasi gələcəyi barədə çox düşünməyib, çünki ARDNŞ-də, YAP-da, Milli Məclisdə, MOK-da bundan da vacib işləri var).

Müxalifətin uğursuz "antivaris taktikası" İlham Əliyevin siyasi güc mənbələrini cəmiyyətə bütün təfərrüatı ilə açıb göstərdi. Müxalifətin primitiv və qərəzli antitəbliğatı İlham Əliyevin - bütün bu hədyanlara soyuqqanlıqla və təmkinlə yanaşan gənc liderin əslində xeyrinə işləyirdi. Bu da ictimai rəyi formalaşdırma texnologiyası ilə, cəmiyyətin sosial psixologiyası ilə bağlıdır. Cəmiyyətin qəbul etmədiyi bir ovuc qərəzli və destruktiv ünsürün kimisə hədəfə götürməsi, ona böhtan atması hədəfə alınan şəxsə qarşı istər-istəməz bir rəğbət oyadır.

Bir daha qeyd etməyi vacib bilir ki, İlham Əliyev fenomeninin, bu fenomənə olan ehtiyacın mahiyyətini tam anlamaq üçün Heydər Əliyevin siyasi fəlsəfəsini, Heydər Əliyev erasının mahiyyətini, Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün elədiklərini, onun strateji məqsədlərini başa düşmək lazımdır. Əgər bunları duymasaq heç nəyə nail ola bilmərik. Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün elədiklərini nəzərə alanda ona sadəcə olaraq "siyasətçi", "siyasi xadim" demək ən azı ədalətsizlikdir. Heydər Əliyev heç vaxt cari siyasi proseslərin çərçivəsində olmayıb. Onun missiyası bambaşqadır. Məşhur Uinston Çörçillin belə bir dahiyənə fikri var: "Dövlət xadiminin siyasi xadimdən fərqi ondadır ki, siyasətçi növbəti seçkiləri, dövlət xadimi isə gələcək nəsilləri nəzərdə tutaraq fəaliyyət göstərir". Əgər Çörçill bizim günlərimizdə yaşasaydı, o, belə dövlət xadiminin klassik nümunəsi kimi şübhəsiz ki, məhz Heydər Əliyevi göstərirdi. Heydər Əliyev Çörçillin fikirlərindəki anlamda siyasi xadim deyil. O, heç vaxt seçki barədə düşünməyib, çünki onun belə problemi yoxdur. Ona görə yoxdur ki, o, dövlətçidir, dövlət xadimidir, ictimai xadimdir. Heydər Əliyev 1969-1985-ci illərdə Azərbaycanın bu günü üçün çalışırdısa, indi də gələcəyi üçün, 20-30, hətta 40-50 il bundan sonrası üçün çalışır.

Heydər Əliyev ona görə güclüdür ki, o, haqlıdır. Böyük Mustafa Kamal Atatürk 1919-cu ilin ağır istiqlal savaşı günlərində türklərin mütləq qələbə qazanacağına əminliyini ifadə edərək belə deyirdi: "Hər halda dünyada haqq var və o haqq qüvvədən yüksəkdir". Haqlı adam həmişə güclü, təmkinli, hər şeyə qadir, nikbin və inamlıdır. Bütün dünyada hüququn və hüquqi təfəkkürün beşiyi sayılan qədim Romada hüquq sisteminin əsas təməl prinsiplərindən birinə çevrilmiş bir zərb-məsəl vardı: "Yupiter, sən hirsələnirsən, deməli, haqlı deyilsən". Müxalifətin bu günkü əsəbi davranışının səbəbləri bu baxımdan tamamilə bəlli olur.

Heydər Əliyev ona görə güclüdür ki, o, dövlətçidir, ona görə dövlətçidir ki, ədaləti hər şeydən üstün tutur. Heydər Əliyev 1994-cü ilin oktyabr qiyamı və 1995-ci ilin mart dövlət çevrilişi cəhdi günlərində gücün siyasətə qarşı siyasətin gücünü qoyanda, bütün xalq bir-iki saatin ərzində öz liderinin ətrafında toplaşanda məhz "haqlı adam güclüdür" düsturu işləyirdi. Ədalətin zəfər çalması uğrunda bütün ömrü boyu çalışan Heydər Əliyev üçün "ədalət" və "dövlət" məfhumları arasında möhkəm bağlılıq var. **"Dövlət iki şeydən sarsıla bilər: günahkar cəzasız qalanda və günahsız cəza verildə" deyən Heydər Əliyev dövlətçi olmağın ilkin şərtini məhz ədalətli olmaqda görür.** Bəşər oğlu antik dövrdən üzü bəri ədalətli dövlət axtarışındadır. Heydər Əliyev fenomeni bu axtarışların fonunda daha əzəmətli görünür. Heydər Əliyev məhz dövlət xadimi olaraq gələcək nəsilləri nəzərdə tutaraq fəaliyyət göstərməsəydi, bugünkü müstəqil Azərbaycandan (habelə XXI əsrin 30-40-cı illərindəki Azərbaycandan!) söz belə gedə bilməzdi. Bu faktı inkar etmək mümkün deyil. Məşhur Azərbaycan milyonçusu Musa Nağıyevin hələ 1908-1913-cü illərdə inşa etdirdiyi "İsmailiyyə" binasının fasadında qızılı hərflərlə bu sözlər həkk olunmuşdu: **"Müsəlmanlar, əsriniz sizinlə birgə ölür, övladlarınızı onların öz əsrləri üçün hazırlayın". Heydər Əliyevin sanki bütün həyatı bu tövsiyələrə əməl olunması nümunəsidir.**

İndi Azərbaycan cəmiyyəti "hansı yolu seçməli" sualı üzərində demək olar ki, düşündür. Çünki, Heydər Əliyevin yürütdüyü siyasət bu sualı çoxdan cavablandırıb. İndiki halda öz aktuallığını qoruyan birçə sual var: "Heydər Əliyev kursunu necə və hansı şəkildə davam və inkişaf etdirməli?" İndi hamıda belə bir yaqınlıq hasil olub ki, Azərbaycanın sabit və etibarlı gələcəyini, davamlı sosial-iqtisadi tərəqqisini təmin etməyin birçə yolu var və bu yol da indiki iqtidarın hüquqi, mənəvi və siyasi varisliyinin təmin olunmasından ibarətdir. Cəmiyyət bunu da dərk edir ki, XXI əsrin Azərbaycanı mütləq ənənəvi tərəqqi və sabitlik siyasətini - Heydər Əliyev siyasi xəttini davam etdirməli olan yeni tipli siyasətçilərin Azərbaycanı olmalıdır və bu yol qaçılmazdır.

Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün elədikləri təkçə hamının gözü qarşısında baş verən davamlı inkişaf prosesi ilə, sabitliklə, qanunçuluğun bərqərar edilməsi ilə məhdudlaşmır. Heydər Əliyev həmçinin modern siyasətçilərin bütöv bir nəslini formalaşdırıb, güclü bir dövlətçilik ənənəsinin əsasını qoyub və bu ənənəyə əsaslanan milli-siyasi məktəb yaradı.

dıb. Bu məktəbin öyrətdiyi ən böyük dərs milli dövlətçilik dərslidir. Bu məktəbdə - Heydər Əliyev məktəbində dövlət quruculuğu, dövlət intizamı, dövlətin və millətin taleyi ilə bağlı məsuliyyətin, sərəştəlilik, peşəkarlıq, vətənpərvərlik, böhranlardan itkisiz çıxmaq fərasəti təlim edilir. Bu məktəbdə tolerantlıq, strateji hədəflərə çatmağın ən optimal yollarını tapmaq, ölkənin başlıca maraqlarını ən çətin situasiyalarda da qorumaq və bu maraqları dünya siyasətində əsas götürülən prinsiplərlə uzlaşdırmaq istedadı təlim edilir. Bu mənada Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcəyini də təmin etməyə nail olub. Heydər Əliyev kursunun davamçıları - bütün bir nəsli formalaşmış, "əliyevçilik" və "dövlətçilik" anlayışları artıq ekvivalent olaraq, yəni eyni anlamda işlədilir, bu kursun alternativsizliyi özünü praktiki olaraq bütün aspektlərdən göstərir. Azərbaycanın öz yerli xüsusiyyətləri, xüsusiyyətləri də var və istənilən siyasətçi bu spesifik ilə hesablaşmağa, onu nəzərə almağa məcburdur. Bununla paralel olaraq üstündən xətt çəkilməsi mümkün olmayan dünya təcrübəsi, beynəlxalq qanun və standartlar var. Yerli xüsusiyyətləri də dünya praktikası ilə və beynəlxalq standartlarla uzlaşdırmağı bacara bilən siyasətçi Azərbaycanın gələcək lideri olmaq hüququnu özü üçün təmin edə biləcək.

İndiki halda bu nöqteyi-nəzərdən ən böyük şans İlham Əliyevə məxsusdur. Təkrarən sual etməyə lüzum duyuruq, niyə məhz İlham Əliyev? Axı, biz Heydər Əliyevin modern siyasətçilərin, yeni tipli siyasi xadimlərin bütün bir nəslini formalaşdırmasından danışırıq. Biz bu sualı cavablandırmış, İlham Əliyevə olan ciddi ehtiyacı arqumentlərlə əsaslandırmışıq. Demişik ki, İlham Əliyev təkcə YAP-ın, indiki iqtidarın yox, bütün cəmiyyətin gələcək namizədidir. Doğrudur, bu gün iqtidar komandasında, o cümlədən YAP-da yetərinə səbatlı, sərəştəli, intellektual və perspektivli gənc kadrlar, siyasilər var. Onlar da Heydər Əliyev məktəbini keçib, möhkəmlənib, hazırlıqlı və yetkin idarəçilərə çevriləblər. Amma bu da bir həqiqətdir ki, onların özləri də İlham Əliyevin müqayisəyəgəlməz dərəcədə böyük siyasi nüfuzunu etiraf edir. İlham Əliyev gələcək ümummilli lider üçün tələb olunan bütün keyfiyyətləri öz simasında təcəssüm etdirir. Yəni ayrı-ayrı perspektivli şəxslərdəki keyfiyyətlərin hamısına malik olan İlham Əliyev Heydər Əliyev məktəbi məzunlarının ümumiləşdirilmiş obrazı kimi çıxış edir. Buna əyani sübut odur ki, İlham Əliyev təkcə bir sahə üzrə çalışmır. O, eyni zamanda həm strateqdir və dövlətin iqtisadi siyasət strategiyasının işlənilməsində bilavasitə iştirak edir, həm siyasətçi və böyük bir partiyada sədrin birinci müavini, həm Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti kimi geniş ictimaiyyətçidir, idman və gənclər siyasətinin əsas faktorudur, həm diplomatdır, həm dövlət xadimidir, həm millət vəkildir, həm də... Həm də sadəcə olaraq patriot və təəssübkeş vətəndaşdır. Azərbaycan cəmiyyətinin tanıdığı İlham Əliyev siyasi hadisə olaraq məhz budur.

İlham Əliyevin siyasi personasını önə çıxaran səbəblər, ona olan ehtiyacın böyüklüyünü şərtləndirən amillər çoxdur. İlham Əliyev hal-hazırda Azərbaycan siyasətində yeni eranın başladığını göstərən ciddi siyasi

faktor rolunda çıxış edir. Gənc Əliyevin siyasi perspektivlərinin genişliyi özünü əsasən bunda göstərir ki, o, Heydər Əliyev kursunu mənimsəyib, klassik və çağdaş dünya siyasətinin başlıca qanunlarının tələblərinə tam cavab verir, habelə Azərbaycanın siyasi mühitində nadir hallarda rastlanıran aşırı patriotizm nümunəsi sərgiləyir. İlham Əliyevin şəxsi və siyasi keyfiyyətləri də onun ictimai baxımdan maraqlı və cazibədar, siyasi nöqteyi-nəzərdən isə perspektivli fiqura çevrilməsini şərtləndirir. Gənc Əliyevin personasına ən müxtəlif baxış bucaqlarından yanaşan siyasi müşahidəçilər və analitiklər belə bir yekun qənaətə gəlib ki, İlham Əliyevin yeni tipli ümummilli liderə çevrilməsi cəmiyyətin istisnasız olaraq bütün təbəqə və qrupları tərəfindən sakit tərzdə, əksər hallarda isə həttə açıq məmnunluqla qarşılanır. İş o yerdədir ki, həttə müxalifətin özü də İlham Əliyevin simasında yeni bir ümummilli liderin doğuluşunun qarşısında müəyyən etirafarla geri çəkilir. Azərbaycanlılar "ot kökü üstə bitər" inancına artıq siyasi-ictimai yöndən də eyni rahatlıqla bağlıdır. Ulu Dədə Qorqudun "oğul atadan görməyincə qılınç çalmaz" kəlamı da elə bu kontekstdən indi də aktualdır, həyatı və əbədiyaşardır.

İlham Əliyevin siyasi nüfuzunun artımı heç də təbliğatla bağlı deyil və ola da bilməzdi. Bizim cəmiyyətimiz bu gün çox tələbkardır. Bu toplumu 80-ci illərdəki sadələvh, bir qədər təcrübəsiz, bir qədər emosional və xəyalpərvər cəmiyyətlə müqayisə etmək əsla mümkün deyil. O zaman həttə orta təhsilli bir şəxsi də Milli Qəhrəman səviyyəsinə qaldıran toplum 1988-ci ildən sonrakı müddət ərzində çoxlu hadisələri, faciələri yaşadı, çoxlu üzlər gördü. Cəmiyyətimiz 20 yanvar faciəsini, xəyanətləri, cinayətləri, boş vədləri, dil pəhləvanlarını, populist liderləri, kəpənək ömrü yaşayan "dövlət xadimləri"ni, psevdodemokratları, yalançı qəhrəmanları gördü, öz siyasi təcrübəsini artırdı, kimin kim olduğunu yaxşı öyrənə bildi. İndi onu nə iləsə təəccübləndirmək mümkün deyil. Azərbaycan cəmiyyəti artıq samballı və savadlı cəmiyyətdir. Bu cəmiyyət daha nağıllara, boş-boş vədlərə inanmır. Cəmiyyət reallıqlara və realistlərə inanır. Azərbaycanda ictimai rəy bəzən sabit xarakter daşmır ki, bu da təbiidir, çünki dərin böhrandan sürətli tərəqqi yoluna çıxarılmış ölkələrin yerli həyatında ictimai rəy ümumən çox dəyişkən olur. Azərbaycanda da belədir. Amma Azərbaycanda ictimai rəyin dəyişilməz qənaət və təsəvvürləri var. Bu təsəvvürləri sarsıtmaq, əvəzləmək mümkün deyil. Heydər Əliyevə olan münasibət buna nümunədir. Heydər Əliyevin nüfuzu 1993-cü ildə nə dərəcədə güclü idisə, 1995 və ya 2000-ci ildə də, 2002-ci ildə də o qədər və daha artıq güclü olması ilə seçilir. Heydər Əliyev haqqındakı təsəvvürlər dəyişilməz təsəvvürlərdir. Bu təsəvvürlər xilaskar və qurucu lider barədəki təsəvvürlərdir.

Eyni sözləri artıq İlham Əliyev haqqında da söyləmək olar. O, buna yalnız əməli fəaliyyəti sayəsində nail olub. Açıq demək lazımdır ki, bu gün Azərbaycanda şüarçılıqla, quru təriflə, əsassız təbliğatla, süni yollarla kimisə liderə çevirmək praktiki olaraq mümkün deyil. Yəni cəmiyyət bunu rahatlıqla qəbul etməyəcək, bu təşəbbüslərə axıra-

dək müqavimət göstərəcək. Xalq öz rəyini, öz qəlbinin hökmünü tez-tez dəyişmir. Necə ki Heydər Əliyevi xalqın qəlbindən silməyə bütün 80-ci illər boyu SSRİ miqyasında göstərilmiş cəhdlər uğursuz oldu. İlham Əliyev də xalqın qəlbində öz gücünə, öz fəaliyyəti, öz əməlləri ilə yer tutub. Xalq bu gün İlham Əliyevi gələcəyin ümummilli lideri kimi görürsə, bu, artıq heç kimin yox, məhz İlham Əliyevin özünün, məhz özünün xidmətidir. İlham Əliyevin heç vaxt ictimai rəyin hesablanmış populist addım atdığını görən olmayıb. Yəni o, ictimai rəyə işləmir, ictimai rəy özü ona işləyir. Qədim Çin fəlsəfəsində belə bir müdrik prinsip var: "Əgər sən düz dayanmısan, kölgənin əyri düşməsindən qorxma". Bu isə o deməkdir ki, ən əsası əməldir, onu qiymətləndirmək isə başqalarının vicdan işi olaraq qalacaq.

Azərbaycan cəmiyyətinin, o cümlədən bu cəmiyyətdə aparıcı və özü-nəməxsus yer tutmuş YAP-ın 1993-cü ildən sonrakı siyasi inkişaf dinamikasını izləyəndə İlham Əliyevə istər YAP-da, istərsə də bütövlükdə Azərbaycan cəmiyyətində niyə belə böyük ehtiyac yaranması məsələsi aydınlaşır. Cəmiyyət sosial-iqtisadi baxımdan inkişaf etdikcə onun siyasi tələbləri də yüksəlir. İnsanlar bu nailiyyətlərin davamlı və artımlı olmasını istəyir. YAP bu illərdə aşkar yüksəliş dövrü keçirib. Həm cəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından çox güclənən YAP cəmiyyətin siyasi cəhətdən təşkil olunması, ictimai-siyasi proseslərin yönləndirilməsi, mütərəqqi siyasi texnologiyalardan, sivil və intellektual mübarizə metodlarından səmərəli surətdə istifadə olunması kimi vacib məsələlərin öhdəsindən gəldi. YAP-ın intellektualların, Qərb təhsilli gənclərin, mütərəqqi sosial vərdislərə malik mütəxəssislərin partiyasına çevrilməsi intellektual bir komandaya başçılıq edə biləcək bir liderin formalaşmasına zərurət yaradırdı. Bu mənada İlham Əliyevin simasında yeni tipli bir liderin - XXI əsrin siyasətçisinin meydana çıxması ölkənin son 10 ildəki ictimai inkişafının məntiqəuyğun nəticəsidir. YAP özü də XXI əsrin partiyasıdır və onun malik olduğu nəhəng siyasi, demokratik, mədəni, intellektual arsenal etibarlı liderə tapşırılmalıdır. İlham Əliyev YAP-ın I qurultayında partiya sədrinin əvvəlcə müavini, II qurultayında isə artıq birinci müavini seçilərkən partiya üzvləri, yəni yüz minlərlə siyasi fəal insan gənc Əliyevin məhz güclü lider xüsusiyyətlərini sadalayır, bu amillərə əsaslanırdı.

İlham Əliyev 2000-ci il parlament seçkilərinin aşkar favoriti idi

Yaxud gənc liderin müvəffəqiyyət formulu yeni siyasi keyfiyyət göstəricisi kimi

2000-ci il, noyabrın 12-də keçirilmiş parlament seçkiləri 1999-cu il, dekabrın 20-21-də, yəni YAP-ın I qurultayında partiya sədrinin gənclərlə iş üzrə müavini postuna seçilən İlham Əliyevin siyasi nüfuzunun təkcə artması anı deyildi. Bu seçkilər İlham Əliyevin həm də nüfuzunun böyük olduğunu təsdiqlədi. Bu seçkilər İlham Əliyevin seçki marafonunda artıq lider kimi debütü idi. Doğrudur, İlham Əliyev 1995-ci il parlament seçkilərində iştirak etmiş və majoritar qaydada qatıldığı bu seçkilərdə böyük qələbə qazanaraq Qaradağ rayonundan millət vəkili seçilmişdi. 2000-ci ilin parlament seçkiləri isə İlham Əliyevin hakim partiyayı bu seçkilərə öz başçılığı altında aparması ilə əlamətdar oldu. O, artıq böyük bir komandanın - əbədi qələbələr komandasının kapitanı rolunda idi. Bunun nə qədər məsuliyyətli bir məsələ olduğunu izah etməyə ehtiyac qalmır. İlham Əliyevin YAP sədrinin müavini seçildikdən cəmi 10 ay sonra hakim partiyayı parlament seçkilərinə aparmaq vəzifəsinin öhdəsindən uğurla gələcəyini proqnozlaşdırmaq elə də çətin deyildi. Ən azı ona görə ki, YAP müstəqil və rifahlı bir Azərbaycan yaratmış Heydər Əliyevin qurduğu partiya kimi ölkədə ən nüfuzlu siyasi təşkilatdır. Deməli, YAP egidası altında fəaliyyət göstərən istənilən sədaqətli əliyevçi siyasi uğurları özü üçün bəri başdan qarantıyalamış olur. İkinci bir tərəfdən isə burada İlham Əliyevin özünün şəxsi nüfuzunun da müstəsna dərəcədə böyük rolu nəzərdən qaçırılmamalıdır. Doğrudur, İlham Əliyev (lider) faktoru ilə YAP (təşkilat) faktorunu bir-birindən seçib ayırmaq, bu iki amili bir-birindən "özgələşdirmək", onları əlahiddələşdirmək də düzgün və mümkün deyil. Çünki İlham Əliyevin gücü elə YAP-ın gücüdür və ya əksinə. Bununla belə qeyd edilməlidir ki, siyasi mübarizə texnologiyalarının yetərinə mürəkkəb, siyasi situasiyanın həddən artıq dinamik, siyasi fəal təbəqənin intellektual səviyyəsinin nisbətən yüksək, bu təbəqənin özünün isə tələbkər olduğu indiki şəraitdə təşəbbüskar və hazırlıqlı liderə daha çox ehtiyac var. Bu lider bütün komandanın maraq və mənafeələrindən çıxış etməli, həmin maraqları balanslaşdırmalı, üstəlik, təmsil və rəhbərlik etdiyi sosial (siyasi) qrupun mənafeələrini ümummilli maraqlara tabe etdirməyi bacarmalıdır. İlham Əliyev 2000-ci il, 5 noyabr parlament seçkilərində özünün liderlik qabiliyyətini məhz bu aspektdən göstərə bildi.

İlham Əliyevin 2000-ci ildə keçirilmiş parlament seçkilərindəki siyasi kapitan kimi uğurlu debütü ölkənin siyasi həyatında yeni bir siyasi hadisənin - ümummilli lider adına iddialı perspektivli siyasi xadimin formalaşdığını göstərdi. Gənc Əliyevin həmin seçkilərdəki uğurları, seçki kampaniyasının ayrı-ayrı vacib məqamları barədə danışmadan öncə onun müvəffəqiyyətinin "resepti" haqqında bəzi cəhətlərə toxunmaq lazımdır. Bir qədər irəli gedərək qeyd edək ki, İlham Əliyevin YAP-ın proporsional seçki siyahısına başçılıq etməsi heç də şəxsi zövqlə və ya kiminsə təşəbbüsü ilə şərtlənən məsələ deyildi. Bu qərar sırf siyasi qərar və ya indi dəbdə olan sözlərlə desək, sosial sifariş idi. Həmin qərar isə YAP-ın yüz minlərlə üzvünün siyasi iradəsinin, daha geniş planda götürsək, bütövlükdə ölkənin köklü maraqlarının əsas götürülməsi hesabına qəbul edilmişdi. İlham Əliyev 2000-ci ilin parlament seçkilərindən az sonrakı müsahibələrinin birində bu məsələyə toxunaraq onu belə izah edirdi: ***"Partiya siyahısına başçılıq etmək zərurəti yarandıqda bu, yeni iş idi... Yeni Azərbaycan Partiyasında cavanlaşma prosesi gedir, ona görə də partiya sədrinin müavini təyin olunmağımı - bu, ötən il baş verdi - mən partiyayı gənc nəsil üçün daha cəlbedici etmək vəzifəsi kimi qarşıladım. Sonra partiya siyahısına kimin başçılıq etməsi məsələsi qarşıya çıxdı. Mənim namizədliyim üzərində dayandılar... Necə deyərlər, partiya dedi ki, "lazımdır", mən də cavab verdim: "Baş üstə!" ...Mən son beş ildə deputat olduğum birmandatlı dairədən səsə qoyulmaq istəyirdim. Lakin söhbətlər, sonra da partiyanın rəhbər şurasının yığıncağı nəticəsində mən razılıq verdim..."***

Göründüyü kimi, İlham Əliyevin YAP-ın proporsional seçki siyahısına başçılıq etməsi məsələsi siyasi texnologiyanın çağdaş tələblərinə uyğun şəkildə həll olunmuşdu. YAP-ın və İlham Əliyevin 2000-ci il seçkilərindəki uğuru da əslində ilkin mərhələdəki düzgün seçimdən, bünövrənin düzgün qoyulmasından qaynaqlanır. Bu faktın böyük əhəmiyyəti var. Xüsusilə də həmin günlərdə az qala bütün müxalifət partiyaları tərəfindən əlbir şəkildə aparılmış anti-YAP təbliğatının əsasında dayanan tezislərin əsassızlığının sübuta yetirilməsi baxımından. Yada salmaq vacibdir, müxalifət həmin günlərdə yalnız bir tezislə - "İlham Əliyevin YAP-ın seçki siyahısına başçılıq etməsi Prezident Heydər Əliyevin şəxsi istəyinin nəticəsidir" şəkilli birtərəfli və qərəzli bir tezislə manipulyasiya edirdi. Şübhəsiz ki, bu təyinatda YAP liderinin - Prezident Heydər Əliyevin də mövqeyi həlledici amil rolunda çıxış etmişdi. Elə İlham Əliyevin özü də bunu vurğulamışdı. Amma məsələ tamam ayrı baxış bucağından incələnməlidir. Prezident Heydər Əliyevin bu qərara xeyir-dua verdiyini (şübhəsiz ki, həm bir ideya rəhbəri, siyasi lider, həm də bir müdrik şəxs kimi) bildiren İlham Əliyev belə deyir: ***"İdeyanı iki tərəfdən - yuxarıdan və aşağıdan irəlilədirdilər. O, zorla qəbul etdirilmədi"***. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, YAP başda lideri Heydər Əliyevdən tutmuş ta əyalətdəki sırayı üzvünə qədər bu məsələdə görünməmiş

dərəcədə monolitlik nümayiş etdirmişdi. Bu qərar tam demokratik xarakterli idi. İlham Əliyevin YAP-ın seçki siyahısına başçılıq etməsi barədə müvafiq qərarın qəbulu mexanizmi hakim partiyanın opponətlərinin tezislərinin adi tənqidə də dözmədiyini və yetərinə qərəzli olduğunu bir daha təsdiqlədi. (Müxalifətin İlham Əliyevin parlament seçkilərindən dərhal sonra spiker postunu tutacağı barədə söylədikləri də özünü elə bu qayda əsasında doğrultmadı).

İlham Əliyevin YAP-ın yekdilliklə qəbul olunmuş qərarını sakitliklə qarşılamaı onun təkə özünə və qələbəyə inamlı olmasını (bu isə lider üçün vacib şərtir), intizamlılığını, demokratik qaydalara ciddiliklə riayət etmək və məsuliyyətdən yayınmamaq bacarığını deyil, bunlarla yanaşı həm də gerçək siyasi lider kimi davrandığını sübut edir. Çağdaş politoloji təhlillərə görə, nüfuzlu və sabitqədəm siyasi liderin vəzifəsi mənsub olduğu qrupun mənafeyini düzgün nəzərə almaqdan və onu ifadə etməkdən, cəmiyyət miqyasında bütün sosial qrupların mənafeələrini düzgün əlaqələndirməyi bacarmaqdan, öz şəxsi keyfiyyətləri və siyasi mədəniyyəti ilə hamıya nümunə olmaqdan ibarətdir. Klassik anlamda siyasi liderin bir neçə mühüm atributu var. Siyasi liderin öz şəxsi proqramı və konsepsiyası olmalıdır, o, həmin bu proqramı həyata keçirmək uğrunda mübarizə aparmalıdır, geniş kütlələr arasında böyük ictimai nüfuzla malik olmalıdır və s. İlham Əliyevin siyasi personası üzərində aparılan müşahidələr belə bir ümumi nəticəyə gətirib çıxarır ki, gənc Əliyev öz dəsti-xəttinə görə klassik siyasi liderlər qrupunun demokratik liderlər kateqoriyasına aiddir. Yəni onun siyasi fəaliyyətində təkbaşçılıq təmayülləri yoxdur, bunun heç əlamətləri də hiss olunmur. İlham Əliyev demokratik liderlər kateqoriyasına aid olan siyasi xadim kimi mənsub olduğu qrupun üzvlərinə fəaliyyətin məqsədlərini müəyyən etməkdə və onu idarə etmək işində iştirak etməkdə konkret uğur qazana bilir. Onun uğurları həm də bununla izah olunur ki, onda məqsəd aydınlığını təmin etmək qabiliyyəti daha qabarıqdır. Qərb menecmentinin və sosial idarəetməsinin özünü ictimai həyatın bütün sferalarında tam doğruldan belə bir əlifbası var: "Məqsədə yetmək istəyən bu məqsədi aydın görməlidir".

İlham Əliyev YAP-ın proporsional seçki siyahısının başçısı kimi 2000-ci il parlament seçkilərinə qatılarkən ilk növbədə belə məqsəd aydınlığına nail olmuşdu. O, bununla səsleşən belə bir fikrin müəllifidir: ***"Hər hansı dövlət üçün ən başlıca vəzifə yolun seçilməsidir"***. Məqsəd aydınlığı məsuliyyətin dərk olunması ilə çulğasıb tamamlananda uğur yüzfaizli olur. İlham Əliyev YAP-ı parlament seçkilərinə aparanda məhz bu şərtlərə xüsusi diqqət yetirdi və labüd qələbəni qazandı.

Müxalifətin 2000-ci il parlament seçkiləri ərəfəsində və bilavasitə seçki günlərində İlham Əliyevə qarşı - nədənsə onun şəxsən özünə qarşı! - aktiv mübarizə yolunu tutması da əslində onunla bağlı idi ki, bu düşərgənin təmsilçiləri YAP-ın seçkilərdəki qələbəsinin labüd olduğunu əvvəlcədən görürdü. Bu düşərgə seçkilərdə kiminlə qarşılaşacağını bildiyindən müxtəlif bəhanələr gətirir, boykot və boykotu boykot taktikala-

rı arasında ilişib qaldığı üçün olub-qalan qüvvəsini qərəzli təbliğata sərf edirdi. Elə bu məqamda Prezident Heydər Əliyev tərəfindən mühüm bir addım atıldı. 2000-ci il, oktyabrın 7-də Mərkəzi Seçki Komissiyasına (MSK) müraciət ünvanlayan Prezident Heydər Əliyev 50 min seçici imzası toplaya bilməyən partiyaların da seçkidə iştirak etmək üçün qeydiyyatda alınmasının mümkünlüyünü nəzərdən keçirməyi MSK-dan xahiş etdi. Əvvəllər boykot taktikasının "vacibliyindən", "demokratiyanın boğulması"ndan dil boğaza qoymadan dəm vuran müxalifətçilər dövlət başçısının bu addımını açıq-aşkar şadyanılıqla qarşılayıb sözügedən müraciətin demokratiyanın inkişafına xidmət etdiyini bildirdi. Şübhə yoxdur ki, Prezident Heydər Əliyevin həmin müraciəti demokratiyanın inkişafına xidmət edən bir addım idi. Dövlət başçımızın məlum müraciətini hətta siyasi əfv fərmanı kimi də qiymətləndirmək olar. Prezident Heydər Əliyev ölkənin rəsmi dövlət qeydiyyatından keçmiş, amma seçkidə iştirak etmək gücü yetərli olmayan siyasi partiyaların da 2000-ci il parlament seçkilərində iştirakını təmin edən addım atmaqla seçkiqabağı ictimai-siyasi və sosial-psixoloji mühiti xeyli dərəcədə normallaşdırdı. MSK dövlət başçısının sözügedən müraciətini müzakirə edərək ADP, ALP, Müsavat və digər partiyaların vahid namizədlər siyahısının qeydə alınması barədə qərar çıxarmışdı.

Prezident Heydər Əliyev bu addımı ilə müxalifəti əslində pat vəziyyətinə salıb onun bütün bəhanələrini kəsdi. Bu müraciətin tarixi əhəmiyyəti vardı. Əvvəla, Prezident bununla bir daha göstərdi ki, o, bütün hallarda ədalətin tərəfdarıdır, ölkənin gələcəyini düşünən, dövlətin taleyi ilə bağlı məsələlərdə həddindən artıq məsuliyyətli və ciddi mövqelərdə dayanan əsl lider, əvəzsiz dövlət xadimidir. İkincisi, bu müraciətin mahiyyəti onu imzalayan Prezident Heydər Əliyevin əsl demokrat, habelə azad, ədalətli və demokratik seçkilərin keçirilməsində hamıdan çox maraqlı olduğunu bir daha isbatladı. Eləcə də məlum oldu ki, müxalifətin seçki məsələsində beynəlxalq təşkilatları Azərbaycana təzyiq etməyə çağırması heç bir nəticə verməyəcək, ümumiyyətlə isə Heydər Əliyev kimi başçısı olan Azərbaycan dövləti hər hansı xarici və daxili təzyiqlər qarşısında geri çəkilməyən möhkəm və səbatlı dövlətdir. Üçüncüsü, Prezident Heydər Əliyev bu qərarı ilə partiya maraqları və firqələrarası çekişmələr məsələlərinin fəvqündə dayandığını nümayiş etdirdi. O, həmçinin özünün istər tərəfdarı, istərsə də rəqibi olan siyasi qüvvələri sağlam yola dəvət etdi. Dördüncüsü, Prezident Heydər Əliyevin sözügedən müraciəti dövlət başçımızın bütün ölkə vətəndaşlarına eyni gözlə baxmasının təsdiqi idi. Eyni zamanda o da təsdiq olundu ki, aqressiv və qərəzli müxalifətin prezidentə və iqtidara qarşı yönələn üzdənirəq, qeyri-etik təbliğatı yalnız iftira və böhtanlar üzərində qurulub. Nəhayət, beşincisi və ən əhəmiyyətli bu idi ki, Prezidentin müraciəti iqtidarın müxalifətlə, özü də bu düşərgənin birləşmiş qüvvələri ilə siyasi rəqabətdən çəkinmədiyini göstərdi. Bəlli oldu ki, YAP və onun proporsional seçki siyahısına rəhbərlik edən İlham Əliyev öz siyasi opponentləri ilə sivil, de-

mokratik, açıq və şəffaf mübarizədən, intellektual mübarizədən nəinki çəkinmir, hətta əksinə, hakim komanda bu müxalifətin heç bir real gücə malik olmadığını əyani şəkildə sübuta yetirmək üçün onu açıq siyasi mübarizə meydanına çəkməkdə maraqlıdır.

Bir sözlə, 2000-ci ilin parlament seçkilərinə məhz Prezident Heydər Əliyevin MSK-nı güzəştə getməyə çağıran müraciəti əsasında qatılmaq şansı qazanmış bütün müxalifət düşərgəsi bu yarışmada şanssız idi. Yalnız ona görə yox ki, bu düşərgə iqtidarla müqayisədə qat-qat zəifdir. Həm də ona görə ki, hakim partiya bu seçkilərə artıq yeni bir şövqlə, böyük ruh yüksəkliyi ilə gedirdi. Əlbəttə, YAP öz prinsip və ideyalarına görə elə əvvəlki YAP idi, burada köklü bir dəyişiklik baş verməmişdi. Bununla belə o da nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, partiya 1995-ci il, 12 noyabr tarixli parlament seçkilərindən sonrakı 5 il ərzində xeyli böyümüş, öz nüfuzunu və sosial bazasını nəzərəcarpacaq dərəcədə artırmış, sağlamlaşmış, yeni bəzi sui-istifadəçilərdən, vəzifə hərislərindən təmizlənmiş, habelə İlham Əliyevin partiya sədrinin müavini seçilməsindən sonra "gəncləşərək" öz dinamikliyini və intellektual potensialını artırmışdı. Bunlar mühüm keyfiyyət dəyişiklikləri idi və bütün müxalifət düşərgəsini qorxudan da elə bu idi.

İlham Əliyevin 2000-ci il parlament seçkilərində YAP-ın proporsional seçki siyahısının rəhbəri qismində iştirakının nəticələrini təhlil edərkən məlum olur ki, hakim partiya bununla özünün tarixində yeni bir mərhələni başladı. Yəni söhbət ondan gedir ki, YAP İlham Əliyevin təmsalında yeni bir ümummilli lider əldə etmişdi və seçkilərin nəticələri də bu qənaəti əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmləndirdi. İlham Əliyev seçkilərdəki rolu ilə sübut etdi ki, YAP-da Prezident Heydər Əliyevi müəyyən dərəcədə təcəssüm etdirən, dövlət başçısının siyasi fəlsəfəsini və dövlətçilik xəttini layiqincə davam etdirən yeni bir dövlət xadimi, yeni tipli bir siyasi xadim yetişməkdədir. Gənc liderin ilk böyük siyasi addımları gözlənilməyindən də artıq böyük effekt vermişdi. İlham Əliyev sonralar bu məsələyə toxunaraq belə deyirdi: **"Konstitusiyaya görə, Prezident parlament seçkilərində iştirak etmir. Qarşıya belə bir məsələ çıxdı - kim Prezidenti müəyyən mənada təcəssüm etdirə bilər?"**

Bu suala tam doğru-dürüst cavab tapmaq YAP-ın vəzifəsi idi və hakim partiya bu vəzifəsinin öhdəsindən uğurla gəldi. İlham Əliyevin proporsional partiya siyahısının başçısı təyin olunması hakim komandanın gənc Əliyevə həm böyük etimad göstərməsinin, həm də inanmasının göstəricisi kimi qiymətləndirilməlidir. İlham Əliyev özü bu qərarın onun üçün böyük və məsuliyyətli bir tapşırıq olduğunu bildirir: **"Məndən ötrü bu, mükafat deyildi. Mən bunu bir tapşırıq kimi qəbul etdim, atamın tapşırığı kimi"**.

Buradan da görünür ki, İlham Əliyev YAP-ın və onun lideri Heydər Əliyevin bu tapşırığına çox böyük məsuliyyət hissi ilə yanaşmış, bütün enerji və bacarığını bu vəzifəsinin uğurla yerinə yetirilməsinə sərf etmişdi. Bu cəhət isə onun ən xarakterik xüsusiyyətidir. İlham Əliyev mə-

suliyyyət hissi barədə belə deyir: **“Hesab edirdim ki, mənə etibar olunmuş işi görməliyəm, özü də yaxşı görməliyəm”**. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, məsuliyyətlik hər bir şəxs, əsasən də siyasi və dövlət xadimləri üçün, böyük insan qruplarını idarə edən rəhbərlər üçün ən başlıca keyfiyyətdir. Ən azı belə olmalıdır. Məsuliyyət hissi insana vicdanlı, ədalətli və yaradıcı olmaqda çox kömək edir. İdarəetmənin psixologiyası üzrə məşhur ABŞ mütəxəssisi D.Oqilvi məsuliyyət amilinin şəxsiyyətin yaradıcılıq potensialının üzə çıxarılmasındakı, potensial liderin bir növ “açılışdırılması” prosesindəki rolunu belə qiymətləndirir: “Şəxsiyyəti “ideyalar generatoru”na döndərməyin ən yaxşı üsulu onun üzərinə yüksək məsuliyyət qoymaqdır”. Bu məsələ siyasi liderlərdən ötrü ikiqat böyük önəm daşıyır. Çünki siyasi xadimlər insanlarla, böyük insan qrupları ilə işləyir. Yaponların sosial idarəetmə fəlsəfəsinin əsas müddəalarının birində isə bununla bağlı belə deyilir ki, “insanlarla bağlı səhvə yol vermək olmaz!”

Şübhəsiz ki, bütün rəhbərlər üçün daha bir başlıca və zəruri keyfiyyət realizm hissidir. İlham Əliyev bu məsələdə də xeyli irəlidedir. O, bütün işlərini, o cümlədən siyasi fəaliyyətini məhz reallıqlardan çıxış edərək uğurla planlaşdırmış və YAP-ı seçkilərdə qələbəyə aparmağa nail olmuşdu. Məlum bir həqiqət var: “Bir iş yaxşı planlaşdırılıbsa, hesab edin ki, işin yarısı görüldü”. Məşhur ABŞ hərbi strateqi Cozef Enrayt uzunmüddətli təhqiqat və müşahidələrindən belə qənaətə gəlir ki, işin uğurlu sonluğuna nail olmaq üçün lider mükəmməl planlaşdırma işini həyata keçirməlidir. O, deyirdi: “Hər bir işdə uğurun 80 faizi liderdən və ya rəhbərdən, yalnız 20 faizi onun rəhbərliyi ilə işləyənlərdən asılıdır”.

İlham Əliyev YAP-ı 2000-ci ilin parlament seçkilərinə məhz bu keyfiyyətləri ilə aparırdı. YAP seçki marafonuna start verəndə partiyanın və onun rəhbərliyinin, o cümlədən İlham Əliyevin ölkənin gələcəyinə dair baxışlarında daha bir maraqlı məqam üzə çıxdı. Bu məqam partiyanın seçki siyahısının tərkibi açıqlanarkən özünü göstərmişdi. Belə ki, partiyanın bəzi yaşlı, stajlı nümayəndələri proporsional siyahıya düşməmişdi. Muxalifət mətbuatı bu məsələni şışirtməyə, onu narazılıq mənbəyi kimi təqdim etməyə çalışırdı. Elə bu zaman məsələyə münasibətini bildirən İlham Əliyev öz açıqlamaları ilə necə deyərlər, hər şeyi yerbəyer etdi. Partiyanın bəzi yaşlı nümayəndələrinin proporsional siyahı ilə bağlı fikirlərini təbii qarşılamağı lazım bilən YAP sədrinin müavini İlham Əliyev bu siyahıda gənclərə üstünlük verilməsini partiyanın I qurultayından sonra gənclərin hakim partiya güclü axını ilə əlaqələndirdi. Qeyd edək ki, bu axın İlham Əliyevin partiya sədrinin müavini seçilməsi ilə bağlı idi.

İlham Əliyev seçkiqabağı təbliğat kampaniyasını uğurla başlamışdı. O, seçkilərə iki aya yaxın müddət qalanda özünün bütün siyasi imkanlarını səfərbər etmişdi. İlham Əliyevin həmin günlərdə verdiyi müsahibələrin, seçicilər qarşısındakı çıxışlarının təhlilindən də görmək olar ki, gənc Əliyev əsas diqqəti YAP-ın Azərbaycan tarixindəki rolunun, parti-

yanın dövlətçilik qarşısındakı xidmətlərinin geniş ictimaiyyətə çatdırılması məsələsinə yönəldib. Özü də bunu uğurla edib. O, YAP-ın ölkədə ictimai-siyasi sabitliyi təmin edən, dövlətçiliyi məhv olmaq təhlükəsindən xilas edərək onu gücləndirən, hüquqi dövlət quran, siyasi-hüquqi və iqtisadi islahatları həyata keçirən, Azərbaycanı milli ideologiyaya əsasında gücləndirən bir siyasi qüvvə olduğunu bildirərək deyirdi: **“Millətini, dövlətini sevmə hər bir gənc öz ölkəsinin gələcəyini xoşbəxt görmək istəyirsə, YAP-a üz tutmalıdır”**.

İlham Əliyev 1993-cü ildən etibarən ölkədə görülən bütün müsbət işlərin YAP-ın adı ilə bağlı olması faktını öz seçkiqabağı çıxışlarında xüsusi vurğulayır, bunları təmkinlə, məntiqi mülahizələr əsasında izah edirdi. Muxalifət partiyalarının adının xaos və tənəzzül dövrü ilə assosiasiya olunduğunu nəzərə çatdıran və bu dövrün dəhşətli keçmiş olduğunu bildiren İlham Əliyevin müqayisəli təhlilləri elektoratda gənc Əliyevin siyasi xadim və dövlətçiliyi üstün tutan lider olması həqiqətinə inam hissinə xeyli gücləndirirdi. İlham Əliyevin hər bir çıxışı YAP-a minlərlə, on minlərlə səs qazandırır. İctimaiyyətdə onun siyasi personasına böyük rəğbət formalaşmaqda idi. Xalq isə yeni, özü də çox gənc, təmkinli, enerjili və intellektual bir liderinin müstəsna siyasi və şəxsi keyfiyyətləri ilə tanış olurdu.

İlham Əliyevə Azərbaycan cəmiyyətində həmişə böyük maraq olub. Bu maraq əvvəllər lap elementar şəkildə, “obivatel” şüuru səviyyəsində “Prezident Heydər Əliyevin atasına layiq oğlu”na olan maraq idi. 1994-cü ilə qədərki toplumun ona əsasən bu prizmadan yanaşması, onu gənc və perspektivli diplomat və tədqiqatçı alim (İlham Əliyev elmlər namizədidir) kimi yüksək qiymətləndirməsi təbii idi. Ondan sonrakı illərdə İlham Əliyev cəmiyyətdə neft strategiyasının bilicisi, onun əsas müəlliflərindən biri kimi tanındı. Prezident Heydər Əliyev ona ən ağır sahələrdən birini tapşırırmışdı. 1995-ci ildə Qaradağ rayonundan majoritar qaydada millət vəkili seçilən İlham Əliyev cəmiyyətdə bu dəfə fəal ictimai xadim kimi böyük nüfuz qazanmaqda idi. Onun təşəbbüskarlığı, seçicilərinin bütün problemlərinə xüsusi diqqətlə yanaşması, Qaradağ rayonunun sosial-iqtisadi problemlərinin həllindəki böyük rolu artıq ictimai rəy səviyyəsində yüksək dəyərləndirilirdi. 1997-ci ildən etibarən həm də Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti kimi gərgin çalışan İlham Əliyev 2000-ci il parlament seçkiləri ərəfəsində artıq böyük ictimai nüfuz, yetərincə böyük siyasi kapital sahibi idi. Bu seçkilər onu həm də siyasi lider imici ilə tanıdacaqdı. Nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, burada söhbət bütün ölkənin taleyinə görə məsuliyyət daşıyan, sıralarında yüz minlərlə insanı birləşdirən, nəhayət, Heydər Əliyev kimi nəhəng şəxsiyyətin və dövlət xadiminin adı ilə bağlı olan hakim partiyanın lideri olmaqdan gedir.

Seçki kampaniyası ərəfəsində ölkənin ictimai-siyasi arenasında baş verən proseslər İlham Əliyevin böyük siyasi güc sahibi kimi bu seçkilərin aşkar favoriti olduğunu göstərdi. Burada diqqəti ilk öncə iddialı muxalifət partiyalarının 5 noyabr seçkiləri ilə bağlı apardığı sosioloji araş-

dirmalar zamanı əldə edilmiş nəticələrin sətiraltı mənalara yönəltmək istədik. Seçki kampaniyası dövründə real iş görməkdənsə cürbəcür deklorativ və populist reyting cədvəlləri hazırlayıb özlərini güclü partiya kimi sırımaq istəyən siyasi qüvvələr bu dövrdə özləri də bunu bilmədən İlham Əliyevin gücünü etiraf etmək zorunda qalmışdı. Bu isə artıq özünütəkzib idi. ADP, Müsavat, AMİP, hər iki AXCP, ALP və digər müxalifət partiyaları ayrı-ayrılıqda iddia edirdi ki, onlar səsərin azı 80 faizini toplayacaq. Bu iddiaya birtəhər dözmək olardı. Əgər həmin partiyalar elə öz reyting cədvəllərini də bu iddialara uyğun şəkildə düzüb-qoşsaydı... Amma onlar siyasi mübarizə texnologiyasının heç əlifbasını da bilmədiklərini göstərməklə özlərini rüsvay edirdilər. Məsələn, 5 noyabr seçkilərində "azı 80 faiz səs toplayacaq" Müsavat Partiyası özünə bağlı olan Strateji Tədqiqatlar Fondunun sosioloji araşdırmalar xidməti vasitəsilə bildirdi ki, İsa Qəmbər bu seçkilərdə səsərin guya 24,8, İlham Əliyev isə guya yalnız 18,8 faizini toplayacaq. Burada məsələnin birinci tərəfini, yəni İsa Qəmbərin guya birinci, İlham Əliyevin isə guya ikinci olacağı barədəki şirin nağılları, habelə istənilən birtərəfli sorğunun (partyanın keçirdiyi sorğunun) qərəzli, bütövlükdə sorğunun özünə nisbətən nisbi məsələ olması faktını hələ bir kənara qoyaq. Burada daha diqqətçəkici cəhət "80 faiz səs toplayan" Müsavatın özünə məhz "heç bir ciddi nüfuzu olmayan" YAP-ı rəqib görməsi idi. Bir də ki, Müsavat əgər belə güclü idisə, onda YAP onu niyə belə "qarabaqara izləyirdi?" Axı 24,8 faizlik göstərici ilə "80 faiz səs toplayan" bir partiya adı ikinci yerdə yazılan və 18,8 faizi "olan" bir partiya ilə necə 80-nin 20-yə nisbətində olacaqdı? Uyğunsuzluq, daha dəqiq desək, qərəzdən doğan məntiqsizlik göz qabağındadır. Təzadın böyüklüyü Müsavatın çaşdıqını göstərirdi. Müsavatı, ümumən bütün müxalifəti çaşdıran faktor isə İlham Əliyevin, bütönlükdə YAP-ın nüfuzlu faktoru idi. Eyni sözləri digər müxalifət partiyaları - ADP, AMİP, AXCP-lər və başqaları barədə də söyləmək olar. Onların hamısı da 80, ya da azı 50 faiz səs "toplayırdı". "Azadlıq" radiostansiyasının şərhçisi Mirzə Xəzər həmin günlərdə müxalifətin bu tipli bəyanatlarını xülya adlandırır və müxalifətin iddialarını ələ salaraq deyirdi: "Görəsən, Müsavatın, eləcə də ADP-nin hər birinin 80 faiz səs qazanacağı barədə bəyanat verən partiya mənsubları öz dediklərinə heç olmasa özləri inanırlarmı? Kabinetlərdə dünya tamamilə başqa cür görünür. Kabinetlərdən çıxıb real dünyanı görmək vaxtı çoxdan çatıb, amma onlar bunu deyəsən, yalnız noyabrın 6-da görə biləcəklər".

Bəli, müxalifət reallığı görmürdü. Bu reallığın adı İlham Əliyev reallığı, İlham Əliyevin siyasi nüfuzu idi. O nüfuz ki, öz içinə qapanıb qalmış, xalqdan ayrı düşmüş, qrant alverinə girişmiş müxalifəti qorxuya salmışdı. O nüfuz ki, onun sahibinin siyasi keyfiyyətlərini, perspektivlərini sadəcə olaraq qısqanırdılar. Bu dövrdə bütün müxalifət partiyaları YAP-ı, onların başçıları isə yalnız İlham Əliyevi özlərinə ciddi rəqib gördüyünü ya bilavasitə, ya da dolayısı ilə büruzə verirdi. 2000-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında müxalifət mətbuatında İlham Əliyevə qarşı böyük bir

təbliğat kampaniyası başlandı. Niyə məhz İlham Əliyevə qarşı? Səbəb o qədər aydındır ki, buna şərh vermədən də ötürmək olar. Müxalifət İlham Əliyevin təmsalında real iş görən yeni tipli ümummilli liderin sürətlə formalaşdığını və özünə böyük nüfuz qazandığını görürdü. Bunu görür və İlham Əliyevin əleyhinə qərəzli və böhtançı sifarişli yazıların sayını artırır.

Yersiz təbliğata, mətbuat "ulduzu" olmağa ehtiyac duymayan İlham Əliyev isə öz işində idi. O, seçiciləri ilə aktiv iş aparır, partiyasının seçkilərdəki qələbəsinin bünövrəsini təmkinlə qoyurdu. Bu da öz nəticələrini tezliklə göstərdi. 2000-ci ilin oktyabrında İlham Əliyevin və YAP-ın reytingi özünün pik həddinə çatdı. Bu isə özünü təkcə reyting cədvəllərində, sosioloji sorğu xidmətlərinin bülletenlərində yox, eyni zamanda reallıqda da göstərirdi. İlham Əliyevin seçicilərlə görüşləri onun siyasi nüfuzunun yetərinə böyük olduğunu əyani şəkildə göstərən siyasi barometr idi. Oktyabrın 26-da Əli Bayramlı şəhərində seçiciləri ilə görüş keçirən İlham Əliyev aktiv seçki təbliğatına böyük uğurla start verdi. Həmin gün Saatlı, Neftçala, Salyan, İmişli, Sabirabad seçiciləri də Əli Bayramlıya toplaşmışdı ki, öz siyasi kumirinin fikirləri ilə tanış olsun. Elə həmin gün Kürdəmirdə və Mingəçevirdə də seçiciləri ilə görüşən İlham Əliyev oradan da Gəncə və Bərdə seçiciləri ilə görüşə yollanmışdı. Bu görüşlərin hər birində on minlərlə seçici iştirak edirdi. Gəncədə 80 minlik izdiham İlham Əliyevin çıxışını gözləyirdi. Müqayisə üçün heç bir əsas olmasa da hər halda xatırladaq ki, Müsavat, AMİP, ADP və s. partiya rəhbərlərinin əyalətdə keçirdiyi analoji görüşlər bir neçə yüz nəfərlik klublarda baş tuturdu. İlham Əliyevin rayonlarda seçicilərlə görüşlərinin belə izdihamlı və uğurlu alınmasının bir mühüm səbəbi də o idi ki, gənc Əliyev əyalətə səfərə çıxmazdan bir gün əvvəl dövlət televiziyası ilə yaddaqalan və məzmunlu bir çıxış etmişdi. Bu debüt o qədər uğurlu oldu ki, siyasi icmalçılar və bütün mətbuat İlham Əliyevi "Parlament seçkiləri-2000" kampaniyasının qeyd-şərtsiz favoriti adlandırmağa başladı. Hətta ən qısqanc çevrələr belə bu fikirdə olduğunu gizlətmirdi ki, İlham Əliyev bircə çıxışı ilə çoxlu stereotipləri və mifləri darmadağın etməyə nail oldu. Bu haqda az sonra.

"Azərbaycanın firavan gələcəyinə səs verin", "Yeni əsrə Yeni Azərbaycanla!", "Sülhə, sabitliyə, firavanlığa səs verin!" şüarları altında qızğın və məhsuldar bir seçki kampaniyası aparan İlham Əliyevin Azərbaycanın ayrı-ayrı rayon və şəhərlərində keçirdiyi görüşlər bir qənaət doğurdu: sinəsinə döyən, özünü xalqa yaxın bildiyini deyən 30-35 müxalifət partiyasının 1993-cü ildən keçən 7 il ərzində bacarmadığı bir işi - on minlərlə insanı bir meydana toplamaq işini İlham Əliyev bir neçə saatin içində gerçəkləşdirdi. Oktyabrın 28-də Bakıda Nizami adına meydana seçiciləri ilə keçirdiyi görüşə on minlərlə insan toplayan İlham Əliyev bundan iki gün sonra - oktyabrın 30-da Lənkəranda və Cəlilabadda seçiciləri ilə daha iki izdihamlı görüş keçirərək siyasi reytingini xeyli artırdı. Bu görüşlərin ardınca onun Xaçmazda və Sumqayıtda da çoxminli iz-

diham qarşısında görüşləri oldu. Bunlara çoxsaylı televiziya çıxışlarını da əlavə etsək, YAP-ın seçki kampaniyasının nə qədər uğurlu və işgüzar olduğu aydınlaşar. Lakin zənnimizcə, məsələ heç də görüşlərin sayının çoxluğunda, bu görüşlərdə iştirak edənlərin kəmiyyət göstəricilərində deyildi. Əsas olan keyfiyyət məsələsi idi ki, bu da uğurlu şəkildə həll edilirdi.

İlham Əliyev istər əyalətdəki və paytaxtdakı görüşlərində, istərsə də teleçıxışlarında seçici ilə normal ünsiyyət qurmaq, ona həqiqəti olduğu kimi, bəzək-düzəksiz söyləmək, reallıqlara düzgün yanaşmaq, onları obyektiv şəkildə təhlil etmək, Azərbaycanın keçmişi, bu günü və gələcəyi ilə bağlı fikirlərini məntiqlə ifadə etmək bacarığını əyani şəkildə göstərdi. Onun çıxışlarının əsas qayəsi bu suala cavab tapmaq istəyi ilə bağlı idi ki, Azərbaycan haradan gəlib hara gedir. İlham Əliyevin seçki-qabağı çıxışlardakı fikirləri Azərbaycanın 1991-2000-ci illərdəki ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi mənzərəsini tam əks etdirirdi. Burada iki əsas istiqamətin olduğu dərhal sezilir. Birincisi o idi ki, İlham Əliyev bu çıxışlarında ölkə müxalifətinin dəqiq qiymətini verir, onların əməllərini və niyyətlərini açıb göstərirdi. Deyirdi ki, bu qüvvələr hakimiyyətdə olduqları qısa müddət ərzində ölkəni parçalanmaq təhlükəsi ilə üzbəüz qoyub hərəsi bir tərəfə qaçdı. İkinci mühüm istiqamət isə Heydər Əliyevin Azərbaycan dövlətçiliyi qarşısındakı xidmətlərinin şərh edilməsi, hazırda həyata keçirilən islahatlardan, Qarabağ məsələsinin həlli yollarından, neft strategiyasının mahiyyətindən bəhs olunması ilə bağlı idi. İlham Əliyev hər dəfə faktlarla danışır, fikrini anlaşıqlı şəkildə izah edirdi. O, qısa, lakonik, sadə danışdı, lakin tutarlı və dolğun nitqi ilə seçicinin ürəyinə, beyninə hakim kəsilməyi bacarırdı. Seçicini onun öz gələcəyi ilə bağlı düşünməyə sövq edə bilən istənilən namizədin qələbəsi labüddür. Seçicini coşdurub vəcdə gətirmək, onun emosiyaları ilə oynamaq artıq çoxdan keçilmiş mərhələdir. Onun hissəsinə yox, məhz ağılına təsir etmək uğurun əsas şərti sayılır. Bu, seçki texnologiyasında, siyasi fəaliyyət sferasında "qızıl qayda"dır. Məşhur ispan mütəfəkkiri Baltasar Qrasian deyirdi: "Hər bir adamın qəlbinə, beyninə açar tapmaq lazımdır. İnsanları idarə etməyin sirri bundadır".

Daha bir vacib şərt isə seçiciləri aldatmamaq, onlara boş vədlər verməmək, mümkün qədər səmimi və realist olmaqdır. İlham Əliyev bu şərtlərə də tam əməl etdi və böyük uğur qazandı. O, seçicini düşündürdü, hamının bildiyi həqiqətlərə bəzək-düzək vermir, reallığı olduğu kimi təqdim edirdi. İlham Əliyev parlament seçkilərindən az sonrakı müsahibələrinin birində öz uğur taktikasının "sirri"ni belə açıqlayırdı: **"Mən parlament seçkilərində öz vəzifəmi yerinə yetirdim. Çox şadam ki, seçicilər mənə inandılar. Məhz ona görə inandılar ki, mən onları aldatmadım. Mən son 5 ildə deputat olmuşam, özü də mənə partiya siyahısı üzrə deyil, majoritar sistem üzrə seçmişdilər. Bu müddət ərzində seçicilərim yəqin etdilər ki, mən öz vədlərimi yerinə yetirdim"**.

Qeyd etdiyimiz kimi, İlham Əliyevin parlament seçkilərindəki uğurla-

rının, YAP-a böyük səs çoxluğu ilə mütləq qələbə qazandırmasının çox sadə izahı var. O, sadəcə olaraq doğrucul və realist oldu. Bu isə çağdaş demokratik şəraitdə böyük qələbənin əsas şərtidir. İlham Əliyev bütün çıxışlarında seçiciləri 1991-2000-ci illərin Azərbaycanına ekskursu çıxarırdı. O müxalifət liderləri haqqında real faktları sadalayır, müxalifətin hakimiyyətə gəlməkdən ötrü ermənilərlə birləşməyə də hazır olmasını vurğulayırdı. Müxalifətin bəzi liderlərinin ABŞ-dakı ermənipərəst dairələrlə sıx əlaqələrinin olduğunu deyən İlham Əliyevin "Mənim üçün erməninin dostu heç vaxt yaxşı ola bilməz" sözləri gənc Əliyevin timsalında milli ruhlu və radikal antiərməni liderin formalaşdığını göstərirdi. Bu fikir onun milli maraqlarımızı bütün hallarda qorumaq istəyinin təzahürü kimi qəbul edilməlidir. Açıq demək lazımdır ki, bu gün Azərbaycan müxalifətində məhz bu istək çatışmır.

İlham Əliyevin seçkiqabağı təbliğat kampaniyasının mühüm istiqaməti Heydər Əliyev iqtidarı dövründə ölkədə dövlətçiliyin və dövlət müstəqilliyinin qorunub saxlanması və daha da möhkəmləndirilməsi sahəsində görülən işlərin sadə şəkildə izahı ilə bağlı idi. Azərbaycanın uğurlu neft strategiyasının ölkəyə böyük sosial-iqtisadi tərəqqi vəd etdiyini, ölkəmizin iqtisadi potensialının çox güclü olduğunu, əhəlinin həyat səviyyəsinin yüksəlməyə başladığını konkret faktların dili ilə arqumentləşdirən İlham Əliyev seçici üçün əsas məsələlərdən olan iqtisadiyyat məsələsində də cəsarət və realizm göstərirdi. "Kim deyir ki, bizdə problemlər yoxdur" deyərək sual edən İlham Əliyev bununla ucuz populizm metodunu da rədd edirdi: **"Hər birimiz bu ölkə üçün çalışmalıyıq. Biz bu problemləri birlikdə həll etməliyik"**.

İlham Əliyev sosial-iqtisadi inkişaf məsələsi ilə yanaşı qanunçuluğun əsas götürülməsinə, sabitliyin qorunmasının vacibliyinə də toxunur, Qarabağ probleminin mütləq həll olunacağına inamını ifadə edirdi. Ölkənin ictimai həyatının elə bir sferası yox idi ki, İlham Əliyev həmin sahəyə toxunmamış olsun. **"YAP həmişə qalib gəlib və qalib gələcək, çünki xalqın partiyası xalqa arxalanır" deyən İlham Əliyev Heydər Əliyev partiyasının əbədi qələbələr partiyası olmasının səbəbini onun "güclü lider - milli ideya - xalq" vəhdəti düsturuna söykənməsi ilə izah edirdi.**

2000-ci ilin parlament seçkiləri göstərdi ki, İlham Əliyev həmin seçkilərin aşkar favoritinə çevrilməklə Azərbaycan cəmiyyətinin ümidlərini doğrultdu. Seçkilər ölkəmizin sağlam mövqeli, xəlqi, dinamik, bacarıqlı və ciddi bir liderə olan ehtiyacını ortaya qoymuşdu. Bu seçkilər İlham Əliyevin iqtidarın siyasi opponentləri ilə açıq siyasi mübarizəyə girdiyi ilk analoji aksiya idi. Müxalifət o vaxta qədər belə rəy yaratmağa çalışırdı ki, İlham Əliyev bu qüvvələrlə açıq polemikaya girməkdən guya çəkinir. İlham Əliyevsə kütləvi siyasətə atılmaqla müxalifətdəki bədxahlarını çaşbaş qoyub sonuncuların onun haqqında formalaşdırmağa çalışdıqları və əsasən mənfi işarəyə malik stereotipləri darmadağın etdi. Bununla da göstərdi ki, o, böyük və aktiv siyasətə bütün aspektlərdən tam hazırdır.

İlham Əliyev siyasi kapitalını özü artırdığı halda müxalifət liderləri onu izləməklə, onun yolunu və fəaliyyətini öyrənməklə nəşə qazanmağa ümid edirdilər. Başqa sözlə, müxalifət özünü İlham Əliyevin siyasi nüfuzu faktorundan şaquli asılılıq vəziyyətinə salmışdı. Bu vəziyyət indi qədər də davam edir. İlham Əliyev cəmi 10-15 günlük fəaliyyəti ilə ölkə içi siyasi qüvvələrin düzümündə köklü yeniliklər etdi və hətta ən optimist proqnozları da geridə qoyan böyük uğur qazandı. Bununla da sübut etdi ki, o, Heydər Əliyev şəxsiyyətinin miqyasına uyğun gələn, Heydər Əliyev siyasi məktəbini davam etdirmək gücündə olan siyasi və dövlət xadimidir. 2000-ci il seçkiləri göstərdi ki, YAP-ın yaradıcısı olan qvardiya kimi, yəni partiyanın yaşlı nəslə kimi gənc nəslə də xalqla onun dilində danışır, xalqa daha yaxındır, gənc nəslə də dövlətçi və mütəşəkkildir.

İlham Əliyevin liderliyi ilə keçirilən seçki kampaniyası YAP-a majoritar qaydada 60, proporsional qaydada isə 16 deputat mandatı qazandırmaqla onun parlamentdəki üstünlüyünü təmin etdi. YAP-ın II qurultayı İlham Əliyevin 2000-ci il seçkilərindəki fəaliyyətini müstəsna dərəcədə əhəmiyyətli və uğurlu saydı. İlham Əliyevin partiyadakı statusunun artırılaraq onun sədrin I müavini seçilməsi də elə bu uğurun yekunu idi.

NEFT DİPLOMATİYASI VƏ İLHAM ƏLİYEVİN TARİXİ XİDMƏTLƏRİ

Azərbaycan nefti və neft strategiyası qlobal siyasətin aparıcı istiqamətlərindən biri kimi

Yaxud uğurlu neft strategiyası nəticəsində Azərbaycan yeni geopolitik güc mərkəzinə çevrilməkdədir.

Hər bir xalqın və ölkənin tarixində elə bir dövr olur ki, bu mərhələdə həyata keçirilən işlər həmin ölkənin taleyini həll edir. Azərbaycan da belə bir mərhələni yaşayır. 1994-cü ildən başlanan bu mərhələ Azərbaycanın nəinki bu gününü və sabahını, hətta cəsarətlə demək olar ki, yeni yüzillikdəki simasını müəyyən etmək gücündə olan uğurlu neft strategiyası ilə bağlıdır. Dərhal deyək ki, neft məsələsi heç də iqtisadi məsələ deyil. Neft məsələsi çağdaş dünyada artıq sırf siyasi məsələdir, geopolitik və geostrategiya anlayışları ilə sıx bağlı olan məsələdir. Azərbaycan böyük neft ehtiyatlarına malik olan ölkədir. Azərbaycan artıq bütün dünyada neft nəhəngi kimi tanınır. Eləcə də Azərbaycan bu məsələdə böyük ənənənin sahibidir. XIX əsrdə neftin sənaye üsulu ilə hasilatına bütün dünyada ilk dəfə olmaqla başlayan Azərbaycan bununla dünya neft sənayesi tarixində böyük bir inqilab etmişdi. XX əsrin əvvəllərində "böyük neft bumu"nun baş verdiyi Azərbaycan uzun müddət ərzində dünya neft hasilatında ABŞ-dan sonra ikinci yeri tutub. Azərbaycan nefti II dünya müharibəsinin, bununla da bütün dünyanın, bütün XX əsrin taleyini həll etdi. Qeyd etmək vacibdir ki, Azərbaycan nefti, bu ölkənin neft sənayesi və yüksək ixtisaslı neftçiləri olmasaydı, Azərbaycan 1941-1945-ci illərdə 75 milyon ton neft hasil etməsəydi, Azərbaycanın Yusif Məmmədəliyev kimi alimi və onun neftdən aldığı yüksək keyfiyyətli benzin növləri olmasaydı, II dünya müharibəsi tamamilə başqa cür nəticələnməyə bilərdi. O zaman dünyanın indiki mənzərəsinin də tamamilə başqa cür olacağı şübhə doğurmur.

SSRİ-nin II dünya müharibəsi illərində istehlak etdiyi neftin 85 faizini, sovet aviasiyasının işlətdiyi benzinin isə 100 faizini məhz Azərbaycan vermişdi. Azərbaycan açıq dənizdə neft istehsalı üzrə də lider ölkədir, ilk cığıracdır. 1949-cu ildə bütün dünyada ilk dəfə olaraq tək-cə Azərbaycanda açıq dənizdə neft hasilatına başlanılıb. Səkkizinci möcüzə olan Neft Daşları tikilib. Bir sözlə, Azərbaycan dünya neft sənayesi tarixində öz dəsti-xətti, öz rolu, öz nüfuzu olan ölkədir. Azərbaycanın

bu sahədə böyük təcrübəsi və ənənəsi var. Bütün keçmiş sovet neft-qaz sənayesinin əsasında Azərbaycan ənənələri amili dayanırdı. Azərbaycan təkcə SSRİ-nin yox, bütün Avropanın neft paytaxtı, neft akademiya-sı sayılırdı. Keçmiş SSRİ-də yeni yaranan neft sənayesi mərkəzlərinin "ikinci Bakı", "üçüncü Bakı", "dördüncü Bakı" və s. adlanması heç də təsadüfi deyildi.

Dediyimiz kimi, neft bütün XX əsr boyu əsasən siyasi faktor rolunda çıxış edib. Ötən yüzilin əvvəllərində neftin siyasi əhəmiyyətinin artması xüsusilə nəzərəçarparcaq proses idi. 1918-1920-ci illərdə mövcud olmuş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyətində böyük siyasi və geostrateji əhəmiyyətə malik olan neft amili ilk milli hakimiyyətin xüsusi diqqət yetirdiyi məsələ idi. Bunu təsadüfi hal saymaq olmaz. Azərbaycan nefti uğrunda böyük dövlətlər arasında açıq-aşkar amansız mübarizə gedirdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti neft amilindən fəal surətdə istifadə etmək istəyir, özünün regional və qlobal siyasətini bu amil üzərində qurmağa çalışırdı. Neft və neft sənayesi 1918-1920-ci illər Azərbaycanının ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi həyatında həlledici amil idi. Neft həmin dövrdə Azərbaycanın dünya siyasətinə bağlanmasını təmin edirdi. Qeyd olunmalıdır ki, XIX əsrin 90-cı illərindən etibarən Azərbaycan Rusiya imperiyasında hasil edilən neftin 85 faizini verirdi. Bu isə o demək idi ki, Azərbaycan bütün dünya üzrə neft hasilatının təxminən 50 faizinə nəzarət edirdi. Azərbaycan 1914-1917-ci illər ərzində hər il 7 milyon ton (yəni I dünya müharibəsinin getdiyi 4 ildə üst-üstə 28 milyon ton) neft hasil etmişdi ki, bu da bütün dünyada hasil edilmiş neftin 75 faizi demək idi. Dünya dövlətlərinin Azərbaycan neftinə hələ o zaman böyük maraq göstərməsi bununla bağlı idi. Bolşeviklər təkcə 1918-ci ilin yazında Bakıda hakimiyyətdə olduqları 4 ay ərzində buradan 13 milyon ton nefti Sovet Rusiyasına göndərmiş və Azərbaycana bunun əvəzində bir qəpik də verilməmişdi. O dövrdə I dünya müharibəsinin nəticələri, habelə Bakının bir siyasi hakimiyyətin əlindən digərinə keçməsi, yəni bolşeviklərlə çarizmin mübarizəsi Azərbaycanın neft sənayesinə ağır zərbə vurdu. Nəticədə 1918-ci ildə neft hasilatı 3,376 milyon ton təşkil etdi ki, bu da 1916-cı ildəki göstəricinin yarısı qədər idi.

Ölkənin neft sənayesini ağır böhrandan çıxarmaq və Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki mövqelərini neft amili hesabına möhkəmləndirmək kursu götürmüş Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti ölkənin müstəqil olduğu ilk gündən etibarən bu istiqamətdə konkret addımlar atmağa başlamışdı. Respublikanın parlamenti neftin istehsalını və satışını öz nəzarətinə götürdü, ölkənin neft sənayesinin rentabelliliyinin yüksəldilməsinə yönələn bir sıra qanunvericilik aktlarını qəbul etdi, milli hökumətin neft məsələsi ilə bağlı hesabatlarını dinlədi. Parlament o zaman həmçinin xüsusi bir təftiş-istintaq komissiyası da yaratmışdı. Bu komissiya neft sənayesi sahəsindəki cinayətlərin və sui-istifadə hallarının təhqiqatı ilə məşğul olurdu. Bütün bunlar göstərirdi ki, neft məsələsi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətindən ötrü vacib strateji məsələdir. Xatır-

ladaq ki, 1918-ci ilin əvvəllərində Bakıda daşnak Şaumyanın rəhbərliyi ilə qurulmuş bolşevik hakimiyyəti özünün 4 aylıq iqtidarı dövründə Azərbaycanın neft sənayesini Sovet Rusiyasının xeyrinə olmaqla milliləşdirmişdi. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökuməti isə neft amilini ölkəni Qərbə bağlayan ən vacib həlqə hesab edirdi deyə 1918-ci il, oktyabrın 6-da xüsusi qətnamə qəbul edərək neft sənayesinin milliləşdirilməsinə qarşı çıxdı. Hökumətin 1918-ci il, oktyabrın 7-də dərc edilən dekretinə görə, bütün neft mədənləri və zavodları, Xəzər ticarət donanmasının bütün gəmiləri neft şirkətlərinə, yəni öz əvvəlki sahiblərinə qaytarılırdı. Milli hökumətimiz bununla da neft sənayesi sahəsində xüsusi mülkiyyət prinsipini bərpa etmiş oldu. Bu o zaman üçün düzgün addım idi.

Neft o dövrdə də Azərbaycanda başlıca ixracat məhsulu idi. Ona görə də milli hakimiyyət Azərbaycan neftinin müxtəlif yollarla xaricə göndərilməsinə bərpa etməyə çalışırdı. Ənənəvi Rusiya bazarı orada bolşeviklərin hakimiyyətdə olması səbəbindən itirilmişdi. Buna görə də milli hökumət Azərbaycanı dünya neft bazarı ilə, deməli, dünya siyasəti ilə bağlayacaq Bakı-Batım kerosin kəmərinin bərpa edilməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirirdi. Tikintisi hələ 1897-ci ildə başlanan və 1907-ci ildə başa çatdırılan Bakı-Batım kerosin ixracı kəmərinin taleyi çox böyük təhlükə qarşısında idi. Uzunluğu 830 km olan bu kəmərlər Zaqafqaziya dəmir yolu xətti boyunca uzanıb gedirdi. Bəlli olduğu kimi, Bakı neft sənayeçiləri Bakı-Batım kəmərinin məhz neft kəməri kimi çəkilməsinə ilk əvvəl etiraz edirdi. Uzunmüddətli və gərgin mübarizədən sonra Zaqafqaziya dəmir yolu idarəsinə bu xətt boyunca Bakı-Batım boru kəmərinin tikilməsi icazəsi verildi. Neft sənayeçiləri buna bu dəfə etiraz etmədi. Çünki bu boru kəməri vasitəsilə məhz kerosin ixrac olunacaqdı. Bakı neft zavodlarının sahiblərini Qara dəniz sahillərində hansısa rəqibin meydana çıxması ehtimalı indi daha təhdid etmirdi. Bakı-Batım kerosin ixracı kəməri Bakının neft emalı sənayesi mərkəzi kimi mövqeyini bir qədər də möhkəmləndirdi və Azərbaycanın geopolitik rolunu xeyli artırdı. Amma təəssüf ki, 1917-ci il, iyulun 1-dən etibarən Bakı-Batım kerosin ixracı kəməri ilə neft daşımağa başladılar. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edəndə Bakı-Batım neft kəməri işləmirdi. Neftin Bakı-Batım marşrutu ilə nəqli yalnız 1918-ci il, dekabrın 12-də bərpa olundu. Bundan dərhal sonra, yəni 1918-ci il, dekabrın 26-da Azərbaycanla Gürcüstan arasında "Azərbaycan dəmir yolunun Zeyqəm stansiyasından Gürcüstan dəmir yolunun Saloğlu stansiyasına qədər neft nəqlinin müvəqqəti qaydaları barədə" tranzit müqaviləsi imzalandı. Bakı-Batım əsas neft ixracı kəməri idi. Azərbaycan bu kəmərlər vasitəsilə Gürcüstana böyük miqdarda neft nəql etmişdi. Azərbaycanla Gürcüstan arasında imzalanan tranzit müqaviləsi hər iki respublika üçün böyük siyasi və iqtisadi əhəmiyyət daşıyırdı. Azərbaycan neft müqabilində Gürcüstandan zəruri məhsullar (məsələn, kömür, qənd, avadanlıq və s.) alır, həmçinin Ukrayna ilə əlaqələrini Gürcüstan ərazisindən tranzit kimi istifadə etməklə genişləndirir, Ukraynadan taxıl idxal edirdi. Bakı-Batım

kəməri və Gürcüstanın ərazisi Azərbaycanın Qərbə çıxışında mühüm rol oynayırdı. Azərbaycan Gürcüstan ərazisi vasitəsilə İtaliyaya neft və neft məhsulları ixrac edir, əvəzində İtaliyadan sənaye məhsulları alırdı. Azərbaycan bu kəmər vasitəsilə Qara dənizə, oradan da Avropaya xeyli neft ixrac etmişdi. Azərbaycan nefti bu marşrutla eləcə də Qafqazda ki Britaniya komandanlığına çatdırılırdı.

Lakin bu işlər bolşevik Rusiyanın ekspansionist xarici siyasəti nəticəsində yarımçıq kəsildi. Bakı nefti uğrunda mübarizə Azərbaycanın Rusiya tərəfindən sovetləşdirilməsi ilə yekunlaşdı. Azərbaycan bundan sonra ta 1991-ci ildə müstəqillik qazanana qədər öz neftinin sahibi olmadı. Deyilənləri belə ümumiləşdirmək olar ki, Azərbaycan öz nefti ilə hələ ötən əsrin əvvəllərində də böyük siyasətin episentrində idi və o, nəhəng geopolitik güc mərkəzinə çevrilmək imkanlarına malik perspektivli ölkə sayılırdı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə ölkənin neft strategiyası rüşeym halında mövcud idi. Milli hökumətin ən parlaq simalarından olan Əlimərdan bəy Topçubaşov Paris sülh konfransında iştirak edərkən Qərb dövlətlərinə məhz Azərbaycan nefti ilə bağlı bir sənəd təqdim etmişdi. Həmin sənəddə deyilirdi: "Bakı və onun ətrafı neft yataqları ilə zəngindir. Azərbaycan Cümhuriyyəti gələcəkdə neftə ehtiyac duyan həmhüdud dövlətlərlə, eləcə də digər ölkələrlə lazımi əlaqələr qurmalıdır". O vaxtlar Paris sülh konfransında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti adından müşavir qismində iştirak edən Miryaqub Mehdişadə 1928-ci ildə İstanbulda nəşr etdirdiyi "Dünya siyasətində petrol" əsərində Azərbaycanın o zamankı (və bugünkü) neft strategiyasının konturlarını belə cızırdı: "Azərbaycan neft istehsalı üzrə bütün dünyada Amerikadan sonra ikinci yerdədir. Buna görə də Azərbaycan beynəlxalq siyasət sistemində həddindən artıq mühüm bir həlqəni təşkil edir. İndi bizim əsas vəzifəmiz bundan milli mücadilə naminə əldə olunacaq faydanı təmin etmək, neft məsələsini başlı-başına buraxmamaqdır".

Göründüyü kimi, millətin və dövlətin mənafeələrinə xidmət edəcək milli neft strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi Azərbaycanın qarşısında bütün XX əsr boyunca ən vacib problem kimi dayanan məsələ olub. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə bunu etmək mümkün olmadı. 1920-1991-ci illər sovet dönməsində isə bu haqda həttə söhbət açmaq belə mümkün deyildi. Nəhayət, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edəndən sonra ölkəmizi hələ 1920-ci ildə tərk etmək məcburiyyətində qalmış Qərbin neft nəhənglərini bura gətirmək, Azərbaycanın onu böyük tərəqqiyə qovuşduracaq milli neft strategiyasını işləyib hazırlamaq və gerçəkləşdirmək üçün münbit hüquqi-siyasi zəmin yarandı.

Doğrudur, Azərbaycan neftinə Qərbdə həmişə böyük maraq olub. Hələ 80-ci illərin sonlarında, yəni Azərbaycanın müstəqil olmasına bir neçə il qalanda Qərbin ayrı-ayrı neft nəhəngləri Azərbaycanın neft-qaz ehtiyatlarına böyük maraq göstərdiyini artıq gizlətmirdi. Bu maraq özünü ilk dəfə 1989-cu ildə büruzə verdi. Əslən bakılı olan Dmitri Lifşits

həmin il Şotlandiyanın "Remko" neft şirkəti idarə heyətinin sədri Stiv Remni Azərbaycanın neft sənayesi barədə məlumatlandırmış, sonuncu da 1990-cı ildə Azərbaycana səfər etmişdi. O, burada məşhur neftçi Qurban Abbasovla görüşmüş və ondan Xəzər nefti haqqında çox şey öyrənmişdi. S.Remnin Bakı nefti haqqındakı təsəvvürlərini müsbət mənada xeyli dəyişdirən bu görüş Azərbaycanın neft strategiyasının doğuluşunda mühüm rol oynayacaqdı. Çünki Qərbin neft biznesi çevrələri bu görüşün nəticələrindən və S.Remnin Bakı nefti haqqındakı təəssürlərindən sadəcə olaraq şoka düşmüşdü. Bu da səbəbsiz deyildi. 80-ci illərin sonlarında Qərbin neft biznesi dairələrində Bakı nefti haqqında heç də nikbin fikirlər yox idi. Sovet təbliğatı onlarda belə bir təsəvvür formalaşdırmışdı ki, Azərbaycanın neft sənayesinin guya heç bir perspektivi yoxdur, Azərbaycanın ehtiyatları guya tükənib və burada böyük neft ehtiyatlarının olması inandırıcı məsələ deyil və s. Bir sözlə, o zaman Azərbaycan nefti barədəki proqnozlar pessimist xarakterli idi.

SSRİ dağılanda Qərbin işgüzar dairələrinin nəzərləri Qərbi Sibirə dikilmişdi. Onlar buranı daha perspektivli sayırdı. S.Remnin Bakıya gəlişi bu təsəvvürlərin Azərbaycanın xeyrinə olmaqla dəyişməsində həddindən artıq böyük rol oynadı. S.Remn Azərbaycanda bu ölkənin neft ehtiyatları ilə bağlı öyrəndiklərini Böyük Britaniyanın məşhur neft nəhəngi olan "Britiş Petroleum" şirkətindəki həmkarları ilə bölüşdü, onları Azərbaycanın neft sektoruna böyük məbləğdə sərmayə qoymağın vacibliyinə inandırdı. Bu istiqamətdəki işlər Azərbaycanın öz dövlət müstəqilliyini əldə etməsindən sonra geniş vüsət aldı.

Neft strategiyasını işləyib hazırlamaq və həyata keçirmək müstəqillik illərində iqlat çətin idi. Bunun səbəbləri çox idi. Lakin onlardan ikisinə toxunmaq daha vacibdir. Əvvəla, Azərbaycan müstəqil olandan sonra bir sıra ölkələrin ona təzyiqləri xeyli artmışdı. Bu da aydın məsələdir ki, Azərbaycan neftinin böyük gələcəyinin olması ilə bilavasitə bağlı idi. Heç kəs Azərbaycan kimi "yağlı tikəni" əldən çıxarmaq istəmir. Deyilənlər xüsusilə Rusiyaya, bir də Azərbaycan neftinin gələcəyindən açıq-aşkar təlaşlanan İrana və Ermənistanına aiddir. Region dövlətləri Azərbaycanın Qərblə sıx integrasiyası fikrini yaxına belə buraxmaq istəməirdi. İkinci mühüm səbəb budur ki, Heydər Əliyev hakimiyyətə gələndə qədər Azərbaycanda belə bir uğurlu neft strategiyasını işləyib hazırlamağa və onu eyni dərəcədə böyük uğurla həyata keçirməyə qadir olan, məhz milli maraqlarımızı əsas götürən azərbaycançı və dövlətçi rəhbərlik yox idi. Heydər Əliyevə qədərki iqtidarlar istənilən təzyiq qarşısında qorxub geri çəkilib, yalnız öz hakimiyyətlərini qorumaq barədə düşündülər. Heydər Əliyev Azərbaycan rəhbərliyinə qayıdana qədərki dövrdə ölkəmizdə siyasi sabitlik yox idi, ölkə ərazisində hərbi əməliyyatlar gedir, buna paralel olaraqsa müxtəlif qeyri-qanuni hərbi birləşmələr, siyasiləşmiş kriminal qruplaşmalar və kriminallaşmış siyasi bəndələr ölkədə meydan sulayırdı. O dövrdə sosial-siyasi katalizm və çaxnaşmalar, dövlət çevrilişləri bir-birini əvəzləyirdi, qeyri-müəyyənlik

hökm sürürdü və s. Belə vəziyyətdə isə heç bir Qərb dövləti bura ümumi məbləği milyardlarla, hətta on milyardlarla dollarla ölçülən sərmayə qoymazdı. Azərbaycanın o zamankı durumunda bunu etmək Qərb şirkətləri üçün böyük risk demək idi.

Yalnız Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycanı böyük təhlükələrdən, o cümlədən mənfi imicdən xilas etdi. Təsadüfi deyildi ki, Azərbaycan neftinə marağı güc gələn, lakin eyni zamanda buradakı qeyri-sabitlikdən ehtiyatlanan dünya neft nəhəngləri yalnız Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra bir qədər inamlı hərəkət etməyə başladı. Onlara sabit və təhlükəsiz gələcəklə bağlı qarantıya hər şeydən artıq dərəcədə lazım idi. Bu qarantıyanı məhz Heydər Əliyev verdi. Heydər Əliyevin rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Qərbin neft nəhənglərinin Bakı nefti ilə bağlı şübhələrini də dağıtmalı, Azərbaycan neftinin böyük gələcəyə, Azərbaycanın özünənsə nəhəng karbohidrogen ehtiyatlarına malik olduğunu ciddi dəlil-sübutla arqumentləşdirib əsaslandırmağa idi. Bu isə asan məsələ deyildi. Bu, Heydər Əliyev iqtidarından gecəli-gündüzlü gərgin iş, sarsılmaz iradə, milli maraqlara bağlılıq, təmkin, siyasi fərasət, diplomatik istedad tələb edirdi. Xoşbəxtlikdən, Azərbaycan məhz bu keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan Heydər Əliyev kimi böyük liderə, onun monolit komandasına malik idi.

Bütün bunları ona görə xatırladıq ki, Azərbaycanı tərəqqi yoluna, hərtərəfli inkişaf və milli intibah yoluna çıxarmış neft strategiyasının geniş anlamda milli-tarixi əhəmiyyəti üzə çıxsın, bu strategiyanın dəyərini tam şəkildə anlamaq mümkün olsun. Çünki bu strategiya adi məsələ olmayıb da Azərbaycanın böyük bir geopolitik və strateji oyundakı möhtəşəm qələbəsidir. Bu strategiya Azərbaycanın gələcəyinin təminatçısıdır, onun qüdrətli bir dövlətə çevrilməsinin əsas şərtidir. Bu strategiya Azərbaycanın bu günü və gələcəyi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir və Azərbaycanın indiki və gələcək nəsillərinin rifahının bünövrəsini qoyur.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNŞ) I vitse-prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycanın çağdaş dövr tarixindəki rolunu üzə çıxarmaq üçün ölkəmizə milyardlarla dollar gəlir gətirməyə başlamış bu strategiyanın mahiyyəti, onun necə hazırlanması və həyata keçirilməsi barədə aydın təsəvvürlərə malik olmaq lazımdır.

Uğurlu neft strategiyası prinsipial şəkildə 1993-cü ilin ikinci yarısından etibarən formalaşdırılmağa başlanıb. İlham Əliyev isə ilk gündən etibarən bu prosesin bilavasitə mərkəzindədir. 1994-cü ilin əvvəllərindən ARDNŞ-in I vitse-prezidenti vəzifəsində çalışan gənc Əliyevə. ARDNŞ-də ən ağır, ən məsul iş tapşırılıb. Şirkətin uğurları isə göz qabağındadır.

Lakin bütün bunlara nail olmaq asan baş verməyib. Dediymiz kimi, 1993-cü ilə qədərki dövrdə neft diplomatiyası sahəsindəki durum həddindən artıq bərbad idi. Heydər Əliyevə qədərki iqtidarlarda Azərbaycanın maraqlarını sadəcə olaraq hərraca qoymuşdular. Neft diplomati-

yasının, böyük siyasətin, geopolitikanın nə demək olduğunu bilməyən "sexovşik" təfəkkürlü Ayaz Mütəllibov və onun dəstəsi də, siyasətləri çayxana qeybətindən o yana keçməyən bisavad AXC iqtidarı da neft məsələsində həddindən artıq qeyri-peşəkar və diletant olduqlarını göstərirdilər. Daha qorxulusu bu idi ki, onlar tələm-tələsik bir müqavilə imzalamaqla öz hakimiyyətlərinin ömrünü uzatmağa çalışırdılar. Bir çoxları bu qənaətdədir ki, neft müqavilələri hələ 1992-ci ilin noyabr ayında imzalana bilərdi. Amma bu, baş vermədi. ABŞ Konqresi tərəfindən "Azadlığa Dəstək Aktı"na 907-ci düzəlişin qəbul edilməsi siyasi əngəl rolunda çıxış etdi. Bununla bərabər aparıcı neft şirkətlərinin nümayəndələri Azərbaycanı Novorossiysk neft kəməri marşrutunu seçmək məcburiyyətində qoymağa çalışırdılar. Nəhayət, Azərbaycandakı ictimai-siyasi çaxnaşmalar buna maneçilik törətdi.

ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev "Əsrin müqaviləsi"nin 5-ci ildönümünü münasibətilə 1999-cu ilin sentyabrında təşkil olunmuş mərasimdəki məruzəsində bu müqavilə layihəsi məsələsinə toxunaraq onun milli maraqlarımıza zidd olduğunu vurğulayır və deyirdi: **"1993-cü ilin yazında Azərbaycanın əvvəlki rəhbərliyi tərəfindən elə bir müqavilə variantı hazırlanmışdı ki, əgər o imzalansaydı, ölkə iqtisadiyyatına böyük zərər gətirmiş olardı... Xalq Cəbhəsi rejimi öz acınacaqlı vəziyyətini heç olmasa bir qədər yaxşılaşdırmaq üçün müqaviləni hər cür şərtlərlə, ən yararsız, hətta milli mənafeələrə zidd olan şərtlərlə imzalamağa hazır idi. Onlar anlamırdılar, heç anlamaq belə istəmirdilər ki, müqavilənin şərtləri Azərbaycanın iqtisadi inkişafı üçün nə deməkdir"**.

Qeyd edək ki, AXC-Müsavət cütlüyü sözügedən müqaviləni imzalamağa, bununla da öz mövqelərini müəyyən qədər möhkəmləndirməyə tələsirdi. Lakin Sürət Hüseynovun AXC-Müsavət hakimiyyəti əleyhinə qiyam qaldırması və bu cütlüyün yaranmış dərin siyasi və dövlət böhranı nəticəsində iqtidardan getməyə məcbur olması bu müdhiş planların alt-üst olmasına gətirib çıxardı. Xalqın tələbi ilə Azərbaycan rəhbərliyinə qayıtmış Heydər Əliyev ölkənin milli maraqlarına ciddi şəkildə zərbə vuran və imzalanması 1993-cü il, iyunun 21-nə təyin olunan bu müqaviləni rədd edərək onu imzalamaqdan imtina etdi. Yada salaq ki, Heydər Əliyev onda cəmi 12-ci gün idi Bakıda, vur-tut 6-cı gün idi ölkə rəhbərliyində (Ali Sovetin sədri kimi) idi. Beləliklə, Azərbaycan neft diplomatiyası ilə bağlı böyük bir fəlakətdən, ən uğursuz perspektivdən Heydər Əliyevin uzaqgörənliyi və qətiyyəti sayəsində xilas oldu.

Lakin bu məsələ ilə bağlı ciddi problemlər hələ də qalırdı. Neft strategiyasını elə işləyib hazırlamaq lazım idi ki, bu strategiya Azərbaycanın milli maraqlarını əsas götürsün. Heydər Əliyev həmin günlərdə ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin olunması, vətəndaş müharibəsinin qarşısının alınması, "Sadval" və "TMR" separatizminin kökünün kəsilməsi, iflic vəziyyətinə salınmış dövlətin ayaq üstə qaldırılması kimi daha vacib məsələlərlə məşğul idi. Azərbaycan həmin günlərdə bir dövlət ola-

raq dünyanın siyasi xəritəsindən silinmək təhlükəsi qarşısında qalmışdı. Əgər dövlətimizin özü olmayacaqdısa, onda hansı müstəqil və milli neft strategiyasından söhbət gedə bilərdi?

Heydər Əliyev həmin ağır günlərdə, bir qədər dəqiq desək, 1993-cü ilin avqust ayında Qərbin neft şirkətlərinin Azərbaycandakı nümayəndələri ilə görüşdü və ölkəsinin qəti mövqeyini onların nəzərinə çatdırdı. Heydər Əliyev həmin görüşdə üzünü Qərbin neft nəhənglərinə tutaraq belə deyirdi: ***“Yaxşı olardı ki, Azərbaycan neftinə maraq göstərən dövlətlər respublikadakı hazırkı ictimai-siyasi vəziyyətə də maraq göstərsinlər”***.

Bu vəziyyət isə həddindən artıq ağır və kritik idi. Belə bir şəraitdə milli maraqları əsas götürən neft strategiyasının hazırlanması çox çətin məsələ idi. İlham Əliyev həmin dövrdə yürüdülmən neft siyasətinin mahiyyətini belə açıqlayır: ***“Özünü “böyük neft mütəxəssisi” kimi qələmə verən baş nazirin müavini Rəsul Quliyev yaranmış vəziyyətdən sui-istifadə edərək təşəbbüsü öz əlinə aldı. Azərbaycan hökuməti adından Rəsul Quliyev xarici şirkətlərlə danışıqlar aparmaq səlahiyyətini Slovakiya vətəndaşı Marat Manafova həvalə etdi və bunun üçün 1993-cü il, iyul ayının 26-da xüsusi mandat imzaladı. Rəsul Quliyev öz şəxsi maraqları naminə ölkənin bütün iqtisadi inkişafının taleyini neft sahəsi ilə heç bir əlaqəsi olmayan, neft müqavilələri haqqında elementar təsəvvürü belə olmayan digər dövlətin vətəndaşına həvalə etdi”***.

Bu isə Azərbaycana qarşı açıq-aşkar xəyanətkarlıq demək idi. R.Quliyevin bu cür cinayətkar mövqeyi Azərbaycanın milli maraqlarını zərbə altına qoymağa və bu maraqları xaricilərə ucuz qiymətə satmağa, dövlətin iqtisadi əsaslarını sarsıtmağa yönəlmişdi. Bu xəyanətkar mövqeyin acı bəhrələri özünü tezliklə göstərdi. M.Manafov tezliklə ekspertlər qrupu yaradıb Londonda xarici neft şirkətlərinin təmsilçiləri ilə neft müqavilələri üzrə danışıqlara başlamışdı. Bu qrupa Azərbaycandan bir nəfər də olsun nümayəndə daxil edilməmişdi. Bunun Azərbaycan üçün nə qədər böyük zərbə demək olduğunu təsəvvür etmək çətin deyil. İlham Əliyev bu barədə belə deyir: ***“Təsəvvür edin, əgər Manafovun hazırladığı və Rəsul Quliyevlə razılaşdırılmış müqavilənin variantı qəbul edilsəydi, Azərbaycan xalqını nələr gözləyirdi”***.

Bu müqavilə Azərbaycanı həqiqətən də perspektivsizliyə aparır, onun maraqlarını hərraca qoyurdu. R.Quliyev-M.Manafov işbirliyinin Azərbaycana vəd etdiyi fəlakətli nəticələrin ağırlığı özünü hazırda uğurla həyata keçirilən Heydər Əliyev neft strategiyasının fonunda daha qabarıq göstərir. Məsələ burasındadır ki, R.Quliyev-M.Manafov cütliyünün hazırladığı müqavilədə kəşfiyyat dövrü üçün 6 il vaxt müəyyən edilmişdi. R.Quliyev-M.Manafov cütliyünün variantı bu 6 ildə Azərbaycan iqtisadiyyatına vur-tut 21 milyon dollar həcmində xarici sərmayə cəlb etməyi nəzərdə tuturdu. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev maraqlı bir müqayisə apararaq 1999-cu ilin sentyabrında bu barədə belə deyir:

“Müqayisə üçün deyim ki, artıq indi, yəni “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanmasından 5 il keçəndən sonra sərmayələrin həcmi 2 milyard dollar təşkil edir”. Müqayisə üçün daha bir fakta nəzər salaq. R.Quliyevin variantı Azərbaycana 6 ildə cəmi 21 milyon dollar xarici sərmayə gətirməli, yəni 2001-ci ilə qədər bu rəqəm məhz 21 milyon dollar olmalı idi. Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümü ilə bağlı 2001-ci il, oktyabrın 17-də düzenlənmiş təntənəli mərasimdəki çıxışında bu məsələ ilə bağlı belə deyirdi: ***“Neft sənayesinə 3,5 milyard dollar investisiya qoyulubdur. Digər sahələr və məqsədlər üçün isə 2,5 milyard dollar investisiya istifadə olunubdur. Bizim iqtisadiyyatımızın inkişafını təmin edən bunlardır”***.

Göründüyü kimi, 1999-cu ildəki 2 milyard dollar iki il ərzində artaraq, neft sektorunda 3,5 milyard dollara çatıb. Əgər ölkə iqtisadiyyatına yatırılan xarici sərmayələrin toplam məbləğinin 2001-ci ildə 6 milyard dollara çatdığını nəzərə alsaq, onda R.Quliyevin həmin zavallı 21 milyonun heç nəyə yaramadığı belli olar.

R.Quliyev-M.Manafov variantı Azərbaycanın neft strategiyasını təkcə xarici sərmayə cəlb sahəsində yox, digər sahələrdə də, məsələn, neft hasilatı sahəsində də iflasa gətirib çıxaracaqdı. Belə ki, bu cütliyin uğursuz variantına görə, “Çıraq” yatağından neft yalnız 2007-ci ildə, yəni müqavilə imzalanandan düz 13 il sonra hasil edilməli idi. Heydər Əliyevin neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində isə buna 1997-ci ildə, yəni neft müqavilələrinin imzalanmasından cəmi 3 il sonra nail olundu. 1997-1999-cu illərdə “Çıraq” yatağından 5,5 milyon ton neft hasil edilmişdisə, hazırda orada ildə 6 milyon ton neft çıxarılır, bütövlükdə isə Azərbaycan tərəfi indi ildə 15 milyon ton neft hasil edir. Bu isə öz növbəsində “Əsrin müqaviləsi”nin nə qədər vacib və uğurlu bir strategiya olduğunu təsdiqləyən faktdır. Onu da nəzərə alaq ki, hasilat 2004-cü ildən başlayaraq xüsusilə böyük temple artacaq.

R.Quliyev-M.Manafov cütliyünün daha bir cinayəti səmt qazı məsələsi ilə bağlı idi. Onların variantı səmt qazının Azərbaycana bazar qiymətinə satılmasını nəzərdə tuturdu. ***“Biz isə bütün səmt qazının Azərbaycana pulsuz verilməsinə nail olduq. Bu günədək konsorsium tərəfindən 1,2 milyard kubmetr səmt qazı çıxarılmış və Azərbaycana pulsuz verilmişdir”*** deyə ARDNŞ-in birinci vitse-prezidenti İlham Əliyev 1999-cu ildə bu məsələlərə aydınlıq gətirərkən bildirirdi. Ortaya haqlı olaraq belə sual çıxır ki, Rəsul Quliyev belə böyük miqyasda cinayətkarlığının nə demək olduğunu bilmirdimi? Onu belə cinayətə sövq edən hansı motivlər idi? Azərbaycanın milli maraqlarını zərbə altında qoyan bu cür əlverişsiz şərtlər R.Quliyevi özünə niyə belə cəlb edirdi?

Hadisələrin sonrakı gedişi göstərdi ki, burada şəxsi maraqların milli maraqlardan üstün tutulması faktoru xüsusilə böyük rol oynayıb. İlham Əliyevin bildirdiyinə görə, “Quliyevin göstərişi ilə Manafov xarici neft şirkətlərindən 300 milyon dollar rüşvət ala bilmək üçün onlara belə sərfəli şərtlər təklif etmişdi. Həmin 300 milyon dollar isə əslində bonus-

lar şəklində Azərbaycan Respublikasının xəzinəsinə daxil olmalı idi". Şübhəsiz ki, burada hansısa əlavə şərhə ehtiyac qalmır.

R.Quliyev-M.Manafov cütlüyü çox canfəşanlıq göstərsə də onların bu üzdənirəq niyyətləri baş tutmadı. Burada iki mühüm amilin rolu vardı. Birincisi, həmin günlərdə dövləti qoruyub saxlamaq işi ilə gecəgündüz məşğul olan Heydər Əliyev anti-Azərbaycan planların qarşısında ən böyük, ən möhtəşəm bir siper idi. Heydər Əliyevin olduğu yerdə Azərbaycana zərbə vurmaq nəzəri və praktiki olaraq mümkün deyil. Bu, həmişə belə olub - 1969-1982-ci illərdə də (hətta 1982-1987-ci illərdə də), 1993-cü ildən sonra da... R.Quliyev və onun əlaltıları, tərəfdarları buna görə iflasa uğradı. İkinci mühüm amil o idi ki, o zaman Azərbaycan tərəfi ilə danışıqlar aparən Qərbin neft şirkətlərinin təmsilçiləri də yüksək mədəniyyət, ləyaqət və vicdanlılıq nümayiş etdirmiş və öz ölkələrinin Azərbaycandakı səfərləri vasitəsilə Prezident Heydər Əliyevi baş verə biləcək xəyanət və fırıldaq barədə məlumatlandırmışdı. Bundan sonra istər bütün Azərbaycan ictimaiyyəti, istərsə də Qərbin neft nəhəngləri Azərbaycanın dövlət başçısı Heydər Əliyevin böyük iradəsinin və qətiyyətinin şahidi oldu. Prezident Heydər Əliyev cəsarətli bir addım ataraq R.Quliyev-M.Manafov cütlüyünün xəyanətəkar əməllərinin qarşısını aldı. Dövlət başçımız Heydər Əliyev M.Manafov tərəfindən aparılan danışıqların davam etdirilməsini yasaq edərək ölkəni böyük bir təhlükədən sovuşdurdu. Bundan sonra isə neft müqavilələri üzrə danışıqların aparılması ARDNŞ-ə həvalə olundu. Dövlətimiz öz milli sərvətlərinin tam sahibinə məhz bu andan etibarən çevrilib. Bu faktı inkar etmək olmaz.

O da inkaredilməzdir ki, İlham Əliyevə məhz o zaman böyük ehtiyac yaranmışdı. Doğrudur, İlham Əliyev bu vaxta qədər neft məsələləri ilə məşğul olmamışdı və elə buna görə də onun ARDNŞ-in I vitse-prezidenti vəzifəsinə təyin olunması zahirən gözlənilməz addım təsiri bağışlaya bilərdi. Amma nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, həmin günlərdə (elə indi də) belə tələpəli məsələ ilə məşğul olmaq üçün təkə bir keyfiyyət - vətənpərvər olmaq, ölkənin milli maraqlarını axıra qədər, prinsipliliklə qorumaq tələb edilirdi.

Heydər Əliyev ölkə üçün böyük fəlakətə bərabər əlverişsiz müqavilə şərtlərindən imtina edəndən sonra neft kontraktları üzrə danışıqlar faktiki olaraq sıfırdan başlandı. Bu isə o qədər də ürəkaçan vəziyyət deyildi. Heydər Əliyevə qədərki rəhbərlərin bu məsələdəki antimilli və bəşavəd mövqeyi Azərbaycanın neft siyasətinin imicini xeyli korlamışdı. Bu isə çox təhlükəli idi, çünki Azərbaycana etibarsız ölkə kimi baxa bilərdilər. Bu təhlükəni də yalnız Heydər Əliyev aradan qaldırdı. Düzdür, ilkin dövrlərdə vəziyyət ağır olaraq qalırdı. Danışıqlara qatılmış tərəflərin hər biri əvvəlki raundlarda müzakirə olunmuş şərtlərin cazibəsindən çıxıb bilmir, öz maraqlarını maksimal dərəcədə əsas götürməyə səy edirdilər. Heydər Əliyev bunu gözəl anlayır, bununla belə Azərbaycanın fundamental maraqlarını müdafiə etmək işindən geri çəkilmək barədə də

düşünmürdü. Azərbaycanın bu dahi dövlət xadiminin 1993-cü il, iyunun 18-də ABŞ-ın mötəbər "Çikaqo tribun" qəzetində dərc olunmuş müsahibəsindən bir parçanı oxucuların diqqətinə çatdırırıq. Heydər Əliyev həmin müsahibəsində neft müqavilələri üzrə danışıqlar barədə belə deyirdi: **"Başa düşürəm ki, Azərbaycana cəlb olunmuş neft şirkətlərinin öz iqtisadi maraqları var. Bu isə tamamilə təbii məsələdir. Ancaq eyni zamanda biz də öz ölkəmizin maraqlarını neft şirkətlərinin mənafeələrindən yüksək tutmalıyıq"**. Bu, artıq prinsipial mövqe idi.

Prezident Heydər Əliyev bu fikirlərini 1994-cü ilin əvvəllərindən başlayaraq qətiyyətlə gerçəkləşdirməyə başladı. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev həmin günlərdə Azərbaycanın mövqeyinin birmənalı şəkildə aydın olmasına, bununla əlaqədar olaraq bir çoxlarının rəsmi Bakının mövqeyi ilə razılaşmaq istəməməsinə toxunaraq deyirdi: **"Hərdən işlər düyünə düşürdü. Danışıqların 1994-cü ilin yazındakı və yayındakı - İstanbul və Hyüstondakı son mərhələləri xüsusilə çətin keçdi. Danışıqların gedişi zamanı böhran anları da olurdu və Azərbaycan tərəfi danışıqları dayandırmağa yaxın idi. Çünki biz bəzi şərtləri ölkənin milli maraqları üçün qəbul edilməz hesab edərək onlarla razılaşa bilmirdik. Biz xarici şirkətlərə deyirdik: siz ayrı-ayrı şirkətlərin maraqlarını müdafiə edirsiniz, biz isə ölkənin və Azərbaycan xalqının maraqlarını müdafiə edirik. Əgər siz səhvə yol versəniz, bu, sizin şirkətin yalnız bir layihəsində öz əksini tapacaq, əgər biz səhv etsək, bu səhv bütün Azərbaycan xalqının mənafeyinə xələl gətirəcəkdir. Başqa sözlə, biz heç cür heç bir səhvə yol vermə bilmərik"**.

Və Azərbaycan rəhbərliyi heç bir səhvə yol verməyərək ölkə üçün ən vacib və ən düzgün olan variantda neft müqavilələrinin imzalanmasına nail oldu. Qeyd edək ki, o zaman danışıqlarda Azərbaycan tərəfini ARDNŞ-in prezidenti Natiq Əliyev, şirkətin vitse-prezidentləri Xoşbəxt Yusifzadə və Valeh Əsgərov, şirkətin digər mütəxəssisləri, bir də əlbəttə ki, ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev təmsil edirdilər. Bu heyət o dövrdə bütün sınaqlardan şərəflə çıxdı və öz gərgin fəaliyyəti, milli mövqelərdən geri çəkilməməsi, qətiyyəti hesabına Azərbaycanın XX əsr tarixinə şərəfli bir səhifə yazdı. Heyətin üzvlərinin dəyanəti nəticəsində ona nail olundu ki, Azərbaycanın maraqlarına tam cavab verən, ölkənin sıçrayışlı sosial-iqtisadi inkişafını təmin edə biləcək neft müqaviləsi şərtləri razılaşdırıldı və bu müqavilələr imzalanmaq üçün hazırlandı. Nəhayət, 1994-cü il, sentyabrın 20-də böyük bir tarixi hadisə baş verdi. Həmin gün Bakıda "Gülüstən" sarayında Azərbaycanla ABŞ-ın "Amoko", "Yunokal", "Pennzoyl" və "MakDermot", Böyük Britaniyanın "Britiş Petroleum" və "Remko", Norveçin "Statoyl", Rusiyanın "LUKoyl", Türkiyənin "Türk petrolları", Səudiyyə Ərəbistanının "Delta" şirkətlərinin yaratdığı konsorsium arasında tarixə "Əsrin müqaviləsi" kimi daxil olan neft müqaviləsi imzalandı. Sonradan bu müqaviləyə Yaponiyanın "İtoçu", habelə ABŞ-ın "Eksson" və "Amerada Hess" neft nəhəngləri də qo-

şuldu. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisində 1994-cü il dekabrın 12-də ratifikasiya olunduqdan dərhal sonra neft-qaz əməliyyatlarının həyata keçirilməsi prosesinin cari, gündəlik idarə edilməsini və əlaqələndirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) yaradıldı.

"Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın təkcə XX əsr tarixində deyil, ümumiyyətlə, bütün dövrlər üçün müstəsna dərəcədə böyük əhəmiyyətə malik bir hadisə oldu. Bu müqavilə təkcə bir yüz ilin, bir əsrin deyil, əsrlərin müqaviləsi və Azərbaycanın milli intibahını təmin edəcək proseslərin startı deməkdir. Bu müqavilələr Azərbaycan Prezidenti tərəfindən imzalanmış müvafiq fərmanla Azərbaycan Respublikasının qanunu kimi qüvvəyə minib. Buna görə də neft kontraktlarına indi artıq dövlətçilik məsələsi kimi yanaşmaq lazımdır.

Burada məsələnin başqa tərəfi də var. Söhbət neft müqavilələrinin Azərbaycandan ötrü təkcə sırf ölkədaxili və sosial-iqtisadi xarakterli məsələ olmamasından gedir. "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycandan ötrü həm də böyük geopolitika məsələsidir, Qərblə sıx inteqrasiya, ölkəyə sərmayə cəlb edilməsi məsələsidir. Bu müqavilələr Azərbaycanın regiondakı çəkisini nəzərəcarpacaq dərəcədə artırdı.

Azərbaycan məhz öz uğurlu neft strategiyası ilə, imzaladığı neft müqavilələri ilə yeni geopolitik güc mərkəzinə çevrilməkdədir. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyevin təbirincə desək, **"yaxın gələcəkdə Xəzər regionu dünyanın ikinci böyük neft-qaz bazarına və müəyyən mənada OPEK-ə daxil olan ölkələrin alternativinə çevriləcəkdir"**. Azərbaycan bu prosesin müəllifi və istiqamətvericisidir. Azərbaycanı belə bir mövqeyə çıxaran həmin uğurlu neft konsepsiyasının ideya müəllifi Prezident Heydər Əliyevdir. Heydər Əliyev bütün postsovet məkanında analoqu olmayan nəhəng bir layihəni işləyib hazırladı və özünün əvəzsiz strateq olduğunu göstərdi. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından ötüb keçən hər il, hər ay Heydər Əliyevin bu strategiyasının nə qədər düzgün, nə qədər gərgin olduğunu təsdiqləyir. Bu müqavilələr Azərbaycan dövlətinin iqtisadi əsaslarının təhlükəsizliyinə, habelə milli tərəqqiyə ən böyük təminat deməkdir. Bu müqavilələr ölkənin bütün iqtisadi resurslarının xalqın və dövlətin maraqlarına uyğun gələn şəkildə hərəkətə gətirilməsi deməkdir. Bu müqavilələr Azərbaycanın XXI əsrdəki rifahının təmin edilməsi deməkdir. Və bütün bu layihələrin memarı Prezident Heydər Əliyevdir. ARDNŞ və onun rəhbərliyində çox mühüm bir post tutan İlham Əliyev isə bu strategiyanın son nəticədə uğur qazanmasında böyük, hətta müstəsna dərəcədə böyük rol oynayıb.

"Əsrin müqaviləsi" Azərbaycana nə vəd edir

Prezident Heydər Əliyevin neft strategiyasının böyük geopolitik və sosial-iqtisadi anlamı

Başlığa çıxardığımız sual təsadüfi deyil. Bu məsələ 7-8 il öncə bütün sadə vətəndaşları düşündürürdü. Bir neçə il bundan əvvələ qədər belə sualların səslənməsi bəlkə də adi görünə bilirdi. Amma indi vəziyyət tamam dəyişib. İndi bu məsələ ilə bağlı hamınızın geniş məlumatı var. Azərbaycan uğurlu neft strategiyasının həyata keçirilməsi istiqamətindəki nailiyyətləri ilə artıq bütün dünyanın diqqət mərkəzindədir. "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından üzü bəri Azərbaycanın simasında, bu ölkənin iqtisadi durumunda, onun vətəndaşlarının sosial-maddi rifah halında müsbətə doğru baş verən köklü dəyişikliklər sözügedən neft müqavilələrinin nə demək olduğunu əyani şəkildə göstərir. Prezident Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı və böyük qətiyyətlə həyata keçirdiyi neft strategiyasının konkret nəticələri barədə danışmaq kimisə təəcübləndirəcəyimizi düşünmürük. Ən azı ona görə ki, hər bir orta statistik azərbaycanlı bunun real bəhrələrini artıq öz ailə büdcəsinin, bir az sadə desək, öz cibinin, güzəran və dolanışığının müsbət işarəli dəyişilmələrindən əyani görür. 1994-cü il, sentyabrın 20-də bağlanmış neft müqavilələri Azərbaycana indiyədək yüz milyonlarla dollar xalis gəlir, on minlərlə yeni iş yeri, Qərb texnologiyaları və sərmayələri, beynəlxalq aləmdə müsbət imic və s.-lə yanaşı daha bir başlıca şey - gələcəyə böyük ümid verib. Bu isə ən vacib şərtidir.

Rusiyanın nüfuzlu "İzvestiya" qəzetinin 25 aprel, 2002-ci il tarixli sayında dərc olunmuş "Xəzər nefti - 21 müqavilə - 50 milyard dollar" başlıqlı yazıda oxuyuruq: "Bugünkü Azərbaycanın ümidləri neftlə bağlıdır. Bu da sadəcə olaraq reallıqdır. Dövlətin bütün söyləri Xəzərin təbii ehtiyatlarının işlənilməsinə yönəldilmişdir. Elə bu da reallıqdır və həyatı zərurətdir. İqtisadiyyatın postsovet transformasiyası şəraitində digər sənaye sahələrini dirçəltmək üçün hələlik ölkənin bundan daha real və daha etibarlı vasitəsi yoxdur..."

İqtisadiyyatın bu aparıcı konstruksiyasının xarici şirkətlərin iştirakı olmadan dirçəldilməsi də ağlasığmazdır. Radikal millətçilərin və onlarla bağlı olan və olmayan "birsaatlıq xəlifələrin" rəhbərliyi altında baş vermiş ümumi dağıntı ölkənin tezliklə dirçəldilməsinə olan ümidləri heçə endirirdi. Yenidən hakimiyyətə qayıtmış Heydər Əliyevin qayda-qanunun bərpa edilməsi sahəsindəki uğurlu və səmərəli fəaliyyəti sərmayələrin cəlb edilməsində həlledici və əsas amil oldu".

Bütün xarici müşahidəçilər, o cümlədən rusiyalı ekspertlər və rus mətbuatı Azərbaycanın neft strategiyasının mahiyyətini şərh edərkən həmişə belə bir məqama diqqət yetirir ki, Azərbaycanın belə nəhəng geopolitik və sosial-iqtisadi uğurlarının əsasında əvvəla, Heydər Əliyevin siyasi məharəti, fitri istedadı, fenomenal zəkası və uzaqgörənliyi, habelə sarsılmaz iradəsi, ikincisi isə onun düzgün kadr siyasəti dayanır. "İzvestiya" qəzetinin şərhçiləri yuxarıda adını çəkdiyimiz məqalədə bu məsələlərə toxunaraq aşağıdakıları qeyd edir: "Hələ 1990-cı illərin ortalarında çox az adam inanırdı ki, daxili çəkişmələr nəticəsində talan edilmiş və zəifləmiş, kasıb büdcəyə malik olan, kadrları çaş-baş salınmış Azərbaycan dünyanın neft nəhəngləri ilə müstəqil və düzgün münasibətlər qura biləcəkdir.

Amma Azərbaycanın rəhbəri ilk növbədə səriştəlilik, peşəkarlıq, bilik, strateji məqsədləri irəlicədən görmək və nəzərə almaq bacarığı nümayiş etdirdi. O, gənc və savadlı, vətənpərvər insanlardan ibarət yeni komanda yaratdı. Təkcə bir faktı deyək: o, öz doğma oğlunu belə işindən, uğurlu biznesindən ayıraraq dövlət qulluğuna cəlb etdi.

Bəs nəticəsi nə oldu? Azərbaycanın neft sənayesinin dirçəldiyini və sabit inkişafını hamı etiraf edir. Vaxtilə öz neftçi kadrlarını və yaxşı mütəxəssislərini Sibirin yeni neft yataqlarına göndərən bu keçmiş sovet respublikası iki onillik ərzində durğunluq vəziyyətində olan əfsanəvi irsini dirçəldə bilmişdir. Neft sənayesinin əslində yenidən yaradıldığı bir şəraitdə Azərbaycanın neft hasilatının sabit artımı ilə fəxr etməyə tam haqqı vardır".

Bu fikirləri iqtibas kimi gətirməyi ona görə vacib saydıq ki, həmin fikirlər bizim özümüzün yox, məhz xarici ekspertlərin Azərbaycanın neft strategiyasının böyük gələcəyə malik olmasını etiraf etməsi deməkdir. Bunun isə mühüm əhəmiyyəti var. Nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, əvvəllər xaricdə Azərbaycan nefti ilə bağlı böyük şübhələr vardı və şəkkaklar "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasının qarşısını almağa hesablanmış fikirləri ciddi-cəhdlə yaymağa çalışırdı. Lakin məlum olduğu kimi, bu cəhdlər heç bir nəticə vermədi. Belə olduqda isə xarici bədxahlarımız daxili irtica ilə birləşərək Azərbaycanda dövlət çevrilişinə bilavasitə təşəbbüs göstərdi. 1994-cü ilin oktyabrında - "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından cəmi iki həftə sonra dövlət çevrilişinə cəhd baş verdi. Surət Hüseynov qiyam qaldırdı. Qiyam öncəsi isə Afiyeddin Cəlilov və Şəmsi Rəhimov qətlə yetirildilər. Amma bu terror aktları ilə Heydər Əliyev hakimiyyətinin iradəsini sındıracaqlarını düşünən sui-qəsdçilər yanlışmışdı. Öz liderinin böyük missiyasının nədən ibarət olduğunu gözəl anlayan xalq bu böyük insanın ətrafında sıx birləşdi. Surət Hüseynovun sui-qəsdçi təşəbbüsləri iflasa uğradı. Amma Azərbaycan iki dəyərli insanı - parlament sədrinin müavini Afiyeddin Cəlilovu və Prezident yanında Xüsusi İdarənin rəisi Şəmsi Rəhimovu itirdi. Onlar "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasına qısqançlıqla yanaşan, getdikcə azğınlaşan anti-Azərbaycan qüvvələrin, terrorçuların qurbanı oldu. 1995-ci ilin martın-

da bu dəfə Rövşən və Mahir Cavadov qardaşları və onların nəzarətində olan "OMON" dövlət çevrilişinə cəhd etdi. "Xalq-Heydər, Heydər-Xalq" formulu bu dəfə də tam gücü ilə işə düşdü və bunun da qarşısı alındı. Daha sonra Prezident Heydər Əliyevin özünə sui-qəsd təşkil olundu. Dövlət başçısını fiziki cəhətdən məhv etmək kimi çirkin niyyətlərə düşən terrorçular və təxribatçılar onun keçəcəyi körpünün altına partlayıcı maddə qoydular. Lakin bu teraktın qarşısı alındı.

Amma Azərbaycanın böyük tərəqqi yoluna çıxması ilə barışmayan mürtecə qüvvələr öz məkrli niyyətlərindən hələ də daşınmamışdı. Xarici səfərdən qayıdan dövlət başçımızın təyyarəsini "Strela" raketi ilə vurmağa cəhd göstərdilər. Yalnız küləyin istiqamətinin dəyişməsi bu məkrli planın qarşısını aldı. **"Həmin gün Prezidenti Allah-təala xilas etdi. Allah-təala uzun illər ərzində Heydər Əliyevi hifz etmiş və ölkə üçün ən çətin anda Azərbaycana göndərmişdir. Allah-təala onu indi də qoruyur və Azərbaycan xalqının rifahı üçün hələ uzun-uzun illər qoruyacaqdır. Qoy terrorçular, təxribatçılar, xarici və daxili düşmənlər, bütün şər qüvvələr bilsinlər ki, Allah-təalanın hökmü qarşısında onlar gücsüzdürlər"**. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyevin həmin təxribatlara, "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından sonra Azərbaycana qarşı açıq hücumla keçən terrorçulara münasibəti öz əksini onun bu fikirlərində tapır.

Göründüyü kimi, neft strategiyası belə ağır vəziyyətdə həyata keçirilməyə başlanmışdı. İlham Əliyev bu çətinliklərin çoxunun xarici amillərlə bağlı olduğunu bildirərək qeyd edir ki, bu problemlərin kökündə Azərbaycanın gələcəyinə, onun tərəqqisinə müqavimət amili dururdu. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev "Əsrin müqaviləsi"nin 5-ci ildönümü ilə bağlı 1999-cu ildə düzenlənmiş mərasimdəki məruzəsində deyirdi: **"Çətinliklər təkcə müqavilənin şərtlərinin razılaşdırılması ilə bağlı deyildi, həm də müəyyən xarici amillərlə bağlı idi. Məsələn, həmin dövrdə neftin dünya bazarına daşınması üçün Azərbaycanda boru kəməri sistemi yox idi... Müəyyən xarici qüvvələr də müqavilənin bağlanmasına mane olmağa cəhd edirdilər. Bu məqsədlə belə bir tezis irəli sürüldü ki, Xəzər dənizi bütün Xəzəryanı ölkələr üçün ümumidir və onu milli sektorlara bölmək olmaz... Belə bəyanatların siyasi mahiyyəti aydın idi. Xarici qüvvələrin əsas məqsədi "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasına yol verməmək idi... Əsas məqsəd Azərbaycanın xarici neft şirkətləri ilə əməkdaşlığına yol verməmək, Azərbaycanı aciz və asılı vəziyyətdə saxlamaq idi... Biz hadisələrin bu məcrada inkişafına yol verə bilməzdik. Biz dərk edirdik ki, Azərbaycanın real müstəqilliyi yalnız iqtisadi inkişaf, xarici sərmayələrin cəlb edilməsi, ölkənin iqtisadi böhrandan çıxması şəraitində təmin oluna bilər. Ona görə də biz belə bəyanatlara və hədələrə onda da, indi də əhəmiyyət vermirdik. Biz artıq 19 neft müqaviləsi imzalamışıq və strateji yolumuzun bu istiqamətdə davam etdirilməsində bizə heç kim mane ola bilməz"**.

Bütün bunlardan sonra ortaya təbii sual çıxır ki, "Əsrin müqaviləsi" ilə başlanan uğurlu neft strategiyası Azərbaycana nə vəd edirdi ki, ölkəmizin düşmənləri bundan belə vahiməyə düşmüşdü? Bu strategiya Azərbaycanı hara aparırdı? Onun mahiyyəti, son məqsədi nə idi?

Bu suallara cavab verməzdən, neft müqavilələrinin mahiyyətini, bu strategiyanın perspektivliliyini göstərən konkret rəqəmləri sadalamazdan əvvəl Prezident Heydər Əliyevin "Əsrin müqaviləsi"nin tarixi əhəmiyyəti barədəki bir fikrinə nəzər salmağı vacib bilirik. "Əsrin müqaviləsi"ni müstəqil Azərbaycanın yeni neft strategiyasının və doktrinasının başlanğıcı kimi dəyərləndirən Prezident Heydər Əliyev 2001-ci ilin oktyabrında Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin 10-cu ildönümü ilə bağlı geniş məruzəsində deyirdi: "Bəli, 1994-cü ilin sentyabrında "Əsrin müqaviləsi" Azərbaycanın düşmənlərinin köksünə bir süngü kimi sancıldı. Ona görə buna dözə bilmədilər. Azərbaycanda baş verən və dövlətçiliyin əleyhinə olan hadisələrin bir çoxu məhz bundan sonra başladı. Çünki daxilə olan adamlar da və xaricə olanlar da bildirdilər ki, əgər Azərbaycan artıq bu cür addım atıbsa, deməli, Azərbaycan bundan sonra daha da uğurlu addımlar atacaqdır. Azərbaycan iqtisadi cəhətdən inkişaf edəcək, Azərbaycan qüdrətlənəcək, Azərbaycan möhkəmlənəcəkdir".

"Əsrin müqaviləsi" Azərbaycana hərtərəfli tərəqqi vəd edirdi, Azərbaycanın milyarder ölkə olmasına təminat verirdi. Elə bunlar da düşmənlərimizin rahatlığını əlindən almışdı.

Amma xoşbəxtlikdən Azərbaycanın neftdən də qiymətli sərvəti - dahi lideri vardı. Həmin o lider ki, bütün həyatını Azərbaycanın yaşaması, güclənməsi, tərəqqisi işinə sərf etmişdi. O, Azərbaycanı yenə də xilas etdi. Və bu dəfə həmişəlik.

Prezident Heydər Əliyev Azərbaycanı milli intibah yoluna çıxardı, Azərbaycanın böyük intibahını başladı. Azərbaycanı görünməmiş dərəcədə böyük və hərtərəfli milli tərəqqi yoluna çıxaran bir strategiyanın ideya müəllifi yalnız Heydər Əliyev ola bilərdi. Heydər Əliyevin Azərbaycanı 1994-cü il, sentyabrın 20-də təkcə "Əsrin müqaviləsi"nə yox, qüdrətli Azərbaycanın qurulmasına, XXI əsrin möhtəşəm Azərbaycanına imza atmışdı. Bu mənada həmin saziş təkcə XX əsrin müqaviləsi deyildi, həm də XXI əsrin müqaviləsi idi, yeni əsrin yox, əsrlərin müqaviləsi idi. Prezident Heydər Əliyev bu müqaviləni yeni neft strategiyasının və doktrinasının başlanğıcı adlandıranda onun Azərbaycana vəd etdiyi böyük tərəqqini nəzərdə tuturdu.

Şübhəsiz ki, Azərbaycanın böyük tərəqqisi hələ irəlidedir. Biz hələ yenicə başlayırıq. Prezident Heydər Əliyevin neft strategiyası son nəticədə Azərbaycanın sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni, nəhayət, hərbi cəhətdən inkişafına və qüdrətlənməsinə nail olmaq məqsədlərinə tabe etdirildiyindən "bu müqavilələr bizə nə verəcək" deyə soruşanlara konkret rəqəmlərin dili ilə cavab vermək lazım gəlir. Təfərrüatlara varmadan təkcə belə bir rəqəmi nəzərə çatdırmaq: son iqtisadi hesablamalara görə,

Azərbaycanın 30 illik dövrü əhatə edən neft müqavilələrindən əldə edəcəyi xüsusi gəlir üst-üstə 210-215 milyard dollar həcmində olacaqdır! Bu rəqəmin nə demək olduğunu izah etməyə yəqin ki, ehtiyac duyulmur. Təkcə onu deyək ki, Azərbaycanın dövlət büdcəsinin həcmi 1 milyard dollara yaxındır.

Neft strategiyasının geopolitik və sosial-iqtisadi mahiyyətini daha yaxşı qavramaq üçün burada ilk öncə belə bir məqama diqqət yetirmək lazımdır ki, Azərbaycanın neft strategiyasının iki əsas istiqaməti var. Onlardan birincisi siyasi strategiyadır. Siyasi strategiya o deməkdir ki, Azərbaycan öz neft konsepsiyasının siyasi əhəmiyyətinə onun iqtisadi dəyərindən heç də az önəm vermir. Çünki neft strategiyası Azərbaycanın müasir multipolyar dünya düzenindəki siyasi-diplomatik və beynəlxalq çəkisinin, qlobal siyasi proseslərdəki iştirak payının artırılması vəzifəsini yerinə yetirməlidir.

İkinci mühüm istiqamət iqtisadi strategiyadır. Aşkar və təkzibolunmaz reallıqdır: istənilən ölkənin siyasi gücü, siyasi nüfuzu onun iqtisadi gücündən həlledici dərəcədə asılıdır. Zənnimizcə, burada neft strategiyasının mahiyyətindən irəli gələn pozitiv xarakterli daha neçə-neçə yardımçı amildən də danışmağa ehtiyac var. Belə ki, hazırda uğurla həyata keçirilən neft strategiyası ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi, ətraf mühitin qorunması, sosial siyasət, humanitar aksiyalar, məsənətlilik fəaliyyəti, elmin və təhsilin inkişafı, qeyri-hökumət təşkilatlarının inkişaf etdirilməsi və s. və i.ə. bu kimi problemlərin həllinə geniş imkanlar açır. Neft strategiyası həmçinin ölkələrarası mədəni-humanitar əlaqələrin gücləndirilməsinə təkan verən əhatəli bir siyasi fəlsəfədir. Azərbaycanın neft strategiyası Qərblə Şərqlin geniş mənada yaradıcı və konstruktiv dialoqu, sivilizasiyalararası ünsiyyət və anlaşmanın ən optimal üsuludur. Azərbaycanın bundan xeyli udacağı şübhə doğurmur.

"Əsrin müqaviləsi" ilə başlanan neft strategiyası Xəzərin Azərbaycan sektorunda 14 ölkənin 30 iri neft şirkətinin iştirakı ilə 21 iri neft-qaz müqaviləsinin imzalanması ilə müəyyən olunan nəhəng geopolitik və iqtisadi hadisə kimi qavranılmalıdır. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyevin mülahizələrinə görə, təkcə həmin 14 ölkənin siyahısına nəzər salmaq kifayətdir ki, Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunun necə yüksək olması aydınlaşsın. Bu siyahıda ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya, Norveç, Almaniya, Rusiya, Yaponiya, Türkiyə, Səudiyyə Ərəbistanı, Belçika, İran, İspaniya və Kanadanın, yeni üç qitənin təmsilçiləri, özü də dünyanın ən nüfuzlu dövlətləri özünə yer alır. İlham Əliyev bu cür mötəbər və sanballı bir tərkibin alınmasını böyük nailiyyət sayaraq belə deyir: **"Fikrimcə, bu gün artıq heç kimə sirr deyil ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin neft strategiyasının uğurları ilk növbədə Azərbaycanın bütün neft şirkətləri üçün açıq olması ilə bağlıdır. Həqiqətən də biz müvafiq şərtlər çərçivəsində hər bir neft şirkəti ilə əməkdaşlıq etməyə hazırıq. Neft siyasətimizin hər cür ayır-seçkilikdən uzaq olması bütün sərmayəçilərə məlumdur"**.

Prezident Heydər Əliyevin **“hər bir iqtisadi müqavilə eyni zamanda siyasi nəticələr verir”** sözlərindən çıxış edərək deyək ki, neft müqavilələrinin iqtisadi tərəfi qalan digər cəhətləri bilavasitə şərtləndirir. Odur ki, müqavilələrin ilk öncə iqtisadi tərəfləri məsələsinə toxunmaq lazımdır. Beləliklə, biz neft strategiyasından nə gözləyirik, bu strategiyanın həyata keçirilməsindən konkret olaraq nə qədər mənfəət əldə edəcəyik? Bu sual bu gün hər bir azərbaycanlıni düşündürür. Açıq demək lazımdır ki, neft strategiyasının yenicə formalaşdığı dövrlərdə Azərbaycanda həvəskar siyasətçilər tərəfindən ictimai rəyin dövryyəsinə buraxılmış yanlış fikirlər ölkədə bir neft eyforiyası yaratmışdı. Hamı tezliklə möcüzənin baş verəcəyinə inanır, Azərbaycanın tezliklə “ikinci Küveytə” çevriləcəyini, Bakının küçələrininsə tez bir zamanda “2-3 santimetrlik qızıl təbəqəsi ilə örtüləcəyini” gözləyirdi. Reallıq isə başqa məsələləri diqtə edirdi. Reallıq bu idi ki, bu strategiyani işləyib hazırlamaq elə də asan məsələ deyildi. Bu zaman bütün detalları, bölgədəki amansız nüfuz savaşının təfərrüatlarını, açıq-gizli müqavimətləri düzgün hesablamaq, bunlardan real nəticə çıxarmaq, ən optimal variantı hazırlamaq lazım gəlirdi.

Bütün bunlar yalnız Heydər Əliyevin dövründə mümkün oldu. Nəticədə neft eyforiyasını neft reallıqları əvəz etdi. İlham Əliyev bu məsələyə toxunaraq həmin psixoloji məqamın ümumi işə mənfi yəndən təsir göstərdiyini, bununla belə hazırda belə bir problemin olmadığını deyir: **“Ümidlər həqiqətdən də çox böyük idi. İndi insanlar vəziyyətə daha real baxmağa və anlamağa başlamışlar ki, möcüzə bir gündə, bir-iki ildə baş verə bilməz. Bununla belə neft ölkə büdcəsinin artırılmasına real surətdə kömək edir. Deməli, əmək haqları da, pensiyalar da artır. Büdcəmiz 500 milyon dollardan artaraq, demək olar 1 milyard dollara çatmışdır. Ölkənin valyuta ehtiyatları 1 milyard dollardan artıqdır. Unutmaq olmaz ki, 1993-cü ildə Azərbaycanın xəzinəsində yer vurub yengələr oynayırdı, pul deyilən şey yox idi”**.

Qeyd edək ki, ölkəmizin valyuta ehtiyatlarının strukturunda neftin payı da yetərinə yüksək göstərici ilə ifadə olunur. Bu rəqəm indi 500 milyon dollardan artıq bir göstərici deməkdir. Neftdən gələn gəlirlər artır ki, bunun da nəticəsində ölkənin 5 və 10 il müddətinə hərtərəfli iqtisadi inkişafını nəzərdə tutan fəaliyyət proqramı tərtib olunub.

Bu nəticələr havadan götürülməyib. Onlar neft strategiyasının uğurlu olmasının bilavasitə təsdiqidir. Azərbaycanın neft strategiyası çərçivəsində görülmə işlərdən nə qədər xalis mənfəət əldə edəcəyini söyləmək əvvəllər müəyyən dərəcədə asan deyildisə, indi ortada artıq konkret rəqəmlər var. İlk hesablamalar və qiymətləndirmə quyularından alınan nəticələr göstərirdi ki, təkcə “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yataqlarının neft ehtiyatları 511 milyon ton səviyyəsindədir. Amma müfəssəl araşdırmalar və qazma işləri nəticəsində müəyyən olundu ki, bu üç yataqdakı neft ehtiyatları daha çoxdur. Hazırda həmin yataqların real

ehtiyatları 640 milyon ton həcmində dəyərləndirilir. Bu üç yatağın səmt qazı ehtiyatları 100 milyard kubmetr, sərbəst təbii qaz ehtiyatları isə 100-150 milyard kubmetr təşkil edir. Bu üç yatağın işlənməsinə 10 milyard dollar məbləğində sərmayə qoyulması qərara alınmışdı ki, bu iş hazırda davam etdirilir. Müqaviləyə görə, 30 il ərzində “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsindən 600-630 milyon tondan artıq neft və Azərbaycana təmənnasız çatacaq 250-300 milyard (bəzi hesablamalara görə isə 500 milyard) kubmetr təbii qaz hasil olunacaq. Müqavilələrə görə, 30 il ərzində hasilatı proqnozlaşdırılan 630 milyon ton neftin 80 faizi Azərbaycana çatacaq. Qalan iştirakçı tərəflərə isə 20 faiz pay düşür. Bir daha qeyd edək ki, söhbət üç yataqdan - “Azəri”, “Çıraq” və “Günəşli” yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsindən hasil ediləcək neftdən gedir. Bu yataqlara daha 26 perspektiv yataqları əlavə etsək, onda neft strategiyasının nə qədər nəhəng iqtisadi və geopolitik bir hadisə olması aydınlaşar. Hələ onu demirik ki, daha neçə-neçə perspektiv struktur öyrənilməkdədir və onlar da yaxın gələcəkdə müqavilə predmeti ola bilər.

ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev neft müqavilələri üzrə Azərbaycana gətiriləcək sərmayələrin ehtimal olunan məbləğinin azı 50 milyard dollara bərabər olacağını söyləyir. Lakin bununla belə bu da son hədd deyil. Bu məbləğin 60 milyard dollara çatması təxmin edilir. “21 müqavilədə nəzərdə tutulan yataqlarda kəşfiyyat işləri uğurla nəticələnersə, sərmayələrin daha da artırılması prosesini çox gözləmək lazım gəlməyəcəkdir. Odur ki, 50 milyardlıq təxmini məbləğ vəziyyətdən asılı olaraq təshih ediləcəkdir” deyər İlham Əliyev vurğulayıb.

Vəziyyət isə Azərbaycanın xeyrinə sürətlə dəyişməkdədir. Məsələ burasındadır ki, Azərbaycan neft hasilatı və emalı sənayesi sahəsində bütün parametrlər üzrə fenomenal ölkədir. İlham Əliyev ölkəmizin daha bir üstünlüyünü belə izah edir: **“Dünyada yataqların aşkara çıxarılmasının səmərəliliyinə dair statistikaya nəzər salsaq, belə bir mənzərə görürük: potensial yeraltı strukturların cəmi 30 faizi məhsuldar olur, qalan 70 faiz isə necə deyirlər, boşa çıxır. Bizdə bu statistika daha nikbin təsir bağışlayır: yeraltı strukturların məhsuldarlığı 50-nin 50-yə nisbətindədir”**.

Neft strategiyasının böyük iqtisadi gələcəyə malik olduğunu göstərən daha bir məqamı nəzərdən keçirək. Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin (ABƏŞ) investorları yataqların işlənməsinə indiyədək 5 milyard dollar məbləğində sərmayə qoyub və bu rəqəm getdikcə artmaqdadır. Hesablamalar da təsdiqləyir ki, “Əsrin müqaviləsi” ABƏŞ səhmdarları üçün cəlbedici bir investisiya imkanları deməkdir. Bu, hər barrel neft üçün 2 dollardan az xərclə başa gəlməklə 1,5 milyard barrel neftin hasilatını nəzərdə tutan və səmərəlilik göstəricisi baxımından bütün dünyada ən yüksək qrupa aid olan bir konsepsiyadır. Müqavilədə nəzərdə tutulan yataqlarda üst-üstə 4 milyard ton neftin olduğu təxmin edilir və işlənmə prosesi gücləndikcə bu rəqəmin reallığı daha böyük

inamla təsdiqlənir. Bu səbəbdən də dünyanın aparıcı dövlətlərinin Azərbaycanla tərəfdaşlıq etməyə meyli gündən-günə güclənir.

“Əsrin müqaviləsi”ndən sonra Azərbaycan hökumətinin bir sıra digər xarici neft-qaz nəhəngləri ilə dəniz və quru neft yataqlarının istismarı üzrə yeni-yeni müqavilələr imzalaması Prezident Heydər Əliyevin yürütdüyü neft strategiyasının realist olmasına və perspektivliliyinə əyani sübutdur. “Əsrin müqaviləsi”nə əsasən nəzərdə tutulan yataqların karbohidrogen ehtiyatlarının kəşfiyyatı, hasil edilməsi və ixracı məsələlərinin həllinə 8 milyard dollar vəsait sərf edilməlidir. Bundan əlavə, daha 8-10 milyard dollar məbləğində əməliyyat (istismar) xərcləri olacaqdır. Tərəflərin əldə etdiyi razılaşmaya görə, müqavilədə nəzərdə tutulmuş işlərdə iştirak edən ümumi işçilərin 80 faizi Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarından ibarət olmalıdır. Göründüyü kimi, Prezident Heydər Əliyevin neft strategiyası Azərbaycanı böyük bir milli tərəqqi yoluna çıxarıb. Burada ən başlıca cəhət sosial-iqtisadi inkişaf sahəsindəki nailiyyətlərdir.

Prezident Heydər Əliyev “Əsrin müqaviləsi” kimi nəhəng bir enerji layihəsini qısa müddət ərzində gerçəkləşdirməklə dünyada analoqu olmayan bir addım atdı. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanın dünya neft sənayesi tarixində özünəməxsus rekord əldə etməsini vurğulayaraq deyirdi: “Cəmi 3 il ərzində biz xarici tərəfdaşlarımızla birlikdə neftin kommersiya hasilatına başlamaq və onun dünya bazarlarına ixracını təmin etmək öhdəliyini götürmüşdük. Bizə deyirdilər ki, dünya təcrübəsində belə şey olmamışdır və biz bilirdik ki, dünya neft sənayesi təcrübəsi bu cür sürət görməmişdir”.

Lakin ARDNŞ belə bir sürətin nə demək olduğunu bütün dünyaya əyani şəkildə göstərdi. 1995-ci ilin yanvarından 1997-ci ilin noyabr ayınadək görülməyən gərgin işlərin nəticəsi olaraq Bakı-Novorossiysk neft kəməri yenidən qurulub 1997-ci ilin oktyabrında istismara verildi. Həmin il noyabrın 12-də isə Prezident Heydər Əliyevin və Qərbin neft şirkətləri rəhbərlərinin iştirakı ilə “Çıraq-1” platformasında ilk neft quyusunun istismara verilməsinin təntənəli mərasimi keçirildi. Bu tarixi an Azərbaycanın dünyanın neft kralı adını alması anı idi. Azərbaycan həmin gün öz neft strategiyası ilə, öz dahi lideri ilə, öz neft mütəxəssisləri ilə, ARDNŞ-ə rəhbərlik edən ideal strateqlər və idarəçilərlə bütün Qərb dünyasını mat qoydu.

Ölkə rəhbərliyi bütün neft siyasətinin şəffaflığını ideal şəkildə təmin etdiyindən bu gün hər bir Azərbaycan vətəndaşı bu strategiyanın Azərbaycana nələri verməsi barədə kifayət qədər məlumatlıdır. Xatırlatmaq yerinə düşərdi ki, bu məsələdə Prezident Heydər Əliyevin də, ARDNŞ rəhbərliyinin, o cümlədən şirkətin I vitse-prezidenti İlham Əliyevin də müstəsna xidmətləri var. Neft strategiyası çərçivəsində görülməyən işlər barədə ölkə ictimaiyyətinə müntəzəm olaraq müfəssəl məlumatlar verilir. Dövlət başçımızın 2001-ci ilin yazında ABƏŞ rəhbərliyi ilə görüşünü bütün ölkə izlədi. Prezident Heydər Əliyev həmin görüşdə neft

strategiyasının şəffaflığının təmin olunması məsələsinə xüsusi diqqət yetirərək iri neft şirkətlərinə rəqəmlərlə bağlı xüsusilə diqqətli olmağı tövsiyə etmişdi. Hamımız bir daha şahidi olduq Prezident Heydər Əliyev neft sənayesi sahəsi ilə bağlı bütün rəqəmləri, ümumən mövcud siyasətin təfərrüatlarını, situasiyanın mənzərəsini detallarına qədər bilir. Eyni sözləri İlham Əliyev barədə də söyləmək olar.

Azərbaycanın neft strategiyasının ölkənin inkişafı baxımından ən böyük əhəmiyyəti ondadır ki, bu strategiya gəlirin bölüşdürülməsi nöqtəyindən nəzərdən də az qala yüz faizli səmərə ilə Azərbaycanın xeyrinə işləyir. Azərbaycanın bağladığı neft müqavilələrinin iqtisadi modeli müasir dünya praktikasında karbohidrogen ehtiyatlarının hasilatında və realizə edilməsində geniş şəkildə tətbiq olunan “Production share agreement” (PSA) və ya Hasilatın Pay Bölgüsü modelinə əsaslanır. Qısaca “prodakşn şerinq” adlandırılan bu model əsasən onu nəzərdə tutur ki, məhsulun istehsalına və satışına başlandıqdan sonra əldə olunan ilkin gəlirlər layihələrin həyata keçirilməsinə sərf edilmiş kapital və əməliyyat (istismar) xərcləri müqaviləyə uyğun şəkildə ödənilsin və qalan məhsul “mənfəət məhsulu” adlandırılınsın. “Mənfəət məhsulu” isə iştirakçılar arasında müqaviləyə uyğun bölüşdürülür. Azərbaycanın təmsilində bu model daha sərfəli variant deməkdir. Əlbəttə ki, söhbət Azərbaycanın maraqlarından gedir. Məsələ burasındadır ki, “Əsrin müqaviləsi”nin reallaşmasına çəkilən xərclər azaldıqca Azərbaycanın məhsul payı artır. Ekspertlərin yekun qənaətinə görə, təkcə “Əsrin müqaviləsi”nin gerçəkləşəcəyi 30 il ərzində Azərbaycan tərəfinin mənfəət məhsulundakı payının ilkin dövrdə 10 faiz həddində müəyyənləşdirilməsinə baxmayaraq, müqavilə başa çatana qədər həmin rəqəm 90 faizə qədər yüksələcək. Bununla da Azərbaycan bu məhsulun bütövlükdə 50 faizinə sahib olacaqdır. İlk hesablamalara görə, hasil ediləcək neftin yarısı layihənin kapital və əməliyyat xərclərinin ödənilməsinə sərf edilərsə, Azərbaycana çatacaq mənfəət məhsulunun həcmi ən azı 150 milyon ton olacaqdır.

Lakin bu da son hədd deyil. Bununla bağlı bir neçə rəqəmə nəzər salsaq görürük ki, Azərbaycan təkcə “Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində nə qədər böyük bir mənfəətin sahibi olacaqdır. ARDNŞ-in birinci vitse-prezidenti İlham Əliyevin bildirdiyinə görə, Azərbaycan hazırda üst-üstə 15 milyon ton (9 milyon tonu ARDNŞ tərəfindən, qalan 6 milyon isə xarici tərəfdaşlarla birgə) neft hasil edir. Bu rəqəm yaxın gələcəkdə 50 milyon tona çatdırılacaqdır. Təkcə 2005-ci ilin əvvəllərində 20 milyon ton neft hasilatı nəzərdə tutulub. 2007-2008-ci illərdə bunun 40-50 milyon tona çatdırılması planlaşdırılır. Böyük Britaniyanın “Britiş Petroleum” şirkətinin Azərbaycandakı rəhbəri və ABƏŞ-in prezidenti Devid Vudvordun fikrincə, 2010-2020-ci illərdə Xəzərin Azərbaycan sektorunda neft hasilatı sutkada 1,5-2 milyon barrele, yəni ildə 75-100 milyon tona çatacaqdır.

Azərbaycan PSA modelində daha bir mühüm punkt üzrə də uduş mövqeyindədir. PSA modeli əsasında razılaşmaya görə, xarici şirkətlər

ARDNŞ-in payına düşən kapital xərclərini öz öhdəsinə götürüb. Bu da maliyyə imkanları o qədər də geniş olmayan gənc dövlətimiz üçün o dövrə (elə indi də) ideal iqtisadi kompensasiyadır. Digər bir tərəfdən, neft yataqlarının və perspektiv strukturların kəşfi ilə bağlı Azərbaycanın əvvəllər çəkdiyi xərclərin (tarixi xərclərin) xarici neft şirkətləri tərəfindən bonuslar (mükafatlar) formasında ödənilməsi məsələsi də müqavilədə nəzərdə tutulub. Bu bəndə də əməl olunur. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev 1999-cu ildə bu məsələ ilə bağlı belə deyirdi: **“1995-ci ilin noyabrından 1999-cu ilin aprelinə qədər çəkən çox mürəkkəb danışıqlar nəticəsində Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda və quruda perspektivli strukturlar üzrə yeni neft müqavilələri imzalandı... Qısa müddət ərzində bu layihələrə 700 milyon dollardan artıq sərmayə qoyulmuşdur. Artıq Azərbaycan bonus və akr hesabı ödənişləri şəklində 372 milyon dollar əldə etmişdir. Bununla yanaşı, ölkəmiz vergi, icarə haqqı və sosial fondlara ödənişlər şəklində də 30 milyon dollardan artıq vəsait almışdır”**. Bütün deyilənlərə onu da əlavə edək ki, bu layihələrin həyata keçirilməsinə cəlb edilmiş Azərbaycan işçi heyəti vergiləri ödədikdən sonra 12 milyon dollar həcmində maaş almışdır. Azərbaycan müəssisələri və müştərək müəssisələr öz layihələrini həyata keçirən neft əməliyyat şirkətlərinə 179 milyon dollar həcmində müqavilə və təchizat xidmətləri göstərmişlər.

Qeyd edək ki, Azərbaycanda əməliyyat şirkətlərinə xidmət göstərən xarici şirkətlər arasında 130-dan çox Böyük Britaniya şirkəti, 110 ABŞ şirkəti, eləcə də Norveç, Almaniya, Fransa, İtaliya, Yaponiya, Rusiya və digər ölkələrdən olan onlarla başqa şirkət var. Bunların hamısı vergi ödəyicisi, yeni iş yerləri və s. deməkdir. Təkcə neft əməliyyat şirkətlərində 2 mindən çox Azərbaycan vətəndaşı prezident və vitse-prezident, şöbə rəisi, mühəndis, maliyyəçi, mühasib və digər mühüm vəzifələrdə çalışır və onların vergiləri çıxmaqla xalis orta aylıq əmək haqqı 750 dollardan az deyil. İlham Əliyev ölkədəki mövcud işsizlik probleminin neft müqavilələri çərçivəsində mərhələ-mərhələ həll edildiyini də xüsusi vurğulayır: **“İmzaladığımız neft müqavilələrinin hər birində xarici şirkətlərə yerli mütəxəssisləri cəlb etmək barədə şərt qoyan xüsusi bənd var. Özü də bu, mərhələ-mərhələ edilir. İndi neft şirkətlərində işləyənlərin 20-30 faizini bizim mütəxəssislər təşkil edir və gələcəkdə bu rəqəm 90 faizədək artacaqdır”**.

Qeyd edək ki, hazırda Azərbaycanın dövlət büdcəsinin mədaxil hissəsinin 42 faizindən çoxu neft sektorunun payına düşür. Əmək qabiliyyətli əhəlinin təxminən 20 faizi bilavasitə neft sektorunda çalışır. 1994-2002-ci illər ərzində təkcə neft sektorunda 10 mindən artıq yüksək maaşlı iş yeri açılıb. Əgər Qərb kapitalının və şirkətlərinin Bakıya kütləvi axını ilə bağlı nəqliyyat, mehmanxana, ticarət, tikinti, iaşə sahəsində, bir sözlə, sosial infrastrukturda yeniləşmə və canlanmanı da nəzərə alsaq, onda məlum olar ki, məhz neft siyasəti ilə bağlı olaraq açılan yeni iş yerlərinin sayı 30 mindən çoxdur. Özü də belə iş yerləri açılmaqda

davam edir. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev Azərbaycanı gözəlayən iqtisadi sıçrayış barədə belə deyir: **“Yaxın illərdə xalis büdcə gəliri 700 milyon dollara qədər artacaqdır, 2005-ci ildən sonra isə ildə 1 milyard dolları ötəcəkdir. Beləliklə, yalnız “Azəri”, “Çıraq”, “Günəşli” yataqları üzrə 2000-2005-ci illər üçün Azərbaycanın alacağı mənfəət neftinin və təbii səmt qazının ümumi dəyəri 1 milyard 700 milyon dollara yaxın, 2010-cu ilədək isə 11 milyard dollardan artıq olacaqdır”**.

Neft strategiyasının öz konkret nəticələrini real gəlirlərin təmsilində göstərməsinə dair çoxlu rəqəm sadalamaq mümkündür. Təkcə onu deyək ki, Azərbaycan 1999-cu il, sentyabrın 1-dək olan müddət ərzində bonuslar, vergilər və digər ödənişlər şəklində 855 milyon dollar və ya 3,4 trilyon manat vəsait alıb. Müqayisə üçün deyək ki, ölkənin illik büdcəsi 3,9 trilyon manat təşkil edir. Hələ onu demirik ki, 1 trilyon kubmetr həcmində təbii qaz ehtiyatlarına malik olan “Şahdəniz” qaz yatağının işlənməsi də Azərbaycana 2004-2005-ci illərdən etibarən yüz milyonlarla dollar məbləğində xalis gəlir vəd edir. İlham Əliyevin deməsinə görə, 2005-ci ildə yalnız “Şahdəniz” yatağından qaz hasilatının illik səviyyəsi 8 milyard kubmetrə, 2006-cı ildə isə 16 milyard kubmetrə çatacaq. 2010-cu ildə neft hasilatının ümumi həcmi ildə 60 milyon tona, təbii qaz hasilatının isə ildə 30 milyard kubmetrə çatacağı proqnozlaşdırılır. Bunlar isə toplam gəlir halında on milyardlarla dollar vəsait deməkdir.

ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev ölkəmizin gələcəyi ilə bağlı çox nikbindir. Neft sektorunu “ölkənin bütün iqtisadiyyatının təkanverici qüvvəsi” adlandıran İlham Əliyevin sözlərinə görə, neftdən gələn gəlirlər qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldiləcək: **“Biz Neft Fondu yaratmışıq və xarici tərəfdaşlarla birgə çıxarılan neftin satışından götürülən vəsaiti burada cəmləşdiririk. Qısa müddətdə fondun hesabında 500 milyon dollardan çox vəsait toplanmışdır. Bu fondan müxtəlif məqsədlərlə, eləcə də yeni iş yerləri, yeni infrastruktur, yeni sənaye yaradılması üçün istifadə ediləcəkdir. İqtisadiyyatdakı uyğunsuzluğun qarşısını almaq lazımdır”**.

Əlbəttə, bütün bu rəqəmlər istənilən azərbaycanlıda məmnunluq hissi və gələcəyə böyük ümidlər doğurur. Lakin daha yaxşı, daha ümidverici reallıq budur ki, neft strategiyasının uğurlu nəticələri hələ qabaqdadır və bu nəticələr Azərbaycanın iqtisadi nəhəngə çevriləcəyindən xəbər verir. Yenə də İlham Əliyevin fikirlərinə müraciət edək: **“Ümumi daxili məhsul hər il təxminən 10 faiz artır. Bu gün Azərbaycan büdcə gəlirlərindən savayı, konsorsiumla birlikdə neft satışı hesabına hər il 160-180 milyon dollar qazanır. 2005-ci ildən etibarən Neft Fondunun illik mədaxili 500 milyon dollar təşkil edəcəkdir ki, bu da indiki büdcənin yarısına bərabərdir. 2008-ci ildə bu göstərici 1 milyard dollar olacaqdır. Bütün bunlar iqtisadiyyatı sağlamlaşdırmağa imkan verəcək - onda əmək haqqını da, müavinətləri də, pensiyala-**

rı da xeyli artırmaq, yeni müəssisələr, fabriklər yaratmaq da, öz bazarımızı yerli məhsullarla doldurmaq da mümkün olacaqdır... Bizə bütün bunları həyata keçirməyə real olaraq 3-4 il gərəkdir”.

Beləliklə, bütün bu sadalananlar (və sadalanmayan digər rəqəmlər) bizə imkan verir ki, Prezident Heydər Əliyevin uğurlu neft strategiyasının mahiyyətini, onun sosial-iqtisadi tərəqqi imkanları baxımından böyük əhəmiyyətini anlayaq. Bu strategiya xalqın maddi rifah halını yüksəltməyə, azərbaycanlıları onların layiq olduğu yüksək həyat səviyyəsi ilə təmin etməyə, Azərbaycanı isə dünyanın inkişaf etmiş ölkələri sırasına çıxarmağa hesablanan rəşional və uğurlu bir siyasətdir. Bu siyasətin heç bir halda alternativini yoxdur və ola da bilməz.

Azərbaycanın neft strategiyası təkəcə sırf iqtisadi layihə deyil. Bu layihə həm də böyük siyasi, geostrateji və beynəlxalq əhəmiyyət daşıyan nəhəng bir doktrina kimi qiymətləndirilməlidir. Azərbaycan özünün neft strategiyası ilə bütün keçmiş SSRİ məkanında yeni geopolitik reallıqlar yaratdı. Prezident Heydər Əliyevin işləyib hazırladığı və həyata keçirdiyi bu strategiya bütün Avrasiya məkanında yeni qaydalar, yeni qüvvələr nisbəti, yeni hərbi və geosiyasi balans yaratmağa nail oldu. Bu strategiya nəinki təkəcə Cənubi Qafqaz regionunun, ümumiyyətlə, bütün Avrasiyanın simasını dəyişdi.

Bununla bağlı ABŞ rəsmilərinin müşahidə və qiymətləndirmələrinə diqqət yetirmək maraqlı olardı. ABŞ-ın Xəzər hövzəsinin enerji diplomatiyası üzrə xüsusi səfiri Stiven Mann 2002-ci il, mayın 16-da Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən qəbul edilərkən Azərbaycan lideri ilə söhbətində belə deyirdi: “Azərbaycanda neft və qaz yataqlarının işlənməsi prosesini çox maraqla izləyirik. ABŞ neft və qaz ixrac kəmərlərinin çəkilişi işində Azərbaycanla həmrəy və həmkardır. Sizin qərarlarınıza və yolunuza bizim ölkədə böyük hörmət var. Artıq bütün dünyaya məlumdur ki, Bakı-Tiflis-Ceyhan layihəsi işə düşəcək. Layihə tək Azərbaycana deyil, bütün regiona xeyir verəcək, Avrasiya üçün iqtisadi artım, inkişaf təmin edəcək”.

Neft strategiyası Cənubi Qafqazda gedən georolitik proseslər baxımından da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, Azərbaycan öz neft strategiyası ilə Gürcüstanın Rusiyanın təsiri altından çıxarılmasında müstəsna rol oynadı, bununla da bölgənin Qərbə inteqrasiyası prosesinin əsas ideya müəllifinə və hərəkətverici qüvvəsinə çevrildi. Terrorçuluq və aqressiv separatizm yolunu seçən, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal altında saxlayan Ermənistan isə Prezident Heydər Əliyevin ideal səviyyədə dəqiq hesablanmış, müdrik və uzaqgörən addımları sayəsində bütün nəhəng regional iqtisadi layihələrdən kənarda qaldı. İndi bu səfil ölkə tam çıxılmaz vəziyyətdədir. Gürcüstan ona qarşı da həyasızcasına torpaq iddiası ilə çıxış edən Ermənistanı elə Azərbaycanın rədd etdiyi qədər rədd edir.

Prezident Heydər Əliyevin neft strategiyası Rusiyanın Azərbaycana münasibətini köklü surətdə dəyişdi. İmperiyaçı ambisiyalarını giz-

lədə bilməyən Yeltsin Rusiyası Azərbaycana məhz neft strategiyası müstəvisində təzyiq etməyə çalışırdısa, indiki Putin Rusiyası Azərbaycanı özünün strateji tərəfdaşı elan edib. Təsədüfi deyil ki, Ermənistan Rusiya-Azərbaycan əməkdaşlığını vahimə içində qarşılayır. Rusiya məhz Azərbaycanı Cənubi Qafqazda təhlükəsizliyin qarantı sayır və Ermənistanla əvvəlki tək sıx əlaqələrə həvəs göstərmir.

Prezident Heydər Əliyevin neft diplomatiyası Qərbdə, ilk növbədə ilə ABŞ-da Azərbaycan lobbisini formalaşdırdı. Bununla da indiyədək az qala mifik qüvvə kimi tanıdığımız “erməni amili”nin rolu kəsərdən düşdü. 11 sentyabr terror hadisələrindən sonra strateji xarakterli ABŞ-Azərbaycan əlaqələri daha sıx tərəfdaşlığa çevrildi və rəsmi Vaşinqton Azərbaycanın nə qədər önəmli olduğunu anladı və bunu etiraf etdi.

Neft strategiyası Azərbaycanı həm də Xəzər hövzəsi regionunda həlledici söz sahibinə çevirdi. Məntiqi nəticə göz qabağındadır: Xəzərin milli sektorlara bölünməsinin vacibliyini hələ lap ilk günlərdən deyən Azərbaycanın mövqeyi uzun müddət dəstəklənməsə də sonradan Rusiya və Qazaxıstan Prezident Heydər Əliyevin mövqeyini ən düzgün mövqe kimi qəbul etməli oldu. Məşhur ABŞ politoloqu Zbiqnev Bjezinski Azərbaycan, Ukrayna, Cənubi Koreya, Türkiyə və İranı Böyük Avrasiyanın son dərəcə əhəmiyyətli “geosiyasi məhvəri” adlandıraraq yazırdı: “Azərbaycan öz kiçik ərazisinə və əhalisinə azsaylı olmasına baxmayaraq, özünün zəngin enerji ehtiyatlarına görə geopolitik baxımdan həlledici amildir. O, Xəzərin və Orta Asiyanın zənginliklərini özündə ehtiva edən şüşənin tıxacıdır”. Azərbaycan ərazi baxımından da, əhalisinin sayına görə də sözsüz ki, kiçik ölkədir. Amma Prezident Heydər Əliyev bu kiçik ölkədə elə bir böyük, qüdrətli dövlət qurdu ki, indi bu dövlətlə, Prezident Heydər Əliyevin siyasəti ilə hamı hesablaşır. İndi bu regionda Azərbaycanın iştirakı yaxud razılığı olmadan heç bir layihə həyata keçirilə bilməz. Prezident Heydər Əliyevin neft strategiyası ölkəmizin beynəlxalq aləmdəki nüfuzunu nəzərəcarpacaq dərəcədə artırdı. 1993-1994-cü illərə qədər Azərbaycanın harada yerləşməsindən bixəbərlər olan, bu ölkənin adını birinci dəfə eşitdiklərini söyləyən qərbli iş adamları, iri maqnatlar indi öz gələcək layihələrini məhz Azərbaycan faktoruna nəzərən qururlar. Heydər Əliyev diplomatiyası ona nail oldu ki, son bir neçə ilə qədər Ermənistanın nazı ilə oynayan böyük Qərb dövlətləri onu açıq-aşkar işğalçı, təcavüzkar, separatçı, terrorçu ölkə adlandırdılar. Heydər Əliyevin neft strategiyası Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münacişəsinin Azərbaycanın milli maraqlarına uyğun şəkildə həlli üçün müvafiq xarici siyasi zəmin hazırlayıb. Azərbaycan bu strategiya hesabına, nəhəng Qərb dövlətləri ilə əməkdaşlıq hesabına mümkün neqativ xarici təsirləri zərərsizləşdirmək, bununla da tam siyasi və iqtisadi müstəqilliyə nail olmaq kimi mühüm məqsədlərinə çatıb.

ARDNŞ-in I vitse-prezidenti, uğurlu neft strategiyasının hazırlanması və gerçəkləşdirilməsi prosesinin ən başlıca simalarından olan İlham Əliyev bu strategiyanın Azərbaycana məhz geopolitik məsələlər

müstəvisində verdiyi böyük dividendləri belə izah edir: ***“Azərbaycanın imici dünya ictimaiyyətinin gözündə xeyli yüksəlmişdir. Azərbaycan əməli işlərlə sübut etdi ki, dünya birliyində öz layiqli yerini tutan etibarlı, sabit tərəfdaşdır. Dünyada heç bir dövlətə, xüsusilə də gənc dövlətə Ağ Evdə, Yelisey sarayında, Kremlə, Dauning-stritdə kommersiya xarakterli müqavilələr imzalamaq nəsisb olmamışdır. Yalnız Azərbaycan bu şərəfə layiq görülmüşdür. Bu, Azərbaycana və ilk növbədə onun lideri Heydər Əliyevə böyük hörmətin təzahürüdür... Budur “Əsrin müqaviləsi”, budur Heydər Əliyevin neft strategiyası!”***

Bəli, Prezident Heydər Əliyevin siyasəti məhz belə ola bilərdi. Bu siyasət yalnız tərəqqi və milli intibah siyasəti ola bilərdi.

İlham Əliyev uğurlu neft strategiyasının əsas müəlliflərindən biri kimi.

Yaxud gənc Əliyev milli neft strategiyası fonunda istedadlı diplomat və çevik strateq rolunda. İlham Əliyev uğurlu investisiya siyasətinin memarıdır.

Əsası “Əsrin müqaviləsi” ilə qoyulan neft strategiyası 1994-cü ildən etibarən həyata keçirilməkdədir. 1994-cü il, sentyabrın 20-nə qədərki mərhələdə baş verənlərdən danışarkən qeyd etmişdik ki, bu, çox ağır dövr idi. Həm də ona görə ağır idi ki, ölkənin daxilindəki bəzi qüvvələr də Azərbaycana məhz neft məsələsində təzyiq göstərən xarici bədxahlarla birləşmişdi. Neft məsələsi ətrafında böyük geopolitik oyunların getdiyi bir zamanda Azərbaycana yalnız və yalnız vətənpərvər, azərbaycançı və dövlətçi şəxslər lazım idi. O şəxslər ki, ölkənin milli maraqlarını hər şeydən üstün tutsun, Azərbaycanın mənafeələrini qorumaq yolunda yorulmadan, təmənnə ummadan, fədakarlıqla çalışsın.

O dövrdə Azərbaycanın vəziyyəti həqiqətən də ağır idi, Azərbaycanın onu sevən insanlara ehtiyacı vardı. İlham Əliyevin aktiv fəaliyyəti məhz bu dövrdə başladı. Neft məsələsi istənilən halda böyük siyasət məsələsidir. Amma İlham Əliyev neft strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi işinə sırf siyasi məsələ kimi yanaşmadı. O, neft məsələsinə məhz millətə və dövlətə xidmət məsələsi kimi baxdı və bu sahədə siyasətçi kimi yox, dövlət xadimi kimi çalışmağa başladı. O, öz missiyasını həşsız-küysüz, reklamsız-filansız yerinə yetirir, dövlət xadimi, istedadlı diplomat və çevik strateq kimi fəaliyyətini siyasiləşdirmir, bundan istifadə edib özünə siyasi xal yığmır, populizm etmirdi. İlham Əliyev dövlətin ona tapşırıldığı işlə bacarıqla, məsuliyyətlə və vicdanla məşğul olurdu. Bu halda uğurlar da, şöhrət də insanı özü gəlib tapır. İlham Əliyev “Moskovskiyə novosti” qəzeti müxbirinin bu məsələ ilə bağlı sualını sonralar belə cavablandıracaqdı: ***“Hesab edirdim ki, mənə etibar olunmuş işi görməliyəm, özü də yaxşı görməliyəm. Neft Şirkətinin uğurları göz qabağındadır. Mən ucuz şöhrətə nail olmağa can atmırdım, öz şəxsiyyətimə gözə soxmurdum. Axı mən hər gün müsahibələr verə, televiziya ekranlarından düşməyə, özümü təbliğ edə bilərdim”.***

İlham Əliyevsə bunları etmədi. O, bunu niyə istəmədiyinin səbəblərini özü açıqlayıb. Bizim fikrimizcə, buna ehtiyac da yox idi. Çünki cəmi bir neçə il keçəcək və nəinki bütün Azərbaycan, eləcə də bütün dünya görəcəkdiki, Azərbaycanın milli-siyasi elitası, Azərbaycan xalqı vur-tut 32 yaşında böyük bir missiyanın ağırlığını öz üzərinə götürən, bö-

yük dünya siyasətinə atılan və burada öz dövlətinin maraqlarını layiqincə qoruyan gənc İlham Əliyevin simasında necə istedadlı diplomat, mahir strateq, rasional-praqmatik siyasətçi, nəhayət, gələcəyin böyük dövlət xadimini tapıb. Belə karyera hər kəsə nəşib olmur. Tam məsuliyyəti ilə deyirik ki, adını dünyanın böyük siyasət tarixinə yazmış azman siyasəti şəxsiyyətlərin, məşhur ictimai və dövlət xadimlərinin, istedadlı diplomatların da siyasəti ömürlüyü bu qədər zəngin, uğurlu və parlaq alınmayıb.

İlham Əliyevin ARDNŞ-in I vitse-prezidenti kimi fəaliyyəti onun XX-XXI əsrlər Azərbaycanı üçün nə qədər gərəkli və vacib olduğunu sübuta yetirdi. Bu vəzifə sırf siyasəti vəzifə deyil. Bu vəzifənin adı millətə və dövlətə xidmət etmək, milli maraqları dünya miqyaslı mürəkkəb geopolitik proseslərdə qorumaqdır. İlham Əliyevin ARDNŞ-də daşdığı vəzifə çox mühüm vəzifədir. Çoxları buna bəlkə də lazımınca diqqət yetirmir ki, İlham Əliyev ARDNŞ-də məhz xarici sərmayələrin cəlb edilməsi ilə bilavasitə məşğul olur. Bunun nə demək olduğunu daha yaxşı təsəvvür etmək üçün belə bir sadə həqiqəti bir daha təkrarlamaq lazım gəlir: bütövlükdə Azərbaycanın gələcəyi neft strategiyasının həyata keçirilib-keçirilməməsindən yaxud, ən azı necə reallaşdırılmasından, neft strategiyasının özünün taleyi isə Azərbaycanın neft sektoruna sərmayə cəlbindən asılıdır. Özü də həlledici dərəcədə asılıdır. Buradan çox sadə şəkildə belə bir məntiqi nəticəyə gələ bilərik ki, nəinki təkcə Azərbaycanın, bütövlükdə regionumuzun, Şərq-Qərb enerji layihələrinin taleyi İlham Əliyevin məşğul olduğu fəaliyyət sahəsindən, məhz İlham Əliyevin öz missiyasını necə yerinə yetirməsindən asılıdır. Burada heç bir mübaligə yoxdur, bu, hamının görüb-bildiyi reallıqlardır.

Azərbaycanın neft strategiyasının son məqsədlərindən, mahiyyətindən çıxış etsək, belə deyə bilərik ki, İlham Əliyevin üzərinə qoyulan əsas vəzifə Azərbaycan iqtisadiyyatına (özü də təkcə neft sektoruna) üst-üstə 50-60 milyard dollar məbləğində xarici investisiya cəlb etməkdən ibarətdir. Bu, 30 il müddətinə nəzərdə tutulub. İlham Əliyev 1994-cü ildən bəri bu vəzifəsini böyük uğurla həyata keçirir. Hazırda Azərbaycanın neft sektoruna artıq 5 milyard dollar məbləğində xarici sərmayə cəlb edilib. 2004-2005-ci illərdə Azərbaycana Bakı-Tiflis-Ceyhan neft və Bakı-Tiflis-Ərzurum qaz ixracı kəmərlərinin işə düşməsi ilə daha böyük məbləğdə - üst-üstə təxminən 10-12 milyard dollar sərmayə gətiriləcək.

İlham Əliyevin ARDNŞ-in I vitse-prezidenti kimi məsul bir vəzifəyə təyin edilməsi ən düzgün seçim idi. Bu vəzifəni yalnız dövlətə və xalqına bağlı olan məsuliyyətli və çalışqan insanlar daşıya bilərdi. Lakin bunlar da bəzən kifayət etməyə bilər. Burada həmçinin fitri istedad: böyük diplomatik məharət, dərin biliklər, analitik təfəkkür, prinsiplilik, vəziyyəti düzgün qiymətləndirmək və çevik qərarlar qəbul etmək bacarığı lazımdır. Burada dünya siyasətindən baş çıxarmaq istedadı tələb olunur, dünya siyasətində aparıcı olan təmayüllərlə vətəndaşı olduğun dövlətin maraqlarını uzlaşdırmaq, konfliktli situasiyalarla üzləşməkdən ya-

yınmaq, belə vəziyyətlərdən itkisiz çıxmaq fərasəti, deməli, strateji düşüncə qabiliyyəti tələb olunur. Prezident Heydər Əliyev oğlu İlham Əliyevi ARDNŞ-in I vitse-prezidenti vəzifəsinə təyin edərkən heç də ata kimi davranmamışdı. Prezident bu zaman yalnız bunu düşünürdü ki, kim harada lazımlı və faydalı ola bilər. Kadr seçmək üzrə də bənzərsiz dövlət xadimi olan Heydər Əliyev oğlu İlham o ağır günlərdə həm də ona görə etibar etdi ki, onun vətənpərvərliyinə yaxından bələd idi. Bu isə o şəraitdə həlledici faktor rolunda çıxış edirdi. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev bu məsul posta təyin olunması məsələsinə toxunaraq son müsahibələrinin birində belə deyir: ***“Heç vaxt fikirləşməmişəm, heç ağıma da gəlməyib ki, taleyim nə zamansa neftlə bağlanacaq. Prezident məni yanına çağırdı və dedi: bu işlə məşğul olmaq lazımdır, bu, ölkə üçün çox vacibdir. Atamın sözü mənim üçün qanundur. O, deyirsə, deməli, lazımdır”. Yaxud onun 1999-cu il, iyunun 25-də ANS teleşirkətinə verdiyi müsahibədəki bir fikrə diqqət yetirək: “Bilirsiniz ki, mən 1994-cü ildən bu vəzifədə çalışıram. Bu təyinatı çox normal qəbul etdim, baxmayaraq ki, bundan öncə neft məsələləri ilə məşğul olmamışdım. Amma hesab elədim ki, mən burada lazımam. Bu beş il ərzində görülən işlər də az deyildir. Bilirsiniz ki, Azərbaycanda nə qədər böyük işlər görülüb, nə qədər xarici investisiyalar gətirilib, infrastruktur yaradılıb, yeni iş yerləri açılıb. Amma təbii ki, mən hesab etmirəm ki, ömrümün sonuna qədər bu vəzifədə çalışacağam. Yəqin ki, bundan sonra da hansısa vəzifələrdə çalışacağam. Amma mənim üçün yeganə meyar ondan ibarətdir ki, mən harada lazımam. İndiki iqtidara harada lazımamsa, orada da işləyəcəyəm. Hər hansı başqa iddiam, hər hansı vəzifədə gözüm yoxdur. Vəzifə uğrunda heç vaxt mübarizə aparmamışam və bundan sonra da aparmayacağam”.***

İlham Əliyevin bu fikirləri onun bütün ömrü boyu heç bir vəzifə uğrunda əsla mübarizə aparmayan, amma xalq tərəfindən həmişə birinci yerdə, ön sırada, lider görülən, xalqın özünə şəriksiz lider və rəhbər saydığı Heydər Əliyevin davamçısı və təkrarı olduğunu əyani şəkildə göstərir.

Deyildi ki, İlham Əliyev ARDNŞ-in I vitse-prezidenti təyin olunana qədər neft məsələsi ilə bilavasitə məşğul olmayıb. Lakin bu, ona Dövlət Neft Şirkətində uğurla çalışmaq işində əsla maneçilik törətməyib. Niyə? İlham Əliyevin 1993-1994-cü illərə qədərki ömrü yoluna qısaca nəzər salsaq, bunun səbəblərini anlamaq çətin olmaz. ***“Oğlan uşağı üçün atasının onun yanında təsadüfdən təsadüfə yox, tez-tez olması çox vacibdir”*** deyən İlham Əliyev həyatda atası Heydər Əliyevdən çox şey öyrəndiyini bildirir: ***“Bilirsinizmi, atam məni müstəqil həyata çox erkən öyrətmişdir... Mən buna görə atama minnətdaram. Sonralar atam təqib edilməyə başlandıqda və bizim hamımız işdən çıxarıldıqda bu bişkinlik kömək etdi. Mən ruhdan düşmədim və işlə məşğul oldum”.***

Deməli, burada söhbət böyük iradə faktorundan gedir. Bu amil İlham Əliyevə ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postunda Azərbaycanın dövlət maraqlarını dünya miqyasında qoruyarkən çox gerek olacaqdı. 1990-cı ildən etibarən Moskvada, daha sonra isə həm də Türkiyədə bizneslə məşğul olan İlham Əliyev prezident atasının təbirincə desək, **“bu sahədə də böyük təcrübə toplayıb, iqtisadiyyatı bilir”**. 1990-1993-cü illərdəki sahibkarlıq fəaliyyəti gənc Əliyevdə pragmatizm və realizm kimi xüsusiyyətləri yüksək səviyyədə formalaşdırıb. İlham Əliyev biznesin strateji iqtisadi təfəkkür tələb edən sferaları üzrə fəaliyyət göstərüb. O, istehsalçı idi, nəşə qurub-yaradırdı, tikirdi. Özü belə deyir: **“Moskvada pal-paltar tikən fabrikim vardı. Sonra treydinglə məşğul oldum. İşim yaxşı gedirdi”**.

Burada zəruri bir xatırlatma etmək istərdik. Müasir sənaye cəmiyyətlərində, Qərb ölkələrində uğurlu iş adamlarının, biznes fəaliyyətini düzgün qura bilən və bu sahədə böyük uğur qazanan sənayeçilərin böyük siyasətə gəlişi nəinki problemli və çətin olmur, hətta əksinə, zəruri məsələyə, cəmiyyətin tələbatına çevrilir. Çoxlu sayda böyük dövlət xadiminin, dövlət və hökumət başçıların adını çəkmək olar ki, onlar ilk öncə məhz uğurlu iş adamı kimi fəaliyyət göstərüb, öz realizmi və pragmatizmi ilə seçilib. Bunun ardınca isə onların böyük siyasətdə parlaq karyerası başlanıb. ABŞ-ın hazırkı prezidenti Corc Buş (oğul) siyasətə məhz neft biznesindəki uğurlu fəaliyyətindən sonra gəlib və belə böyük zirvəyə yüksəlib. Pakistanın sabiq baş naziri xanım Bənazir Bhutto, Böyük Britaniyanın sabiq baş naziri Con Meycor, İtaliyanın hazırkı baş naziri Silvio Berluskoni, Almaniya kansleri Gerhard Şröder və digərləri siyasətlə məşğul olmazdan öncə məhz biznes və sahibkarlıq sahəsində böyük uğurlara imza atıblar. Türkiyədə də belə siyasətçilər nəslə var. Məsələn, mərhum Turqut Özal prezident olmazdan öncə iqtisadi fəaliyyət sferası ilə məşğul idi. Rusiyada da böyük siyasətə bilavasitə biznes sahəsindən gələnələr var, məsələn, Abramoviç, Qusinski, Berezovski və digərləri. Siyahını çox uzatmaq olar.

Uğurlu iş adamının siyasətə gəlişi ona görə problemsiz olur ki, cəmiyyət onun simasında “öz işlərini yaxşı quran adam ölkənin işlərini də yaxşı qura bilər, öz ailəsini yüksək səviyyədə təmin edən adam ölkənin rifahını da təmin edə bilər” düsturuna uyğun gələn potensial ictimai-siyasi və dövlət xadimini, potensial lideri görür. Bu isə siyasətin əsas məqsədinin vətəndaşların rifahına xidmətdən ibarət olduğu indiki günlərimizdə həlledici əhəmiyyət daşıyan bir məsələdir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun tələbatları da artır və seçmək məqamı gələndə o, öz suallarını belə konkretləşdirir ki, “kim mənə daha çox şey verəcək, kim daha çox vəd edir”. ABŞ-ın siyasi həyatına baxaq. Bu ölkədə bir siyasətçi durub ən mükəmməl siyasi nəzəriyyələrlə, ən aktual ideyalarla, güclü konsepsiyalarla silahlansa belə, əgər seçicilərinə tutaq ki, vergilərin azaldılması ilə bağlı heç bir vəd verməsə, bunun müqabilində isə onun rəqibi məhz belə vəd versə, birincinin seçkilərdəki məğlubiyyəti

labüddür. Bu, cəmiyyətin sosial psixologiyası ilə bağlı olan məsələdir. Bu psixologiyayı dərinlən bilmək lazımdır. Bunun üçünsə həyatı öyrənmək və bilmək, iqtisadiyyat sferasında əməli-tətbiqi işlərlə məşğul olmaq, bu zaman toplanan təcrübəni analitik təfəkkür süzgəcindən keçirmək, müvafiq təhlillər aparıb lazımi qənaətə gəlmək çox vacibdir.

İlham Əliyevin 1990-1993-cü illərdəki azad sahibkar fəaliyyəti, onun bu illərdə topladığı iş adamı təcrübəsi böyük diplomatiyaya hazırlıq yolunda gənc Əliyevə zəruri olan bir çox şeyləri vermişdi. Burada söhbət idarəetmə təcrübəsindən də gedə bilər, digər keyfiyyətlərdən də. Lakin zənnimizcə, İlham Əliyevin həmin mərhələdəki fəaliyyətinin ən böyük yekunu budur ki, o, bizneslə məşğul olarkən milli maraqlara xidmətin nə demək olduğunu bütün ciddiliyi ilə mənimsəmiş və bu istiqamətdə çoxlarına nümunə ola biləcək mütərəqqi bir ənənə yaratmışdı. Bu gün bütün dünyada yaşayan azərbaycanlıların, o taylı-bu taylı soydaşlarımızın ümumi sayı 50 milyon nəfərdən çoxdur. Onların hamısı Şimali Azərbaycanda, Gürcüstanda, Dağıstanda və Cənubi Azərbaycanda bilavasitə öz etnik, yəni ata-baba torpaqlarında yaşamır. Bu gün müxtəlif xarici ölkələrdə, qərbdə diaspor şəklində yaşayan azərbaycanlıların sayı 10-12 milyon nəfərdir. Onlar neçə onillərdir ki, Baltikyanı ölkələrdən Yaponiyaya, ABŞ-dan Qazaxıstana, Avropa ölkələrindən Türkiyə və İraqa, Uzaq Şərqdən Kanadaya, Avstraliyadan Özbəkistana qədər ən müxtəlif coğrafiyaya səpələnib, uzaq-yaxın məmləkətlərdə məskunlaşıb. Bir daha qeyd edək ki, onlar 10-12 milyon nəfərlik böyük bir toplumdur, onların səpələndiyi ölkələrin sayı 140-a çatır. Amma hansı ölkədə azərbaycanlı uşaqlar üçün öz dilimizdə məktəb var? Hansı ölkədə birbaşa Azərbaycan məktəbi yaradılıb? Özü də o məktəb ki, bunu bilavasitə azərbaycanlı iş adamı yaratmış olsun. Yoxdur beləsi, daha doğrusu, 30-31 yaşlı gənc bir azərbaycanlı iş adamı - sənayeçi və uğurlu biznesmen İlham Əliyev 90-cı illərin əvvəllərində Moskvada Azərbaycan məktəbi yaradana qədər xaricdə heç yere belə bir milli təhsil ocağımız olmamışdı. Yalnız Moskvada belə bir məktəb yaradandan sonra ayrı-ayrı ölkələrdə analoji təşəbbüslər baş qaldırdı. Deməli, İlham Əliyev azərbaycançılığa əməli işi ilə, əməli surətdə və real olaraq xidmət sahəsində də gerçək lider kimi qiymətləndirilməlidir. İlham Əliyevin Moskvadakı sahibkarlıq fəaliyyəti ilə bağlı olan iş adamı bioqrafiyası təkcə bu xidmətlə məhdudlaşmır. Onun özünün bu haqda dediklərinə baxaq: “Bəli, mən Moskvada bizneslə məşğul olmuşam və bununla fəxr edirəm. Bunu heç vaxt gizlətməmişəm. Məhz mənim yaratdığım şirkətlər hesabına Moskvada ilk Azərbaycan məktəbi açılıb. Bundan başqa, Moskvada yaşayan azərbaycanlılar mənim yaratdığım şirkətlərdə işləyirdilər, dolanırdılar. Mən bizneslə məşğul olanda da zəhmətimi öz millətimə həsr etmişəm”. Belə fəaliyyətin hər cür tərəfdən yüksəkdə dayanan gerçək milli-ictimai fəaliyyət olduğunu söyləməyə, onu incələməyə təbii ki, ehtiyac qalmır.

Azərbaycan 1993-cü ildə, elə 1994-cü ildə də, sonrakı illərdə də məhz belə yaradıcı, intellektual, vətənpərvər və sədaqətli övladlarına

möhntac idi. O övladlar ki, heç bir məsuliyyətdən qorxub çəkinməyərək Vətənin tərəqqisi, müstəqil dövlətimizin yaşaması və qüdrətlənməsi, Azərbaycanın bütün aspektlərdən inkişaf edərək dünya birliyinin layiqli üzvünə çevrilməsi naminə gerçək bir milli ideya savaşına atılacaqdı. İlham Əliyev belə bir missiyaya yükləndi. Onun iradəsini və qabiliyyətini yüksək qiymətləndirən ata Əliyev əmin idi ki, oğul Əliyev özünün bütün potensialını hərəkətə gətirib böyük bir siyasət və dövlət adamına çevriləcək.

ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev həmin 1994-cü ili sonralar belə xatırlayacaqdı: “1994-cü ildə mən bu işə təyin olunanda o vaxt bəlkə də bu məsuliyyət məni çəkindirə bilərdi. Çünki o vaxt Azərbaycanın gələcəyi, ümumiyyətlə neftlə bağlı siyasətin gələcəyi hələ aydın deyildi. Azərbaycan təzə-təzə bu işə başlamışdı və indi bilirik ki, hansı çətinliklərlə üzləşmişdi. Əgər o vaxt məni bu məsuliyyət çəkəndirməyibse, qorxutmayıbsa, hesab edirəm ki, indiki şəraitdə də qorxutmamalıdır, çəkəndirməməlidir. Mən bu məsuliyyəti dərk edirəm, onu çox gözəl başa düşürəm və həmişə çalışıram ki, öz işimdə, fəaliyyətimdə səhvə yol verməyim”.

İlham Əliyevin ARDNŞ-dəki fəaliyyəti ən vacib, hətta açıq demək lazımdır ki, həyatı əhəmiyyət kəsb edən bir sferadadır. Qeyd etdiyimiz kimi, o, ölkəyə on milyardlarla dollar həcmində sərmayə cəlb olunmasını təmin etməli, Şərq-Qərb enerji dəhlizi layihəsinin Azərbaycan üçün maksimum faydalı şəkildə işlənilib hazırlanmasına və onun həyata keçirilməsinə nail olmalı idi. Bunu ona görə fəlin keçmiş zamanında yazırıq ki, İlham Əliyev onun qarşısına qoyulan bu vəzifələrin öhdəsindən artıq tam şəkildə gəlib. Çoxsaylı və güclü müqavimətlərə baxmayaraq Bakı-Tiflis-Ceyhan layihəsi həyata vəsiqə aldı. Buna qarşı isə çox güclü bir cəbhə formalaşmışdı. Amma son nəticədə bu müqavimət və təxribatlar nəticəsiz qaldı. İlham Əliyevin Bakı-Ceyhan layihəsinin həyata keçirilməsindəki xidmətləri müstəsna dərəcədə böyükdür. Adi bir həqiqətə görə - bu məsələ ilə bağlı bütün danışqlar ya İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə, ya da onun Prezidentdən sonra ikinci şəxs kimi fəal iştirakı ilə aparılıb.

İlham Əliyev neft strategiyasının qurucularından, bu uğurlu siyasətin bünövrəsinə birincilər sırasında daş qoyanlardandır. 32 yaşı təzəcə tamam olmuş gənc bir diplomatın bu cür mühüm postda qısa müddət ərzində belə böyük uğurlar qazanacağını hətta ən nikbin proqnozlar da özündə ehtiva etmirdi. Yəni söhbət İlham Əliyevin öz potensialını bu qədər qısa zaman kəsiyində, özü də tam gücü ilə açıb ortaya qoyması, bu potensialı milli mənafehimizi qorumaq istiqamətində tam şəkildə səfərbər etməsi və hərəkətə gətirməsi sadəcə olaraq ciddi hadisə deməkdir.

İlham Əliyevin ARDNŞ-dəki uğurlarının əsasında bircə mühüm amilin dayandığını söyləmək olar. İlham Əliyevin elə öz sözlərinə istinad etməklə... ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postunda neft siyasəti və diplomatiyası ilə praktiki surətdə məşğul olmağı gözləməsə də bu işin ondan

ötrü çətin olmadığını deyən gənc Əliyev bunun səbəblərini də açıqlayır: *“Mən o vaxtlar da, indi də şirkətin daha çox xarici iqtisadi fəaliyyəti ilə məşğul olmuşam və oluram. Bunun üçün xüsusi bilik tələb olunmur. Əsas məsələ o idi ki, bütün müqavilələrdə Azərbaycanın mənafeləri qorunsun. Həyat həmişə yeni problemlər və vəzifələr irəli sürür. Mənə Bakı-Supsa, Bakı-Novorossiysk boru kəmərləri ilə də məşğul olmaq lazım gəlmişdir. Sonra yeni müqavilələr meydana çıxdı, daha sonra isə Bakı-Ceyhan... Zənnimcə, Bakı-veyhan layihəsini məntiqi sonluğa çatdırandan, Bakı-Ərzurum qaz kəmərinin çəkəndən sonra neft şirkətindəki vəzifəmi tamamilə yerinə yetirilmiş hesab edəcəyəm”.*

İlham Əliyevin “bunun üçün xüsusi bilik tələb olunmur” fikrini onun ən böyük insani keyfiyyətlərindən biri olan təvazökarlığının ayağına yazmaqdan başqa əlac qalmır. Əlbəttə ki, bilik tələb olunur. Özü də çox dərin bilik, rəşonalizm, iti analitik tərəkkür, strateji düşüncə qabiliyyəti tələb olunur. Neft diplomatiyası hər şeydən öncə yüksək intellekt sahibi olmağı tələb edir.

Yuxarıda söylənənlərdən də göründüyü kimi, İlham Əliyevin ARDNŞ-dəki fəaliyyəti iki mühüm məsələni həll etməyə - xarici neft şirkətlərini, Qərbi sərmayələrini Azərbaycanın neft sektoruna cəlb etmək və Azərbaycanın zəngin karbohidrogen ehtiyatlarının dünya bazarlarına maksimal səmərə ilə çatdırılmasına imkan verəcək neft-qaz ixracı kəmərlərinin marşrutunun müəyyənəşdirilməsinə nail olmaq məsələlərinin həllinə aiddir. Əslinə qalsa, bu iki məsələ elə neft strategiyasının bütün mahiyyəti deməkdir. Çünki əgər nəzərdə tutulmuş sərmayələr cəlb olunacaqsə və Azərbaycanın milli maraqlarının qorunmasını təmin edən boru kəmərləri istədiyimiz marşrutla çəkiləcəksə, daha hansı problemdən söhbət gedə bilər?! Şübhəsiz ki, heç bir problemdən. Deməli, Azərbaycanın neft strategiyası öz qarşısında duran iki ən başlıca, ən prinsipial vəzifənin öhdəsindən uğurla gəlib. İndi sadəcə olaraq işləri başa çatdırmaq lazımdır, vəssalam. Ondan sonra Azərbaycan neft strategiyası ilə bağlı hər hansı, hətta xırda çətinliklə də qarşılaşmayacaq.

İlham Əliyev məhz bu iki başlıca məsələnin həllinə prinsip etibarilə nail olub. Sərmayə qoyuluşlarının sürətli artım tempi də, Bakı-Supsa, Bakı-Ceyhan, Bakı-Ərzurum neft və qaz ixracı kəmərlərinin həyata vəsiqə qazanması da, Bakı-Novorossiysk kəmərinin yenidən qurularaq istismara verilməsi də həlledici dərəcədə İlham Əliyevin gərgin fəaliyyətinin bəhrəsidir.

Lakin Azərbaycanın neft strategiyası o qədər çoxcəhətli bir konsepsiyadır ki, İlham Əliyev bu siyasətin başqa tərəflərinin də ağırlığını öz üzərinə götürdü. Məsələn, hələ 1994-cü ilin yayında “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması ərəfəsində İlham Əliyevin üzərinə daha bir ciddi vəzifə qoyulmuşdu. Gənc diplomat - 33 yaşlı hələ tamamilə olmamış İlham Əliyev mühüm bir geopolitik məsələ ilə bağlı Azərbaycanın mövqeyini Qərbin siyasi və işgüzar dairələrinə qəbul etdirməli idi. Bu məsələ Xə-

zər dənizinin hüquqi statusu problemi ilə bağlı idi və onun o vaxt xüsusi ilə ciddi şəkildə qaldırılması Rusiya və İran başda olmaqla bir sıra region dövlətlərinin Azərbaycanın neft müqavilələrini imzalamasını əngəlləməsi anlamına gəlirdi. İlham Əliyev Azərbaycanın, ümumiyyətlə isə bütün Cənubi Qafqaz regionunun taleyini həll edəcək bir məsələnin özünün taleyini həll etməli idi. Obrazlı şəkildə yalnız bu cür deyə bilərik. Çünki neft strategiyası həqiqətən də Azərbaycanın və Cənubi Qafqazın taleyini müəyyənləşdirir. Bu strategiyanın taleyi isə həmin ağır 1994-cü ildə tökdən asılı idi. Bu fakt barədə indiyədək belə də çoxları xəbərsizdir. 1994-cü ilin əvvəllərində neft müqavilələri üzrə danışıqlara faktiki olaraq yenidən başlayan Azərbaycan tərəfi 1994-cü ilin yazında İstanbulda, həmin ilin yayında isə ABŞ-ın Hyuston şəhərində Qərb şirkətləri ilə iki gərgin danışıqlar raundunda iştirak etmişdi. "Əsrin müqaviləsi"nin bağlanıb-bağlanmayacağı hələ belli deyildi. Üstəlik, həmin dövrdə Xəzər dənizinin hüquqi statusu problemi bütün kəskinliyi ilə qoyulmuşdu. 5 Xəzəryanı ölkədən 4-ü - Rusiya, İran, Türkmənistan və Qazaxıstan bu məsələdə Azərbaycana maksimum təzyiq edir, onun Xəzərdə ilk neft nəhənginə çevrilməsinin qarşısını almağa cəhd göstərirdilər. Hamı yaxşı başa düşürdü ki, Azərbaycan "Əsrin müqaviləsi"ni imzalamaqla böyük bir regionun neft kralına çevriləcək. Söhbət dünyanın neft-qaz ehtiyatlarının 1/3 hissəsinin cəmləşdiyi Xəzər regionundan gedir. O zaman buna əngəl törətmək üçün Xəzərin hüquqi statusu məsələsi bəhanə kimi ortaya atıldı. Xəzəryanı ölkələrin dövlət rəsmiləri hətta açıq bəyanatlarla çıxış edərək "biz Azərbaycanın Xəzərdə Qərb şirkətləri ilə neft-qaz hasilatına başlamasına yol verə bilmərik", "Xəzərin statusu həll olunmayınca heç bir müqavilədən söhbət gedə bilməz" və s. bu kimi fikirlər səsləndirirdilər. Azərbaycana ünvanlanan nota və hədə-qorxu dolu müraciətlərin sayı-hesabı yox idi. Vəziyyət doğrudan da gərgin idi. Heç kim inanmırdı ki, belə həssas geopolitik məsələlərdə çox ehtiyatla davranan Qərb şirkətləri Azərbaycanla məhz mübahisəli yaxud bu cür təqdim edilən ərazilərdə neft istehsalına dair belə nəhəng müqavilə imzalayacaq. Bununla belə geriye də yol yox idi, Qərbin neft nəhəngləri Azərbaycanın necə böyük perspektivə malik tərəfdaş olduğunu anlayırdı. Həmin neft nəhəngləri belə gərgin vəziyyətdən çıxmaq üçün bu qərara gəldilər ki, müqavilə imzalsın, lakin orada Azərbaycanın qarşısında belə bir şərt də qoyulsun ki, bu müqavilələr Xəzərin hüquqi statusu problemi həll edilməyincə qüvvəyə minə bilməz. Bu tezis Azərbaycanla bağlanacaq neft müqavilələrinin mətninə daxil edildi. Bu isə faktiki surətdə o demək idi ki, neft müqavilələri də, bütövlükdə neft strategiyası da yalnız quru kağız parçası olacaq və Xəzərin hüquqi statusu problemi çözülməyə qədər heç bir əhəmiyyət kəsb etməyəcək. Əgər nəzərə alsaq ki, Xəzərin hüquqi statusu məsələsində 5 Xəzəryanı ölkə hələ də tam razılaşma əldə etməyib, onda 1994-cü ilin yayında ortaya əngəl kimi çıxmış (daha doğrusu, çıxarılmış) həmin məsələnin Azərbaycan üçün nə demək olduğu tam çılpalığı ilə aydınlaşar. Bir sözlə, söhbət Azərbaycanın neft

strategiyasını hələ yaranmamışdan beşiyində boğmaq cəhdlərindən gəlirdi. Azərbaycan diplomatiyası çox böyük bir problemlə üzbəüz qoyulmuşdu.

Amma Azərbaycan rəhbərliyi bu cür üzdənirəq məsələ ilə razılaşa bilməzdi. Rəsmi Bakı bu şərtin neft müqavilələrinin mətninə daxil edilməsinə kəskin etirazını bildirdi. Danışıqlar faktiki olaraq dalana dırdı. Vəziyyət o yerə gəlib çatmışdı ki, danışıqların Hyuston raundu tam iflasa uğraya bilərdi. İlham Əliyev o zaman Hyuston danışıqlarında Azərbaycan hökuməti adından iştirak edirdi. Bu danışıqlar bütün prosesləri başa çatdırmalı olan yekun danışıqlar idi. Vəziyyətdən çıxmaq, neft strategiyasının həyata vəsiqə qazanmasını təmin etmək lazım idi. Bu işin ağırlığı İlham Əliyevinə çiyinə qoyuldu. Prezident Heydər Əliyev gənc diplomata öz dövlətinin siyasətini, əslində isə mübaliğəsiz demək olar ki, ölkənin gələcəyini xilas etmək tapşırığını verdi. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin qərarı ilə Hyustondan Vaşinqtona göndərildi. İlham Əliyevin ABŞ hökuməti ilə danışıqlarında rəsmi Ağ Evi inandırmaq lazım idi ki, bu şərt müqavilənin mətnindən çıxarılmalıdır və əgər bu, baş verməsə, Qərb bundan çox şey itirəcək, üstəlik bütöv bir proses, nəhəng bir layihə iflasa uğrayacaq, postsovet məkanında elə Qərbin özü üçün də əlverişsiz olan yeni tipli bir geopolitik durum yaranacaq.

İlham Əliyevə ağır bir vəzifə tapşırılmışdı. O bu dəfə böyük geopolitik və geostrateji xarakterli ciddi bir problemi öz strateji düşüncə qabiliyyəti və fenomenal diplomatik istedadı sayəsində həll etməli idi. İlham Əliyev buna nail olmaq üçün bütün qüvvə və bacarığını səfərbər etdi. Onun ABŞ-ın Energetika Nazirliyində apardığı gərgin danışıqların nəticələri uğurlu oldu. ABŞ energetika nazirinin o zamankı müavini Bill Layf İlham Əliyevin arqumentlərini qəbul etdi. İlham Əliyevin arqumentləri və bu dəlillərdən qaynaqlanan məntiqi mühakimələri isə bundan ibarət idi ki, neft müqavilələrində Xəzərin statusu ilə bağlı ayrıca şərtin yer alması bu müqaviləni imzalayacaq tərəflərə geopolitik baxımdan heç nə vəd etmir.

ARDNŞ-in I vitse-prezidenti İlham Əliyevin Vaşinqtonda apardığı uğurlu danışıqların nəticəsi o oldu ki, ABŞ hökuməti özü məsələyə müdaxilə etdi. Bundan sonra isə Qərbin neft şirkətləri həmin bəndi neft müqavilələrinin mətnindən çıxarmağa razılıq verdilər. Bunun nə demək olduğunu anlamaq üçün fikrimizi bircə cümlə ilə belə ifadə edək ki, İlham Əliyevin o zamankı diplomatik istedadı Xəzərlə bağlı bugünkü reallıqlardan çıxış etsək, Azərbaycanın neft strategiyasının azı 8 il irəli düşməsinə gətirib çıxardı. Xatırladaq ki, "Çıraq" yatağından ilk neft 1997-ci il, noyabrın 12-də hasil olunaraq Bakı-Novorossiysk kəməri ilə ixrac edilməyə başlayıb. İxracat başlayandan sonra isə Azərbaycana sərmayə axını ikiqat güclənib və s.

Əlbəttə, bütün bunları deyərək onu mütləq nəzərə almalıyıq (və alırıq) ki, bu nailiyyətlər ilk növbədə Prezident Heydər Əliyevin yürütdü-

yü siyasətin məntiqi nəticəsidir. Neft strategiyasının və indiki qüdrətli Azərbaycanın baş memarı məhz Prezident Heydər Əliyevdir. Bununla yanaşı ortada hamının qeyd-şərtsiz qəbul etməli olduğu bir həqiqət də var: axı, gərək Heydər Əliyevin ideyalarını, onun tapşırıq və göstərişlərini də bacarıqla, səhsiz yerinə yetirə biləsən. Axı, bunun özü də vacib və həlledici şərtidir. Zənnimizcə, İlham Əliyevin əsl gücü, onun fəaliyyətinin əsl dəyəri də bununla ölçülür ki, o, öz üzərinə düşən vəzifələri vaxtında və keyfiyyətlə yerinə yetirir.

Azərbaycan rəhbərliyinin, o cümlədən ARDNŞ-in, neft strategiyasının və bu strategiyanın həyata keçirilməsində müstəsna rolunu olan İlham Əliyevin qarşısında vahid bir məqsəd dayanır. İlham Əliyev 1997-ci il, noyabrın 19-da Vaşinqtonda Amerika-Azərbaycan Ticarət Palatası, Amerika-Rusiya İşgüzar Şurası və Kembric Enerji Araşdırmaları Assosiasiyası tərəfindən "Xəzər boru kəmərləri yeni neft sıçrayışlarının açarıdır" mövzusunda təşkil olunmuş konfransdakı nitqində bu məqsədin nədən ibarət olduğunu belə izah edirdi: **"Bizim məqsədimiz iqtisadi cəhətdən güclü və siyasi cəhətdən müstəqil Azərbaycan dövləti qurmaqdır"**. O, 1999-cu ildə respublika televiziyasına müsahibəsində öz fikirlərini bir qədər də genişləndirərək bildirdi: **"Biz o vaxt da, indi də qarşıma yeganə məqsəd - Azərbaycanın siyasi və iqtisadi maraqlarına söykənən məqsəd qoymuşduq. Biz ötən bu 5 il ərzində bütün təzyiqlərə baxmayaraq, öz bildiyimizi etmişik... Mən bunu dəfələrlə demişəm, yenə də deyirəm - neft bizim üçün vasitədir. Müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatımızın gücləndirilməsi istiqamətində bir vasitədir... Mən hesab edirəm ki, biz bu vasitədən çox səmərəli istifadə etdik. Azərbaycan artıq dünyada tanınır"**.

Gördüyümüz kimi, söhbət vahid məqsəddən, bu məqsədə təbii etdirilmiş vahid xətdən gedir. İlham Əliyevin 1994-cü ildən bəri ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postundakı fəaliyyəti də məhz bu vahid xətin üzərində qurulub. Lakin bu o da demək deyil ki, buna mexaniki şəklə yanaşılmalıdır. Məsələ burasındadır ki, İlham Əliyevin vahid xətt üzrə fəaliyyəti çoxcəhətlidir. Yəni o, təkcə xarici investisiya cəlbi məsələsi ilə məşğul olmur, daşdığı vəzifənin məcburi protokol prosedurlarının icrası ilə kifayətlənmir. İlham Əliyev eyni zamanda Azərbaycanı təbliğ və təşviq edib tanıdır, beynəlxalq siyasi-diplomatik və işgüzar çevrələrdə, beynəlxalq ictimai rəydə Azərbaycan haqqında müsbət imic formalaşdırır, Azərbaycan həqiqətlərini yayır, Qərbdə Azərbaycan lobbisinin formalaşdırılması prosesinə güclü təkan verir, Qərb ölkələrini Azərbaycanın seçdiyi yolun düzgünlüyünə inandırır və s.

İlham Əliyev eyni zamanda Şərq-Qərb enerji layihələri ətrafında gedən böyük geopolitik oyunlarda Azərbaycanın öz şərtlərini diqqət etməsinə nail olur. Bu baxımdan onun təkcə ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postunda yerinə yetirdiyi funksiyaları şərti olaraq təsnif edib qruplaşdırsaq, sanballı bir siyahı alınar. Həmin funksiyalar üç əsas qrupda birləşdirilə bilər: birincisi, xarici investisiyaların cəlbi; ikincisi, neft-qaz ixracı

kəmərlərinin marşrutlarının müəyyənləşdirilməsi; üçüncüsü, Azərbaycanın xaricdə tanınması və böyük bir Azərbaycanpərəst güc mərkəzinin formalaşdırılması. Sözsüz ki, bu təsnifat şərti xarakter daşıyır. Onun ARDNŞ-dəki fəaliyyəti daha genişdir və sadalanan bu işlərin hamısı bir-birilə üzvi vəhdətdədir. Bu vəzifələrin hamısı bir-birinin davamı və yaxud başlanğıcıdır, onlar bir-birini tamamlayır.

İlham Əliyevin dünyanın siyasi və iqtisadi güc mərkəzlərində Azərbaycanı yüksək səviyyədə təmsil etməsinə dair çoxsaylı nümunələr gətirmək mümkündür. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, bu görüşlərin daha bir özəlliyi var. Belə ki, həmin görüşlərə qatılan nüfuzlu siyasi xadimlər, hökumət və dövlət başçıları, diplomatlar, məşhur politoloqlar, işgüzar çevrələrin təmsilçiləri İlham Əliyevin şəxsinə sivil, demokratik və intellektual Azərbaycanın bir parçasını gördüklərini dəfələrlə bəyan ediblər. Bu fikirlər isə İlham Əliyevin fəaliyyətinə düzgün, obyektiv və ciddi qiymət verilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu fikirlər həmçinin Azərbaycanın öz neft strategiyası ilə birlikdə çağdaş dünya üçün nə demək olduğunu anlamaqda yardımçıdır.

İlham Əliyevin neft müqavilələri ilə, ümumən neft strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilməsi ilə bağlı aparılan mühüm beynəlxalq danışıqlardakı iştirakı 1994-cü ildən başlayıb. "Əsrin müqaviləsi"nin, sonra isə daha neçə-neçə müqavilənin və layihənin işlənilib hazırlanmasında və imzalanmasında müstəsna rolunu və müsbət mənada böyük təsiri olan İlham Əliyev neft danışıqları silsiləsinə özəl biznes praktikası gətirib. Neft müqavilələri imzalanandan sonra isə bu kontraktların gerçəkləşdirilməsini təmin etmək lazım gəldi. Bununla əlaqədar olaraq dünyanın böyük iqtisadi-maliyyə strukturları işə, beyin mərkəzləri ilə, siyasi çevrələrlə təmasları daha da sıxlaşdırmaq tələb olunur, Azərbaycanı Qərbdə təşviq etmək zərurəti meydana çıxırdı. İlham Əliyev geostrateji və geopolitik proseslərdə Azərbaycanı təmsil etməli idi ki, ölkəmiz bu proseslərin episentridə dayansın, ölkəmizə maraq bir qədər də artsın, Qərbə inteqrasiya prosesi daha da sürətlənsin. Qərb tanımadığı bir ölkənin özünə inteqrasiyasına dərhal razılıq verməz. Deməli, Azərbaycanı tanımaq lazım idi. İlham Əliyev bu vəzifəni də öhdəsinə götürdü. 1997-ci ilin fevralında Vaşinqtonda ABŞ-ın iqtisadi və siyasi elitasının təmsilçilərinin iştirakı ilə keçirilən "Azərbaycan kommunizmdən demokratiyaya, neft istehsalının artımına doğru" adlı elmi-praktik konfransda Azərbaycanı İlham Əliyev təmsil edirdi. Gənc Əliyevin həmin mötəbər tədbirdəki çıxışı ABŞ-Azərbaycan strateji tərəfdaşlığının zəruriliyini göstərən arqumentlər üzərində qurulmuşdu. Onun bu arqumentləri ABŞ tərəfində maraq doğurdu. Həmin arqumentlər az sonra Vaşinqtonda "Azərbaycanda neft və qeyri-neft sahələrində əməkdaşlıq imkanları" mövzusunda daha bir mötəbər tədbirin keçirilməsini şərtləndirdi. Həmin il noyabrın 19-da Vaşinqtonda Azərbaycanla bağlı daha bir mötəbər konfrans keçirildi. "Xəzər boru kəmərləri yeni neft sıçrayışlarının açarıdır" mövzusunda keçirilən bu konfrans Amerika-Azərbaycan Ticarət Pa-

latası, Amerika-Rusiya İşgüzar Şurası və Kembric Enerji Araşdırmaları Assosiasiyası tərəfindən təşkil olunmuşdu. ABŞ-in energetika naziri Fəderiko Penya, sabiq müdafiə naziri Dik Çeyni, ABŞ şirkətlərinin və işgüzar çevrələrinin təmsilçiləri, tanınmış siyasətçilər, Xəzəryanı ölkələrin rəsmi şəxsləri bu görüşdə iştirak edirdilər. Azərbaycan isə İlham Əliyevin təmsilində təmsil olunurdu. ARDNŞ-in I vitse-prezidentinin qatıldığı bu tədbir çox əlamətdar bir vaxta - "Əsrin müqaviləsi" çərçivəsində ilk Azərbaycan neftinin hasil olunması günlərinə təsadüf edirdi. Xatırladaq ki, 1997-ci il, noyabrın 12-də "Çıraq-1" platformasında ilk neft quyusu istismara verilmiş və neft müqavilələri çərçivəsində ilk Azərbaycan nefti bundan az öncə tikilib istifadəyə verilən Səngəçal terminalına axıdılmağa başlamışdı. Bu faktın özü İlham Əliyevin həmin konfransdakı nitqinə diqqəti birə iki artırır.

Tədbir iştirakçılarının Azərbaycanın nəhəng neft-qaz layihələrinin əsas personalarından biri kimi təqdim edilən (bu təqdimatı "AMOKO Kaspian Sİ Petroleum" şirkətinin vitse-prezidenti Luk Keller etmişdi) İlham Əliyev konfransdakı çıxışında Azərbaycanın neft strategiyasının əsas hədəfləri və mahiyyəti barədə anlaşıqlı bir izahat verdi. Sübut etdi ki, bu strategiya ən düzgün yoldur və Qərbin neft nəhəngləri Azərbaycana sərmayə yatırmaqda davam etməlidirlər. Azərbaycanın cəmi 3 il ərzində belə fantastik göstəricilər əldə etməsinin səbəblərindən danışan İlham Əliyev həmin çıxışında deyirdi: **"Ən başlıcası odur ki, xarici şirkətlərin sərmayələri müxtəlif dövlət təminatları ilə çox möhkəm qorunur... Hər bir saziş Azərbaycan Respublikasının qanununa çevrilir. Biz o qanunu poza bilmərik"**.

Bakı-Novorossiysk kəmərinin 1997-ci ilin oktyabrından istismara verildiyini və "Çıraq"dan ilk neftin alındığını nəzərdə tutaraq **"biz yeni neft erasının kiçik də olsa açarını əldə etmişik" deyən İlham Əliyev bu çıxışı ilə ona nail oldu ki, Qərbin Azərbaycana sabit və etibarlı strateji tərəfdaş kimi baxmaq üçün lazım olan arqumentləri bir qədər də çoxaldı. "Çıraq" yatağından ilkin neftin hasil olunmasını "Azərbaycanın müasir dövr tarixinin dönüş nöqtəsi" adlandıran İlham Əliyev konfrans iştirakçılarını inandıra bildi ki, Azərbaycan Qərbin ən etibarlı partnyorudur: "Əgər məndən soruşsalar "Azərbaycan bu gün necə ölkədir?", onda mən fəxrlə deyərəm: Azərbaycan bu gün sabit və intensiv inkişaf edən bir ölkədir. Azərbaycan xarici ölkələr və xarici şirkətlər üçün etibarlı tərəfdaşdır...Azərbaycan bu gün demokratiya və inkişaf yolu ilə irəliləyən müstəqil bir ölkədir". Etiraf edilməlidir ki, bu tipli çıxışların effekti bütöv bir təbliğat kampaniyasının səmərəsindən qat-qat artıq olur.**

İlham Əliyev 1998-ci il, martın 31-də San-Fransiskoda (ABŞ) məşhur Stenford Universitetindəki çıxışında da Şərq-Qərb enerji layihəsinin mahiyyətini geopolitika və mövcud reallıqlar prizmasından şərh etmiş, Bakı-Tiflis-Ceyhan neft ixracı marşrutunun alternativsizliyini əsaslandırmışdı. 1998-ci ildə Vaşinqtonda "Azərbaycandan keçən Avrasiya

nəqliyyat dəhlizi" mövzusunda keçirilmiş seminar da İlham Əliyevin diplomat ömürlüyündə mühüm bir səhifəni təşkil edir. İlham Əliyev həmin seminardakı çıxışında "Azərbaycan xarici investorların uzunmüddətli, etibarlı tərəfdaşı olduğunu sübut etmişdir" deyə öz ölkəsinin yürütdüyü siyasətin mahiyyətini bir daha açıqladı. Burada ən vacib cəhət İlham Əliyevin Ermənistanı Qərbin siyasi və iqtisadi elitası qarşısında təcavüzkar və işğalçı kimi tanıtmaya uğurlu cəhd göstərməsi ilə bağlıdır. İlham Əliyev Avrasiya məkanının gələcək siması məsələsindən danışarkən öz ölkəsinin bu mövzu ilə bağlı son və qəti mövqeyini bütün Qərb dünyasına çatdırdı: **"Ermənistan anlamalıdır ki, regionda gedən inkişaf şəraitində, Avrasiya dəhlizi, Transxəzər boru kəməri və digər nəhəng layihələrin həyata keçirildiyi şəraitdə Ermənistan bir ölkə kimi bütün bu inkişafdan kənarda qalacaqdır. Ermənistan təcridə doğru yuvarlanır. Dağlıq Qarabağı müstəqil qurum kimi heç kim tanımayacaqdır. Azərbaycan öz torpaqlarının zəbt olunması ilə razılaşa bilməz. Ermənistanın indiki siyasətinin davamı Ermənistanın tam təcrid olunması deməkdir"**. ARDNŞ-in I vitse-prezidentinin ABŞ-da mötəbər bir tədbirdə dilə gətirdiyi bu qəti fikirlərin bu ölkədəki erməni diasporuna və lobbisinə necə sarsıdıcı zərbə olduğunu söyləməyə ehtiyac qalmır.

İlham Əliyev ABŞ-a həmin səfəri zamanı qatıldığı tədbirlərdən başqa digər səpkili görüşlər də keçirmişdi. Onun ABŞ Konqresi Nümayəndələr Palatasının Büdcə Təxsisatları Komitəsinin sədri Robert Linqstonla, Dövlət Departamentinin rəsmiləri, Ağ Ev administrasiyasının və işgüzar çevrələrin yüksək rütbəli təmsilçiləri ilə təkbətək danışıqlarında 907-ci düzəlişin aradan qaldırılması, Avrasiya nəqliyyat dəhlizi, Bakı-Ceyhan layihəsi, Ermənistanın təcavüzkar siyasətinin nəticələri və s. mövzular prioritet təşkil edirdi. İlham Əliyev ABŞ-da keçirdiyi bu görüşlər, söylədiyi nitqlər zamanı özünü təkcə ARDNŞ-in I vitse-prezidenti kimi məsul vəzifənin sahibi kimi yox, həm də vətənpərvər bir azərbaycanlı, istedadlı diplomat kimi aparırdı. Onun Asiya Cəmiyyətinin Kaliforniya Mərkəzi və Amerika-Azərbaycan Ticarət Palatası tərəfində Los-Ancelesdə təşkil olunmuş seminardakı çıxışı "erməni amili" deyilən bir mifə güclü zərbə vurulması baxımından əhəmiyyətli idi. Belli olduğu kimi, Los-Anceles şəhəri ABŞ-dakı erməni diasporunun mövqelərinin xüsusi ilə güclü olduğu bir şəhərdir. İlham Əliyev həmin tədbirdə "Qafqaz XXI əsrdə: regional əməkdaşlıq imkanları" mövzusunda mühazirə oxumuşdu. O, tədbir iştirakçılarının Azərbaycan haqqında xeyli məlumatlandırdı: **"Əminəm ki, Qafqazda sabitliyin və sülhün bərqərar olacağı gün uzaqda deyildir"** deyə bəyan edən İlham Əliyev Azərbaycanın neft strategiyasının ölkəmiz üçün açdığı böyük tərəqqi perspektivlərindən də danışdı və belə dedi: **"Bu fəaliyyətimizi dayandırmaq gələcək nəsillər qarşısında ən böyük günah olardı. Azərbaycan gələcək inkişafının əsasını indidən qoyur... Biz bütün dünyaya sübut etdik ki, Azərbaycan iqtisadi və siyasi cəhətdən sabit bir ölkədir... Mən Azərbay-**

canın parlaq gələcəyinə inanıram". Bəs Ermənistanın gələcəyi necə görünür? İlham Əliyev bu suala da dəqiq və səlis cavab verərək ABŞ-ı Ermənistanın təcavüzkarlığı və perspektivsizliyi fikrinə inandırdı: **"Qafqazda inkişaf prosesinin cərəyan etdiyi bir dövrdə Ermənistan ümumi inkişafdan kənardadır. Ermənistan özü-özünü bu prosesdən təcrid edibdir. Ermənistan Azərbaycanın zəbt olunmuş torpaqlarını bütünlüklə azad etməyincə bu prosesin iştirakçısı ola bilməz".**

Bu bəyanatın əhəmiyyəti barədə söz söyləmək artıq iş olardı. Hər şey yetərinə aydındır. Təkcə onu deyək ki, Azərbaycan mətbuatı bu məsələni az sonra belə şərh edəcəkdi: "İlham Əliyev Los-Ancelesdə belə yüksək səviyyəli beynəlxalq tədbirdə çıxış edən və burada geniş yayılmış "erməni mifi"nə ağır zərbə vuran ilk azərbaycanlıdır".

İlham Əliyev ARDNŞ-in I vitse-prezidenti və bir azərbaycanlı kimi ölkəmizi indiyədək çoxsaylı mötəbər yığıncaqlarda şəərəflə təmsil edib. Bunlara dair çoxlu belə nümunə gətirmək olar. Yuxarıda göstərilənlər onun neft strategiyasının həyata keçirilməsi sahəsindəki gərgin və məqsədyönlü fəaliyyətinin yalnız kiçik bir hissəsini əks etdirən fraqmentlərdir. Bizim bu fraqmentlər əsasında gəldiyimiz ən başlıca qənaət nədir? Budur ki, İlham Əliyevin ARDNŞ-in I vitse-prezidenti kimi də, Vətənin sırayı əsgəri kimi də, bir diplomat kimi də, dövlət adamı və ziyalı kimi də bütün fəaliyyəti yalnız bir məqsədə təbə etdirilib: harada və hansı məsələ ilə məşğul olmasından asılı olmayaraq Azərbaycanın milli-strateji maraqlarını əsas götürmək, bu maraqları qorumaq. Bu, onun bütün fəaliyyətindən qırmızı xətt kimi keçən dəyişilməz bir mövqedir.

İlham Əliyev bir fikri daim vurğulayır: Azərbaycanın öz karbohidrogen ehtiyatlarını necə hasil və realizə etməsi onun öz daxili işidir və bu yolda ona heç kim mane ola bilməz. Onun bütün diplomatik fəaliyyəti Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin əsas götürülməsi ideyasının bütün tərəfdaş ölkələrə aşılınması konsepsiyası üzərində qurulub. Bu, ARDNŞ xətti ilə də, AŞ PA xətti ilə də, digər xətlərlə də sabit şəkildə yeridilən bir mövqedir. İlham Əliyevin bu cür prinsiplial mövqeyi Prezident Heydər Əliyevə məxsus olan "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması Azərbaycan Respublikasının suveren hüquqlarının bərqərar olduğunu, Azərbaycanın müstəqil dövlət olaraq öz sərvətlərinə tam sahib olduğunu dünyaya bir daha göstərdi" fikrindən qaynaqlanıb qidalanır.

Qeyd etdiyimiz kimi, İlham Əliyevin ARDNŞ-in I vitse-prezidenti vəzifəsində fəaliyyəti çoxcəhətli və universaldır, eyni zamanda vahid bir xətt üzərində - Azərbaycanın milli maraqlarının qorunması ideyası üzərində qurulan fəaliyyətdir. O, bunu ölkəmizə investisiya cəlb edəndə də əsas götürür, Şərq-Qərb dəhlizi məsələsi ilə məşğul olanda da, digər strateji məsələlərlə məşğul olanda da... İlham Əliyevin ölkəmizə investisiya cəlb sahəsində gördüyü işlərin nəticələrindən danışdıq. Azərbaycan məhz bu gənc dövlət xadiminin daxil olduğu ARDNŞ rəhbərliyinin ardıcıl və prinsiplial fəaliyyəti nəticəsində azı 50 milyard dollar məbləğində investisiya yatırımlarına nail olacaq. Məhz İlham Əliyevin fəaliyyəti-

nin nəticəsidir ki, Qərbin neft nəhəngləri bu gün Azərbaycana daha böyük maraq göstərir. Təsədüfi deyil ki, bu gün Xəzərin Azərbaycan sektorunda dünyanın bütün aparıcı neft şirkətlərinin 80 faizi işə qoşulub. Bu rəqəm adi rəqəm kimi qəbul edilməməlidir.

İlham Əliyev Azərbaycan neftinin Qərb bazarlarına ixracı marşrutunun müəyyənləşdirilməsi məsələləri ilə bilavasitə məşğuldur. Bu məsələ tərəfdaşlar arasında uzunmüddətli mübahisələrin və müzakirələrin mövzusu olub. Azərbaycan Bakı-Tiflis-Ceyhan marşrutunun əsas ixrac marşrutu olması fikrində israr edir, bir çoxları isə bunun kommersiya baxımından guya əlverişsiz olması fikrini bəhanə gətirərək deyirdi ki, kəməri Ermənistandan və ya İrandan keçirmək lazımdır. Rusiya variantı da dəfələrlə gündəliyə gətirilmişdi. Amma Azərbaycan öz mövqeyində qaldı. İlham Əliyev 1999-cu ilin sentyabrında belə deyirdi: **"Əgər kimsə bu sahədə bizimlə rəqabət aparmaq istəyirsə, çətin ki, bir şeyə nail ola bilər... Bu gün Azərbaycanın əsas ixrac neft kəmərinin marşrutu kimi nəyə görə məhz Bakı-Tbilisi-Ceyhan istiqamətini seçməsinə sübut etməyin nə yeridir, nə də vaxtı. Bəzi hökumətlərin və şirkətlərin nümayəndələri bu prosesə siyasi don geyindirməyə nə qədər ciddi-cəhd göstərsələr də bizim seçimimiz ölkəmizin və Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətlərin uzunmüddətli iqtisadi maraqları ilə bağlıdır".**

Məsələyə geopolitika və Azərbaycanın seçdiyi strateji xətt prizmasından yanaşanda Bakı-Ceyhanın nə qədər vacib olduğu üzə çıxır. Bu marşrut Azərbaycanın milli-strateji maraqlarına tam cavab verən və dünyada analoqu olmayan bir layihə deməkdir. İlham Əliyev 1999-cu ildə Türkiyənin "Nərgiz-TV" kanalına müsahibəsində belə deyirdi: **"Bizim Bakı-Ceyhandan başqa yolumuz yoxdur. Bu, bizə həm iqtisadi baxımdan faydalıdır, həm siyasi baxımdan, həm də ən mühüm müstəqilliyimizi möhkəmləndirmək üçün ən əsas amildir".**

Reallıq budur ki, Bakı-Ceyhan Ermənistanın regiondakı bütün nəhəng iqtisadi layihələrdən kənarda qoyulmasını təmin edən möhtəşəm bir layihədir. İlham Əliyev öz ölkəsinin hələ 1994-cü ildən bu ideyanı əsas götürdüyünü bildirir. Bu isə Prezident Heydər Əliyevin, hələ İlham Əliyevin bir strateq kimi nə qədər uzaqqörən və bəsirətli olduğunu göstərir.

1999-cu il aprelin 17-də Azərbaycanın neft strategiyası tarixində fəvqəladə dərəcədə böyük hadisə baş verdi. Həmin gün Bakı-Supsa neft kəməri işə salındı. 1997-ci ilin oktyabrında isə Bakı-Novorossiysk kəməri yenidən qurularaq istismara verilmişdi. "Bakı-Ceyhana nə ehtiyac vardı" deyən sual edənlər reallıqları dərk edə bilmir. Məsələ burasındadır ki, Bakı-Supsa və Bakı-Novorossiysk kəmərlərinin hər biri yalnız 6 milyon (cəmi 12 milyon) ton neft nəql etmək gücündədir. Onların gücü uzaqbaşı 2 dəfə artırıla bilər ki, bu da 25 milyon tona yaxındır. Azərbaycan isə ildə 50 milyon ton neft nəql etməyə hazırlaşır. Üstəlik, Bakı-Novorossiyskin çəçen problemi ilə bağlı etibarlılığı azdır. Bakı-Ceyhana

böyük müqavimət oldu. Xüsusilə də Rusiya tərəfindən. İlham Əliyev buna belə izah verir: ***“Hesab etmişik və deyirik ki, lazım bildiyimiz yerə boru kəməri çəkməyə haqqımız var... Biz nə Supsadan, nə də Novorossiyskdən imtina etmək istərdik. Bizim həmişə alternativ yollarımız olmalıdır”***.

İlham Əliyev neft strategiyasının bilicisi kimi başqa bir məqama da diqqət çəkir. Onun sözlərinə görə, Novorossiysk marşrutu ilə nəql edilən neftin hər tonu Azərbaycana 15,6 dollara, Supsa kəməri ilə 2,7 dollara başa gəlir. Beləliklə, Azərbaycan təkcə tarif məsələsində hər 1 milyon tonda 13 milyon dollar itirir. Bundan əlavə, Azərbaycanın çox yüksək keyfiyyətə malik “Azərilayt” markalı, beynəlxalq kotirovkaya malik nefti Novorossiyskdə keyfiyyətsiz Rusiya nefti ilə qarışdırılır deyə ucuz satılır. Bu isə o deməkdir ki, Novorossiysklə ildə 2,5 milyon ton neft ixrac edən Azərbaycan burada təxminən 40-50 milyon dollar itirir. Bütün bunları sərf-nəzər edən İlham Əliyevin Bakı-Ceyhanı ən vacib marşrut adlandırması təbiiidir. Bu kəmərlə ilk növbədə Azərbaycanın maraqları daxilindədir. Özü də söhbət təkcə iqtisadi mənfəətdən getmir. ***“Biz həmişə bunu əsas tutmuşuq ki, Bakı-Ceyhan boru kəməri ən əvvəl bizim özümüdə gərəkdir”*** deyən İlham Əliyev bu ideyanın baş tutması üçün uzun müddət ərzində gərgin fəaliyyət göstərmiş.

Bakı-Ceyhan layihəsinin həyata vəsiqə alması Azərbaycanın nəhəng bir strateji oyunu böyük hesabla udması deməkdir. İlham Əliyev bu zaman Azərbaycanın strateji maraqlarının öndə olmasını söyləyir: ***“Əlbəttə, biz bu sazişi bir il, yaxud iki il bundan əvvəl imzalaya bilərdik. Amma bizim məqsədimiz ondan ibarət idi ki, Bakı-Ceyhan neft kəməri barədə sazişi nəyin bahasına olursa-olsun yox, məhz Azərbaycanın iqtisadi və siyasi maraqlarına uyğun şəkildə imzalayaq. Mən hesab edirəm ki, biz buna nail olmuşuq... Bakı-Ceyhanın əsas memarı Azərbaycandır, daha doğrusu, Heydər Əliyevdir və onun neft strategiyasıdır... Bizim regionun yeni bir erası başlanır. Bu regionun mərkəzi də Azərbaycandır. Beləliklə, Azərbaycan dünyəvi, həm iqtisadi, həm də siyasi bir mərkəzə çevrilir”***.

Şübhəsiz ki, Bakı-Ceyhanın, ümumiyyətlə, uğurlu neft strategiyasının, daha geniş planda götürsək, indiki qüdrətli Azərbaycanın, bütün regionun həlledici amili olan Azərbaycan Respublikasının memarı Prezident Heydər Əliyevdir. Bununla belə İlham Əliyevin bu sahədə müstəsna dərəcədə böyük xidmətləri var. O, özü bu haqda heç vaxt danışmayacaq. Onun özü təvazökarlıq edəcək. Amma İlham Əliyevin mil-lətimiz və dövlətimiz naminə göstərdiyi böyük və yorulmaz fəaliyyəti barədə danışılmalıdır axı... Hətta biz özümüz də danışmaya bilərik. Amma bu fəaliyyət bütün dünyanın nüfuzlu siyasət və dövlət xadimlərinin, böyük iş adamlarının gözü qarşısında baş verib. Onlarsa bu məsələdə susmur, İlham Əliyevin müstəqil və qüdrətli Azərbaycanın qurulması sahəsindəki nəhəng fəaliyyətini yüksək qiymətləndirir. Bununla bağlı bir neçə nüfuzlu şəxsin fikirlərindən nümunələr gətirsək, İlham Əliyevin

ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postunda Azərbaycanın bu günü və gələcəyi qarşısındakı müstəsna xidmətləri barədəki təsəvvürlər daha da dəqiqləşib konkretləşər.

ABƏŞ-in ilk prezidenti Terri Adams 1997-ci ildə “Xəzərneftqaz-97” sergisinin açılış mərasimində çıxışında belə deyirdi: ***“Mən Azərbaycanın inkişafını böyük optimizmlə izləyirəm. Hazırda ölkənin tarixində həlledici dəyişikliklər dövrü, neft sahəsinin yeni inkişaf mərhələsi başlamışdır. Biz Bakıya və Azərbaycana Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi, ARDNŞ-in birinci vitse-prezidenti İlham Əliyevin fəal iştirak etdiyi neft diplomatiyasının altında çiçəklənməsini arzulayırıq”***.

“Arko” şirkətinin (ABŞ) vitse-prezidenti Mayk Viley: “Azərbaycanın qarşısında böyük imkanlar vardır. Azərbaycan öz neftini həm Rusiya, həm də Türkiyə ərazisindən ixrac edəcəkdir... Hazırda Azərbaycana bacarıqlı, savadlı diplomatlar lazımdır. Bu baxımdan mən özümü diplomat hesab etmirəm. Mən iş adamıyam, lakin diplomatlara böyük hörmət vardır. Ona görə də Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin birinci vitse-prezidenti İlham Əliyevin çıxışını dinləmək istədim”.

“Yunokal” şirkətinin (ABŞ) vitse-prezidenti Endri Fokler: “İlham Əliyev Xəzərin Azərbaycan sektorunda işlərin aparılması üçün söyləyini əsirgəmir, layihələrdə iştirak etmək istəyən şirkətlərlə danışıqlar aparmaq bacarığına görə onların rəğbət və hörmətini qazanmışdır. İlham Əliyevin söylərinin nəticəsidir ki, ARDNŞ hazırda dünyada ən çox nüfuz qazanmış neft şirkətləri səviyyəsinə qalxmışdır. İlham Əliyev ARDNŞ-də xarici iqtisadi əlaqələrə cavabdeh şəxsdir. O, neft və qaz sənayesini gözəl bilir, Azərbaycan Respublikasının mənafeyini əsas götürərək danışıqlara qatılmış tərəflərin də problemlərini daim nəzərə almağa çalışır.

Cənab İlham Əliyev həmişə neft sənayesində çalışmamışdır... O, ARDNŞ-in birinci vitse-prezidenti vəzifəsində işlədiyi 5 il müddətində Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti əsaslı tərəqqi əldə etmişdir.

...Bu dövr Azərbaycan üçün çox vacib olan bir dövrdür. Bu dövrdə Azərbaycanın mövqeyini müdafiə edən şəxslərə ehtiyac böyükdür. İlham Əliyevin diplomatiyası bu baxımdan əvəzsiz məna kəsb edir”.

Dağıstan ziyalılarının, dövlət və siyasət xadimlərinin açıq məktubundan: “Öz düşüncə və əməllərinə görə İlham Əliyev XXI əsrin adamıdır... Azərbaycanın sosial və iqtisadi cəhətdən inkişafı uğrunda mübarizə üçün İlham Əliyev dünya səviyyəli iqtisadçı və siyasətçi kimi formalaşmışdır. Xəzərin fəthi, neft və qaz kəmərlərinin çəkilişi, Böyük İpək Yolu... Bütün bu proyektlər İlham Əliyevin Klinton, Şirak, Xossimoto, Kol, Meycor, Süleyman Dəmirəl, Bleyer və bu kimi dünya səviyyəli liderlərlə şəxsi görüşlərində müzakirə olunur”.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev: “İlham Əliyev həm bililiyinə, həm ağılına, həm təcrübəsinə, həm də insani keyfiyyətlərinə görə Azərbaycanın siyasi səhnəsində öz yerini tutub... O, Azərbaycanın neft siyasətinin həyata keçirilməsinin fəal iştirakçısıdır”.

AVROPA SİYASƏTİ VƏ VƏTƏNPƏRVƏR LİDER

**AŞ PA-dakı Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinin
rəhbəri niyə məhz İlham Əliyev olmalı idi?**

*Yaxud İlham Əliyevin son bir il yarım ərzində nəzərə
çarpan siyasi keyfiyyətləri*

Azərbaycan üzünü Qərbə doğru çevirib ki, bu yol da demokratiya, hüquqi-siyasi, sosial-iqtisadi, struktur islahatları, bazar iqtisadiyyatı yoludur. Bu yol ölkədə hüquqi dövlət, mülki cəmiyyət quruculuğu prosesinin başa çatdırılmasını, ümumbəşəri olanlarla milli dəyərlərin harmonik şəkildə çulğashdırılmasını, **“azad vətəndaş-güclü dövlət-sabit iqtisadiyyat”** ideyasının tam şəkildə gerçəkləşdirilməsini nəzərdə tutur. Qərbə inteqrasiya Azərbaycan kimi zəngin, amma yenicə dövlət müstəqilliyi qazanmış ölkələrdən ötrü tək cə sadəcə olaraq prioritet məsələ deyil, həm də alternativsiz yoldur. Dünyada sosial-mənəvi dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi prosesinin getdiyi, təhlükəsizlik məsələsinin ön plana çıxdığı indiki qloballaşma şəraitində Azərbaycan yetərincə optimal bir seçim etdi. Prezident Heydər Əliyev öz ölkəsinin kursunu hələ 1993-cü ildə konkret şəkildə açıqlamışdı - bu xətt Qərbə inteqrasiya xətti olmalı idi ki, Azərbaycan dünya birliyinə onun layiqli üzvü kimi daxil ola bilsin. 1994-cü il, sentyabrın 20-də dünyanın 14 ölkəsindən 33 nəhəng neft şirkətinin iştirakı ilə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi” Azərbaycanı Qərb dünyası ilə sıx bağladı. Bu bağlılıq əsasən iqtisadi sferanı əhatə edirdi. Qərbin demokratik, hüquqi, sosial-mədəni, siyasi strukturuna inteqrasiyanın zəruriliyi isə Azərbaycanı Avropa Birliyi ölkələri ilə yaxınlaşmağa sövq edirdi. Azərbaycanın hazırkı dövrün ən böyük güc mərkəzlərindən olan Avropa ailəsinə daxil olması elə də asan deyildi. “Köhnə Dünya” deyilən bu ailənin siyasi üstqurumu olan Avropa Şurası bura qəbullla bağlı yetərincə ciddi tələblər qoyurdu. Həmin tələbləri qısaca belə xülasə etmək olar: Avropa Şurası özünü bu ailədə görmək istəyənlərdən yalnız sivil, demokratik, rəşional fəaliyyət tələb edir. Uzun-uzadı hazırlıq prosesindən sonra Azərbaycan Avropa Şurasının tamhüquqlu üzvü oldu. Bu, 2001-ci il, yanvar ayının 25-də baş verdi. Bundan sonra Azərbaycanın Avropa Şurasının müxtəlif strukturlarında, o cümlədən qurumun Parlament Assambleyasında və Nazirlər Komitəsində təmsil

olunması məsələsi həll olundu. Və Azərbaycan parlamenti öz nümayəndə heyətini Avropa Şurası Parlament Assambleyasına göndərdi. Nümayəndə heyətinə 6 parlamentar daxildir. Həmin heyətin rəhbəri millət vəkili İlham Əliyevdir. Niyə məhz O?

Bu sual müxtəlif vaxtlarda, müxtəlif şəkillərdə və müxtəlif çevrələr tərəfindən, özü də dəfələrlə qaldırılıb. Zənnimizcə, bu sualı dönə-dönə səsəndirməyə ehtiyac yox idi. Ən azı o səbəbdən ki, millət vəkili İlham Əliyevin bir ictimai-siyasi xadim kimi siyasi bioqrafiyası, qazandığı uğurlar, cəmiyyətin onun siyasi personasına və milli-ictimai fəaliyyətinə verdiyi qiymət “Azərbaycan parlamentarlarına Avropa parlamentində niyə məhz İlham Əliyev başçılıq etməlidir” sualını konkret və tam anlaşıqlı tərzdə cavablandırır.

İlham Əliyev Azərbaycan cəmiyyətinin təsəvvüründə 80-ci illərin sonlarından etibarən formalaşan adi siyasətçi tipinə uyğun gələn siyasətçi deyil. Məsələnin məğzi budur. O, çağdaş dünyanın siyasi mənzərəsinin əsas cizgilərindən qaynaqlanmış tələblərə cavab verən siyasətçilər kateqoriyasına aid edilir. Siyasi proseslərə təmkinli münasibət, demokratiya istilahına yaradıcı yaxud qeyri-mexaniki yanaşma, siyasi tolerantlıq, milli maraqları və milli-mənəvi dəyərləri ümumbəşəri sərvətlərlə ahəngdar şəkildə uyğunlaşdırmaq bacarığı, yüksək intellektual səviyyə, siyasi xadim üçün lazım olan xüsusiyyətlərə malik olma, dünyada baş verənləri hətta ilkin əlamətlərə görə anlamaq istedadı, fitrətən liderlik bacarığı, universal bilik və akademik təhsil, situasiyadan çevik baş çıxarmaq və lazımi qərarlar vermək bacarığı - sadalanan bu keyfiyyətlər İlham Əliyevin də aid olduğu siyasətçilər kateqoriyası üçün xas olan cəhətlərdir. İlham Əliyev çağdaş (eləcə də klassik) politoloji nəzəriyyələrin təsnifləşdirdiyi lider tiplərinin ən müsbət cəhətlərini öz siyasi personasında təcəssüm etdirir. O, ənənəvi lider olaraq ənənələrə, dövlətçilik təfəkkürünə, milli məfkurəyə fanatikcəsinə bağlıdır. İlham Əliyev milli-əxlaqi sərvətlərimizə pozitiv anlamda mühafizəkarlıq prizmasından yanaşır. Onu həmçinin harizmalı lider kimi xarakterizə etmək mümkündür. İlham Əliyevin qeyri-adi siyasi qabiliyyəti hətta opponentləri tərəfindən də etiraf və təqdir edilir. Gənc millət vəkilinin siyasi portretinə diqqətlə nəzər salanda, onun rəşional-leqal liderə xas cəhətləri də dərhal seziilir. O mənada ki, İlham Əliyev hədsiz dərəcədə özünə nəzarətin və qanunçuluğun tərəfdarı kimi tanınır. O, həddən artıq məsuliyyətlidir. Və özü də bunu dəfələrlə vurğulayıb ki, ona tapşırılan işləri yalnız məsuliyyət hissiini əsas tutaraq həyata keçirir. Onun fəaliyyətində və siyasi davranışında xaos yoxdur. Bununla belə İlham Əliyev yetərincə dinamik və enerjilidir ki, bu da onun siyasi fəaliyyətinin effektivliyini təmin edir.

Azərbaycanı Avropada təmsil etmək hüququ yalnız ictimai rəyə, kiminsə iradəsinə, siyasi proseslərin axarına, hətta cari durumun tələblərinə, bir sözlə, keçici, müvəqqəti mülahizələrə görə verilə bilməzdi. Söhbət hansısa siyasi yaxud qeyri-siyasi qrupun, sosial zümərənin, hansısa çevrənin məhdud maraqlarından yox, bütün millətin, ölkənin, dövlətin mənafeyindən, adından gədirsə, burada eyni vaxtda bir neçə fun-

damental və başlıca mülahizə nəzərdən keçirilməsi, problemin bütün parametrləri incələnməlidir. Azərbaycanı Avropada (eləcə də bütün dünyada) təmsil etmək üçün onu sözün əsl mənasında yaxşı tanımaq və təbii ki, sevmək lazımdır. Bu, dəyişilməz və imperativ şərtidir. Ölkənin tarixi keçmişi, mədəniyyəti, milli-mənəvi irsi, dəyər və sərvətləri, təmsil etdiyin xalqın mentaliteti, təfəkkür tərz, əxlaq, psixologiyası, ölkənin qarşısında dayanan problemləri, onların aradan qaldırılmasının mümkün yolları, burada baş verən sosial, iqtisadi, ictimai, siyasi, mədəni olaylar, onların səbəb-nəticə əlaqələri barədə bitkin, universal, sağlam təsəvvürlərə malik olmadan heç nəyə nail olmaq mümkün deyil. Müsbət olan budur ki, indi Azərbaycanın belə bir problemi yoxdur, yəni ölkəmiz Avropada layiqincə təmsil olunur. İlham Əliyevin Azərbaycan parlamentinin Avropa Şurası Parlament Assambleyasında nümayəndə heyətinin rəhbəri olması bu mənada nəinki təkcə ən doğru və alternativsiz seçim idi, həm də haradasa qaçılmaz və məntiqi nəticə idi. Mübaliğəyə yol vermədən qeyd etmək olar ki, məhz İlham Əliyevin seçilməsi Azərbaycanın uduşu ola bilərdi. Belə də oldu. Gənc millət vəkiliyin şəxsi siyasi keyfiyyətləri Azərbaycanın xeyrinə işləyən amilə çevrildi. Bunun isə beynəlxalq aləmdə ciddi təbliğat işinə kəskin ehtiyacı olan Azərbaycandan ötrü nə qədər vacib olduğunu söyləmək artıq məsələdir.

İlham Əliyevin Avropa parlamentindəki nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi fəaliyyəti Azərbaycan ictimaiyyətinin gözü qarşısındadır. Parlamentarlarımız 2001-ci ilin yanvarından 2002-ci ilin yanvarına qədər 3 sessiyanın işində iştirak ediblər. Nəticələr Azərbaycan cəmiyyətinin bütün təbəqələrinin mənafələrinə uyğundur. Bu isə əvvəllər yalnız arzu edilə bilərdi. Xatırladaq ki, cəmiyyəti bir-iki ilə əvvəl, Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbulu ərəfəsində ölkədəki ictimai rəyi, cəmiyyətdə yaşanan tərəddüdləri, "biz Avropa Şurası Parlament Assambleyasının tribunasından yetərincə istifadə edib Azərbaycanın işğala, təcavüzə və terrora məruz qalan ölkə kimi, eyni zamanda sivil və demokratik bir məmləkət kimi tanıdığımızı" sualını şərtləndirən narahatçılığı yada salmaq kifayətdir ki, İlham Əliyevin və onun başçılıq etdiyi nümayəndə heyətinin fəaliyyətinin nə qədər faydalı və uğurlu olması üzə çıxsın. İndi belə suallar yoxdur. İlham Əliyevin Avropa parlamentinin Azərbaycan Avropa Şurasına üzv qəbul olunandan sonrakı ilk sessiyasındakı (23-27 aprel, 2001-ci il) iştirakı və ilk çıxışı Azərbaycan cəmiyyətindəki bütün narahatçılığı, tərəddüdləri, inamsızlığı, ümitsizlik kompleksini darmadağın etdi. İlham Əliyev həmin məşhur çıxışından bütün dünyaya, o cümlədən bizim cəmiyyətə Avropa miqyaslı, yetkin və hazırlıqlı bir siyasətçi kimi göründü. Bu, gənc millət vəkiliyin belə mötəbər tribunallardan ilk analoji çıxışı olmasa da bütün dünya Avropa parlamentinin tribunasından artıq yeni tipli bir azərbaycanlı siyasətçi obrazını görürdü. İlham Əliyev Strasburqda təkcə azərbaycanlı siyasətçi kimi deyil, həm də Avropa, dünya miqyaslı ictimai-siyasi xadim kimi fəaliyyət göstərməyə başladı. Onun müzakirəyə çıxardığı problem yalnız Azərbaycanın problemi ya-

xud təkcə Qərb dünyasının problemi deyildi. İlham Əliyevin "Avropanın iqtisadi və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizəsi" mövzundakı çıxışı (24 aprel, 2001-ci il) global bir mövzunu aktual məsələ kimi bütün dünyanın diqqət mərkəzinə çıxardı. İlham Əliyev bununla Azərbaycanı Qərbin bir parçası kimi təqdim etdi, bütün dünyanı təhdid edən ən başlıca təhlükə mənbəyini göstərdi, öz ölkəsi ilə Qərbin maraqlarının üst-üstə düşdüyü nöqtələri aşkara çıxardı. Onun qaldırdığı problem Azərbaycanı narahat etdiyi qədər də Avropanı əndişələndirir. İlham Əliyevin bir siyasətçi, ictimai xadim və diplomat kimi böyük bacarığı ondan ibarətdir ki, o, bütün Avropa parlamentinin, Qərb dünyasının, necə deyirlər, bütün Köhnə Dünyanın diqqətini Azərbaycanın problemlərinə, Azərbaycanın bəşəriyyəti narahat edən problemlərə münasibətdəki mövqeyinə yönəltməyə nail oldu, Avropa Şurasını Azərbaycanın durumuna anlayışla yanaşmağa məcbur edə bildi.

Bütün bu söylənilənlərdən sonra yenidən "niyə məhz İlham Əliyev?" deyə sual etməyə, bu suala cavab axtarmağa çalışmaq lazım deyil, buna ehtiyac yoxdur. Bununla belə gənc Əliyevin sözügedən posta ən layiqli namizəd olmasını göstərən əlamət və faktları bir daha nəzərdən keçirmək, mülahizələrimizi arqumentləşdirmək, seçimin niyə məhz İlham Əliyevin üzərində dayanmasını zəruri edən məqamları araşdırmaq istəyindəyik. Qeyd olunmalıdır ki, İlham Əliyevin siyasi personası öz parametrlərinə görə bu seçimi labüd və zəruri edən parametrlərdir. O, sözün əsl mənasında peşəkar diplomatdır. Və burada təkcə fitri istedad, düzgün tərbiyə və istiqamətləndirmə, siyasi fərasət, uzaqqörənlik, təmkinlilik, bəsirət, intuisiya amilləri yox, bütün bunlarla bərabər həm də yüksək akademik təhsil faktoru böyük rol oynayır. İlham Əliyev Moskva Dövlət Beynəlxalq Əlaqələr İnstitutunun məzunu, sonra aspirantı, nəhayət, elmlər namizədi kimi müəllimi olub. Bir neçə xarici dildə sərbəst danışır, ünsiyyətçidir, dünya siyasətinin prioritet istiqamətləri barədə praktiki təcrübəsi və bilikləri var, diplomatiyanı təkcə nəzəriyyə əsasında deyil, həm də praktik fəaliyyət müstəvisində bilir və s. İlham Əliyevi bir siyasətçi və diplomat kimi xarakterizə edən daha bir ciddi məqam odur ki, o, öz fəaliyyətində bir qayda olaraq intellektual mübarizə vasitələrini əsas götürməyə üstünlük verir. Müasir dünya zorakı, aqressiv, radikal təfəkkür tərzindən, məhdud dünyagörüşündən, qapalı siyasətdən, populizmin qeyri-populyar və köhnəmiş formalarından çoxdan imtina edib. Hazırkı siyasi şərtlər elədir ki, burada intellekt faktoruna istinad etməyən istənilən adamı böyük uğursuzluq gözləyir. İlham Əliyevin aktiv siyasətlə məşğul olduğu qısa müddət ərzində böyük uğur qazanmasının "sirri" bundadır.

İlham Əliyev yeni tipli siyasətçidir. Bu barədə çox deyilib. Gənc Əliyev klassik siyasətdən XXI yüzilin modern siyasətinə uğurlu keçid formulunu ilk dəfə, özü də müvəffəqiyyətlə sınaqdan çıxaran siyasətçi obrazının daşıyıcısı olaraq siyasətdə, diplomatiyada eyni dərəcədə mühafizəkar, ənənəçi və yenilikçi, liberal, mötədil olan dəyərləri sintez etməyi bacarmış fiquddur. Onun ən böyük güc mənbəyi, ən güclü "silahı" in-

tellektidir. İlham Əliyev öz iti zəkası, fəhmi və hazırlıq səviyyəsi hesabına individual qaydada uğurlu fəaliyyət göstərdiyi dərəcədə də komanda halında uğurla çalışır. Onun bu qabiliyyəti özünü Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı fəaliyyətinin təmsalında qabarıq şəkildə göstərir. Azərbaycanın durumu və spesifikasi elədir ki, onun inkişafını yalnız komanda fəaliyyəti təmin edə bilər. Milli həmrəyliyə olan ehtiyac da, İlham Əliyev kimi birləşdirici faktorun önə çəkilməsinin vacibliyi də elə bu kontekstdən təhlil olunmalıdır. Əksər analitiklər, siyasi ekspertlər, futuroloq və politoloqlar belə bir qənaətə gəlib ki, dövlətçilik ideyasının tam şəkildə gerçəkləşməyə, dövlətçiliyin əsaslarının formalaşdırıcı və sabit şəkildə inkişaf etməyə başladığı ölkələrdə, o cümlədən bu sıraya aid olunan Azərbaycanda 2010-cu ilə qədərki dövr ərzində "common brain" adlanan tamamilə yeni bir siyasi elita təşəkkül tapacaq. Bu proses artıq qaçılmazdır. Xatırladaq ki, "common brain" ifadəsi hərfi tərcümədə "ümumi beyin", "ümumi zəka" deməkdir. "Ümumi zəka" cəmiyyətin bütün intellektual, siyasi, sosial, mədəni və demokratik enerjisinin təməkləşməsi, onun rəşional idarəetmə yolu ilə vahid məcraya yönəldilməsi, bu enerjinin milli maraqların gerçəkləşməsinə indeksəndirilməsi anlamına gəlir. "Ümumi zəka" hər cür radikalılıqdan, stixiyadan, emosional-eyforiyal ünsürlərdən və təsadüfilikdən uzaq olan yüksək intellektual və praqmatik funksionerlərin vahid və sərt qaydada strukturlaşdırılmış, siyasi iyerarxiya cəhətdən tənzimlənmiş intizamlı komandanın olmasını tələb edir. Bu komandaya isə bu sistemin (yəni elə həmin komandanın özünün) içində yetişib formalaşan, idarəçilik sisteminin **ƏN GÜCLÜ RƏHBƏRİ** funksiyasını yerinə yetirə bilən, birləşdirici və tənzimləyici rolunu oynamağı bacaran kapitan, lider başçılıq etməlidir. İlham Əliyevin Azərbaycanın çağdaş dövr tarixindəki ağır, məsuliyyətli və təkrarsız missiyası məhz belə bir kapitan, lider funksiyasını yerinə yetirməkdən ibarətdir. Azərbaycanın siyasi mühiti, cəmiyyətin siyasiləşmiş hissəsi, ayrı-ayrı sosial layları, mötəbər beynəlxalq qurumlar İlham Əliyevin simasında məhz belə siyasi kapitanı görməkdədir. Gənc Əliyev bu qeyri-rəsmi titulu öz siyasi imkanları və dinamik siyasi davranışı sayəsində qazanıb. Analitiklərə görə, Azərbaycandakı nəhəng potensial imkanlardan milli dövlətçilik, milli tərəqqi, demokratikləşdirmə və sosial rifah naminə tam istifadə yalnız "ümumi zəka" komandasının bütün gücü ilə hərəkət edəcəyi təqdirdə mümkündür. İlham Əliyevin bu məsələdəki uğurları indidən qərantialanıb. Ən əsası odur ki, bu istiqamətdə indiyədək həтта konkret addımlar da atılıb, ortada konkret nəticələr var. Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı gərgin və məhsuldar fəaliyyəti ilə, öz qətiyyəti, ardıcılığı, məntiqiliyi və prinsipliliyi ilə həm avropalı, həm də azərbaycanlı siyasi müşahidəçilərə yeni tipli bir siyasi persona - öz personasını! - təqdim edən İlham Əliyevin siyasi özünütdədiyi onun diplomatik özünüifadəsi ilə tamamlanır və bitkinləşir. İlham Əliyevin Avropanın siyasi müstəvisindəki təmkinli davranışı və inkişafı, onun sabit təkamülü, ictimai rəyin (həm də beynəlxalq ictimai rə-

yin!) onun siyasi varlığını problemsiz həzm etməsi əsasən onunla bağlıdır ki, gənc Əliyev özünü məhz "common brain" kapitanı rolunda təsdiq edib. İlham Əliyev Avropa müstəvisində Azərbaycan üçün çox şey edib, edir və etməlidir. Cümləni bilərəkdən "edəcək" sözü ilə bitirmədik. Bəli, məhz etməlidir. Çünki Azərbaycan siyasətində püxtələşməkdə olan, perspektivli, potensialı böyük olan, ümidverici personaların heç biri İlham Əliyevi əvəz edə biləcək səviyyəyə çatmayıb. İkinci belə professional, gənc, zirək, prinsipial, təcrübəli siyasətçimiz və diplomatımız yoxdur. Odur ki, İlham Əliyev Azərbaycan üçün məhz Avropa miqyasında hələ daha çox iş görməlidir. Məşhur beyin mərkəzləri kimi, siyasi-intellektual enerjinin cəmləşdiyi mərkəzlər kimi tanınan "İton qalstuku" Böyük Britaniyanın, "Harvard komandası" və "Çikaqo oğlanları" ABŞ-ın ictimai-siyasi və sosial-mədəni həyatında, bu ölkələrin tarixində hansı rolu oynayıbsa, İlham Əliyevin "ümumi zəka" komandası da Azərbaycanın tarixində həmin funksiyanı yerinə yetirməlidir. Bunun ilkin şərtləri artıq çoxdan görünməkdədir. Bu gün Azərbaycan cəmiyyətində İlham Əliyevin siyasi həmfikirələri və yaxud onu sadəcə olaraq təqdir edib dəstəkləyənlər az deyil. Bunun bir səbəbi də odur ki, İlham Əliyev Azərbaycan elektoratının siyasi zövqünə uyğun gələn cəhətlərin, özü də orijinal cəhətlərin ünvanına çevrilib. Onun təmkinli davranışı, Avropa modelli siyasətçi kimi yetişməsi Azərbaycan cəmiyyətinin uduşu olmaqla bərabər bu toplumun həm də keyfiyyət göstəricisidir. İlham Əliyevi Azərbaycanın siyasi mühiti yetişdirib. Onun əsas güc mənbəyi Prezident Heydər Əliyev məktəbinin davamçısı olmasıdır.

Nəhayət, bütün söylənilənləri belə ümumiləşdirmək mümkündür ki, Yeni Azərbaycan Partiyası (YAP) sədrinin birinci müavini, Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin (ARDNŞ) birinci vitse-prezidenti, Milli Olimpiya Komitəsinin (MOK) prezidenti, millət vəkili, Azərbaycan parlamentinin Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı (AŞ PA) nümayəndə heyətinin rəhbəri İlham Əliyevin Azərbaycanı Avropa parlamentində təmsil edən heyətə başçı seçilməsi onun müsbət siyasi və şəxsi keyfiyyətlərindən əlavə həm də yüksək peşəkarlığı və dünyanın siyasi güc mərkəzləri ilə sivil qaydada işləmək bacarığı ilə birbaşa bağlıdır. Əksər dünya sosioloqlarının mübahisəsiz qəbul etdiyi "həyatın qızıl qaydası" anlayışı var. Bu anlayışa görə, istənilən sosial varlıq (insan) normal yaşamaq, qarşılaşdığı problemləri aradan qaldırmaq və uğur qazanmaq üçün təmasda olması mümkün sayılan bütün insanlarla ünsiyyətə girməyi bacarmalıdır, başqa sözlə, "əlaqələri olmayan və bu əlaqələri qura bilməyən adam heç nə edə bilməz". Dünya siyasəti də belədir. Dünyanın nəhəng siyasi mərkəzləri ilə ciddi, işgüzar və bərabərhüquqlu əlaqə yaratmadan dünyaya qovuşmaq olmaz. İlham Əliyevin Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinə rəhbərlik etməsi bu nöqteyi-nəzərdən təhlil edilərsə, yəqin ki, hər şey təfərrüatı ilə bəlli olar. Gənc Əliyevin bir il yarım ərzindəki fəaliyyətinin yüksək faydalılıq əmsalı seçimin onun üzərində dayanmasının düzgünlüyünü göstərən real faktdır.

Avropanın siyasi müstəvisi. Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasının optimal və modern mexanizmləri.

Azərbaycanın problemləri yetərincədir. Söhbət şübhəsiz ki, Ermənistanın Azərbaycana qarşı son 14 il ərzində yeritdiyi təcavüzkar və işğalçı siyasətin nəticəsində doğan problemlərdən gedir. Torpaqlarımızın 20 faizi Ermənistanın işğalçı ordusu tərəfindən zəbt olunub və hələ də işğal altında saxlanılır. Bir milyondan artıq həmvətənimiz qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətində, ağır şəraitdə yaşayır, Ermənistan öz terrorçu və təcavüzkar əməllərindən əl çəkməyib və s. Ölkəmiz Avropa Şurasına məhz bu cür nəhəng problemlərin yükü altında bərabər hüquqlu üzv qəbul olundu. Özü də BMT-nin, ABŞ Dövlət Departamentinin, ATƏT-in və digər beynəlxalq təşkilatların birmənalı surətdə "işğalçı ölkə", "təcavüzkar tərəf" adlandırdığı Ermənistanla eyni gündə. Təzadlı vəziyyət yaranıb: müharibə edən iki ölkə eyni vaxtda eyni bir qurumun üzvü olur. Amma Azərbaycan bu təzadlı vəziyyətlə də barışmayaraq öz mübarizəsini davam etdirməkdədir. Söhbət ondan gedir ki, Azərbaycan parlamentinin Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı nümayəndə heyəti və onun rəhbəri İlham Əliyev bu mötəbər qurumun tribunasını Ermənistanla qarşı aktiv mübarizə məkanına çevirməyə nail olub.

İlham Əliyevin Avropa Şurasındakı fəaliyyəti çoxcəhətli, geniş, ardıcıl və məhsuldardır. Azərbaycanın Avropa Şurası Parlament Assambleyasında (AŞ PA) bu qurumun tam hüquqlu üzvü kimi ilk dəfə iştirak etməsi AŞ PA-nın 2001-ci il yaz sessiyasına təsadüf edir. Həmin il aprel 23-27-də keçirilən sessiya zamanı Azərbaycan nümayəndə heyəti başda İlham Əliyev olmaqla elə gərgin və məhsuldar işlədi ki, kütləvi informasiya vasitələri xeyli müddət bu məsələləri şərh etdi. Azərbaycan parlamentarlarının yaz sessiyasındakı (2001-ci il) fəal iştirakı ölkəmizə nəzərdə tutulandan və ehtimal olunandan da çox uğur gətirdi. İlham Əliyev sessiyanın ikinci iş günü, yəni aprel 24-də AŞ PA tribunasından "Avropanın iqtisadi və transmilli müştəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizəsi" mövzusunda çıxış etdi. Bu çıxış Avropanın siyasi mühitində böyük rezonansa səbəb oldu və müsbət cəhət budur ki, Avropa parlamentarlarının əksəriyyəti tərəfindən maraq və rəğbət hissi ilə qarşılandı. Bu isə səbəbsiz deyildi. Məsələ burasındadır ki, İlham Əliyev istər regional, istər global xarakterli problemlərin - həm Azərbaycana, həm də Avropa Birliyinin digər ölkələrinə aid olan problemlərin - Avropa siyasəti səviyyəsində, Avropa standartlarına uyğun şəkildə müzakirəyə çıxarmaq mexanizmini, bunun prosedur qaydalarını, vaxtını, məqamını, bir sözlə, texnologiyasını gözəl bilir. O, ilk cəhdində nəyə qadir olduğunu göstərdi, sadəcə dillə desək, əmin-amanlıq mühitində yetişən və tərbiyələnən avropalı parlamentarların siyasi fəaliyyət üslubuna uyğun addım atdı. İl-

ham Əliyev Avropanı, dünya ictimaiyyətini beynəlxalq terrorizmlə, aqressiv separatizmlə, narkobizneslə, qeyri-qanuni silah ticarəti ilə, müştəkkil cinayətkarlıqla məhz AŞ PA kimi mötəbər beynəlxalq təşkilatın tribunasından çıxış etməklə mübarizəyə çağıranda, Azərbaycanın erməni terrorizmindən zərərçəkən ölkə olduğunu deyəndə ABŞ-ın Nyu-York və Vaşinqton şəhərlərində baş vermiş dəhşətli 11 sentyabr terror aktları hadisəsinə hələ düz 4 ay 18 gün qalırdı! Buna əsaslanaraq tam məntiqi və əqli nəticə çıxara, mübaligəyə yol vermədən söyləyə bilərik ki, Azərbaycan rəhbərliyini bu komandada çox vacib bir postda təmsil edən İlham Əliyev dünyada gedən prosesləri, global siyasətin başlıca təmayüllərini hamıdan qabaq görə və situasiyanı düzgün qiymətləndirə bilmişdi. Bu isə İlham Əliyevin dünyada baş verən proseslərə münasibət bildirməkdə çoxunu qabaqlaması, beynəlxalq terrorizmlə mübarizənin vacibliyi məsələsini hələ çox-çox əvvəl aktuallaşdırması, hətta siyasi gündəmə gətirməsi demək idi. Burada əlavə şərhərsiz də ötürmək olar.

Bir qədər irəli gedərək qeyd edək ki, Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinin AŞ PA-nın 2001-ci il yaz sessiyasında həddən artıq səmərəli və məhsuldar fəaliyyətinin ciddi səbəbləri var idi. Məsələ təkcə onda deyil ki, hədəf düzgün seçilsin. Əlbəttə ki, bu da vacibdir. Bununla belə daha vacib olan başqa bir məsələ də var: hədəfə lazımı məqamda vurmaq. Böyük siyasi intuisiyaya, diplomatik fəhmə və həssaslığa malik olan, şəraiti dərhal və düzgün qiymətləndirməyi bacaran siyasətçilərə xas cəhətlər İlham Əliyevin uğurlu fəaliyyətinin əsas şərtləridir. Gənc Əliyev belə keyfiyyətləri ilə güclüdür. Azərbaycanlı parlamentarlar Avropa siyasətinin, çağdaş dünyanın siyasi mühitinin bilicisi olan İlham Əliyevin rəhbərliyi və koordinatorluğu ilə ciddi hazırlıq dövrü keçmiş, AŞ PA-nın 2001-ci il yaz sessiyasından əvvəlki iki ay ərzində ciddi fəallıq və ardıcıl səylər göstərmişdilər. Avropa Şurası təkcə Parlament Assambleyasından ibarət deyil və bu təşkilatın çoxsaylı alt qurumları, komitə və komissiyaları var. AŞ PA-nın gündəliyə çıxarılaçaq bütün sənədləri, layihə və məsələlər həmin alt qurumlarda ilkin "süzgəc"dən keçirilir, bu sənədlər üzərində böyük həcmdə iş aparılır, onlara rəy və dəstək verilməsi lazım gəlir və s. Bu isə çox ciddi bir siyasi, hüquqi, diplomatik fəaliyyət mexanizmi deməkdir, Avropa siyasətinin standartları və şərtləridir. Bunları bilmədən, onlara əməl etmədən nəyəsə nail olmaq mümkün deyil. İlham Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri də budur ki, o, Azərbaycanın köklü problemlərini Avropanın siyasi mərkəzində məhz qərbsayağı təfəkkür tərz, avropasayağı iş üslubu, Qərb standartları çərçivəsində qaldırmağa müvəffəq oldu. Buna nail olmaq üçün sadəcə olaraq Avropa siyasətini şərtləndirən cəhətləri bilmək lazımdır.

Bu mənada azərbaycanlı parlamentarların hələ 2001-ci ilin fevral ayından başlayaraq Avropa Şurasının ayrı-ayrı strukturları ilə, bu quruma üzv olan ölkələrin təmsilçiləri ilə müvafiq qaydada iş aparması, onları Azərbaycan həqiqətləri ilə tanış etməsi təqdirəlayiq hadisə sayılmalıdır. Bu, klassik anlamda lobbı yaradıcılığı işidir ki, bunun da əsas ağırlığı İl-

ham Əliyevin 2001-ci ilin fevralından aprelin əvvəllərinə qədərki müddət ərzində Avropa Şurasının ayrı-ayrı strukturları ilə fəal iş aparıldı.

Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinin üzvləri bilavasitə İlham Əliyevin rəhbərliyi altında işləməklə Avropa Şurasının Siyasi Məsələlər Komitəsində, İnsan Haqları və Hüquqi Məsələlər Komitəsində, Nazirlər Komitəsində və digər analoji qurumlarda aktiv iş aparmışdı. Onlar Avropanın müxtəlif ölkələrinin təmsilçiləri ilə görüşlərdə avropalıları Azərbaycan reallıqları, Ermənistanın təcavüzkarlığı, azərbaycanlı qaçqınlar problemi haqqında məlumatlandırmışdı. Bunun müsbət nəticələri özünü AŞ PA-nın aprel (2001-ci il) sessiyasının gedişində göstərdi.

Soyuqqanlı və təmkinli avropalıları nəyəyə inandırmağın ən əsas və optimal yolu budur ki, dediklərini, bütün fikir və mülahizələrini ciddi məntiq əsasında qurmalı, onları əlahəzrət faktlarla arqumentləşdirib əsaslandırılmalısan. İlham Əliyev özünün 24 aprel, 2001-ci il tarixli çıxışında bu şərtlərə əməl edərək Avropanın siyasi bomondunu sadəcə olaraq düşünməyə məcbur etdi. Bu olay o qədər də uzaq dövrün hadisəsi deyil. Çoxları yaxşı xatırlayır ki, AŞ PA-nın sözügedən sessiyasının iştirakçıları, habelə dünyanın nüfuzlu mətbuat orqanlarının təmsilçiləri İlham Əliyevin - Azərbaycan rəsmisinin AŞ üzvü olan Ermənistanı aqressiv separatçılıqda, narkobiznes və qeyri-qanuni silah ticarətini çiçəkləndirməkdə, "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın ərazisini narkotik bitkilər plantasiyasına və terrorçu dəstələrin təlim-məşq düşərgəsinə çevirməkdə suçlamasını necə böyük maraqla müşahidə edirdi. Etiraf edilməlidir ki, belə hadisələr o qədər də tez-tez baş vermir. İlham Əliyevin ayrı-ayrı bəndlər üzrə tutarlı və konkret faktlar əsasında danışması, Ermənistanın AŞ PA-dakı nümayəndə heyəti üzvlərinin isə bu faktların müqabilində kollektiv şəkildə susmağa məcbur olması məhz bu mənada şokyaradıcı hadisə idi. Ermənistan diplomatiyası, "erməni amili" beynəlxalq aləmdə ilk dəfə idi ki, belə ağır zərbəyə məruz qalırdı. İlham Əliyevin sadaladığı faktlar "güclü erməni siyasəti" mifini bünövrəsindən silkələməyə, bu siyasətin əsaslarını sarsıtmağa başlamışdı. Avropa Şurasına üzv olan ölkələrin təmsilçiləri buna necə reaksiya verəcəkdi - bu, hələ sonrakı məsələ idi. Əsas olan bu idi ki, Ermənistanın iç üzünün açılması prosesi başlanırdı. Bütün Avropa ictimaiyyəti səsini içinə çəkərək erməni vəhşiliyinin miqyasını görmək imkanından yararlanırdı. Bu bir reallıqdır ki, Qərb dünyasını istənilən bir terror aktı ilə şoka salmaq çox asandır. Qərb toplumlarının psixologiyasını bilmək, habelə global siyasətin aparıcı xətlərini duymaq lazımdır ki, bu tipli məsələləri qərbli siyasilərin müzakirəsinə çıxarmaq mümkün olsun. Azərbaycanlı parlamentarlar İlham Əliyevin tutarlı və məntiqi çıxışları sayəsində bu vəzifənin öhdəsindən gəldilər.

İlham Əliyevin Avropa Şurası Parlament Assambleyasının (AŞ PA) Azərbaycan üçün birinci sessiya olan yaz sessiyasındakı çıxışı 2001-ci il, aprelin 24-nə təsadüf edib. Bu isə tarixin ermənilərə ironiyası idi. Çünki ermənilər hər il aprelin 24-nü "erməni soyqırımı" günü kimi qeyd

edirlər. Azərbaycanlı parlamentarlar isə məhz həmin gün - aprelin 24-də bütün Qərb dünyasına, bütün bəşəriyyətə azərbaycanlı soyqırımı, erməni vəhşiliyi barədə ilk dəfə məlumat verdilər. İlham Əliyevin həmin çıxışı böyük tarixi, siyasi, ideoloji və mənəvi-psixoloji hadisə idi. Söhbət erməni şovinizminin 86 ildən bəri (1915-2001-ci illər) davam edən təbliğat savaşının dayandırılmasından, erməni siyasətini iflic hala salan bir olaydan gedir. Dünyanı "erməni soyqırımı"na inandırmaq üçün gecəgündüz işləyən erməni təbliğat maşını İlham Əliyevin 24 aprel, 2001-ci il tarixli çıxışı ilə susduruldu. Hadisənin əhəmiyyəti onun bu qəbildən olay olmasında idi. İlham Əliyev bu çıxışı ilə nəinki Azərbaycan miqyasında, ümumiyyətlə, bütün türk dünyasında ilk belə addımı atdı, sözün gerçək mənasında presedent yaratdı. İlham Əliyevin rəhbərliyi və ideya müəllifliyi ilə hazırlanan "Azərbaycanlıların ermənilər tərəfindən etnik təmizləmələrinin tanınması haqqında" və "Dağlıq Qarabağda və Ermənistanı saxlanılan girovlar və hərbi əsirlər haqqında" adlı iki mühüm sənəd erməni təbliğatına, "erməni amili" mifinə, erməni diplomatiyasına sarsıdıcı zərbə idi. Yazılı bəyanat xarakteri daşıyan və AŞ PA Katibliyinə təqdim edilən bu sənədlər bütün Avropanın və dünyanın təsəvvürlərini dəyişdi, "əzabkeş və məzlum erməni xalqı" haqqındakı stereotipləri darmadağın etdi. Bu sənədlər Azərbaycan həqiqətlərini dünyaya necə varsa çatdırdı, nəhayət, Qərbin gözünü açdı. Siyasi müşahidəçilər Azərbaycan parlamentarlarının AŞ PA-nın yaz sessiyasındakı (2001-ci il) iştirakının ölkəmiz üçün həddindən artıq uğurlu olduğunu bildirdi. İlham Əliyevin çıxışı bütün Avropa ictimaiyyətini ilk dəfə olaraq erməni vəhşiliyi və azərbaycanlı soyqırımı barədə düşünməyə məcbur etdi. Bu, ənənəvi "erməni erası"nın sonunun başlanğıcı demək idi. Azərbaycanlı soyqırımı ilə bağlı AŞ PA Katibliyinə təqdim olunmuş sənədi AŞ PA Siyasi Komitəsinin sədri Terri Devid kimi nüfuzlu şəxs də imzaladı. İlham Əliyevin başçılığı ilə Strasburqda aparılan gərgin iş öz real bəhrəsini verdi. Qardaş Türkiyənin təmsilçisi olan 12 avro-parlamentarlardan savayı Ukrayna, Rusiya, Böyük Britaniya, Litva və digər ölkələrin təmsilçiləri də erməni vəhşiliklərini təsbit edən sənədə imza atdı. Üst-üstə 29 səs qazanan bu bəyanat AŞ PA-nın gündəliyinə daxil edildi. Nəzərə almaq lazımdır ki, biz Avropada hər şeyə sıfırdan başlamışdıq. Amma elə ilk cəhddə azərbaycanlı soyqırımı məsələsi Avropanın diqqət mərkəzinə gətirildi, habelə "erməni soyqırımı"nın uydurma məsələ kimi ortaya atılması faktı bütün dünyaya aydınlaşdı. Yerli və xarici mətbuat həmin günlərdə yazırdı: ***"Avropa Şurasındakı ermənilər şok vəziyyətində idilər. İlk dəfədir ki, bu cür mötəbər tədbirdə ermənilərə qarşı soyqırımı iddiası qaldırılırdı. İlham Əliyevin çıxışı erməniləri çaşdırmışdı, onlar heç bir reaksiya verə bilmirdilər"***.

İlham Əliyevin 24 aprel, 2001-ci il tarixli çıxışı Azərbaycanın Avropadakı böyük diplomatik qələbəsi kimi səciyyələndirilirdi. Həmin günlərdə ölkə mətbuatı baş verənləri ***"İlham Əliyev Ermənistanı ifşa etdi"***, ***"İlham Əliyevin bu fəaliyyətini gözədən salmaq Azərbaycana xəyanət"***

dir”, “İlham Əliyevdən ermənilərə sarsıdıcı zərbə”, “Strasburqda faydalı addım atılıb”, “İlham Əliyevin prinsipiallığı Ermənistanı da-lana saldı”, “Avropa İlham Əliyevin çıxışını diqqətlə öyrənməlidir”, “İlham Əliyev Azərbaycanın maraqlarını qorudu” və s. bu kimi sərlövhələrlə dərc olunan yazılarda şərh edirdi. İctimai rəy məsələyə yetərincə həssaslıqla yanaşaraq Azərbaycan parlamentarlarının, əsasən də nümayəndə heyətinin başçısı İlham Əliyevin AŞ PA-dakı uğurlu diplomatik fəaliyyətini bütün aspektlərdən araşdırdı. Analitiklər Ermənistanın bütün dünyada məhz separatçı, təcavüzkar, terrorçu və işğalçı ölkə kimi tanınması prosesinin başlanmasını hər şeydən öncə siyasi-tarixi hadisə adlandırmaqda heç də yanılmırdı. Onlar bu olayı siyasi proses sayırlar. Həmçinin bildirirlər ki, AŞ PA-da başlanan işlərin davamlı olması təmin edilməlidir və Azərbaycan siyasətində İlham Əliyevin şəxsinə yeni bir fenomenin yaranması əslində o deməkdir ki, azərbaycanlıların anti-Ermənistan fəaliyyətinin sürəkli və sürətli olması elə bu başdan təmin olunmuş sayıla bilər. ***Siyasi ekspertlərin uzunmüddətli müşahidələrinin yekunu budur: bu gün Azərbaycanın siyasi mühitində İlham Əliyev qədər barışmaz, ardıcıl və qatı anti-Ermənistan fiqur yoxdur!*** Onların fikrincə, İlham Əliyev və onun başçılıq etdiyi komanda bütün təsəvvürləri yaxşı mənada dəyişdi, sübut olundu ki, Azərbaycanın köklü milli maraqlarını bütün dünya miqyasında müdafiə etməyə qadir olan yeni və güclü bir siyasi lider var. Məhz İlham Əliyevin fəaliyyəti Ermənistanın diplomatik-siyasi güc mənbəyini sarsıtdı, rəsmi İrəvanın Avropa siyasətinin perspektivlərini heçə endirdi, bunlarla yanaşı olaraq həm də Azərbaycanın uğurlu diplomatik fəaliyyətinin perspektivlərini təmin etmiş oldu.

İLHAM ƏLİYEVİN AŞ PA-dakı FƏALİYYƏTİ ERMƏNİ DİPLOMATİYASINI SUSDURDU

Qeyd etdiyimiz kimi, İlham Əliyevin Avropa Şurasındakı bütün fəaliyyəti Azərbaycanın milli maraqlarının müdafiəsinə yönəlib. Onun fəaliyyəti çoxcəhətli və universaldır. Lakin bütün bu işlərin hamısının əsasında bir qayə durur və onun bütün təşəbbüsləri vahid bir məqsədə tabe edilib - Azərbaycanın mənafeələrini qorumaq, ölkənin qarşılaşdığı problemlərin həllinə nail olmaq üçün bütün vasitələrdən istifadə etmək. Bu gün Azərbaycanın qarşısında dayanan ən böyük problemin Qarabağ problemi olduğunu söyləmək artıq olardı. Ölkə rəhbərliyi bütün imkanlarını səfərbər edərək çalışır ki, işğal olunmuş torpaqlarımız geri qaytarılsın, bir milyon qaçqın və məcburi köçkün azərbaycanlı öz doğma torpaqlarına qayıtsın. Qarabağ probleminin həlli Azərbaycanın dünyanın ən zəngin, ən rifahlı ölkələrindən birinə çevrilməsi prosesinin daha da sürətlənməsi demək olacaq. Deməli, bizim milli intibahımızın yolu Qarabağ probleminin həllindən keçir. İlham Əliyevin Avropada, ümumən bütün dünya miqyasındakı fəaliyyətinin ana xəttinin məhz Qarabağ məsələsi ilə bağlı olması yuxarıda göstərilənlər baxımından məntiqli və anlaşılandır. Deməyə ehtiyac yoxdur ki, Azərbaycan Qarabağ məsələsini öz xeyrinə həll etmək üçün Ermənistanı bütün sahələrdə - iqtisadi, siyasi, diplomatik, hərbi və s. cəhətdən qalib gəlməlidir. Tam məsuliyyəti ilə söyləmək mümkündür ki, bu qələbələr artıq göz önündədir. İlham Əliyevin başçılıq etdiyi parlamentarlarımız Ermənistanın işğalçı və təcavüzkar tərəf, terrorizmi, narkobiznesi və qeyri-qanuni silah ticarətini çiçəkləndirən ölkə olması faktının Avropa Birliyi ölkələrinin çoxu tərəfindən təsdiqlənməsinə nail olub, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü Avropa Şurası tərəfindən təsdiqlənib, bütün dünya erməni vəhşilikləri haqqında məlumatlandırılıb və s.

Qeyd etdiyimiz kimi, İlham Əliyevin təşəbbüsü və fəal rəhbərliyi ilə hazırlanan və Avropa Şurasının rəhbər orqanlarına təqdim olunan “Azərbaycanlıların ermənilər tərəfindən etnik təmizləmələrinin tanınması haqqında” və “Dağlıq Qarabağda və Ermənistanda saxlanılan girovlar və hərbi əsirlər haqqında” adlı sənədlər Ermənistanı ən tutarlı zərbə olmaqla yanaşı həm də bütün Avropa ictimai fikrinin böyük marağına səbəb oldu. Ermənilərin XX əsrin əvvəllərindən XXI əsrin cari günlərinə qədər azərbaycanlılara qarşı əsl genosid siyasəti yeritməsindən, on minlərlə dinc azərbaycanlı - qocaları, uşaqları, qadınları, xəstələri qeyri-insani üsullarla, vəhşicəsinə, görünməmiş qəddarlıqla qətlə yetirməsindən, Azərbaycan torpaqlarının 20 faizinin bu günə qədər də erməni işğalında saxlanması, 1 milyon azərbaycanlının öz yurd-yuvasından qovulmasından, Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan ərazisi) tor-

paqlarının Ermənistan tərəfindən zaman-zaman işğal edilməsindən danışan İlham Əliyevin bu çıxışı bütün avropalı parlamentarları silkələmiş, onların təsəvvürlərini kökündən dəyişdirmişdi. Bugünkü Avropanı nə iləsə təəccübləndirmək çətinidir. Təmkinli, bir qədər də quru və soyuq-qanlı qərbliləri hiddətləndirmək və ya inandırmaq, bir sözlə, onların emosional ovqatına dəyişdirici təsir göstərmək də asan deyil. həm də ki, siyasətdə, diplomatiyada, ictimai fəaliyyətdə...

Amma İlham Əliyev özünün AŞ PA-dakı ilk çıxışı ilə bunu bacardı. Mətbuat həmin günlərdə yazırdı ki, İlham Əliyev ermənilərin vəhşiliklərini göstərən faktları, erməni vandalizminin miqyasını ifadə edən rəqəmləri bir-birinin ardınca sadalayanda AŞ PA-nın sessiyasının keçirildiyi salon nəfəsini içinə çəkib susurdu. Bu sükut az sonra canlanma ilə əvəzləndi. Avropalı parlamentarlar azərbaycanlı həmkarlarından təfərrüatları öyrənmək istəyir, daha ətraflı məlumatlandırılmalarını xahiş edirdilər.

İlham Əliyevin AŞ PA-nın yaz sessiyasında (2001-ci il) qaldırdığı ikinci məsələ - Ermənistan və Dağlıq Qarabağ ərazilərində bütün beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq azərbaycanlı girovların və hərbi əsirlərin işgəncə altında saxlandığını konkret rəqəmlərlə sübut edən sənəd daha böyük effektə malik olmuşdu. Ermənistanın "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nın ərazisini beynəlxalq terrorizm yuvasına çevirdiyini bəyan edən İlham Əliyev avropalı parlamentarları ikinci dəfə yaxşı mənada təəccübləndirdi. Bugünkü Avropanı, bütövlükdə Qərb dünyasını daha çox narahat edən məsələ beynəlxalq terrorizm, narkobiznesin, narkomanıyanın yayılması, transmilli və iqtisadi cinayətkarlığın çiçəklənməsidir. Avropa miqyaslı hər hansı forum və konfransda bu mövzunu ortaya atan istənilən nətiq dərhal ictimai diqqətə və rəğbətə layiq olur. İlham Əliyev Avropanı narahat edən bu məsələləri məhz Ermənistanın təmsalında qabartmaqla bu ölkəni bütün dünyaya narkobiznes və terrorizm mərkəzi kimi tanıtmğa nail oldu. Bu, faktdır və onu nəinki Avropa ictimaiyyəti, hətta öz ənənəvi qərəzi və qeyri-obyektivliyi ilə seçilən yerli müxalifətçilər də qəbul edirlər. Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, İlham Əliyevin Ermənistanın terroru dəstəkləyən, narkobiznesi və qeyri-qanunlu silah ticarətini çiçəkləndirən ölkə olmasını sübut edən faktları sadalaması bu ölkənin Avropa Şurasından qovulacağı barədə versiyaların sürətlə yayılıb populyarlaşmasına gətirib çıxarmışdır. Bu isə gənc siyasətçinin AŞ PA-dakı fəaliyyətinin nə qədər böyük effektə malik olduğunu birbaşa göstərən amildir. İlham Əliyevin Ermənistanın "DQR" ərazilərini nəzarətsiz kriminogen zonaya, narkotik bitkilər plantasiyasına və narkobiznes mərkəzinə, müxtəlif terrorçu qrupların dislokasiya, təlim-məşq düşərgəsinə çevirdiyini, bu ərazilərdən narkobiznes tranziti və terrorizm yuvası kimi istifadə etdiyini bildirməsi, konkret faktlar gətirməsi erməni lobbisinin və diasporunun, bütövlükdə "erməni amili"nin regional və global siyasi proseslərə təsirini xeyli azaltmışdı. Diqqətli müşahidəçilər "erməni amili"nin məhz 2001-ci ilin ortalarından etibarən sürətlə kəsərdən düşdüyünü bildirirlər.

Burada mühüm bir amil də var. Məsələ burasındadır ki, indiyə qədərki beynəlxalq miqyaslı tədbirlərdə "Ermənistan" ifadəsi əvəzinə ya "DQR", ya da mücərrəd xarakterli "erməni separatçıları" anlayışlarından istifadə olunur, bu isə açıq demək lazımdır ki, bəzən istənilən effekti vermirdi. İlham Əliyev bu sahədəki vəziyyəti də dəyişdi. İlham Əliyev "DQR"-in və ya hansısa "separatçı qrup"un deyil, məhz Ermənistan Respublikasının bir dövlət olaraq təcavüzkar və cinayətkar olması faktını AŞ PA tribunasından bəyan etdi. Bu, böyük cəsarət və məsuliyyət tələb edirdi. Erməni diplomatiyasını, Qərbdəki erməni lobbisini və diasporunu vahiməyə salan da elə bu idi ki, Azərbaycan diplomatiyası gənc Əliyevin simasında artıq hücum diplomatiyası rolunda çıxış etməyə, Ermənistanın iç üzünü açmağa başlayıb.

Bir məsələni də xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, bugünkü sivil Qərb dünyasının, o cümlədən Avropanın xüsusi antipatiya ilə, mənfi reaksiya ilə, bir qədər də təlaş və narahatlıq hissi ilə qarşılaşdığı bir neçə anlayışların əsasını məhz narkobiznes və terrorizm təşkil edir. Bu mənada İlham Əliyevin hədəfi çox uğurlu şəkildə və düzgün seçdiyini söyləmək mümkün deyil. AŞ PA-dakı Azərbaycan parlamentarlarının rəhbəri Ermənistanı məhz narkobiznes və terrorizm ölkəsi imici ilə tanıtmğa nail oldu və bu məsələdə AŞ PA-da ciddi dəstək qazandı. İlham Əliyevin dünya siyasətini, çağdaş Qərb dünyasının ictimai-siyasi mühitinin özəlliklərini yaxşı bilməsi burada həlledici rol oynadı. Gənc Əliyev Avropa ictimai rəyinin, necə deyirlər, nəbzini tuta bildi. Onun bu diplomatik gedişi dəqiqliklə hesablanmışdı. Bu, püxtələşmiş diplomatin, atdığı addımın nəticələrini ustalıqla hesablayan və gerçəklikdən çıxış edən pragmatik siyasətçinin manerası idi. (İlham Əliyev bu addımı ilə özünü həm də Azərbaycan cəmiyyətinə yeni biçimdə, yeni keyfiyyət və ampulada təqdim etdi).

İlham Əliyev Ermənistanın terrorçu, işğalçı ölkə və narkobiznes mərkəzi olduğunu isbatlayan faktları AŞ PA tribunasından səsləndirməklə bütün Avropaya onu təhdid edən təhlükə mənbələrindən birini nişan verdi. O, məsələni həm də Cənubi Qafqaz regionunda təhlükəsizliyin və sülhün təmin olunması kontekstindən qoymuşdu ki, bu da Avropanı indi daha çox narahat edən global problemlərdən biridir.

İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyəti ilə bağlı diqqəti çəkən məqamlardan biri də onun "DQR"-i separatçı qurum kimi təqdim etməsidir. **"Onu rəsmən heç kim tanımayıb və tanıya da bilməz. Çünki Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsidir. Dünya ictimaiyyəti bilməlidir ki, insan hüquqları tək-cə "yazıq ermənilər" üçün deyil. Yurd-yuvasından qaçqın düşən bir milyon nəfərdən artıq azərbaycanlının da hüquqları var. Avropa Şurası onların da hüquqlarını müdafiə etməlidir"** - deyən İlham Əliyev Avropa ictimaiyyətinin, bir qədər obrazlı desək, hissiyyətinə və ağılına təsir göstərən Köhnə Dünyanı sadəcə olaraq ədalət hissi ilə düşünməyə çağırırdı. Onun çıxışında Avropanı düşündürəcək çoxlu tutarlı arqumentlər və məntiqi mühakimələr

yer almışdır. Məsələn, İlham Əliyev iqtisadiyyatı son 10-12 il ərzində iflic vəziyyətində olan, heç bir irimiqyaslı iqtisadi layihədə iştirak etməyən, heç bir ölkənin və beynəlxalq qurumun sərmayə qoymaq istəmədiyini, səfalet içində yaşayan bir ölkənin - Ermənistanın hansı hesaba yaşadığını soruşanda avropalı parlamentarlar da bu haqda düşünməyə məcburdur. Azərbaycan ərazilərinin 20 faizini işğal edən, işğalçı ordu saxlayan Ermənistanın bütün bunların xərcini narkobiznesdən əldə olunan çirkli pullar hesabına ödədiyini dünya ictimaiyyətinin nəzərinə ilk dəfə məhz Azərbaycan tərəfi çatdırıb ki, bu da bilavasitə İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. İlham Əliyev Avropa Şurasına sonuncunun Ermənistan barədə qəti qərara gəlməsi üçün kifayət qədər ciddi düşüncə materialı verdi. Avropa Şurası bununla razılaşmaya bilməzdi. Nəzərə alınmalıdır ki, AŞ PA-nın 2001-ci il yaz sessiyasından təxminən üç həftə öncə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi tarixində həqiqətən də ciddi bir hadisə baş vermişdir. Belə ki, dünyanın fəvqəldövləti (və Azərbaycanın strateji tərəfdaşı) olan ABŞ Dövlət Departamenti səviyyəsində 30 mart, 2001-ci il tarixli məşhur bəyanatla çıxış edərək Ermənistanı "təcavüzkar və işğalçı ölkə" kimi tanıdığını bildirmiş (ilk dəfə olaraq!), Şuşanı, Xankəndini Azərbaycan şəhərləri adlandırmışdı. Onu da nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, ABŞ-ın bu bəyanatı Ermənistanda görünməmiş dərəcədə böyük narahatlıqla qarşılanmışdı. Çünki qarşıdan 3-8 aprel, 2001-ci il tarixli Ki Uest (Florida, ABŞ) danışıqları gəlirdi. Ermənilər ABŞ-ın bu bəyanatını Azərbaycana birbaşa dəstək, Ermənistanın isə işğalçı ölkə qismində cəzalandırılacağına açıq jest kimi dəyərləndirdilər. İrəvanda elə panika yaranmışdı ki, erməni ictimaiyyəti bu ölkənin prezidenti Robert Köçəryanı ABŞ-a, Ki Uest danışıqlarına getməməyə, Ermənistanın rüsvayçılığını rəsmiləşdirməməyə çağırırdı. Bütün bunlar Avropa Şurasının gözü qarşısında baş verirdi. Deməli, başda İlham Əliyev olmaqla Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinin AŞ PA-dakı fəaliyyəti Azərbaycanın konturları açıq-aydın seçilən irimiqyaslı və uğurlu diplomatik demarşının tərkib hissəsi və məntiqi davamı kimi nəzərdən keçirilməlidir. Oğul Əliyev ata Əliyevin - Prezident Heydər Əliyevin başladığı işi, özü də müqəddəs işi ləyaqətlə davam etdirmək gücündə və istəyində olduğunu AŞ PA-dakı fəaliyyəti ilə əməli şəkildə sübuta yetirdi.

Siyasi müşahidəçilərin diqqəti İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyəti ilə bağlı daha bir məqama yönəlir. Bu vacib məqam İlham Əliyevin AŞ PA-nın yaz sessiyasındakı (2001-ci il) çıxışında Ermənistanda və "DQR"-də işgəncə altında saxlanan azərbaycanlı girov və hərbi əsirlər məsələsini AŞ PA səviyyəsində ilk dəfə olaraq qaldırması və Azərbaycanın bu məsələdəki mövqeyinin Avropa Şurasında qəbul edilməsinə nail olması ilə bağlıdır. Bu da kifayət qədər vacib məsələdir. Çünki Ermənistan azərbaycanlı girovlar və hərbi əsirlər məsələsində bütün dünya ictimaiyyətini, o cümlədən bilavasitə bu problemlə məşğul olan Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsini (BQXK) neçə illərdir ki, həyasızcasına aldadır. Bu barədə bir qədər geniş məlumat ehtiyacın olduğunu nəzə-

rə alan İlham Əliyev Avropa Şurasını sözügedən məsələnin mahiyyəti ilə tanış etdi. AŞ PA Katibliyinə təqdim olunan, eləcə də AŞ PA nümayəndələri arasında yayılan bu bəyanat da avropalı parlamentarları ciddi şəkildə maraqlandırdı. Çünki burada söhbət bütün sivil və humanist Qərbin prioritet saydığı insan hüquqlarından, insanların təbii yaşamaq (ömür sürmək) haqqından, bu hüquqları təsbitləyən beynəlxalq konvensiyaların müddələrinin Ermənistan tərəfindən pozulmasından gedirdi və demokratik, humanist, sivil Qərb belə vəhşiliklərə heç vaxt biganə qala bilməzdi. İlham Əliyev bu mülahizələrə diqqət yönəldərək AŞ PA-nı Azərbaycanın və Ermənistanın sözügedən məsələ ilə bağlı mövqelərindəki fərqlər barədə məlumatlandırdı və gözlənilməli kimi, böyük uğur qazandı. Onun hazırlayıb AŞ PA-ya təqdim etdiyi sənəddə qeyd olunurdu ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində itkin düşmüş şəxslərin axtarılması, əsir və girovların vətənlərinə qaytarılması, bu istiqamətdə dövlət orqanlarının fəaliyyətinin uzlaşdırılması məqsədilə hələ 1993-cü il, yanvarın 13-də Azərbaycan Respublikası Əsir və itkin düşmüş, girov götürülmüş vətəndaşlarla əlaqədar Dövlət Komissiyası və müvafiq işçi qrupu yaradılıb. Dövlət Komissiyası 1949-cu il, 12 avqust tarixli Cenevrə Konvensiyasının prinsiplərindən çıxış edərək fəaliyyət göstərir, BQXK ilə əməkdaşlıq edir. Komissiya Azərbaycanda saxlanan 17 erməni hərbi əsirini və 13 mülki şəxsi BQXK vasitəsilə 1993-cü ilin avqustunda azad edəndən sonra onun sərəncamında girov olmayıb. Bunun qarşılığında isə Dövlət Komissiyası tərəfindən müəyyənləşdirilib ki, 4959 nəfər Azərbaycan vətəndaşı münaqişə zonasında itkin düşən şəxs kimi qeydiyyatla alınıb. Komissiyada 783 nəfər Azərbaycan vətəndaşının, o cümlədən 18 uşağın, 43 qadının və 56 qocanın ermənilər tərəfindən əsir götürülməsi barədə təkzibolunmaz faktlar var. Lakin bu dəlil-sübutlara baxmayaraq Ermənistan bu faktları həyasızcasına inkar etməyə çalışır, BQXK-ni də aldadaraq onda guya cəmi 1 nəfər azərbaycanlı əsir olduğunu bildirirdi. Son 5 ildə Ermənistanın inkar etdiyi həmin 783 əsir siyahısı dünyanın əsas insan haqları və humanitar təşkilatlarına - BQXK-ya, BMT-yə, ATƏT-ə, Helsinki Vətəndaş Assambleyasına, Beynəlxalq Amnistiya Təşkilatına təqdim edilsə də, heç bir beynəlxalq təşkilat bu faktları araşdırmamışdır.

Azərbaycan isə bu miqyasda saxtakarlıqla və biganəliklə barışmaq fikrində deyildi. İlham Əliyev bu məsələnin həllini də öz üzərinə götürdü. Problemə sırf təbliğat və siyasi-diplomatik fəaliyyət prizmasından, Ermənistanın işğalçı ölkə olaraq beynəlxalq hüquq normalarını ayaqlaması faktı nöqtəyi-nəzərindən yanaşsaq, Azərbaycan bu məsələdə də uğur qazandı. Belə ki, hələ 1999-cu ilin dekabrında AŞ PA Siyasi Komitəsində əsir, girov və itkin düşmüş şəxslərin axtarılması məsələləri müzakirə edilərkən Azərbaycan nümayəndə heyətinin (yada salaq ki, ölkəmiz Avropa Şurasında o zaman müşahidəçi statusuna malik idi) təşəbbüsü ilə aşağıdakı prinsiplərə riayət edilməsi təklif olundu: 1) hərbi əsir, girov və itkin düşmüş şəxslərin problemləri humanitar məsələdir və si-

yasi məqsədlər üçün istifadə olunmur; 2) BQXK tərəfindən qeydiyyatda alınmış hərbi əsirlər dərhal azad edilməlidir; 3) itkin düşmüş şəxslərin axtarışı məqsədilə birgə işin təşkili, daxil olan informasiyalar barədə qarşılıqlı məlumatlandırma; 4) humanitar təşkilatlara və tərəflərin nümayəndələrinə əsirlərin mümkün saxlanma yerlərinə baş çəkməyə şərait yaradılması; 5) BQXK və digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi. Maraqlıdır ki, Azərbaycanın Milli Məclisi 1999-cu il dekabrın 30-da bu prinsiplərin qəbul edilməsi barədə xüsusi bəyanatla çıxış etdi. Ermənistan parlamenti isə hələ də susur. İlham Əliyev Avropa Şurasının diqqətini məhz bu məsələlərə yönəltdi. O, AŞ PA-nın yaz sessiyasındakı 24 aprel 2001-ci il tarixli çıxışında bu məsələyə xüsusi şəkildə toxunaraq Ermənistanın tək cəsi siyasi xarakterli yox, həm də hərbi cinayətlərini qabartdı. Onun çıxışının Avropa parlamentarlarının diqqətini Ermənistanda və "DQR"-də erməni əsirliyində saxlanan 783 nəfər azərbaycanlı əsir və girovların taleyi məsələsinə yönəltməsi erməniləri şoka saldı, AŞ PA nümayəndələrini isə heyrləndirib təəccübləndirdi. Beləliklə, İlham Əliyevin söyləri ilə Avropanı daha bir gerçəkliyimiz barədə tam məlumatlandırma bildik. Azərbaycanlı parlamentarlar 2001-ci il aprelin 25-də AŞ PA-nın İnsan Hüquqları Komitəsində Ermənistanda və "DQR"-də girov və əsir kimi saxlanılan 783 nəfər azərbaycanlının taleyi məsələsini qaldırdı və müvafiq sənədləri təqdim etdilər. Bu sənədlər Avropanın 20 ölkəsinin nümayəndə heyətləri tərəfindən dəstəkləndi. Bu isə o deməkdir ki, həmin sənədlər AŞ PA prosedurası baxımından qəbul edilib və hüquqi gücə malikdir. AŞ PA həmin sənədlər əsasında təhqiqatlara başlayıb. Deməli, erməni əsirliyindəki azərbaycanlıların taleyi ilə həm də Avropanın siyasi çevrələri məşğul olur. Azərbaycanın təqdim etdiyi faktların təsdiqlənməsi isə öz növbəsində Ermənistanın beynəlxalq aləmdə növbəti dəfə rüsvay olması deməkdir. Beləliklə, Azərbaycan diplomatiyasının Ermənistana daha bir sarsıdıcı zərbəsindən söz açmaq olar ki, bu da İlham Əliyevin fəaliyyətinin və prinsipliliyinin birbaşa nəticəsidir. O prinsipliliyin ki, biz onu yalnız arzu edə bilərdik. İlham Əliyev "ermənilərin siyasətdə və diplomatiyada güclü olması, onların əllərinin hər yerə çatması" barədəki təsəvvürləri sürətlə dağıdaraq, Azərbaycan həqiqətlərinin Qərbdə yayılması işini təmin etdi. Onun AŞ PA-dakı fəaliyyəti arzu ediləndən də yüksək səviyyədə oldu. İlham Əliyev Ermənistanın iç üzünü açan faktları sadalamaqla kifayətlənməyərək bu terrorçu və işğalçı ölkənin cəzalandırılması tələbi ilə də çıxış edir, ona qarşı sanksiyaların tətbiq edilməsinin konkret yollarını göstərir, açıq debatlarda fəal hücum taktikası seçərək biz azərbaycanlılar üçün uzun illər bəlkə də başlıca çətinliyə çevrilmiş psixoloji diskomfortun əsaslarını məhv edir. Gənc Əliyevin beynəlxalq arenadakı cəsarətli diplomatik fəaliyyəti Azərbaycan ictimaiyyətinə "biz azərbaycanlılar güclüyük, çünki haqlıyıq" fikrini dayandırmadan təlqin edir. İndiyə qədər ermənilərin bizə qarşı məkrli əməllərinin nəticələrini aradan qaldırmaqla məşğul olmuşuq. İlham Əliyevin fəaliyyəti isə azərbaycanlıları bu məkrli əməllərin

nəticələrini gözləməməyə, belə əməllərin qarşısını əvvəlcədən almağa, təhlükəni önləməyə dəvət edir. Bu baxımdan maraqlı bir fakta nəzər yetirək. AŞ PA-nın 2001-ci il yaz sessiyasında İlham Əliyevin prinsipliliyi ilə bağlı olan daha bir ciddi olay baş verdi. Strasburqdakı müsahibələrinin birində: **"Biz burada Azərbaycanın maraqlarını müdafiə edirik, işğalçı dövləti burada ifşa da edəcəyik"** - deyən İlham Əliyev Avropa Şurasının egidası altında keçirilməsi nəzərdə tutulan bir seminarı ləğv edərək onu ümumiyyətlə gündəlikdən çıxarıb. İstanbulda "Qafqazda sülh: münaqişədən sabitliyə doğru" mövzusunda Avropa Şurasının xətti ilə keçirilməsi planlaşdırılan bu seminarın işində qondarma "DQR"-in və Abxazıyanın nümayəndələrinin, yəni separatçı çevrələrin iştirak etməsi təklif olunanda İlham Əliyev buna qətiyyətlə etirazını bildirdi və həmin seminarın ümumiyyətlə gündəlikdən çıxarılmasına nail oldu. Bu da ciddi diplomatik qələbəmiz idi. Azərbaycan diplomatiyası və şəxsən İlham Əliyev bununla bir daha sübut etdi ki, Azərbaycan dövləti separatçılığın hər hansı bir formasını heç vaxt qəbul etməyəcək. İlham Əliyevin separatçıları və onların açıq-gizli havadarlarını öz qəti, prinsiplial və milli mövqeyi ilə susdurmasına gəlincə isə burada Heydər Əliyev fenomeninin, Heydər Əliyev siyasətinin gücü ilə yanaşı gənc Əliyevin şəxsi siyasi və iradi keyfiyyətləri, onun Qərbin nüfuzlu siyasi dairələri ilə əlaqələri faktoru da, diplomatik ustalığı amili də mühüm rol oynadı. İlham Əliyev bununla sübut etdi ki, biz erməniləri diplomatik, siyasi, intellektual, mənəvi-psixoloji cəhətdən tamamilə darmadağın edə bilirik və elə buna görə də yalnız və yalnız işləmək lazımdır.

İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Avropa Şurası çərçivəsində görülən işlərin Azərbaycan üçün həddindən artıq vacib və səmərəli olması özünü dərhal göstərdi. AŞ PA-nın 23-27 aprel 2001-ci il tarixli sessiyasından az sonra Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin toplantısı keçirildi və orada quruma üzv ölkələrin ərazi bütövlüyü məsələsi müzakirə olundu. Ermənistandan başqa 42 Avropa dövlətinin Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə səs verməsi bir tərəfdən, İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyətinin nəticəsi, digər tərəfdən isə Ermənistanın özünüifşası kimi qiymətləndirildi. İlham Əliyev bu istiqamətdəki ardıcıl fəaliyyətini sessiyadan sonrakı müddətdə də davam etdirərək "Biz Ermənistanı ifşa edirik və edəcəyik" sözlərinin üstündə durdu. 2001-ci il mayın 17-də Bakıda AŞ PA-nın Miqrasiya, Qaçqınlar və Demografiya Komitəsinin təşəbbüsü ilə "Cənubi Qafqazda qaçqınlar və məcburi köçkünlər" mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransda İlham Əliyev bir daha bəyan etdi ki, Avropa Ermənistanına münasibətini reallıqlara əsasən qurmalıdır. "Avropa Dağlıq Qarabağ probleminə göz yummamalı, Ermənistanı təzyiq göstərməlidir" - deyən İlham Əliyev Ermənistanın rəsmi şəxslərinin də işğal faktını dəfələrlə etiraf etdiyini AŞ PA təmsilçilərinin nəzərinə çatdırdı.

...24-28 sentyabr, 2001-ci il. AŞ PA-nın payız sessiyası sentyabrın 11-də ABŞ-da baş vermiş dəhşətli terror aktlarından sonra bütün dünyada yaranmış antiterror ovqatının pik dövründə keçirilir. AŞ PA təbii ki,

birinci növbədə terrorizmlə mübarizə məsələsini müzakirə edir. Və Azərbaycan nümayəndələri də bu müzakirələrdə fəal iştirak edərək Ermənistanın terrorçuluğuna dair konkret faktları sadalayırlar. Sentyabrın 24-də dünyanın aparıcı kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri qarşısında, sentyabrın 25-də isə AŞ PA-nın terrorizmlə mübarizə məsələsinə həsr olunmuş iclasında çıxış edən İlham Əliyev bunları deyir: **“Biz terrordan zərər çəkmiş bir dövlətik. Ermənistanın işğalçı qüvvələri 10 ildən çoxdur ki, Azərbaycana qarşı terror siyasəti aparırlar. Məhz bu terror siyasətinin nəticəsində bizim torpaqlarımız işğal altındadır, 1 milyondan çox qaçqınımız var və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulubdur”**.

Bu sözlər o zaman səslənirdi ki, artıq bütün dünya mətbuatı Azərbaycanın dünyanın bir neçə ən fəal antiterror ölkəsi olması faktından danışır, Prezident Heydər Əliyevi terrorizmə qarşı mübarizədə qəti və cəsarətli mövqeyinə görə alqışlayırdı. İlham Əliyevin Ermənistanı terrorizmdə suçlayan çıxışı Avropa mətbuatında geniş işıqlandırıldı. Fransa mətbuatı bu məsələyə daha çox önəm verərək Ermənistanı terroru dəstəkləyən ölkə kimi səciyyələndirdi. Strasburqda nəşr edilən “Alzasın son xəbərləri” qəzeti İlham Əliyevin AŞ PA-dakı çıxışının Avropada böyük rezonans doğurduğunu qeyd edərək yazırdı: **“Azərbaycanın nümayəndəsi İlham Əliyev Ermənistanın ittihamlarını zəngin faktlara əsaslanan çıxışı ilə rədd etdi, erməni terrorçularının 13 il ərzində azərbaycanlılara qarşı 32 terror aktı həyata keçirərək 2 mindən artıq insanın həyatına son qoyduğunu iclas iştirakçılarının nəzərinə çatdırdı”**.

AŞ PA-nın 2001-ci il payız sessiyası Azərbaycandan ötrü yetərincə məhsuldar və səmərəli oldu. Əvvəla, Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyəti bu sessiyada iki yeni sənədin yayılmasına nail oldu. Bu isə o deməkdir ki, AŞ PA həmin sənədlərdə yer almış fikirləri dəstəkləyir və onları qəbul edir. AŞ PA-nın müxtəlif ölkələrdən olan 23 deputatının imzaladığı birinci sənəd Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş ərazilərindən didərgin salınan azərbaycanlı uşaqların təhsil hüququ və dağıdılmış məktəblər məsələləri ilə bağlıdır. AŞ PA bu sənədin qəbulu sayəsində onu da bildi ki, Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycanda 616 orta məktəb, 234 məktəbəqədər müəssisə, 12 peşə məktəbi, 5 texniki məktəb, 1 universitet, 3 universitet filialı və 3 peşə məktəbinin filialı məhv edilib, işğal nəticəsində 20 min təhsil işçisi, 130 min məktəbli və tələbə qaçqın düşüb. İndi Azərbaycanda 90 min qaçqın şagirdin təhsil aldığı 702 məktəb var ki, onların da 30-u çadır şəhərciklərindədir. İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanaraq AŞ PA-ya təqdim olunmuş bu sənəddə Avropa Şurası Nazirlər Komitəsindən təkidlə xahiş olunur ki, qurum bu məsələyə müvafiq diqqət yetirsin.

AŞ PA-nın 51 deputatının imzaladığı ikinci sənəddə isə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin gələcəkdə AŞ PA-nın növbəti sessiyalarının birində müzakirə olunması təklifi irəli sürülmüşdür. Azərbaycan AŞ PA-

nın payız sessiyasında (2001-ci il) ciddi bir nəticə əldə etməyə nail oldu. Sessiya başlayan gün, yəni sentyabrın 24-də Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi (AŞ NK) bəyan etdi ki, AŞ NK beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən tanınmış sərhədlərə, suverenliyə və dövlətlərin ərazi bütövlüyünə dəstəyini təsdiq edir. AŞ NK-nin ərazi bütövlüyü məsələsini payız sessiyasında qaldırması səbəbsiz deyildi. İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanan və AŞ NK-ya təqdim olunan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən tanınmasına dair sənəd hələ yaz sessiyasından bəri aktual idi. AŞ PA ilə AŞ NK-nin sentyabrın 24-də keçirilmiş birgə iclasında Azərbaycanın bu müraciəti müzakirə olundu. 43 ölkənin nümayəndələrinin qatıldığı bu müzakirələrdə bütün Avropa Şurası ölkələri Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıdığını rəsmi şəkildə bəyan etdi. Bununla da Ermənistan siyasi-diplomatik dalana salınmış oldu. AŞ NK-nin bu məsələ ilə bağlı Azərbaycanın xeyrinə olmaqla xüsusi qərar qəbul etməsi **Ermənistanın işğalçı ölkə olması faktının Avropa Şurası tərəfindən birbaşa təsdiqi deməkdir. Beləliklə, İlham Əliyevin söyləri ilə Azərbaycan öz məqsədinə bir addım da yaxınlaşmış oldu. Təsdiqləndi ki, cəmi bir neçə il öncəyə qədər bütün dünyanın informasiya məkanında mifləşdirilmiş erməni təbliğatından artıq əsər-əlamət qalmayıb. Ermənilərin iflasa uğramasında isə İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyətinin mühüm rolu var.** Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinin başçısı İlham Əliyev bir neçə ay ərzində erməni təbliğatını nəinki zərərsizləşdirdi, hətta əks-hücuma da keçdi. İş hətta o yerə çatdı ki, bədnam “DQR” “rəhbərliyi” sessiya günlərində Avropa Şurasına məktub göndərərək Azərbaycanın “Ermənistanı və “DQR”-i Avropada biabır etməsindən” gileyləndi. İlham Əliyev isə öz qəti mövqeyindən geri çəkilməyərək ermənilərə daha sərt xəbərdarlıq göndərdi. Bəyan etdi ki: **“Biz onları biabır etmirik. Onlar özləri özlərini biabır ediblər. Biz onları sadəcə olaraq ifşa edirik. Deyə bilərəm ki, bundan sonra da Avropa Şurasının iclaslarında biz Azərbaycanın mövqeyini bildirəcəyik, işğalçı dövləti ifşa edəcəyik və bizim fəaliyyətimiz həmişə belə olacaqdır”**.

Ermənistan özünü təkcə işğalçılığı ilə deyil, həm də işğalçı siyasətini elə öz imzası ilə təsdiq etməklə rüsvay etdi. Bir daha qeyd edək ki, Ermənistan da Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Avropa Şurası ölkələri tərəfindən təsdiqlənməsini təsbit edən qərara imza atıb. Bu isə dünyada bəlkə də analoqu olmayan bir hadisədir ki, bir dövlət özünü işğalçı adlandırır. Deməli, İlham Əliyevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti müasir Avropanın siyasi tarixində həqiqətən də böyük olay yaratdı.

İlham Əliyev hələ yanvarda, Azərbaycan Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv qəbul olunanda bəyan etmişdi ki, Azərbaycan bu qurumun imkanlarından yararlanaraq başladığı yolu sonadək davam etdirəcək, eləcə də Ermənistanın bütün dünyada terrorçu və işğalçı dövlət kimi tanınmasına nail olacaq. AŞ PA-nın payız sessiyasının 25 sentyabr, 2001-ci il tarixli iclasındakı müzakirələr İlham Əliyevin öz vədinə əməl etdiyini gös-

tərdi. İlham Əliyev Ermənistanın təmsilçilərini çıxılmaz vəziyyətə sala-raq onlardan sülh, humanizm, insanpərvərlik barədə ümumiyyətlə danışmamağı tələb etdi. Ermənilər AŞ PA-da beləcə susduruldu və onla-rın həm də böhtançı olduğunu bütün Avropa ictimaiyyəti gördü. Azər-baycanı terrorçu Üsamə bin Ladenlə bağlamağa uğursuz cəhd edən ermənilər bunun əvəzində İlham Əliyevdən erməni terror təşkilatı ASALA-nın vəhşi terror əməllərinin statistikasını dinləməli oldular. Gənc siya-sətçi Avropanın siyasi bomondunu çox sadə üsulla inandırmaq qabiliy-yətini, öz məntiqi mühakimə qabiliyyətini həmin iclasda bir daha gös-tərdi. Və Avropanı ədalətli olmağa, ikili standartlardan əl çəkməyə çağır-dı: **“Haqq anı gəlib çatmışdır. Bəzi ölkələr üçün eyni zamanda ikili mövqe tutub həm terrorizm qurbanları, həm də terrorun təşkilatçı-ları ilə yaxşı əlaqələri qorumağa çalışmaq və bunu tutarlı, tarazlı si-yasət adlandırmaq imkanı yoxdur... Terrorizmi birbaşa və ya dolayı-sı ilə dəstəkləyən hər bir ölkə və ya təşkilat beynəlxalq birlik tərə-findən məsuliyyətə cəlb olunmalıdır”**. İlham Əliyevin beynəlxalq ter-rorizmlə mübarizənin vacibliyi barədə AŞ PA-nın tribunasından dilə gətirdiyi fikirlər ABŞ-da da böyük maraq doğurmuş və rəsmi **Vaşinqton Azərbaycanın Avropa Şurasındakı nümayəndəsi, səfir Aqşin Meh-diyevdən İlham Əliyevin həmin çıxışının mətnini ABŞ tərəfinə ver-məyi xahiş etmişdir. Bunun səbəbi də belə izah olunmuşdu ki, “ABŞ-da onun terrorizmlə bağlı mövqeyini dəstəkləyən yüksək sə-viyyəli çıxışlar vahid mərkəzdə yığılıb təhlil olunur”**.

Avropalı parlamentarlar İlham Əliyevin fikirləri ilə razılaşmaya bil-məzlər. Avropa 70-80-ci illərdə qitəni bürümüş ASALA terroru dalğası-nı, teraktlar zamanı onlarla türk diplomatının vəhşicəsinə qətlə yetirilmə-sini tezliklə unuda bilməz. İlham Əliyev peşəkar diplomat və iti fəhmli si-yasətçi olaraq bu mülahizələri Avropa ictimaiyyətinin düşüncəsinə yer-i-dir ki, sonuncu haqqa-ədalətə, nəhayət ki, barmaqarası və ya ən yaxşı halda ikili standartlardan yanaşmasın.

Ermənistanı AŞ PA-da yaxşı heç nə gözləmir. İlham Əliyevin ermə-nilərə ünvanlanmış mesajında ciddi bir xəbərdarlıq da var. İlham Əliyev AŞ PA-nın payız sessiyasının (2001-ci il) gedişində belə bir vəd də ver-mişdir ki, **“Ermənistanın terrorçu dövlət kimi artıq formalaşmaqda olan imicini yaxın gələcəkdə daha da gücləndirəcəyik”**. İlham Əli-yev öz vədlərinə həmişə əməl edib. Deməli, gözləməyimiz və Prezi-dent Heydər Əliyevin başladığı, İlham Əliyevin uğurla davam etdir-diği işlərə bir millət olaraq ciddi dəstək verməyimiz lazımdır.

İlham Əliyevin AŞ PA-nın payız (2001-ci il) sessiyasındakı fəaliyyə-tinin və prinsipliliğinin erməniləri vahiməyə salmasını Ermənistan mət-buatının dərc etdiyi yazılardan da görmək olar. Müstəqil erməni qəzeti “Aravot” İlham Əliyevdən Strasburqda müsahibə almışdı. Qəzetin şərh-lərindən görünür ki, ermənilər nəinki təkəcə Qarabağ müharibəsini, ümu-milikdə özlərinin bugünkü vəziyyətini, indisini, bütün gələcəyini və perspektivini udurduğunu tam şəkildə anlamağa başlayıb. İlham Əliye-

vin "Aravot" qəzetinə müəssisəsinin onun Ermənistan rəhbərliyinə, bütün ermənilərə kəskin mesajı, güclü psixoloji zərbəsi oldu. Gənc Əliyev Ermənistan ictimaiyyətini bu ölkənin rəhbərliyinin bütün ermənilərdən gizli saxladığı məsələlərlə tanış edib, öz məntiqi və korrekt çıxışı ilə Ermənistanın irimiqyaslı və uzunmüddətli uğursuzluğa məhkum olduğunu əsaslandırır. İlham Əliyevin ermənilərə xitabən dediyi: **"Sizdə perspektiv barədə düşünən siyasətçilər görmürəm"** - fikri erməni ictimaiyyətinə daha ciddi psixoloji zərbə deməkdir. Çünki söhbət Ermənistanın tezliklə daha böyük fəlakətlərə - sivil dünyadan tam təcrid olmaq təhlükəsi ehtimalı ilə üzləşəcəyindən gedir. İlham Əliyev ermənilərin sonuncu ümid yeri olan Azərbaycanla iqtisadi əməkdaşlıq mövzusunun da qapandığını və bu variantın üstündən birdəfəlik xətt çəkildiyini vurğulamışdı: **"Belə bir əməkdaşlıq əsla mümkün deyil"**.

Ermənilər Azərbaycanın Avropa Şurasındakı ardıcıl diplomatik-siyasi uğurlarından, İlham Əliyevin prinsipial mövqeyindən təşvişə düşdük-lərini artıq heç bir halda gizlədə bilmir. Məsələn, Ermənistanın "AZQ Armenian Deyli" nəşrinin aparıcı yazarı Qor Abraamyan 2001-ci ilin oktyabrında dərc etdirdiyi məqalədə AŞ PA-nın payız sessiyası (2001-ci il) ilə bağlı mülahizələrini belə bildirirdi: "Etiraf etmək lazımdır ki, Ermənistan diplomatiyası Avropa cəbhəsində ardıcıl surətdə məğlubiyyətə uğrayır... Ermənistan parlamenti nümayəndə heyəti Ermənistanın Türkiyə tərəfindən blokadasına dair anlaşılmaz bir sənədi Avropa Şurasında yaymaqla məşğuldur. Azərbaycan nümayəndə heyəti isə Qarabağ münaqişəsinin nizama salınması prosesini ardıcıl surətdə Avropa Şurasına çıxarmaqdadır. Məsələn, İlham Əliyevin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti Qarabağ münaqişəsinin AŞ PA-nın Siyasi Komitəsi çərçivəsində müzakirə olunmasını nəzərdə tutan sənədə Türkiyənin köməyi ilə 50 imza toplamışdır. Ermənistan nümayəndə heyətinin başçısı Hovannes Hovannisyan və onun müavini bu məsələnin Siyasi Komitədə müzakirə olunması ehtimalını təsdiqləmiş, lakin Ermənistan nümayəndə heyətinin Azərbaycanın Qarabağ məsələsini hərbi yolla aradan qaldırmaq barədə bəyanatlarına müqavimət göstərməli olan layihəsinin nə vaxt müzakirə ediləcəyini dəqiqləşdirməmişlər... Azərbaycan nümayəndə heyətinin Avropa Şurası ilə belə fəal dueti hər şeydən əlavə Avropa Şurasının Qarabağ münaqişəsinə dair danışıqlar prosesinə qoşulmaq niyyətində olduğunu aşkar şəkildə təsdiqləyir... Əslində Avropa üzünü gözgö-rəsi Azərbaycana tərəf çevirir".

Bir daha xatırladıq ki, "Azərbaycan Avropa Şurasını Qarabağ labirintinə gətirib çıxarır" deyərək Azərbaycanın AŞ PA-dakı diplomatik-siyasi uğurlarını ürəkaçırması ilə etiraf edən erməni yazarı olmuşdu. Və bu sözlər İlham Əliyevin Avropa siyasətindəki uğurlarını bütün qısqanclıq elementlərinə baxmayaraq etiraf edir.

Zənnimizcə, hər şey göz önündədir. İlham Əliyev Azərbaycanın Avropa Şurasına tamhüquqlu üzv kimi qəbul olunduğu gündən bu qurumun tribunasını anti-Ermənistan fəaliyyəti tribunasına çevirib. Çünki əvvəla,

Azərbaycanın ən başlıca problemi Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsi ilə bağlıdır və İlham Əliyev də özünün bütün enerjisini, diplomatik bacarığını yalnız buna yönəldib, ikincisi isə gənc Əliyevin ən ardıcıl və radikal anti-Ermənistan siyasətçi olması qalan bütün digər fəaliyyət metodunu istisna edir. Ermənilər İlham Əliyevin bu mövqeyindən narahatlıq keçirdiyini gizlətmir. İlham Əliyevin erməni terror təşkilatları tərəfindən hədəfə götürülmüş bir neçə patriot azərbaycanlıdan biri olmasının səbəblərini də elə burada axtarmaq lazımdır.

İLHAM ƏLİYEVİN AŞ PA-dakı FƏALİYYƏTİ AZƏRBAYCANA HƏRTƏRƏFLİ UĞURLAR VƏD EDİR

Başda İlham Əliyev olmaqla Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinin Avropa Şurasındakı fəaliyyətini qənaətbəxş hesab edənlər kifayət qədərdir. Artıq qeyd olunduğu kimi, gənc Əliyevin fəaliyyətində Qarabağ məsələsi mühüm, hətta başlıca yer tutur və bu da təbiiyədir. Bununla belə İlham Əliyev ölkəmizin qarşısında dayanan digər ciddi məsələlərin həlli ilə də aktiv şəkildə məşğuldur. Bu sırada Azərbaycanın Qərbə hərtərəfli integrasiyasının hüquqi, siyasi, sosial-humanitar, ictimai, mədəni, iqtisadi əsaslarının hazırlanması, insan hüquqları, söz, mətbuat və fəaliyyət azadlığının qorunması, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki nüfuzunun artırılması, Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılması, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə özünü sivil ölkə kimi təsdiq etməsi və s. bu kimi strateji hədəflərin adını çəkmək mümkündür.

İlham Əliyevin başçılıq etdiyi Azərbaycan parlamentarlarının AŞ PA-dakı fəaliyyətini ilk öncə Ermənistanla bağlı situasiya nöqtəyi-nəzərinədən faydalı saymaq lazımdır. Bu, Azərbaycana Ermənistan üzərində böyük diplomatik, siyasi və mənəvi qələbə vəd edən perspektivli və məhsuldar fəaliyyətdir. İlham Əliyev vahid məqsədə tabe etdirilmiş fəaliyyəti ilə Azərbaycan barədə Avropada mövcud olan mənfi işarəli təsəvvürləri darmadağın etdi, buna paralel olaraqsa Ermənistanı Avropaya olduğu kimi, yəni işğalçı, terrorçu və təcavüzkar ölkə qismində təqdim edərək mənfur erməni xislətinin bütün cəhətlərini açıb göstərdi. Ermənilər özləri də anlayır ki, İlham Əliyevin Avropa Şurasındakı prinsipial fəaliyyəti onlara yaxşı aqibət vəd etmir. Məsələ Ermənistanın hətta Avropa Şurasından qovulması ehtimalı müstəvisi üzərində qoyulub. Bu, şübhəsiz, məhz Azərbaycan tərəfinin tutduğu ardıcıl mövqeyin nəticəsidir ki, məsələ Ermənistanın Avropa ailəsindən qovulması şəklində qoyulub. İlham Əliyev 2001-ci il, oktyabrın 29-da Bakıda Almaniya Bundestaqının Almaniya-Qafqaz Parlamentlərarası Dostluq Qrupunun üzvlərini qəbul edərkən onlarla Qarabağ məsələsi barədə də fikir mübadiləsi aparmışdı. İlham Əliyev həmin görüş zamanı Avropa Şurasına ciddi bir mesaj da göndərirdi: **“Avropa Şurası Qarabağ münaqişəsinin həlində öz rolunu görürsə, bu məsələyə ədalətli şəkildə yanaşmalıdır”**.

Gənc Əliyev Avropa Şurasını məsələyə ikili standartlar mövqeyindən yanaşmaqda da suçladı. Bildirdi ki, işğalçı ölkənin və zərərçəkənin kimliyinin açıq-aşkar bilindiği şəraitdə məsələyə sadəcə olaraq ümumi prinsiplərdən yanaşılsa, onda Avropa Şurasının bu münaqişənin həlində heç bir rolu olmayacaq. Ermənistan kimi təcavüzkar, terrorçu və işğalçı bir ölkənin beynəlxalq qurumlara üzv olmasının məntiqi həqiqətdən də

anlaşılmır. Ermənistanı bu qurumlara hansı meyarlar əsasında qəbul ediblər? Bu fakt həmin qurumların öz prinsiplərinin əksinə getməsi demək deyilmi? İlham Əliyev hamını məhz bu cür məntiqi suallar ətrafında düşünməyə dəvət edərək belə bir ciddi açıqlama verdi ki, Avropa Şurası Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini zorakı yolla, silah gücünə işğal etməsi faktına konkret şəkildə hüquqi-siyasi qiymət verməli və bu qiymətləndirmə konkret və müvafiq sanksiyaların tətbiq edilməsi ilə müşayiət olunmalıdır. İlham Əliyev avropalı parlamentarların nəzərinə onu da çatdırdı ki, Azərbaycan Ermənistanın Avropa Şurasından çıxarılması tələbi ilə çıxış edəcək.

Gənc Əliyevin alman parlamenti Xrista Lerxerin "Avropa Şurası ona üzv olan dövlətləri birtərəfli qaydada müdafiə edə bilməz" şəkilli fikrinə kəskin etirazı Azərbaycanın Avropa Şurasına ciddi xəbərdarlığı kimi də qiymətləndirilməlidir. Azərbaycan bununla bir daha Avropa Şurasını ikili standartlardan əl çəkməyə çağırırdı. İlham Əliyev bəyan etdi ki: **"Bütün dünya bilir ki, Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal edib. Bu məsələdə heç kimə diskriminasiya tətbiq olunmamalıdır"**. İlham Əliyevin sözlərinə görə, beynəlxalq birlik kimin işğalçı, kimin zərərçəkən ölkə olmasını bildiyi halda susmamalıdır, hər şeyi öz adı ilə çağırmaq lazımdır. Azərbaycan parlamentinin AŞ PA-dakı nümayəndə heyətinin başçısı məsələni qəti şəkildə qoydu: **"Avropa Şurası təcavüzkar ölkə barədə bütün tədbirləri görməlidir"**. "Bütün tədbirlər" deyəndə məhz o nəzərdə tutulur ki, Ermənistanın Avropa Şurasından qovulması məsələsi ciddi şəkildə qaldırılmalıdır. İlham Əliyev bəyan etdi ki: **"Biz təcavüzkar Avropa Şurası çərçivəsində təzyiq göstərməyə çalışacağıq. Lazımı nəticələr olmazsa, onda məsələ daha sərt şəkildə qoyulacaqdır. Azərbaycan Ermənistanla qarşı sanksiyalar tətbiq olunmasını, onun hətta Avropa Şurasına üzvlükdən məhrum edilməsini tələb edəcək"**. İlham Əliyevin bu mövqeyi cari situasiyanın reallığından doğan məntiqi mövqedir. Özü də nəzərə alsaq ki, Ermənistanın Avropa Şurasından kənarlaşdırılması üçün heç bir hüquqi, siyasi və ya psixoloji bəyir yoxdur, onda İlham Əliyevin bu prinsiplə mövqeyinin tezliklə reallaşması şübhə doğurmur. Bu mənada İlham Əliyevin və onun başçılıq etdiyi parlament nümayəndə heyətinin AŞ PA-dakı fəaliyyəti böyük perspektivlərə malikdir. Yada salaq ki, İlham Əliyev AŞ PA-nın payız sessiyası (2001-ci il) günlərində Strasburqda bildirmişdi ki, Azərbaycan parlamentarları Qarabağ münaqişəsi məsələsinin Avropa Şurasında müzakirəyə çıxarılması ideyasını gerçəkləşdirmək niyyətindədirlər. Bu halda Ermənistanı nə gözləyir, Azərbaycan bundan nə qazanacaq? İlham Əliyev bu suallara qısa və dolğun cavab verdi: **"Qarabağ məsələsi Avropa Şurasında müzakirəyə çıxarılsa, Ermənistanın real işğalçı, təcavüzkar dövlət olduğunu bütün Avropa Şurası açıq-aydın görəcək"**. Qeyd etdiyimiz kimi, İlham Əliyev Avropa Şurasında fəaliyyətə başladığı ilk gündən onun Ermənistanla münasibətdəki mövqeyi dəyişməz olaraq qalır. İlham Əliyev hələ 2001-ci ilin sentyabr-

rında Strasburqda bütün Avropa ictimaiyyətinə bildirmişdi ki, Azərbaycan diplomatiyasının Ermənistanla bağlı birxətli fəaliyyət proqramı var: **"Biz Ermənistanın terrorçu dövlət imicini yaxın gələcəkdə daha da gücləndirəcəyik"**.

İlham Əliyev bu prinsiplə mövqeyindən bir addım da geri çəkilmir: **"Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda yaşayan ermənilər də bunu təsdiq edirlər ki, Dağlıq Qarabağda çox böyük həcmdə narkotik bitkilər yetişdirilir və bundan əldə olunan vəsait müxtəlif terror düşərgələrinin saxlanılmasına, onlar üçün silah alınmasına sərf olunur"**. Bu sözlər də İlham Əliyevə məxsusdur. O, Avropa Şurası ekspertləri ilə 2001-ci ilin oktyabrında Bakıda keçirdiyi görüş zamanı belə deyib. İlham Əliyev onu da bildirib ki, Ermənistan və "DQR" ərazilərinin narko-biznes və terror mərkəzinə çevrilməsi məsələsi Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyəti tərəfindən Avropa Şurasında davamlı olaraq qaldırılacaq.

İlham Əliyevin və onun başçılıq etdiyi Azərbaycan parlamentarları nümayəndə heyətinin AŞ PA-dakı uğurlu fəaliyyətinin daha bir səhifəsi qurumun 2002-ci il, yanvarın 22-25-də keçirilən qış sessiyası ilə bağlıdır. Məlum olduğu kimi, bu sessiya zamanı Avropa Şurası Azərbaycanda "siyasi məhbus" məsələsini müzakirə etdi və nəticə də o oldu ki, bir qrup anti-Azərbaycan qüvvə İlham Əliyevin çevik və cəsarətli addımları qarşısında sözün əsl mənasında aciz qalaraq geri çəkilməyə məcbur oldu. İlham Əliyev Avropa Şurasının ən nüfuzlu qruplarından olan Avropa Demokratlar Qrupunun iclasında çıxış edərək onun üzvlərinin Azərbaycan haqqındakı təsəvvürlərini kökündən dəyişdirməyə nail olmuşdu. Bütövlükdə götürsək, Azərbaycanın "siyasi məhbus" məsələsi ilə bağlı mövqeyi Avropa Şurasına hələ xeyli əvvəldən məlum idi. İlham Əliyev hələ 2001-ci ilin oktyabrında Avropa Şurası ekspertlərini Bakıda qəbul edərək onları məsələyə məntiqsiz yanaşmaqda ittiham edərək bildirmişdi ki: **"Avropa Şurası nümayəndələrinin siyasi məhbus hesab etdikləri şəxslər terrorçular və Azərbaycan xalqının düşmənləridir"**. İlham Əliyev onu da demişdi ki, **Azərbaycanda heç bir siyasi məhbus yoxdur**. **"Avropa Şurası tərəfindən təyin olunan ekspertlərdən soruşmaq lazımdır ki, hansı kriteriyalar əsasında belə bir qərara gəliblər"** - deyən İlham Əliyev dünyada siyasi məhbus anlayışını müəyyən edən vahid kriteriyanın olmadığını da vurğulamışdır. O, həmçinin bildirmişdi ki, bu məsələdə Azərbaycan rəhbərliyinin mövqeyində heç bir dəyişiklik olmayacaq və Azərbaycana bu məsələdə təzyiq göstərmək qeyri-mümkündür. Və belə də oldu. İlham Əliyev AŞ PA-nın qış sessiyasında (2002-ci il) Azərbaycana qarşı yönələn təzyiqlərin hamısını öz təminatlı, soyuqqanlı, prinsiplə və məntiqi addımları, güclü arqumentləri ilə bir-birinin ardınca zərərsizləşdirdi. Sessiya ərəfəsində bütün anti-Azərbaycan qüvvələr, xüsusilə ermənilər (və təəssüf ki, elə bizim bəzi müxalifətçilər də) Azərbaycanın Avropa Şurasından çıxarılacağını iddia edirdilər. Amma İlham Əliyevin Köhnə Dünyanın siyasi çevrələri ilə

apardığı iş öz bəhrəsini verməklə bütün bədbin proqnozları alt-üst etdi. Nümayəndə heyətimiz Strasburqda növbəti sessiyaya həttə uğurla başladı. Nümayəndə heyətinin üzvü Səməd Seyidov AŞ PA-nın ən nüfuzlu qruplarından olan Avropa Demokratlar Qrupunun vitse-prezidenti seçildi. Bütün bunlar o demək idi ki, İlham Əliyevin Avropada göstərdiyi siyasi-diplomatik fəaliyyət uğurlu, səmərəli, perspektivlidir və Azərbaycanı bu istiqamətdə hələ çoxlu belə nailiyyətlər gözləyir.

“Siyasi məhbus” məsələsinə gəlincə isə İlham Əliyev Azərbaycana qarşı qərəzli mövqedə dayanan bəzi avropalı ekspertləri susdurdu. AŞ PA-da daha bir uğura imza atan gənc Əliyev özünün böyük diplomatik bacarığını bir daha göstərərək avropalıların Azərbaycan barədəki düşüncələrini dəyişdirdi. İlham Əliyevin apardığı işlərin nəticəsi idi ki, Avropa Demokratlar Qrupunun bütün üzvləri Azərbaycanın mövqeyini müdafiə etdi. Avropa Şurası ekspertlərinin ədalətsiz və qərəzli mövqe tutduğunu açıq deyən İlham Əliyev Azərbayanı Avropaya qanunçuluğun hökm sürdüyü sivil, dünyəvi və demokratik ölkə kimi tanıtdı. **“Bizim üçün ilk yerdə Azərbaycanın milli maraqları durur”** - deyən İlham Əliyevin Avropadakı bu uğurlarının səbəblərini Prezident Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən demokratikləşmə siyasətində axtarmaq lazımdır. Bu siyasət Qərblə sıx inteqrasiya kursunu, insan haqlarına hörmətlə yanaşmaq, söz, mətbuat və fəaliyyət azadlığını təmin etmək, hüquqi dövlət qurmaq xəttini tamamlayıb inkişaf etdirir. Bütün bunları Avropa da görür və bəzi məqamlarda nəzərə çarpan bir çox hallar istisna olmaqla Azərbaycanı tam şəkildə dəstəkləyir. Təsədüfi deyil ki, AŞ PA-nın 2002-ci ilin yanvarında seçilən yeni prezidenti Piter Şider yanvarın 24-də İlham Əliyevlə görüşmək istədiyini bildirmiş və elə həmin gün baş tutan görüşdə Azərbaycan-Avropa Şurası əməkdaşlığının böyük perspektivlərə malik olduğunu, Azərbaycanın Avropa Şurasının dəyərli üzvü kimi mühüm nailiyyətlər əldə etdiyini söyləmişdi. AŞ PA prezidenti Azərbaycanda həyata keçirilən hüquqi-siyasi, sosial-iqtisadi və struktur islahatlarının, durmadan sürətlənən demokratikləşmə xəttinin Avropa Şurası tərəfindən məmunluqla qarşılandığını təsədüfən qabartmırdı. Bunlar Azərbaycanın uğurlarının etiraf olunması deməkdir.

Bütün bu söyləmələrdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan-Avropa Şurası əməkdaşlığının perspektivləri həqiqətən də böyük və genişdir, bu əməkdaşlıq ölkəmizin sivil Qərb dünyasına hərtərəfli inteqrasiyası prosesində yetərinə ciddi əhəmiyyət kəsb edərək mühüm rol oynayacaq. Bu uğurların başlıca səbəbkarı isə İlham Əliyevdir. Niyə məhz İlham Əliyev? Səbəb çox sadədir. İlham Əliyev Avropa siyasətinin, Qərbin siyasi tənəkkürünün və psixologiyasının özəlliklərini, diplomatiyanın incəliklərini bilir, eyni zamanda prinsipaldır. Qərb mühitinə xas siyasi-diplomatik oyun qaydaları və siyasi texnologiyalar İlham Əliyev üçün yeni məsələ deyil. Bunlar məsələnin birinci vacib tərəfidir. İkincisi, İlham Əliyevin Avropa siyasətindəki uğurları doğma Azərbaycana, onun milli və dövləti maraqlarına hədsiz bağlılığı ilə izah olunmalıdır. O, Azərbay-

can reallıqlarını yaxşı bildiyi üçün ölkəmizlə bağlı həqiqətləri uğurla yayır, Azərbaycanı təbliğ edir. Bunlara Azərbaycanı sevmədən nail olmaq mümkün deyil. İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyəti göstərdi ki, Azərbaycan gənc Əliyevin timsalında yeni tənəkkür tərzinə və yeni fəaliyyət üslubuna üstünlük verən perspektivli bir siyasi xadimə malikdir. Gənc siyasi xadim AŞ PA-dakı fəaliyyəti ilə özünün daha bir vacib keyfiyyətini - o keyfiyyət ki, bu gün Azərbaycan siyasətinin ona hədsiz dərəcədə böyük ehtiyacı var! - ortaya qoydu. ***İlham Əliyev sübut etdi ki, o, məhdud firqə maraqları çərçivəsinə qapanıb qalmır, ölkənin köklü strateji maraqları tələb edəndə birləşdirici, bərləşdirici və konstruktiv qüvvə kimi çıxış edir, milli həmrəyliyə tək cə söz də yox, həm də əməldə nail olmağı bacarır, siyasi baxışlarından asılı olmayaraq hamını vahid ideya ətrafında sıx birləşdirir və bu komandanın kapitani kimi bütün mövcud potensialı milli maraqlarımızın müdafiəsinə yönəldir.*** Bu, onun ən mühüm siyasi keyfiyyət göstəricisidir. Unutmayaq ki, Azərbaycan parlamentini, ümumən Azərbaycan dövlətini AŞ PA-da, bütün Avropa və dünya siyasətində təmsil edən nümayəndə heyətimizin tərkibinə daxil olmuş deputatlar ***ölkə siyasətinin bütün spektrinin - iqtidarın, müxalifətin və bitərəflərin təmsilçiləridir. Öz aralarında siyasi fikir ayrılıqları olan bu siyasilər məhz İlham Əliyevin birləşdirici faktor olması səbəbi ilə bu gün vahid komanda halında, özü də heç bir ixtilaf yaranmadan uğurlu fəaliyyət göstərirlər. Gənc Əliyev ümummilli məsələlərdə onları bir araya gətirir, gerçək bir milli həmrəylik yaradır.*** Bütün bunlar isə öz növbəsində bir daha göstərir ki, İlham Əliyev Azərbaycanın milli maraqlarını öz partiya maraqlarının da, siyasi baxış fərqlərinin də, iqtidar-müxalifət bölgüsünün də fəvqünə qaldırır. İqtidarla müxalifətin təmsilçilərini vahid milli ideya ətrafında uğurla bir araya gətirmək, onların fəaliyyətini koordinasiya etmək, milli konsolidasiyanın mümkün və zəruri olmasını əməli şəkildə sübuta yetirmək - bunları hələlik İlham Əliyev gerçəkləşdirir. Biz belə hadisələri tez-tez müşahidə edə bilmirik. İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyəti həm də bu baxımdan müstəsna dərəcədə böyük əhəmiyyət daşıyır. Və elə bu keyfiyyətlər Azərbaycanın AŞ PA-dakı fəaliyyətinin gələcək perspektivləri barədə nikbin düşünməyə kifayət qədər ciddi əsaslar verir. Özü də bütün bunlar tək cə İlham Əliyevin yox, bütün Azərbaycanın uğurlarıdır və elə bu səbəbdən də söhbət Azərbaycanın gələcəyinə optimizmlə yanaşmağın vacibliyindən getməlidir.

ZƏFƏR YOLUNUN YOLÇUSU

İdman müasir dünyanın ən kütləvi ünsiyyət və təbliğat vasitəsidir. Azərbaycan reallıqları və idman. Olimpiya hərəkətinin ictimai-siyasi anlamı.

Azərbaycan gənc dövlətdir və sirr deyil ki, bu kiçik, lakin mühüm və zəngin ölkənin bütün dünyada tanınıb təbliğ olunmasına böyük ehtiyac var. Biz öz dövlət müstəqilliyimizi elan edəndə qarşımıza sivil dünyanın bir parçasına çevrilmək məqsədi qoymuşuq. Bunun üçün ilk növbədə özümüzü dünyaya tanıtmalı, özümüzü dünyaya olduğumuz kimi təqdim etməliyik. Azərbaycanlılar istedadlı və mənən güclü xalqdır. Bizim məddi sərvətlərimiz çox böyükdür. Ən böyük və ən zəngin sərvətlərimiz isə şübhəsiz ki, mənəvi sərvətlərimizdir, malik olduğumuz nəhəng intellektual potensialdır. Biz özümüzü dünyaya olduğumuz kimi təqdim etmək üçün, özümüzü güclü milli-siyasi vahid kimi təsdiqləmək və dünyada qəbul etdirmək üçün bu potensial və enerjimizi tam şəkildə hərəkətə gətirməliyik. Azərbaycan uzun illər müstəqil olmayıb. Cəmi 10 il yarım öncə biz bu müstəqilliyə qovuşduq və müasir dünyanın bir hissəsi, özü də layiqli hissəsi olmaq yolunu seçdiyimizi bəyan etdik. Bu yolda ilk mühüm vəzifə isə artıq dediyimiz kimi, Azərbaycanın bir ölkə, bir dövlət, bir xalq olaraq tanınmasıdır. Doğrudur, Azərbaycan dünya birliyinin layiqli üzvü, beynəlxalq siyasətin subyektidir. Biz dünyanın bütün iri dövlətləri ilə diplomatik əlaqələr saxlayırıq, BMT-nin və Avropa Şurasının, eləcə də neçə-neçə beynəlxalq təşkilatın üzvüyük, saysız-hesabsız konvensiya, pakt və sazişlərə qoşulmuşuq, xarici ölkələrdə səfirliklərimiz var, bizdə də çoxlu sayda ölkələrin səfirlikləri fəaliyyət göstərir və s.

Lakin bütün bunlar mahiyyətə cəmiyyətə siyasi, yuridik-diplomatik, qısaca belə deyək ki, imperativ protokol münasibətləri deməkdir. Siyasi-diplomatik münasibətlər əlbəttə ki, vacib və zəruridir, onların müstəsna əhəmiyyəti var. Lakin o da var ki, siyasət və diplomatiya bir qayda olaraq məhdud dairələr üçündür. Hamı siyasətlə məşğul olmur ki... Siyasətçilər və diplomatlar zümərəsi bütün dünyada uzaqbaşı 3-5 faiz, yaxud bundan bir qədər artıqdır. Bir sözlə, sırf siyasi-diplomatik üsullar bu gün həddindən artıq zəruridir, lakin o, daha irimiqyaslı kommunikasiya üçün bəzən yetərli deyil.

Bu mənada heç də təsadüfi deyil ki, bəşəriyyət inkişaf etdikcə, dünyaya ölkələri və xalqları, ayrı-ayrı sivilizasiyalar bir-biri ilə yaxınlaşmağa, bir-birini tanımağa və bir-birindən bəhrələnməyə kəskin ehtiyac duyduqca mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın yeni-yeni formalarını dü-

şünüb tapmağa başladılar. Siyasətin və diplomatiyanın, quru protokol prosedurlarının görə bilmədiyi işi apolitik, yeni qeyri-siyasi olan vasitə və üsullar yerinə yetirə bilərdi. İlk dövrə bu funksiyaları daha çox ədəbiyyat, mədəniyyət, incəsənət yerinə yetirirdi. XIX əsrin sonlarına qədər belə davam etdi. Daha sonra isə dünyada baş verən güclü maddi-texniki inkişaf, ölkələr və xalqlararası təmasların intensivləşməsi yeni-yeni kommunikasiya və qarşılıqlı mübadilə (bəhrələnmə) üsullarına yol açdı. Kino, teatr, musiqi, rəssamlıq, habelə incəsənətin digər növləri xalqları və ölkələri bir-birinə yaxınlaşdırıb tanıtdı. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq daha bir kütləvi kommunikasiya üsulu - apolitik ünsiyyət və təbliğat vasitələrindən ən populyarı olan idman ölkələr və xalqlararası əlaqələrin sıxlaşmasının əsas yollarından biri olmaq funksiyasını öz üzərinə götürdü. İdman hazırda bütün dünyada ən populyar məşğuliyyət və hobbidir. İdman yarışları bir anın içində on milyonlarla, bəzən hətta yüz milyonlarla insanı bir yerə toplayır. (Söhbət fiziki cəhətdən bir yerə yığılmaqdan getmir). Bu isə lazımi təbliğat üçün göydəndüşmə bir auditoriyadır. Ən gərgin və maraqlı yarışda qələbə qazanan idmançının adı, ən başlıcası isə onun təmsil etdiyi xalqın və ölkənin adı bir anın içində yüz milyonlarla insanın dilində səslənir. Qalib idmançının şərəfinə səslənən himn, onun ölkəsinin bayrağı bir anın içində yüz milyonlarla seyrçinin diqqət mərkəzində olur. Bəzən 5-10, lap 10-15 dəqiqə ərzində qazanan qələbə ilə belə nəhəng bir auditoriya qarşısında öz ölkəni, öz xalqını təbliğ etmək, tanımaq, sevdirmək tez-tez baş verən işlər deyil.

İdmanın ən kütləvi qeyri-siyasi kommunikasiya vasitəsinə çevrilməsi XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Məhz bu dövrdən başlayaraq bütün dünyada əsası hələ bizim eramızdan əvvəl VIII əsrdə qoyulmuş olimpiya hərəkəti sürətlə inkişaf etməyə, ayrı-ayrı populyar idman növləri üzrə dünya birincilikləri, çempionat və spartakiadalar keçirilməyə başlandı. Doğrudur, beynəlxalq səviyyəli idman yarışlarının keçirilməsinin tarixi, artıq qeyd olunduğu kimi, hələ neçə min il bundan əvvələ - qədim Yunanıstanda Olimp oyunları dövrünə gedib çıxır. Yunanıstanda bir dağın adından götürülən "Olimp" sözü qədim yunan əsəirlərində "Allahların məkanı" mənasında işlədilib. "Olimpiada" sözü isə qədim Yunanıstanda Olimp oyunları bayramları arasında keçən dördillik dövr anlamına gəlirdi. Həmin dövrdə irimiqyaslı idman yarışları təşkil olunurdu. İlk dövrdə yalnız antik Yunanıstanı əhatə edən bu oyunlar zaman keçdikcə qonşu ölkələri də öz orbitinə cəlb etdi, bununla da olimpiya oyunları beynəlmiləl xarakter aldı. Lakin bu da o demək deyil ki, həmin dövrdə olimpiya hərəkəti yetərinə irimiqyaslı bir hərəkət idi. Belə deyildi. Antik dövrdə olimpiya hərəkəti yalnız müəyyən bir coğrafi arealı - Aralıq dənizi hövzəsinin xalqlarını əhatə edirdi. O dövrdə bu hərəkət tək cəmiyyətə sırf idman yarışları olmaqla kifayətlənmirdi. Antik dövrdə olimpiya oyunlarına həm də sivilizasiyaların ünsiyyəti, ölkələrarası rəqabət meydanı kimi baxırdılar. O dövrlük təsəvvürlərə görə, olimpiya oyunları hansı xalqın, hansı ölkənin daha güclü, daha ləyaqətli olduğunu sübuta yetirməli idi.

Deməli, burada da idmandan müəyyən mənada təbliğat vasitəsi kimi, özünü təsdiq üsulu kimi yararlanmaq cəhdləri elementlərindən söz gedə bilər.

Amma idmanın kütləviləşdirilməsi istiqamətində, onun həyat tərzinə çevrilməsi yönündə başlanan bu işlər qədim Yunanıstanın süqutu ilə yarımcı qaldı. Bəşəriyyətin bundan sonrakı inkişafı dövründə idman yalnız məhdud bir zümərənin, seçilmiş zümərənin məşğuliyyətinə çevrildi. Qədim Yunanıstanda peşəkar idman kütləvi idmandan bir addım geridə qalırdısa, Qədim Romada tam əksinə idi. Bu dövrdə qladiatorların, yeni peşəkar idmançıların idmanın əsas simasını müəyyənləşdirdiyini görürük. İdmanın müəyyən mənada biznesə çevrilməsi də əslində qladiator oyunlarının kütləviləşməsi ilə aparıcı xətt olaraq ortaya çıxdı. Əsas qədim Yunanıstandakı idman yarışlarında qoyulan bu təmayül Qədim Romada xeyli inkişaf etdirildi. O dövrdə tez-tez təşkil olunan qladiator döyüşləri minlərlə, bəzən on minlərlə tamaşaçı auditoriyası toplayır, təşkilatçıların və idmançıların gəlir mənbəyinə çevrilirdi. Qədim Yunanıstanda olduğu kimi Qədim Romada da artıq ilk azarkeşlər ordusu yaranır, onlar öz sevimli kumirlərini seçir və sonuncuların qələbəsini bayram edirdi. Antik mənbələrdə ayrı-ayrı dövrlərdə belə kütləvi bayram şənliklərinin keçirilməsinə dair çoxlu məlumatlara rast gəlmək mümkündür. İndi tez-tez işlədilən “yunan-Roma güləşi” termini bugünkü idman ictimaiyyətinə məhz həmin antik dövrlərdən yadigar qalmışdır.

Erkən orta əsrlərdən başlayaraq idman sırf hərbi sfera ilə bağlı olub. Bu da həmin dövrün spesifikasiyası ilə, yəni aramsız müharibələrlə izah edilməlidir. O zamanlar idmançılara yalnız orduda rast gəlinirdi, cəngavərlər cəmiyyətin ən hörmətli üzvü idi. Azərbaycan nağıllarındakı pəhləvan personajları bir qayda olaraq şahların və sərkərdələrin sərəncamında olan, ordunun əsas zərbə qüvvəsini təşkil edən şəxslər idi. İdman o qədər önəmli idi ki, müvafiq verdişləri, fiziki gücü, idmançı çevikliyi və imici olmayan şəxslərin şah, sərkərdə olması bir qədər çətin idi. İmam Əli (ə.s.), Şah İsmayıl Xətai, I Pyotr və digər belə məşhur şəxsiyyətlər tarixi mənbə və salnamələrdə həm də böyük pəhləvanlar kimi xatırlanır.

Zaman keçdikcə, dövlətləşmə prosesi gücləndikcə idmanın məzmunu da, xarakteri də, rolu və siması da dəyişdi. XX əsrdə, xüsusilə də bu yüzilin ikinci yarısından etibarən idman tamamilə fərqli məzmun kəsb etməyə başladı. İdman artıq ciddi milli-siyasi özünü təsdiq üsulu idi, çünki burada artıq milli dövlətin atributları - bayraq, himn amili ön plana çıxmağa başlamışdı. İdman artıq böyük və gəlirli biznes sahəsinə çevrilmişdi, çünki rəqabət gücləndikcə uğur qazanmaq çətinləşirdi, bu isə sözügedən sahəyə kapital qoymağı və müvafiq olaraq mənfəət götürməyi tələb edirdi. Bir də ki, idman populyarlaşdıqca daha çox auditoriya toplayır, müəyyən mənada əyləncə və şou-biznes sferasına çevrilirdi. İdman artıq nəhəng təbliğat imkanları demək idi, çünki telekommunikasiya vasitələrinin inkişafı idmanın bu funksiyasının güclənməsini şərtləndirirdi.

Bizim dövrümüzdə isə olimpiya və idman bütün dünyada kütləvilik, populyarlıq, nüfuz, şəxsi əlaqələr, iri biznes, böyük təbliğat imkanları, siyasi karyera, xoşməramlı proyektlər, humanizm deməkdir. Bu gün olimpiya və idman ən böyük kommunikasiya vasitəsi sayılan xalq diplomatiyasının aparıcı xətlərindən biridir.

Çağdaş dünyamızda idmanın, o cümlədən olimpiya hərəkatının siyasiləşdirilməsi, onun siyasi qüvvələrin əlində vasitəyə çevrilməsi yolverilməz sayılır. Olimpiya hərəkatı siyasətdən tamamilə kənardadır. Lakin burada bir məqam da var. Məsələ burasındadır ki, olimpiya hərəkatı bəzi hallarda böyük ictimai-siyasi anlam kəsb edir. Yeni idman öz-özlüyündə siyasiləşdirilə bilməz, amma onun böyük siyasi təsir gücü var. Biz bu haqda az da olsa danışdıq. Bir daha deyək ki, olimpiya hərəkatı və idman dünya xalqlarının və ölkələrinin bir-birinə tanınması, təbliğ olunması baxımından əvəzsiz rol oynayır.

Bununla bağlı adi bir fakta nəzər salsaq, olimpiya hərəkatının nə qədər geniş ictimai-siyasi məzmun kəsb etdiyini görürük. 1980-ci ildə keçirilən Moskva Olimpiadası bu vaxtadək SSRİ-nin nə demək olduğunu bilməyən yüz minlərlə insana bu nəhəng və sirli ölkə ilə tanış olmaq imkanı vermişdi. Dünya ictimaiyyətinin SSRİ haqqındakı təsəvvürləri məhz bundan sonra daha böyük sürətlə dəqiqləşdi. SSRİ-ni ideal ölkə kimi təsəvvür edənlər gəlib gördü ki, heç də belə deyil, “sovet cənnəti” barədə deyilənlər cəfəngiyyətdir. Bu kommunist ölkəsini başdan-ayağa qara rəngdə görənlər isə SSRİ ilə tanış olandan sonra hər şeyin təqdim edilən kimi olmadığına əmin oldu. Bir sözlə, Moskva Olimpiadası SSRİ-ni, sovet gerçəkliklərini ideallaşdıranlara da, onu lənətləyənlərə də əlavə düşüncə materialı verdi, səhv təsəvvürlərin aradan qaldırılmasına kömək etdi. Bu isə idmanın gücü idi. SSRİ rəhbərliyi yanlış təsəvvürlərin aradan qaldırılması üçün illərlə çalışmalı, buna milyonlarla vəsait xərcləməli idi.

Olimpiya hərəkatının, idmanın təbliğat işindəki böyük rolu haqqında çox danışmaq olar. Bir daha vurğulayaq ki, idman və olimpiya hərəkatı indiki günlərimizdə daha çox milli özünü təsdiq, özünü tanıtmə, milli bayraq və himn məsələsidir.

Bunun Azərbaycan Respublikası kimi gənc bir dövlətdən ötrü nə demək olduğunu izah etməyə ehtiyac qalmır. Üstəlik onu da yaddan çıxarmalıyıq ki, Azərbaycan bu gün Ermənistanın işğalçı və təcavüzkar siyasəti ilə üzbəüzdür, Ermənistanda dövlət siyasəti səviyyəsinə qaldırılmış aqressiv separatçılıq, terrorçuluq və təcavüzkarlıq Azərbaycan ərazilərinin 20 faizinin işğalına gətirib çıxarmışdır. Biz azərbaycanlıların güclü bir millət, nəhəng və əzəmətli bir toplum olaraq bu arzuolunmaz gerçəkliyi aradan qaldıracağımıza, ermənilər haqqındakı mif kimi onların özlərini də darmadağın edəcəyimizə zərər qədər də şübhə yoxdur. Qətiyyətli Ali Baş Komandanı, güclü və intizamlı ordusu, böyük iqtisadi gücü, sağlam və vətənpərvər gəncliyi olan Azərbaycanın erməni faşizmi üzərində qələbəsi yaxın günlərin məsələsidir. Hələlik sülh danışıqla-

rı gedir. Amma Ali Baş Komandanımızın da dediyi kimi, Azərbaycan bütün vasitələrdən istifadə edərək öz torpaqlarını geri alacaq, işğalçıların burnu ovulacaq. Bu vasitələrin hər birinə hazır olmalıyıq. Münaqişələrin həllinin bütün tarix boyu sınaqdan çıxarılmış iki yolu var - sülh danışıqları və qüvvə tətbiqi. İdmançılar fiziki baxımdan güclü olur təbii ki... Amma onların ən böyük gücü iradəli olmalarında, barış adamı olmalarındadır.

Az öncə qeyd olunduğu kimi, idman hər bən sənəti ilə sıx bağlı olub. Bu, ona görə belə olub ki, idman gənclərə möhkəm iradə, fiziki və mənəvi güc, lazımi vərdislər, təmkin verib. Böyük Britaniyada yüz illərdir təkrarlanan məşhur bir deyim var: "Vaterloo döyüşü İtonun idman meydançalarında qalib gəldi". Britaniyalılar Vellington hersoqunun bir vaxtlar söylədiyi bu fikirdə böyük mənə görürlər. Bu məşhur sərkərdə böyük və tarixi qələbələrin əsasının məhz idman meydançalarında qoyulduğuna əmin idi. Onun buna əsasları da vardı. İdman gənclərə iradə aşılıyır, onlara ağır sınaqlardan ləyaqətlə çıxmaq bacarığı verir. Bu gün Böyük Britaniyada elitar təhsil sisteminə idman ön plandadır. Bu ölkədə 40 minədək məktəb var. Onlardan cəmi 260-ı ümumi məktəbdır. Sayının çox az olmasına baxmayaraq ümumi məktəblərin nənki tək cə maarif sisteminə, ümumiyyətlə, ölkənin ictimai-siyasi həyatına, hətta ingilis milli xarakterinin formalaşmasına təsiri son dərəcə böyük və əhəmiyyətlidir. Bu məktəblər 175 il əvvəl, yəni 1827-ci ildə Reqbi ümumi məktəbinə rəhbərlik edən doktor Tomas Arnoldun həyata keçirdiyi yeniliklərdən sonra indiki müasir şəkllə düşüb.

Əgər orta əsr məktəblərində uşaqlarda mənəviyyətin inkişaf etməsində, güclənməsində və təkmilləşməsində əsas rolunu oynayırdısa, Tomas Arnold xarakter formalaşdırmağa daha böyük üstünlük verdi və bu məqsədlə idman kimi yeni bir vasitədən istifadə etməyə başladı. "Əvvəlcə mənəvi prinsiplər, ikincisi, centlmen əxlaqı və alicənablıq, nəhayət, üçüncüsü, zehni qabiliyyət" - Tomas Arnold ümumi məktəbin tərbiyə məqsədlərini özünəməxsus qaydada məhz belə sadalayır və burada əsas vasitə kimi idmanı görürdü.

Tomas Arnoldun vaxtında açıq havada idman oyunları tədris proqramlarının aparıcı tərkib hissəsinə çevrildi. Ümumi məktəblərdə idman uşaqların tək cə fiziki cəhətdən möhkəmləndirilməsi naminə deyil, hər şeydən əvvəl, xarakterdə müəyyən zəruri cəhətlər tərbiyə etmək vasitəsi kimi tətbiq olunurdu. Ümumi məktəblərdə idmanın gimnastika və ya yüngül atletika kimi fərdi növlərinə yox, kollektiv idman oyunlarına, yəni rəqib komandaların yarışına xüsusi diqqət yetirilirdi. İndi də belədir. Bu gün Böyük Britaniyada belə hesab olunur ki, məhz bu cür rəqabət gənclərə ümumi məqsədə nail olmaq üçün qüvvə və səyləri birləşdirməyi, şəxsi mənafeyi qrupun, dəstənin, komandanın mənafeyinə tabe etməyi öyrədir, komanda ruhunun formalaşmasına, intizama tabe olmağı və rəhbərlik etməyi öyrənməyə kömək edir. Bir sözlə, idmanın böyük ictimai-siyasi dəyəri üzə çıxır. İdman hər bir kəsin bacarığından komanda-

nın mənafeyi naminə daha səmərəli istifadə etmək üçün adamları lazımi şəkildə yerləşdirməyi, ya da əksinə, zəif yerləri tez görməyə və bunun qarşısını almağı bacarmağa kömək edir. İngilislər belə hesab edirdi ki, yaxşı idmançı məktəb komandasının tərkibində rəhbər və ictimai xadim istedadı, böyük qabiliyyət qazanır ki, bu da gələcəkdə ona hər yerdə lazım ola bilər. Britaniya ümumi məktəbləri orta əsrlərin cəngavər şərafi kodeksinin şəklini dəyişdi, idman etikasını, "təmiz oyun" anlayışını mühüm mənəvi prinsipə, namusluluq və alicənablıq meyarına çevirdi. Tomas Arnoldun idman meydançalarında komanda yarışlarının klassiklərin əsərlərinin öyrənilməsinə köməyi barədə konsepsiyalar formalaşdırdı. İdman meydançaları qayda-qanuna ciddi şəkildə riayət etməyi öyrədən ictimai təlim bazası demək idi. Bu baxımdan idmanın böyük tarixi rol oynadığı qədim Sparta dövlətinin ənənələri inkişaf etdirilir, spartalı həyat tərzini təbliğ olunurdu.

Əsası hələ 1441-ci ildə qoyulmuş İton ümumi məktəbi idmanın ictimai məzmun kəsb etməsində mühüm rol oynayır. Bu məktəbləri keçənlər yalnız idmanın və mənəvi təkmilləşmənin hesabına intizamlı və dövlətçi olurlar. İdman Böyük Britaniyanın ictimai həyatında mühüm tərbiyələndirici və xarakter formalaşdırıcı amildir. İdman insanlara komanda mənafeyini (geniş və müsbət mənada korporativ maraqları) qorumaq hissi aşılıyır. İngilislər buna müstəsna dərəcədə böyük əhəmiyyət verir. Təsədüfi deyil ki, elə indi də universitet birinciliyində fəxri yer tutmuş kriket komandasının üzvü olmaq yaxud da Oksford və Kembridcə hər il keçirilən avarçəkmə yarışlarında yığma komandaya daxil olmaq siyasi tərjümeyihala düşə biləcək haldır. Bir sözlə, Oksford və Kembridc kimi nəhəng "siyasətçi fabrikləri" başda olmaqla bütün Britaniyanın elitar təhsil və təlim-tərbiyə sistemi idmana böyük ictimai əhəmiyyət verməkdədir.

Eyni sözləri yapon, Çin, türk təlim-tərbiyə sistemlərinin idmana məhz ictimai məsələ kimi yanaşması haqqında da söyləmək olar. Bütün dünyada bənzeri olmayan türk hərbiyyəsinin bünövrəsində idmana, fiziki və mənəvi təkmilləşməyə güclü diqqət yetirilməsi amili dayanır.

Olimpiya hərəkəti idmanın inkişafında ən yüksək zirvədir. Çağdaş dünyada olimpiya hərəkətinin böyük ictimai-siyasi anlamı var. Olimpiya hərəkəti ümumbəşəri dəyərlərə sayğı və bağlılıq deməkdir, humanizm deməkdir, milli maraqların qorunması, milli özünütəsdiq, geniş təbliğat imkanları, xalq diplomatiyası və sülh deməkdir.

Olimpiya hərəkətinin, bütünlükdə idmanın aşılacağı müsbət keyfiyyət barədə söylənənlərə onu da əlavə edək ki, bu gün "olimpiyaçı" sözünün hərfi mənası həm də "son dərəcə vüqarlı, təmkinli, qürurlu adam" deməkdir. Bu mənada bizim ölkənin olimpiyaçılarını Azərbaycanın qüruru və vüqarı kimi də təsəvvür etmək olar. Bir qədər irəli gedərək deyək ki, Azərbaycan idmançılarının 2000-ci il Sidney Olimpiadasında qazandığı möhtəşəm uğurlar Azərbaycanın bütün dünyada tanınması baxımından nə qədər vacib idisə, bizim milli qürur hissimizin güclənməsi baxımından da bir o qədər vacib idi.

Zənnimizcə, Azərbaycanda olimpiya hərəkətinin inkişaf etdirilməsi-nə, idmanın geniş yayılmasına ciddi zərurət yaradan daha bir səbəb var. Bu da bir çox sosial bəlaların - tüfeyli həyat tərzinin, meşşanlıqın, narkomaniya və cinayətkarlığın kökünün kəsilməsi baxımından müstəs-na əhəmiyyət kəsb edir. Gizlədə bilmərik, Azərbaycanda gənclərin bir qismi məhz belə qeyri-sağlam yoldadır. Milli-mənəvi dəyərlərimizin, mentalitetimizin, milli əxlaqımızın, adət-ənənələrimizin ziddinə olaraq bir çox gənclər hələ də gecə barlarında əylənir, əxlaqsız hərəkətlərlə məşğul olur, narkomaniyaya və tüfeyli həyat tərzinə meyillənir. Bu isə genofondumuzun gələcəyinə müəyyən təhlükələr törədir, habelə dəh-şətli xəstəliklərin yayılmasına, xəstə uşaqların doğulması faktlarının ar-tımına münbit zəmin yaradır. Prezident Heydər Əliyev məhz bu təhlükə-ləri hamıdan əvvəl görərək 2001-ci il, avqustun 13-də özünün məşhur bəyanatı ilə çıxış etdi. Dövlət başçımız milli-mənəvi dəyərlərimizin qo-runmasının vacibliyinə toxunaraq yanlış həyat təzi ilə, əxlaqsızlıqla, narkomaniya ilə, gənc nəslin mənəvi cəhətdən degradasiyaya uğrayıb aşınması halları ilə ciddi mübarizə aparılmasını istədi, gəncləri sağlam və düzgün yola səslədi, onlara elmlə, təhsillə, yaradıcı işlə, idmanla məşğul olmağı tövsiyə etdi.

Deyilənləri belə ümumiləşdirə bilərik ki, idmanın və olimpiya hərəka-tının inkişaf etdirilib genişləndirilməsi bizə fiziki və mənəvi cəhətdən sağlam nəslin yetişdirilməsi, milli-vətənpərvərlik hisslərinin gücləndiril-məsi, Azərbaycanın dünyada daha yaxşı təbliğ olunub tanıtılması, azər-baycanlıların bir xalq olaraq özünü təsdiqi, ölkəmizin beynəlxalq aləm-dəki nüfuzunun artırılması nöqteyi-nəzərindən çox vacibdir. Bunu Azər-baycanın həyati mənafeleləri və dövlətimizin götürdüyü kurs tələb edir.

**Azərbaycanın olimpiya hərəkətinə qoşulması.
Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin yaradılması.
İdmana və olimpiya hərəkətinə xüsusi
qayğı göstərilməsinin zəruriliyi.**

Azərbaycanda idmanın tarixi böyükdür. Bir qədər əvvəl qeyd etdiyi-miz kimi, Azərbaycan türk dünyasının bir parçası olaraq bir çox idman növlərinin inkişafında müstəsna rol oynayıb. Bizim hətta öz milli idman növlərimiz də yaranıb, böyük tarixi inkişaf yolu keçib və bu günümüzə gəlib çatıb. Bizim nağıllarda, dastan və rəvayətlərdə qoluzorlu pəhləvan-lar, güləşçilər, oxçular, qılıncoynadanlar əsas personajlardandır. Qur-şaqtutma, çövkən, kəndirbazlıq, atçapma və s. bu kimi milli idman növ-lərimiz müasir dünyamızda çox məşhur olan ayrı-ayrı idman növlərinin inkişafında mühüm baza rolunu oynayıb. Orta əsrlər Azərbaycanında id-man təkcə peşəkarların və hərbi sənəti ilə bağlı olanların məşğul olduğu sənət deyildi. O zamanlar idman həm də xalq tamaşalarının təşkilinin əsasında dayanırdı və populyarlıq qazanmışdı.

Bununla belə Azərbaycanın dünya idman və olimpiya hərəkətinə qoşulması çox gec, yəni XX əsrin ortalarında baş verdi. Bunun konkret ta-rixi var. 2002-ci ildə biz Azərbaycan idmançılarının olimpiya oyunların-da ilk dəfə iştirak etməsinin 50 illik yubileyini qeyd etdik. Xatırladaq ki, Azərbaycan idmançılarının olimpiya oyunlarında ilk dəfə iştirak etməsi kimi mühüm hadisə 1952-ci ildə Finlandiyanın paytaxtı Helsinki şəhə-rində keçirilən olimpiya oyunları zamanı baş verib. Azərbaycanda olim-piya hərəkətinin başlanması da elə məhz həmin dövrdən hesablanır. 1952-ci ildən etibarən beynəlxalq olimpiya hərəkətinə qoşulan Azər-baycan həmin dövrdə SSRİ-nin subyektlərindən biri kimi məhz sovet bay-rağı altında çıxış edir, məşhur azərbaycanlı idmançılar "sovet idmançı-sı" kimi mücərrəd bir adla çağırılır və tanınırdı. Belə bir faktı da məm-nunluq hissi ilə qeyd etmək lazım gəlir ki, Azərbaycan olimpiyaçıları SSRİ-nin olimpiya yığma komandasının həmişə əsas sütununu təşkil ediblər.

Bütövlükdə götürsək 50 illik ənənəsi olan Azərbaycan olimpiya hərə-katının tarixinin üç mühüm dövrə bölündüyünü qeyd etmək lazım gəlir. Birinci mərhələ 1952-1988-ci illəri əhatə edir. Bu dövr Azərbaycan id-mançılarının SSRİ yığma komandasının tərkibində olimpiya oyunlarında iştirak etdiyi dövrdür. İkinci dövr 1988-1992-ci illəri əhatə edir. Bu döv-rün belə qısamüddətli olması SSRİ-nin süqutu ilə əlaqələndirilməlidir. 1988-ci il Seul (Cənubi Koreya) Olimpiadası başa çatandan 3 il sonra, yəni 1991-ci ildə SSRİ bir dövlət olaraq yuridik və siyasi baxımdan tam dağıldı və onun yerində yeni müstəqil dövlətlər yarandı. 1992-ci ildə isə

Barselonada (İspaniya) olimpiya oyunları keçirildi. Keçmiş sovet respublikalarının olimpiyaçıları Barselona Olimpiadasına məhz SSRİ idmançıları qismində lisenziya qazanmışdı. Beləliklə, Azərbaycan idmançıları 1988-1992-ci illərdə olimpiya oyunlarına hazırlıq mərhələsini başa vuraraq 1992-ci il Barselona Olimpiadasında Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) yığma komandasının tərkibində çıxış etdi. Üçüncü dövr 1992-ci ildən, yəni Azərbaycan Respublikasının müstəqil dövlət kimi beynəlxalq olimpiya hərəkətinə qoşulduğu gündən başlayır.

Azərbaycan idmançıları 1952-1988-ci illərdə SSRİ yığma komandasının tərkibində çıxış etməklə olimpiya oyunlarında nəinki böyük təcrübə qazanıb və ənənə yaradıblar, həmçinin böyük nailiyyətlərə, möhtəşəm qələbələrə imza atıblar. Bizim olimpiyaçılar SSRİ yığma komandasının tərkibində olimpiya oyunlarının 9-da iştirak edib. 1952-1988-ci illərdə Azərbaycan bu 9 olimpiya oyunlarında üst-üstə 46 idmançı ilə təmsil olunub. Onlar həmin dövrdə SSRİ-nin bayrağı altında çıxış edərək üst-üstə 10 qızıl, 11 gümüş və 7 bürünc medal qazanıblar.

Azərbaycanın olimpiya oyunlarında debütü (doğrudur, SSRİ-nin tərkibində) respublikamız üçün uğurlu olub. Belə ki, adlı-sanlı Azərbaycan pəhləvanı, sərbəst güləş üzrə məşhur idmançımız Rəşid Məmmədbəyov 1952-ci il Helsinski Olimpiadasında gümüş medal qazanmışdı. Rəşid Məmmədbəyovun bu medalı Azərbaycan idmançılarının olimpiya oyunlarında ilk böyük uğuru kimi qiymətləndirilməli və təqdir edilməlidir. Sonrakı olimpiadalarda sprinter məsafələrinə qaçan Yuri Konovalov, müasir beşnövcü Viktor Mineyev, voleybolçu İna Rıskal, həndbolçular Rəfiqə Şabanova və Lyüdmila Şubina, qılıncoynadan İlqar Məmmədov, futbolçu İqor Ponomarev və başqaları öz uğurlu çıxışları ilə Azərbaycan idmanının nüfuzunu xeyli artırdılar. 1992-ci il Barselona Olimpiadasında Azərbaycan idmanı Müstəqil Dövlətlər Birliyinin komandasında cəmi 5 idmançı ilə təmsil olunmuşdu. Buna baxmayaraq onlardan ikisi - cüdoçu Nazim Hüseynov və gimnast Valeri Belinski Barselona Olimpiadasının qızıl medallarına layiq görülərək olimpiya çempionu adını qazanmışdılar.

1991-ci ildə Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkəmizin həyatında yeni bir dövr başladı. Bu yenilik özünü ictimai həyatın bütün sferalarında olduğu kimi idman sahəsində də labüdən göstərdi. Azərbaycan beynəlxalq olimpiya hərəkətinə artıq müstəqil bir ölkə kimi qoşulmuşdu. 1992-ci il, yanvarın 14-də Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsinin (MOK) təsis yığıncağı keçirildi. Yığıncaqda MOK-un nizamnaməsi qəbul edildi, onun strukturları formalaşdırıldı. Elə həmin yığıncaqda MOK-un rəhbər heyəti formalaşdırıldı və Yuri Hüseynov komitənin prezidenti seçildi. 1992-ci il, martın 10-da Ədliyyə Nazirliyində rəsmi dövlət qeydiyyatından keçən MOK hüquqi şəxs statusu aldı. 1992-ci ilin sentyabrında MOK rəhbərliyində dəyişiklik baş verdi. MOK-un sentyabrın 11-də keçirilmiş növbədənənar sessiyasında güləşçi Məhyəddin Allahverdiyev qurumun prezidenti seçildi. Azərbaycanın

beynəlxalq olimpiya ailəsinin tamhüquqlu üzvü olması 1992-ci il, noyabrın 2-nə təsadüf edir. Avropa Olimpiya Komitəsinin həmin gün Akapulko-da keçirilmiş Baş Assambleyasında Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsi bu beynəlxalq quruma üzv qəbul olunmuşdur.

Azərbaycanın bütün sahələrdə olduğu kimi idman sahəsində də böyük və fundamental uğurları Heydər Əliyev dövrünə təsadüf edir. Amma bunun özünü təsadüfi saymaq olmaz. Çünki bu uğurların əsasında bu böyük şəxsiyyətin gərgin fəaliyyəti, zəngin təcrübəsi, ardıcıl və prinsipi al mövqeyi, uzaqgörən siyasəti dayanır. Milli Olimpiya Komitəsi məhz Heydər Əliyevin hakimiyyətə qayıdışından sonra dövlətin hərtərəfli qayğısı ilə əhatə olundu. Doğrudur, o dövrdə idmanın problemləri ilə müqayisədə daha ağır və vacib problemlər var idi. Heydər Əliyev həmin dövrdə idmanı ilə, incəsənəti və mədəniyyəti ilə, iqtisadiyyatı və təhsili, səhiyyəsi və elmi ilə birlikdə bütün Azərbaycan Respublikasını xilas etmək barədə düşündü. Belə bir ağır şəraitdə, tələpklü proseslərin baş verdiyi zamanda ictimai həyatın konkret bir sferasına əlahiddə diqqət göstərmək praktiki olaraq nə mümkün, nə də düzgün deyildi. Söylədiklərimiz idmana da aiddir. Bu dövrdə bütövlükdə geniş mənada götürülən xilas etmə və quruculuq işi gedirdi və ölkə idmanı da bu prosesdən kənarda deyildi.

Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışı beynəlxalq birliyin Azərbaycana və bu ölkənin gələcəyinə olan etimadını və ümidlərini əhəmiyyətli dərəcədə artırdı. Bu pozitiv dəyişikliklər Milli Olimpiya Komitəsindən də yan keçmədi. 1993-cü il, sentyabrın 23-də Monakoda Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin (BOK) növbəti 101-ci sessiyası keçirildi. Bu toplantıda öz dövlət müstəqilliyini yenidən qazanmış 18 ölkənin Milli Olimpiya Komitələrinin Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi tərəfindən tanınması məsələsinə də baxıldı. Sessiyanın qərarına görə, Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi 18 ölkənin, o cümlədən Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsini rəsmi şəkildə tanıdı. Bundan iki ay sonra - 1993-cü ilin noyabr ayında MOK-un həyatında daha bir mühüm hadisə baş verdi. Həmin vaxt Azərbaycan Respublikası Milli Olimpiya Komitəsinin nümayəndələri Avropa Olimpiya Komitəsinin tədbirində ilk dəfə olaraq iştirak etdi. Belə ki, Avropa Olimpiya Komitəsinin Baş Assambleyasında Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi də ilk dəfə təmsil olunmuşdu.

Azərbaycanda olimpiya hərəkətinin ən yaddaqalan hadisələrindən biri də Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin prezidenti, markiz Xuan Antonio Samaranchın rəhbərliyi ilə BOK-un nümayəndə heyətinin 1994-cü il, aprelin 9-20-də Bakıda səfərdə olmasıdır. BOK prezidenti X.A.Samaranch Azərbaycan Dövlət Bədən Təربiyəsi İnstitutu Elmi Şurasının 19 aprel, 1994-cü il tarixli iclasının qərarı ilə institutun fəxri doktoru adına layiq görüldü. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev həmin il aprelin 20-də BOK prezidenti X.A.Samaranchı, Milli Olimpiya Komitələri Assosiasiyasının prezidenti Mario Vaskes Rananı və Avropa Olimpiya Komitəsinin prezidenti Jak Roqu qəbul edərək onlara Azərbaycan idmanı barə-

də geniş məlumat verdi. Bu görüşdə Azərbaycanın beynəlxalq olimpiya hərəkətində fəal iştirakı, Azərbaycan idmanının gələcəyi barədə də qiymətli fikir mübadiləsi aparılmışdı.

Prezident Heydər Əliyevin söyləri Azərbaycanın beynəlxalq olimpiya hərəkətinin layiqli üzvünə çevrilməsi işini nəzərəcarpacaq dərəcədə sürətləndirdi. Dövlət başçımızın BOK prezidenti ilə görüşündən sonra Azərbaycanın beynəlxalq olimpiya hərəkətinə integrasiyası prosesi xeyli sürətləndi. 1994-cü il, iyunun 23-də Azərbaycanın Milli Olimpiya Komitəsi Beynəlxalq Olimpiya Komitəsinin hamiliyi və "Coca-Cola" firmasının sponsorluğu ilə keçirilən Beynəlxalq Qaçış Günü tədbirinə qoşuldu. Bu tədbir çərçivəsində Bakıda Olimpiya Qaçış Günü oldu. Həmin gün 500-dən çox qaçış həvəskarı müxtəlif məsafələrə yarışlarda iştirak etdi. Sonradan ənənəyə çevrilən bu tədbirlər hər ilin iyununda keçirilir. Bu tədbirlər 1995-ci il, iyunun 25-də, 1996-cı il, iyunun 23-də, növbəti il yenə iyunun 23-də, 1998-ci il, iyunun 28-də, 1999-cu il, iyunun 25-də (Bakıda və Gəncədə olmaqla), 2000-ci il, iyunun 23-dən 30-dək yenə də Bakıda və Gəncədə, 2001-ci ildə də yenə iyunun 23-30-da Bakıda və Gəncədə keçirildi.

Prezident Heydər Əliyev 1995-ci il, fevralın 26-da "1996-cı ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Atlanta şəhərində keçiriləcək XXVI Yay Olimpiya Oyunlarına hazırlıq haqqında" sərəncam imzaladı. Bundan bir həftə sonra - martın 5-də isə dövlət başçımız daha bir mühüm sənədə imza atdı. Prezident Heydər Əliyevin 5 mart, 1995-ci il tarixli fərmanı ilə yüksək idman nailiyyətləri qazanmış bir qrup idmançı və onların məşqçiləri dövlət orden və medalları ilə təltif olundular. 1992-ci ildə Barselonada keçirilmiş XXV Yay Olimpiya Oyunlarının yarışlarında olimpiya çempionu adını qazanmış cüdoçu Nazim Hüseynov dövlət başçımızın fərmanı ilə "Şöhrət" ordeninə layiq görüldü. 1995-ci ilin martından dekabrınadək Atlanta Olimpiadasına lisenziya yarışlarında iştirak edən idmançılarımız həmin il dekabrın 30-da Prezident Heydər Əliyev tərəfindən qəbul edildilər. 1996-cı il, iyulun 19-dan avqustun 4-dək keçirilən Atlanta Olimpiadası Azərbaycan idmançılarının üçrəngli bayrağımız altında qatıldığı ilk olimpiada idi. Atlantada keçirilən XXVI Yay Olimpiya Oyunları Azərbaycan idmançısı, güləşçi Namiq Abdullayev üçün uğurlu oldu. O, sərbəst güləş üzrə yarışlarda gümüş medal qazandı. 1996-cı il, avqustun 14-də Prezident Heydər Əliyev Atlanta Olimpiadasında iştirak etmiş milli olimpiya komandasının üzvlərini qəbul etdi.

Prezident Heydər Əliyevin Azərbaycan idmanının inkişafına, ölkəmizin mötəbər beynəlxalq yarışlarda təmsil olunması məsələsinə xüsusi diqqəti göz qabağındadır. Dövlət başçımızın gənclər siyasətinin tərkib hissəsi olan bu məsələyə xüsusi əhəmiyyət verməsi Azərbaycanın idman nüfuzunun yüksəlməsində müstəsna rol oynayır. Bunu təkcə yerli idmançılar və onların məşqçiləri, jurnalistlər və müşahidəçilər yox, beynəlxalq idman ictimaiyyəti də layiqincə qiymətləndirir. Məsələn, 1997-ci ilin iyun ayında İslandiyanın paytaxtı Reykyavik şəhərindən sevindirici

bir məlumat aldıq. Həmin məlumatda deyilirdi ki, Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Milli Olimpiya Komitələri Assosiasiyasının Reykyavikdə keçirilən sessiyasında olimpiya hərəkətinin genişlənməsində böyük xidmətləri olan görkəmli şəxsiyyətlər üçün təsis edilmiş "Olimpiya layəqəti" mükafatına layiq görülmüşdür. Bu faktın özü mühüm əhəmiyyətə malikdir və o, Prezident Heydər Əliyevin Azərbaycan qarşısında, o cümlədən idmanımız qarşısında göstərdiyi böyük xidmətlərin özünəməxsus təsdiq və təzahür formasıdır. Bəli, Heydər Əliyev məhz dövlət başçısı kimi, Prezident kimi bütün mümkün vasitələrdən, bəzənsə hətta mümkün görünməyən üsullardan istifadə edirdi ki, Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu güclənsin, ölkəmiz beynəlxalq olimpiya hərəkətində daha qabaqcıl ölkə olsun, idmançılarımızın mükafatlar kolleksiyası zənginləşsin. Prezident Heydər Əliyev dövlət başçısı olaraq bütün zəruri və mümkün işləri görürdü.

Amma unutmamaq olmaz ki, Heydər Əliyev Azərbaycanın Prezidentidir, Milli Olimpiya Komitəsinin yox. Olimpiya hərəkəti ilə isə dövlət başçısı yox, MOK prezidenti bilavasitə məşğul olmalıdır. O zaman - 1997-ci ilin ortalarına doğru MOK-a yeni, daha işgüzar, bacarıqlı, nüfuzlu, ən əsası isə vətənpərvər bir şəxsin başçılıq etməsinin vacibliyi özünü hər cəhətdən göstərirdi. Azərbaycan hərtərəfli inkişaf fazasına qədəm qoymuşdu. Günbəgün qüdrətlənən, öz beynəlxalq nüfuzunu artıran, hərtərəfli tərəqqi yoluna çıxan Azərbaycanda idman sahəsini də durğunluqdan çıxarmaq, onu dövlətimizin və xalqımızın adına layiq bir səviyyəyə çatdırmaq lazım idi. Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini qazandığı gündən etibarən ölkənin idman təsərrüfatına güclü təşkilatçılıq qabiliyyəti olan nüfuzlu bir şəxsin başçılıq etməsinə kəskin ehtiyac olub. Elə bir şəxs ki, Azərbaycan idmanının bütün gücünü ortaya qoya bilsin, Azərbaycan idmanının maddi-texniki bazasının gücləndirilməsini təmin etsin, idmançılarımızın bütün potensialını milli-strateji hədəflərinə çatmaq istiqamətində hərəkətə gətirib səfərbər etməyi bacarsın.

1997-ci ilin ortalarında artıq hamıya bəlli idi ki, ölkə idmanında köklü bir dəyişikliyə ciddi ehtiyac var, ölkə idmanının siması dəyişilməli, yeniləşdirilməlidir. Bu dövrdə idmançılara məhz Milli Olimpiya Komitəsinin xətt ilə ciddi qayğı göstərilməli idi. Dövlət başçımızın bu sahə ilə gündəlik məşğul olmaq imkanları təbii ki, yox idi və ola da bilməzdi, çünki Prezidentin buna sadəcə olaraq fiziki baxımdan vaxtı çatmazdı. Dövlət başçısı mümkün olan və olmayan hər şeyi edirdi ki, ölkə idmanının nüfuzu yüksəlsin. Amma bu istiqamətdə MOK-un da üzərinə böyük vəzifələr düşürdü. MOK prezidentin göstəriş və tövsiyələrini bilavasitə yerinə yetirməli, öz fəaliyyətini gücləndirməli idi. Üstəlik qarşıdan yeni olimpiya oyunları - Sidneydə keçiriləcək XXVII Yay Olimpiya Oyunları gəlirdi. Azərbaycanın bu olimpiadada maksimum böyük uğur qazanmasına isə hamımız - bütün dünya azərbaycanlıları kəskin ehtiyac duyurduq. Heydər Əliyevin dövlət başçısı olaraq bütün Azərbaycanda başladığı uğurlu işlər öz əksini idman sahəsində də məntiqi şəkildə tapmalı

idi. Prezident Heydər Əliyev siyasi, hüquqi, demokratik, sivil, sosial-iqtisadi və mədəni baxımdan qüdrətli bir Azərbaycan qururdu. Belə əzəmətli bir Azərbaycanın adına uyğun idmanı da olmalı idi. Bir sözlə, MOK yeniləşməli, daha çevik quruma çevrilməli idi. Qarşıda yeni və daha böyük vəzifələr dayanırdı. Beynəlxalq olimpiya hərəkəti ölkəmizdə daha da genişləndirilməli, yeni-yeni idman qurğuları inşa olunmalı, gənclərin idmana kütləvi şəkildə cəlb olunması işi təşkil edilməli, idmançıların yeni nəslinin yetişdirilməsi təmin olunmalı, Azərbaycanın idman nüfuzu xeyli gücləndirilməli idi. Bu vəzifələrin öhdəsindən isə yalnız nüfuzlu, işgüzar və bacarıqlı bir şəxs gələ bilərdi. Elə bir şəxs ki, həm də 1988-1993-cü illərdə baxımsızlıqdan dağılıb getmiş idman strukturlarını, idmanın maddi-texniki bazasını dirçəltsin. 1988-1993-cü illərdəki total böhran idman sahəsini də iflic etmişdi. Həmin illərdə Azərbaycanın neçə-neçə adlı-sanlı idmançısı - Avropa, dünya və olimpiya çempionları və vitse-çempionları ölkəni intensiv şəkildə tərk edərək müxtəlif xarici ölkələrə gedir, başqa dövlətlərin bayrağı altında çıxış etmək məcburiyyəti qarşısında qalırdılar. Azərbaycanın idman potensialı məhz baxımsızlıq ucbatından parçalanıb dağılır, gündən-günə zəifləyirdi. Elə də olurdu ki, müxtəlif mötəbər beynəlxalq yarışlarda, hətta Avropa və dünya çempionatlarında iştirak etmək hüququ qazanmış idmançılarımız həmin turnirlərə getməyə yol pulu tapmır, nəticədə ölkəmizin orada təmsil olunması baş tutmurdu. Nə o vaxtkı ölkə rəhbərliyi, nə də müxtəlif idman təşkilatları, 1992-1993-cü illərdə isə MOK bu vəziyyəti aradan qaldırmaq üçün konkret addımlar atmırdı. O zamankı iqtisadi çətinlikləri nəzərə almaq lazım gəlsə də onu da yaddan çıxarmamalıyıq ki, idmançıların 5-6 turnirdən heç olmasa bir-ikisində iştirakını təmin etmək mümkün idi. Bir sözlə, ölkə idmanına sadəcə olaraq dövlət qayğısı lazım idi.

Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə qayıdışından sonra idmançılar belə bir qayğı ilə əhatə olundu. Dövlət başçısı böyük bir işi başlamışdı. İdman sahəsinə cavabdeh şəxslər, ilk növbədə isə Milli Olimpiya Komitəsi Prezident Heydər Əliyevin idmana və idmançılara qayğısını əsas götürərək bu sahəni xeyli inkişaf etdirməli idi. MOK yeniləşdirilməli, daha çevik fəaliyyət üslubuna əsaslanmalı idi. İdmana, xüsusən də olimpiya hərəkətinə xüsusi qayğı göstərilməsinin zəruriliyi özünü hər addımda büruzə verirdi. Bunu bütün idman ictimaiyyəti də səbirsizliklə gözləyirdi ki, MOK rəhbərliyində əsaslı dəyişiklik olsun və ölkədə idmanın inkişafı böyük vüsət alsın. 1997-ci il, iyulun 31-də Azərbaycan idmanının tarixində mühüm bir hadisə baş verdi. ARDNŞ-in I vitse-prezidenti, millət vəkili İlham Əliyev MOK-un həmin gün keçirilən sessiyasında MOK prezidenti seçildi.

İlham Əliyevin başçılıq etdiyi MOK milli maraqlarımız uğrunda mücadilədə. MOK Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzunu xeyli artırdı. İlham Əliyevin MOK prezidenti postundakı uğurlarının səbəbləri.

Bir qədər öncə qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin (MOK) yaradıldığı 1992-ci ildən etibarən Azərbaycanda olimpiya hərəkətinin üçüncü mərhələsi başlanıb. 1952-1988 və 1988-1992-ci illəri əhatə edən birinci və ikinci mərhələlərdən fərqli olaraq üçüncü mərhələdə Azərbaycanın məhz müstəqil bir ölkə kimi milli maraqları sırf idman maraqlarından öndə tutulmağa başlandı. Bu da təbii idi, çünki azərbaycanlı idmançılar olimpiya yarışlarında, habelə mötəbər beynəlxalq turnirlərdə, Avropa və dünya çempionatlarında, qitə miqyaslı kubok turnirlərində artıq üçrəngli bayrağımız altında çıxış edirdi. Bunun isə böyük ictimai və milli-siyasi əhəmiyyəti var.

MOK-un özünün mövcudluğu və fəaliyyəti illəri ilə olimpiya hərəkətinin üçüncü mərhələsi deməkdir. Amma zənnimizcə, bu üçüncü mərhələnin özünü də iki mühüm dövrə bölmək mümkündür. Azərbaycan idmanının bu illərdəki inkişaf dinamikasını və əldə etdiyimiz nailiyyətləri sərf-nəzər etsək aydın görürük ki, MOK-un fəaliyyətində iki mühüm dövr var: 1992-1997-ci illər dövrü və 1997-ci ildən indiyə qədərki dövr. Bəs bu dövrlər üçün xas olan cəhətlər nədən ibarətdir? Bu iki dövr bir-birindən necə, nə ilə fərqlənir?

Bu suallara cavab vermək elə də çətin deyil. Birinci dövrdə nələrin baş verməsi haqqında qısaca da olsa danışdıq və qeyd etdik ki, həmin dövrdə MOK rəhbərliyi ölkədə olimpiya hərəkətinin inkişaf etdirilməsi vəzifəsi ilə üz-üzə qalsa da bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmək gücündə deyildi, MOK-a yeni, daha vətənpərvər, nüfuzlu, bacarıqlı, işgüzar bir rəhbər lazım idi. 1997-ci ilin ortalarına doğru belə bir rəhbərə olan kəskin ehtiyac özünü bütün çıpaqlığı ilə göstərdi. Və həmin il iyulun 31-də ARDNŞ-in I vitse-prezidenti, millət vəkili İlham Əliyev MOK prezidenti seçildi. Biz "MOK-un fəaliyyətində ikinci dövr" deyəndə də məhz bunu nəzərdə tuturuq.

MOK-un 1992-1997-ci illərdəki fəaliyyətinin təhlili olimpiya hərəkətinin inkişafına mane olan səbəbləri aşkarlamağa kömək edir. İlham Əliyev MOK prezidenti kimi fəaliyyətinə məhz belə analiz və müşahidələrdən başladı. Bu isə ona mövcud çətinlikləri tez aşkarlayıb aradan qaldırmaq və Azərbaycan idmanının çoxlarının görə bilmədiyi potensialını üzə çıxarmaq işində əlavə üstünlüklər verirdi. İlham Əliyev özünü MOK prezidenti postunda da istedadlı idarəçi və iradəli təşkilatçı, habelə bənzərsiz strateq kimi təsdiqlədi. Məsələ burasındadır ki, o, nöqsan və çatışmazlıqları bir-birinin ardınca sürətlə aradan qaldırmaqla bərabər həm

də mövcud potensialı hərəkətə gətirir, olimpiya hərəkətinin genişləndirilməsi üçün bütün resursları səfərbər edir, bunların hamısı da son nəticədə Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki nüfuzunun artırılması məqsədlərinə tabe etdirilirdi.

Bütün bunlar "MOK-a niyə məhz İlham Əliyev rəhbərlik etdi" sualına tutarlı cavab verən böyük nailiyyətlərin bünövrəsini qoymuş ilk vacib təməl daşları idi. İlham Əliyevi MOK prezidenti seçildiyi üçün günahlandırmağa (?) çalışanlar da tapılırdı. Belələri indi yoxdur. 1997-1998-ci illərdə öz köhnə bayatılarını bir-iki ağız çağırır susdular. Onları susmağa məcbur edən konkret səbəblər vardı. Ən böyük səbəb isə bu idi ki, MOK İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə, özü də çox qısa müddət ərzində ölkənin idman ictimaiyyəti ilə yanaşı dünya idman ictimaiyyəti arasında böyük nüfuz qazanmışdı. Əlbəttə ki, öz uğurlarına, məhsuldar əməli fəaliyyətinə görə.

MOK-un yeni rəhbərliyi müəyyənləşdirilərkən seçimin İlham Əliyevin üzərində dayanması təsadüfi deyildi. Bu məsələyə təkəşif idman, yalnız olimpiya hərəkəti məsələsi prizmasından yanaşmaq düzgün olmazdı. MOK-a rəhbərlik məsələsi haradasa milli məsələ demək idi, ölkəmizin beynəlxalq aləmdə tanınılıb təbliğ edilməsi məsələsi demək idi. Bu məsələ eyni zamanda Prezident Heydər Əliyev tərəfindən işlənilib hazırlanan və uğurla həyata keçirilən Azərbaycan gəncliyinə dövlət qayğısı məsələsi idi. Və belə bir ağır işin öhdəsindən gəlmək heç də asan məsələ deyildi. İlham Əliyev MOK prezidenti seçilməsi hadisəsini sonralar belə şərh edəcəkdi: *"1997-ci ildə mənə Milli Olimpiya Komitəsinə başçılıq etmək təklif olunduqda xeyli müddət düşündüm: razılışım, yoxsa razılışmayım? Sonra başa düşdüm ki, görünür, indiki mərhələdə belə məsuliyyəti öz üzərimə götürməliyəm. İdmanı qaldırmaq lazım idi. Yəqin, namizədliyimi irəli sürənlər mənim müəyyən imkanlarıma, bəlkə də ad-sanıma ümid bəsləyirdilər. Mən idmançılarıma kömək etməyə, yardım göstərməyə bundan əvvəl də çalışırdım. Bu vəzifə mənə nüfuz naminə görə deyildi. Olimpiya Komitəsinə bir məqsədlə - real olaraq bir iş görmək məqsədi ilə başçılıq etməyi qərara aldım. Deyəsən, bəzi məsələləri ilişib qalmış nöqtədən çıxararaq irəlilətməyə müvəffəq olmuşam".*

Əlbəttə ki, İlham Əliyevin MOK prezidenti kaimi uğurlu və məhsuldar fəaliyyəti onun dediyi "bəzi məsələlərlə" məhdudlaşmır. Biz MOK prezidentinin yuxarıda göstərilən son cümləsini yenə də onun təvazökarlığının ayağına yazmaq zorundayıq. İlham Əliyev MOK-da çox böyük işlər görüb. Bunu heç kim inkar edə bilməz. Onun fəaliyyətinin əsas mahiyyətini MOK-un işinin, Azərbaycanda olimpiya hərəkəti konsepsiyasının düzgün qurulması prosesi təşkil edir. İlham Əliyevin MOK prezidenti kimi uğurları işin düzgün təşkilindən başlanır.

İlham Əliyev MOK-un prezidenti seçiləndən dörd həftə sonra - 1997-ci il, avqustun 29-da qurumun İcraiyyə Komitəsinin növbəti iclası keçirildi. İclasda MOK-un I vitse-prezidenti, vitse-prezidentləri və baş katibi

seçildi. Belə çevik idarəetmə sisteminə kəskin ehtiyac vardı. Çünki İlham Əliyevə qədərki MOK prinsipçə təşkilatlanmamış, strukturlaşmamış, nizamsız və konsepsiyasız bir qurum olmaqdan o yana keçə bilmir, öz işini səmərəli şəkildə qurmağı heç cürə bacarmırdı. MOK prezidenti İlham Əliyev qurumun 1998-ci il, dekabrın 26-da keçirilən Baş Məclisinin məruzəsində olimpiya hərəkətinin yeni konsepsiyasını hazırlanmasının vacibliyini belə əsaslandırır: *"1997-ci il, iyulun 31-də yeni tərkibdə fəaliyyətə başlayan Olimpiya Komitəsi ötən müddətdə görülmüş işləri kəmiyyət və keyfiyyət baxımından təhlil etmiş, Olimpiya Xartiyasının və Milli Olimpiya Komitəsinin nizamnamə tələblərindən irəli gələn vəzifələri və onların həyata keçirilməsi yollarını müəyyən etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Olimpiya Komitəsinin 1992-1997-ci illərdəki fəaliyyəti istər Olimpiya Hərəkətinin respublikada inkişafı, istərsə də MOK-un beynəlxalq əlaqələri baxımından qənaətbəxş sayıla bilməzdi. Milli Olimpiya Komitəsi özünü hamıdan təcrid etmişdi. Federasiyalarla iş aparılmırdı, cəmiyyətlərlə və klublarla, ən başlıcası isə Gənclər və İdman Nazirliyi ilə işgüzar əlaqələr yaradılmamışdı. Dövlət və hakimiyyət orqanları ilə əlaqələr də yox dərəcəsində idi. Söz yox ki, bütün bunlar Olimpiya Komitəsinin normal və məqsədyönlü fəaliyyət göstərməsinə ciddi əngəllər törədirdi. Komitənin öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirməsi üçün sağlam və işgüzar şərait yaratmaq tələb olunurdu. Məsələyə məhz bu baxımdan yanaşaraq biz ilk növbədə Komitənin aparatını genişləndirdik və onun normal fəaliyyət göstərməsi üçün vacib olan maddi bazanın yaradılmasının istiqamətlərini müəyyən etdik".*

Göründüyü kimi, İlham Əliyev MOK-a rəhbərlik etməyə faktiki olaraq sıfır vəziyyətindən başlayıb, quru adı olan formal bir təşkilatı Azərbaycan idmanının aparıcısına və istiqamətvericisinə qədər inkişaf etdirib. Bu işlərin hamısı İlham Əliyevin düzgün hesablamaları və yüksək təşkilatçılıq və idarəçilik qabiliyyəti hesabına uğurlu alınıb. 1997-ci il, dekabrın 28-də MOK İcraiyyə Komitəsinin iclasında perspektivli idmançılar və onların məşqçiləri üçün, eləcə də ölkəmizin idman şərəfini layiqətlə qorumuş tanınmış idmançılar üçün MOK təqaüdləri haqqında əsasnamə qəbul edildi. Bu, bilavasitə İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə hazırlanan tərəqqi və uğur konsepsiyasının mühüm tərkib hissəsi kimi Azərbaycan idmanının inkişafına böyük stimül verən bir hadisə idi.

Həmin iclasda MOK-un strukturu da təsdiq edildi. MOK tərkibində 12 komissiya yaradıldı. Bu komissiyalar aşağıdakılar idi: Yüksək idman ustalıq və olimpiya ehtiyatları komissiyası; İdmançılar komissiyası; Kütləvi idman və regional olimpiya hərəkətinin inkişafı komissiyası; Ədalətli oyunlar komissiyası; Olimpiya təhsili və elmi-metodik işlər komissiyası; Beynəlxalq əlaqələr komissiyası; Analitik informasiya komissiyası; Marketing komissiyası; Tibb komissiyası; Mədəniyyət komissiyası; Qadın idmanı komissiyası; nəhayət, Veteranlar komissiyası. Həmçinin İcraiyyə Komitəsinin 7 nəfərdən ibarət bürosu yaradıldı. MOK prezidenti

İlham Əliyev qurumun qarşısında dayanan vəzifələri xülasə edərək bildirdi ki, olimpiya hərəkəti inkişaf etdirilməli, bu sahədə səylər birləşdirilməlidir.

Bu addımların böyük əhəmiyyəti vardı. Bundan sonra MOK rəhbərliyi və qurumun aparatı öz işlərini beynəlxalq praktikaya uyğun şəkildə qurmaq və əlaqədar təşkilatlarla əlbir fəaliyyət göstərmək imkanı qazanmışdı. Bu isə öz real bəhrələrini qısa müddət ərzində verdi.

Qeyd edək ki, MOK İcraiyyə Komitəsinin 28 dekabr, 1997-ci il tarixli iclası Sidney Olimpiadasındakı uğurlarımızın əsasının qoyulduğu bir tədbir idi. Belə ki, Sidney olimpiya oyunlarına hazırlıq konsepsiyası İlham Əliyevin birbaşa rəhbərliyi ilə məhz həmin iclasda müzakirə və təsdiq olunmuşdu. Bu iclasdan az öncə - 1997-ci ilin oktyabr-noyabr aylarında isə MOK-la respublikanın olimpiya idman növləri üzrə federasiyalarının birgə iclasları keçirilmiş, bu icaslarda federasiyaların vəziyyəti müzakirə edilmiş, onların işini yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlər proqramı hazırlanmışdı. 1998-ci il, fevralın 7-22-də Yaponiyanın Naqano şəhərində keçirilmiş XVIII Qış Olimpiya Oyunlarına hazırlıq məsələsi də MOK-un 28 dekabr, 1997-ci il tarixli iclasında müzakirə olunmuşdu. Məhz bu iclasdan sonra əməli fəaliyyət daha güclü oldu.

MOK prezidenti İlham Əliyev bu istiqamətdə görülən işlərlə əlaqədar belə deyirdi: ***“Şübhə yoxdur ki, bütün bu işlərin həyata keçirilməsi böyük təşkilatçılıq səyləri və maliyyə vəsaiti tələb edirdi”***.

İlham Əliyev MOK-un fəaliyyət konsepsiyasını, uzunmüddətli strateji fəaliyyət proqramını işləyib hazırlamaqla kifayətlənmədi. Məlum olduğu kimi, olimpiya hərəkətinin inkişafında beynəlxalq əlaqələr müstəsna dərəcədə böyük rol oynayır. İlham Əliyev MOK prezidenti olaraq fəaliyyət göstərdiyi ilk gündən bu sahəyə xüsusi diqqət göstərməyə başladı. O, belə hesab edirdi ki, beynəlxalq əlaqələrin düzgün qurulması Azərbaycanın dünya miqyasında tanınması ilə yanaşı onun beynəlxalq olimpiya hərəkətində fəal iştirakını stimullaşdıracaq, bu hərəkətin inkişafı qarşısında geniş perspektivlər açacaq. Belə də oldu. İlham Əliyev bu istiqamətdə də ardıcıl və məqsədyönlü fəaliyyətə başlayaraq Azərbaycan idmanının beynəlxalq aləmdəki nüfuzunu xeyli yüksəltməyə nail oldu. Onun 1997-ci ildən etibarən göstərdiyi fəaliyyət bununla nəticələnib ki, hazırda Azərbaycan idmanına beynəlxalq idman ictimaiyyəti arasında böyük sayğı var. Azərbaycan idmanı ilə hesablaşır. Ən böyük nəticə budur. Bizim əgər belə demək mümkünsə, artıq böyük bir idman lobbimiz yaranıb. Mötəbər beynəlxalq turnirlərin, Avropa və dünya çempionatlarının keçirilmə hüququnun Azərbaycana son vaxtlar daha tez-tez verilməsi məhz Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzundan irəli gələn məsələdir. Bunu hər ölkəyə etibar etmirlər.

MOK prezidenti İlham Əliyevin Avropa Olimpiya Komitəsinin (AOK) 1997-ci il, noyabrın 14-15-də Stokholmda (İsveç) keçirilən XXVI Assambleyasında iştirakı Azərbaycan idmanının dünya idmanına yaxınlaşması, MOK-un beynəlxalq əlaqələrinin güclənməsi sahəsində dönüş

nöqtəsi sayıla bilər. Avropanın 48 dövlətindən nümayəndə heyətlərinin iştirak etdiyi bu tədbirə BOK prezidenti Xuan Antonio Samaranç, beynəlxalq idman federasiyalarının prezidentləri, Milli Olimpiya Komitələri Assosiasiyasının baş katibi, Naqano və Sidney Olimpiya Oyunlarının təşkilat komitələrinin nümayəndələri də qatılmışdı. MOK prezidenti İlham Əliyev AOK prezidenti Jak Roqla görüşdü. J.Roq Azərbaycan Bədən Tərbiyəsi İnstitutunun fəxri doktoru seçilməsi və bu fəxri adı almaq üçün Bakıya dəvət olunması xəbərini məmnunluqla qarşıladı. İlham Əliyevlə AOK prezidenti Azərbaycanda olimpiya hərəkətinin inkişafı, MOK-la AOK arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi məsələləri barədə ətraflı fikir mübadiləsi də apardı.

İlham Əliyevin daha bir vacib görüşü BOK prezidenti X.A.Samarançla keçirildi. Bu görüşdə MOK-un işi və beynəlxalq əlaqələri, perspektiv planları barədə işgüzar söhbətlər olmuşdu. BOK prezidenti X.A.Samaranç məmnuniyyət hissi ilə bildirmişdi ki, o, Azərbaycan MOK-un işində böyük canlanmanı və irəliyə doğru dönüşü hiss edir və bunu yüksək qiymətləndirir. BOK prezidentinin sözlərinə görə, Azərbaycan MOK bir sıra problemlərin həllinə nail olmuşdur və qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılma sahəsində ciddi uğurlar qazanmaqdadır. X.A.Samaranç MOK-un yeni rəhbərliyinin və şəxsən İlham Əliyevin səyləri nəticəsində Azərbaycanın olimpiya hərəkətinin inkişafı sahəsində qabaqcıl ölkələrdən birinə çevrilməkdə olduğunu vurğulamışdı. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevlə dafələrlə görüşdüyünü və onların aralarında səmimi dostluq münasibətlərinin olduğunu söyləyən BOK prezidenti X.A.Samaranç həmin görüşdə bildirmişdi ki, Prezident Heydər Əliyevin ölkədə idmanın inkişafına xüsusi diqqət yetirməsi beynəlxalq idman ictimaiyyəti tərəfindən böyük razılıq hissi ilə qarşılanır. O, yenidən Azərbaycana gəlmək istədiyini də söyləmişdi. İlham Əliyev isə BOK prezidentini Azərbaycana dəvət etmişdi. Göründüyü kimi, İlham Əliyev hər bir fürsətdən istifadə edərək Azərbaycanın nüfuzunun artırılmasına çalışırdı. MOK prezidenti İlham Əliyevin bu istiqamətdəki titanik səyləri sonralar da davam etdi.

1998-ci il, mayın 19-20-də İsveçrənin Lozanna şəhərində BOK-la MDB ölkələri Milli Olimpiya Komitələrinin birgə iclasında iştirak edən MOK prezidenti İlham Əliyev bu dəfə də BOK prezidenti X.A.Samarançla fərdi qaydada görüşdü. BOK prezidentini Azərbaycanda idmanın inkişafı sahəsində görülmüş işlər barədə məlumatlandıran İlham Əliyev BOK-la Azərbaycan idmanı arasındakı əməkdaşlığın gücləndirilməsinin zəruriliyi məsələsinə toxundu. İlham Əliyev Azərbaycanda idmanın inkişaf etdirilməsindən, ölkəmizdə beynəlxalq standartlara cavab verən olimpiya bazalarının yaradılmasından söhbət açmış, Mingəçevir avarçəkmə bazasının bərpası problemini BOK prezidentinin nəzərinə çatdırmışdı. X.A.Samaranç da öz növbəsində bildirmişdi ki, BOK bu bazanın bərpası ilə bağlı Azərbaycana xüsusi ekspert qrupu göndərəcək, həmçinin bu işdə MOK-a əməli kömək göstərəcək. 1998-ci ildə Azərbaycana

gələn BOK ekspertləri Mingəçevir avarçəkmə bazası ilə tanış olmuş, öz qeyd və təkliflərini hazırlayaraq onu BOK rəhbərliyinə təqdim etmişdi.

İlham Əliyev Azərbaycan idmanının dünya idman ailəsinin bərabər-hüquqlu və hörmətli üzvünə çevrilməsi, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki nüfuzunun artmasına nail olunması üçün bütün mövcud üsullardan yararlanma yolu ilə gedir, çox çalışırdı. 1998-ci il, noyabrın 24-dən 29-dək Rio-de-Janeyro (Braziliya) şəhərində IV Ümumdünya Olimpiya Yarmarkası keçirilirdi. MOK prezidenti İlham Əliyevin və Azərbaycanın gənclər və idman naziri Əbülfəs Qarayevin də qatıldığı bu tədbir idmanın inkişafı üçün əlavə investisiyaların cəlb edilməsi probleminə həsr olunmuşdu. İlham Əliyev bu tədbir çərçivəsində BOK-un vitse-prezidenti Anito de Fransla, BOK-un departament rəhbərləri Manfred Berqman və Aleks Xuatla işgüzar görüşlər keçirərək Azərbaycanın internet vasitəsilə olimpiya məlumat sistemi məkanında iştirakının təmin edilməsi, Azərbaycanın BOK-un bütün nəşrlərinə daxil edilməsi və s. bu kimi vacib məsələləri müzakirə etmişdi.

MOK przidenti İlham Əliyevin uzunmüddətli bir mərhələni əhatə edən strateji fəaliyyət proqramı həyata keçirilməyə başladığı ilk gündə öz müsbət nəticələrini verməkdədir. 1998-ci il, iyulun 11-dən 20-dək Moskvada keçirilmiş Ümumdünya Yeniyetmələr Oyunlarında Azərbaycanın 102 idmançısı 14 idman növünün 12-də fəal iştirak etdi. Azərbaycan komandası qızıl medalların sayına görə 131 ölkə arasında 27-ci yeri tutdu. Bu nəticə iqtisadi sıxıntı içində olan gənc bir dövlət üçün ən yüksək göstərici kimi qiymətləndirilməlidir. Özü də nəzərə alaq ki, MOK bu oyunlara hazırlaşmaq üçün çox məhdud zaman imkanına malik olub.

MOK İlham Əliyevin rəhbərliyi altında dünya səviyyəli olimpiya komitəsinə çevrilib. Məhz İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə MOK-da xaricə tez-tez gedən idmançılar, məşqçilər, hakimlər və nümayəndə heyətinin digər üzvləri üçün mütəmadi ingilis dili kursları təşkil olunub. MOK-da həmçinin elmi-metodiki işlərin həyata keçirilməyə başlaması İlham Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə 1998-ci il, aprelin 14-də MOK strukturu daxilində Azərbaycan Milli Olimpiya Akademiyası yaradılıb. Həmin ilin iyun ayında MOK-un orqanı olan və iki dildə - Azərbaycan və ingilis dillərində nəşr edilən "Olimpiya" jurnalının birinci sayı çapdan çıxdı. Yəne də 1998-ci il, dekabrın 25-dən 28-dək Azərbaycan Milli Olimpiya Akademiyası "Olimpizmin tarixi və fəlsəfəsi" mövzusunda I ümumrespublika beynəlxalq konfransını keçirmişdi. 1998-ci il, oktyabrın 17-də isə MOK BMT İnkişaf Proqramının Azərbaycandakı nümayəndəliyi ilə birlikdə Bakıda yüngül atletika üzrə yarış keçirmişdi. Bu tədbir BMT-nin "Yoxsulluğa qarşı yürüş həftəsi" çərçivəsində düzənlənmiş və MOK-un beynəlxalq aləmdəki nüfuzuna daha bir vacib reyting xalı əlavə etmişdi.

Bundan az sonra Azərbaycan idmanı, xüsusən MOK üçün əlamətdar sayıla biləcək bir hadisə baş verdi. Avropa Olimpiya Komitəsinin 1998-ci il, noyabrın 12-14-də keçirilmiş XXVII Baş Assambleyasında MOK-un

vitse-prezidenti Çingiz Hüseynzadə və baş katibi Ağacan Əliyev müvafiq olaraq AOK-un Olimpiya oyunlarına hazırlıq və Texniki əməkdaşlıq komissiyalarına üzv seçildilər. Bunlar isə İlham Əliyevin MOK-a rəhbərlik etməyə başlamasından sonra Azərbaycan idmanının nüfuzunun beynəlxalq aləmdə xüsusilə sürətlə artmasını göstərən faktlar idi.

MOK-un uğurlu və məhsuldar fəaliyyəti sonrakı illərdə də davam etdirilib. 1999-cu il, yanvarın 31-də Azərbaycan alpinisti məhz MOK-un təşəbbüsü və yardımı ilə beynəlxalq alpinist komandasının tərkibində Everest zirvəsinin fəthində iştirak etdi və həmin il mayın 14-də Azərbaycan Respublikasının üçrəngli ay-ulduzlu bayrağı Everest zirvəsinə sancıldı. MOK inzibati binasının, habelə Bakı, Naxçıvan və Gəncə şəhərlərində olimpiya idman komplekslərinin tikintisi haqqında 1999-cu ilin mayında qəbul edilmiş qərarlar da İlham Əliyevin təşəbbüslərinin nəticəsi idi. MOK Azərbaycan idmançılarının Danimarkanın Esbyorq şəhərində keçirilmiş (11-18 iyul, 1999) Avropa Yeniyetmələrinin Olimpiya Günlərindəki iştirakını təşkil və təmin etdi. İlham Əliyev bu oyunlardan öncə təşkilatı məsələlərə böyük önəm verərək belə deyirdi: "Bu yarışlar Sidney Olimpiadası ərəfəsində keçirilən böyük tədbirlərdən biridir".

1999-cu il, avqustun 1-dən 9-dək Bakıda keçirilən yeniyetmələr arasında boks üzrə Avropa çempionatı da bilavasitə MOK-un təşkilatçılığı, dəstəyi və yardımı ilə düzənlənmişdi və bu tədbir MOK-un beynəlxalq nüfuzunun artdığını göstərirdi. 2000-ci il, fevralın 2-də Prezident Heydər Əliyev MOK-un nümayəndələrini və ölkənin tanınmış idmançılarının bir qrupunu qəbul etdi. BOK-dan Prezident Heydər Əliyevə göndərilmiş hədiyyə - italyan heykəltəraşı Naq Arnoldinin "2000-ci ilin Olimpiya qapıları" əsəri dövlət başçımıza təqdim olundu.

SİDNEY ZƏFƏRİ. İRƏLİDƏ AFİNADIR, ORADA DAHA UCA ZİRVƏLƏR FƏTH OLUNACAQ.

İlham Əliyevin MOK prezidenti seçilməsi Azərbaycan idmanı üçün çox məsuliyyətli bir dövrə təsadüf edirdi. Qarşıdan Sidney Olimpiadası gəlirdi. Belə nəhəng tədbirlərdə iştirak etmək üçünse ilk növbədə müvafiq iştirak hüququ - lisenziya əldə etmək lazımdır. MOK prezidenti İlham Əliyev məhz bu məsələyə hər şeydən çox diqqət yetirirdi: ***"Hesab edirəm ki, 1998-ci il idmançılarımız üçün, Milli Olimpiya Komitəsi üçün uğurlu oldu. Eyni zamanda yola saldıığımız 1998-ci il görülmüş işlər baxımından da səmərəli keçmiş, beynəlxalq əlaqələrimiz genişlənməmiş, ölkədə idmana, olimpiya hərəkətinə münasibət müsbət istiqamətdə əsaslı şəkildə dəyişmişdir. Qarşıdan gələn 1999-cu il Sidney Olimpiadasına hazırlığın əsas və həlledici ilidir. Bu ildə bizim başlıca məqsədimiz Sidney Yay Olimpiya Oyunlarına daha çox lisenziya qazanmaq, Sidneydə həm sayca geniş tərkibli komanda ilə təmsil olunmaq, həm də 1996-cı ildə Atlanta Olimpiya Oyunlarında əldə edilmiş nəticələrdən qat-qat irəli getməyə nail olmaqdır"***.

MOK Sidney Yay Olimpiya Oyunlarına çox ciddi hazırlaşdı. Sidney-2000-ə hazırlıq məqsədilə 1998-2000-ci illəri əhatə edən kompleks tədbirlər proqramının işlənilib hazırlanması məhz İlham Əliyevin gərgin və məqsədyönlü fəaliyyətinin nəticəsi idi. Bundan əlavə Prezident Heydər Əliyev də Sidney Olimpiadasına hazırlıqla bağlı 20 fevral, 1998-ci il tarixli xüsusi sərəncam imzalamışdı. Bir sözlə, bütün Azərbaycan MOK-un fəaliyyətindən, onun idmançılarımızı hazırlamasından çox şey gözləyirdi.

MOK prezidenti İlham Əliyev bu ümidlərin nə demək olduğunu yaxşı bilirdi. MOK, onun prezident başda olmaqla bütün rəhbərliyi, idmançılarımız Sidneydə Azərbaycanın adından imtahan verəcəkdi. Bu, böyük bir məsuliyyət, şərəfli bir missiya idi. İlham Əliyev öz gücünə, Azərbaycanın potensialına inanır, hələ 1998-ci ilin dekabrında belə deyirdi: ***"Ümidvaram ki, biz bütün söylərimizi bir məqsədə yönəldərək 1999-cu ildə Gənclərin Avropa Olimpiya Günlərində, 2000-ci ildə isə Sidneydə ölkəmizi layiqincə təmsil edəcəyik"***. Əslində başqa cür də ola bilməzdi. İlham Əliyevin sevimli ifadələrindən biri belədir ki, "çox və səmərəli işləsən, bunun nəticəsini gec-tez görəcəksən".

XXVI Atlanta Yay Olimpiya Oyunlarında iştirak etməyə hazırlaşan idmançılarımızla 1996-cı il, iyunun 29-da keçirdiyi görüş zamanı ***"Azərbaycan idmanının şöhrətini yüksəklərə qaldırın"*** deyən Prezident Heydər Əliyevin bu istəyinin tam mənada yerinə yetirilməsinin məsuliyyəti və ağırlığı məhz MOK-un, onun prezidentinin çiyinə düşmüşdü.

Sidney Olimpiadası Azərbaycanın müqəddəs üçrəngli bayrağının, Azərbaycan adının möhtəşəm təntənə anı olmalı idi. İlham Əliyev sərəsər iki il ərzində bu məsələni gündəlik işinin bir hissəsinə çevirdi. 2000-ci il, avqustun 25-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin iştirakı ilə Azərbaycan idmançılarının Sidney Yay Olimpiya Oyunlarına yolasalma mərasimi keçirildi. Bundan üç gün sonra - avqustun 28-də MOK Sidneyə gedən idmançılarımızın şərəfinə "Olimpiya balı" təşkil etdi. Sentyabrın 2-də Sidneyə yola düşən olimpiya heyəti Avstraliyada olduğu ilk gündə-cə Azərbaycanı təbliğ etməkdə idi. Sentyabrın 18-də Sidneyin Recent otelində bilavasitə İlham Əliyevin təşkilatçılığı ilə keçirilən Azərbaycan günün ölkəmizin təbliğində mühüm rol oynayan tədbirlərdən idi. Nəhayət, 2000-ci il, sentyabrın 21-də Azərbaycan ilk qızıl medalını qazandı. İdmançımız Zemfira Meftahəddinova stend atıcılığı yarışlarında olimpiya çempionu oldu. Sentyabrın 30-da isə sərbəst güləşçimiz Namiq Abdullayev daha bir qızılı Azərbaycanın adına yazdı.

İlham Əliyev Azərbaycan özünün ilk qızılını qazanandan dərhal sonra Azərbaycan telekanallarının suallarını cavablandırdı. Onun sevincdən, millət sevgisindən titrəyən səsinə bütün Azərbaycan, bütün dünya azərbaycanlıları eşidirdi. İlham Əliyev həmin gün deyirdi: ***"Mən Bakıda demişdim ki, biz Azərbaycanın bayrağını Avstraliyada qaldıracağıq. Biz buna nail olduq. Bu, birinci qələbədir. Mən Azərbaycan xalqını təbrik edirəm. Mən özümü xoşbəxt sanıram"***.

Bəli, İlham Əliyev də həmin gün bütün azərbaycanlılar kimi xoşbəxt idi. Doğrudur, olimpiya çələngi onun boynundan asılmamışdı. Bundan daha önəmli, daha qiymətli olan bir məsələ var idi İlham Əliyev üçün. O da müqəddəs üçrəngli ay-ulduzlu bayrağımız idi. Namiq Abdullayev ikinci qızılı adımıza yazıb himnimizi səsləndirəndə, bayrağımızı hamıdan yüksəyə qaldıranda Azərbaycanın bayrağına bürünmüş vətəndaş, azərbaycanlı, patriot İlham Əliyevin gözlərindəki sevinc yaşları həmin gün gözünü ekranlara zilləmiş milyonlarla azərbaycanlıni da sevincdən ağlatmışdı.

"Biz orada - Sidneydə sevincimizdən ağlayırıdık, siz də burada sevincinizdən ağlayırdınız. Millət əllərində bayraq, şəkillər küçələrə çıxmışdı. Azərbaycanda çoxdan belə bir ümummilli bayram əhval-ruhiyyəsi yaşanmırdı. Biz bundan ötrü, bu qələbə üçün, idmançılarımıza azarkeşlik etməkdən ötrü darıxmışdıq" - deyir İlham Əliyev. Qeyd edək ki, Azərbaycan Sidney Yay Olimpiya Oyunlarında 19 yaşlı gənc boksçu Vüqar Ələkbərovun bürünc medalı hesabına da çox yüksək nəticə göstərdi. Belə ki, Azərbaycan 200 ölkə arasında komanda hesabında 34-cü yeri tutmaqla bir çox nəhəng dövlətləri geridə qoydu. 11 min idmançının qatıldığı Sidney Yay Olimpiya Oyunlarında 31 idmançı ilə təmsil olunan Azərbaycanın iki qızıl, bir bürünc medal qazanması Azərbaycan idmanının böyük uğuru idi.

Bu uğurun əsas memarı isə MOK prezidenti İlham Əliyevdir. İlham Əliyev öz diplomatik qabiliyyəti, fitri istedadı və intellekti sayəsində ona

nail oldu ki, MOK-la Beynəlxalq Olimpiya Komitəsi arasındakı münasibətlər yüksək səviyyəyə çatdırıldı. Həmçinin MOK-un beynəlxalq nüfuzu artdı. Elə bunun nəticəsi idi ki, BOK Sidneydə iştirak etmək üçün bir neçə idmançımıza güzəştli lisenziya vermişdi. BOK belə lisenziyaları bir qayda olaraq idmanın dinamik inkişaf etdiyi ölkələrə verir. İlham Əliyevin söyləri nəticəsində Azərbaycan BOK tərəfindən məhz bu kateqoriyadan olan ölkə kimi qiymətləndirilmişdi.

Sidneydə qazanılan uğurlar MOK-un fəaliyyətinin həddindən artıq yüksək qiymətləndirilməsi üçün yetərlidir. Prezident Heydər Əliyev 2000-ci il, oktyabrın 4-də Sidneydən vətənə qayıdan idmançılarımızı oktyabrın 18-də (dövlət müstəqilliyi günü) qəbul etdi və onların uğurlarını yüksək dəyərləndirdi. Zemfira Meftahəddinovanı, Namiq Abdullayevi və onların məşqçilərini 115 milyon manat məbləğində pul mükafatı və "Şöhrət" ordeni ilə, bürüncü mükafatçı Vüqar Ələkbərovu və onun məşqçilərini 70 milyon manat məbləğində pul mükafatı və "Tərəqqi" medalı ilə, dünyanın ən yaxşı 10 idmançısı sırasına daxil olmuş idmançılarımızın hər birini 15 milyon manat məbləğində pul mükafatı ilə mükafatlandıran dövlət başçımız **"Siz bizim gözlədiyimizdən də artıq nailiyyətlər əldə etdiniz"** deyə bildirdi. Prezident Heydər Əliyevin imzaladığı "Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin yaradılmasının on illik yubileyi haqqında" 12 dekabr, 2001-ci il tarixli sərəncamda da Sidney uğurlarımız yüksək qiymətləndirilib.

Sidneydəki qələbələr bütün Azərbaycanın qələbəsi idi. İlham Əliyev bu qələbələrin əldə olunması üçün fədakarlıqla çalışdı. **"Əsas məqsədimiz odur ki, Azərbaycanın adı yüksəlsin"** deyən MOK prezidenti İlham Əliyev 2000-ci ilin parlament seçkiləri ərəfəsində Əli Bayramlı seçiciləri qarşısındakı çıxışında öz məqsədinin mahiyyətinə belə aydınlıq gətirirdi: **"Hər birimizin əsas məqsədi Azərbaycanın bayrağını qaldırmaq, himnimizi səsləndirmək idi. Amma ürəyimdə gizli bir arzu var idi: erməniləri qabaqlamaq və Ermənistan üzərində qələbə çalmaq, onlardan çox-çox irəlində olmaq"**.

Buna hansısa formada şərh verməyəcəyik, çünki buna şərh verməyə lüzum qalmır. Təkcə onu xatırladaq ki, 2000-ci ilin həmin oktyabr günlərində Əli Bayramlının mərkəzi meydanına - "Şirvan" kinoteatrının önünə toplaşmış on minlərlə insan İlham Əliyevin **"Mən sizi əmin edirəm, Sidneydə ermənilərin başını əzdiyimiz kimi Qarabağda da əzəcəyik"** sözlərini davamlı "İl-ham!" şüarları ilə qarşıladı. Bu, yeni bir liderin, yeni güvənc yerinin doğuluşunun təntənə anı idi.

MOK prezidenti İlham Əliyev Mingəçevirdə seçiciləri ilə görüşdə (2000-ci ilin oktyabrında) Sidney uğurları məsələsinə başqa bir yöndən nəzər salaraq deyirdi: **"Muxalifət partiyalarının bir çoxunda seçkiqabağı plan hazırlanmışdı. Bu plana görə, Azərbaycan olimpiyaçıları nın heç bir uğur qazanmayacaqları təqdirdə təbliğatı bu istiqamətə yönəltməliydilər. Ancaq və ancaq ona görə ki, İlham Əliyev MOK-a rəhbərlik edir və bu qələbə İlham Əliyevin qələbəsidir. Bu, İlham**

Əliyevin qələbəsi deyil. Bu, idmançılarımızın, onların məşqçilərinin, bütün Azərbaycanın qələbəsidir".

Göründüyü kimi, İlham Əliyev bu sözləri ilə bir daha sübut etdi ki, o, özünü Azərbaycanın bir zərrəsi hesab edir və öz uğurlarını qabartmır. Həmin seçkiqabağı turnesində Gəncədə olarkən oktyabrın 27-də burada dünya standartlarına uyğun yeni olimpiya idman kompleksinin təməl daşını da qoymuş və simvolik hörmə işlərini görmüşdü. Yeri gəlmişkən deyək ki, 2000-ci il, oktyabrın 21-də Bakıda Olimpiya kompleksinin təntənəli açılış mərasimi oldu. Mərasimdə Prezident Heydər Əliyev, habelə bir gün öncə Bakıya gələn Avropa Olimpiya Komitəsinin prezidenti Jak Roq və baş katibi Mario Peskante iştirak etmişdi. Oktyabrın 29-da isə Bakı Əyləncə Mərkəzində Sidney Yay Olimpiya Oyunlarının yekunlarına həsr olunmuş "Olimpiya ziyafəti" keçirilmiş, olimpiyaçılara MOK-un mükafatları təqdim edilmişdi. MOK prezidenti İlham Əliyev həmin mərasimdəki çıxışında bu uğurları belə şərh edirdi: **"İdmançılarımız Sidneydə əldə etdikləri qələbə ilə bizim müstəqilliyimizi daha da möhkəmləndirdilər. Onlar bütün dünyaya sübut etdilər ki, Azərbaycan idmançıları, ölkəmizin vətəndaşları nəyə qadirdirlər. Sidneydə Azərbaycanın bayrağı qaldırıldı, ölkəmizin dövlət himni səsləndi... Bu gün bayramdır. Həqiqətən son illər ərzində Azərbaycanda idman sahəsində böyük inkişaf müşahidə olunur. Bu inkişafa təkan verən və bunu həyata keçirən ölkəmizin başçısı Heydər Əliyevdir. Onun qayğısı və diqqəti nəticəsində Azərbaycan beynəlxalq aləmdə öz bayrağını ucalda bilmişdir... Bu qələbə bütün müştərək söylərin məntiqi nəticəsidir"**.

Azərbaycanda idmanın inkişafı Avropa Olimpiya Komitəsinin prezidenti Jak Roq tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmiş və o, MOK-un fəaliyyətinin əksər ölkələr üçün nümunə olduğunu söyləmişdi. Bu isə **"Azərbaycan Sidney Olimpiadasında tarixi qızıl hərflərlə yazıbdır"** deyən İlham Əliyevin fəaliyyətinə Avropanın idman ictimaiyyəti tərəfindən verilən ən yüksək qiymətdir. Sidneydəki uğurların miqyası həqiqətən də böyükdür. Əlbəttə, hamımız istərdik ki, o qələbə anlarının sevincini bir daha yaşayaq. 2004-cü ildə Afina Yay Olimpiya Oyunları keçiriləcək. Sidney Afinaya gedən yol üçün böyük bir başlanğıca çevrilib. MOK prezidenti İlham Əliyevin Afina-2004-lə bağlı nikbinliyinə çox ciddi əsaslar var. Azərbaycan idmanı dünyanın ən güclü idmanı sayılır.

Sidney Olimpiadasından az sonra - 2000-ci il, oktyabrın 18-29-da XI Paralimpiya Oyunlarında iştirak etmiş Azərbaycan paralimpiyaçıları Gündüz İsmayılov ölkəmizə paurlifting üzrə qızıl, Yelena Taranova isə gümüş medal qazandırmaqla bir daha sübut etdilər ki, Azərbaycan idmanında təsadüfi heç nə yoxdur və bütün qələbələr böyük bir proqramın həyata keçirilməsinin məntiqi nəticəsidir. Bu proqram isə Afina-2004-ün də Azərbaycan üçün böyük uğurlar anı olacağını indidən qarantılayır. Hər halda İlham Əliyev Sidney Olimpiadası ərəfəsində olduğu kimi bu dəfə də nikbindir: **"Əminəm ki, 2004-cü ildə Afina şəhərində keçiriləcək olimpiada da Azərbaycan böyük uğurlar əldə edəcək, öl-**

kəmizin bayrağı qaldırılacaq, respublikamızın dövlət himni səslənəcək. Biz vətənə yenə də qələbə ilə qayıdacağıq... Qələbə həmişə, həmişə bizimlə olacaq".

MOK-un və onun prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycanda idmanın kütləviləşməsindəki rolu müstəsna dərəcədə böyükdür. Sidneydəki uğurların burada böyük rolu olub. İlham Əliyev gözəl təşkilatçı kimi ilk öncə ona diqqət yetirir ki, idmançılar üçün ideal şərait olsun. Bunun üçünsə ilk növbədə onları maddi cəhətdən stimullaşdırmaqla bərabər idmanın maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi lazımdır. İlham Əliyev 2002-ci il, martın 22-də Moskvada, İTAR-TASS agentliyində xarici jurnalistlərlə görüşündə bu məsələ ilə bağlı sualı cavablandırarkən deyirdi ki, Bakıda artıq iki müasir idman kompleksi inşa edilərək istifadəyə verilib və hazırda Naxçıvanda, Bərdədə, Gəncədə, Şəkidə idman komplekslərinin tikintisi başa çatdırılır. Afina-2004-lə bağlı proqnozlarının daha nikbin olduğunu deyən İlham Əliyevin buna ciddi əsasları var: Azərbaycanda idman böyük sürətlə inkişaf edir, gənclərin və yeniyetmələrin arasında idmana kütləvi axın var. Bu, həm də İlham Əliyevin idman ictimaiyyəti arasındakı böyük nüfuzuna dəlalət edən faktdır. O İlham Əliyevin ki, Azərbaycanın hər rayonunda dünya standartlarına uyğun müasir idman komplekslərinin tikilməsi ideyasını addım-addım həyata keçirir. Özü də burada çox mühüm bir cəhət var. MOK bütün bu işləri dövlətdən heç bir vəsait almadan həyata keçirir. Bu isə Prezident Heydər Əliyevin təbircə desək, "ölkənin indiki durumunda çox əhəmiyyətli məsələdir".

2001-ci il, dekabrın 29-da Bakının Maştağa qəsəbəsində yeni Olimpiya İdman Mərkəzinin açılış mərasimindəki çıxışında MOK prezidenti İlham Əliyev Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin qarşısında öz üzərinə daha bir ciddi öhdəlik götürdü: ***"Cənab Prezident, mən söz verirəm ki, Milli Olimpiya Komitəsi öz işini bu istiqamətdə davam etdirəcək və Azərbaycanın hər bir bölgəsində buna oxşar idman kompleksləri, qurğuları tikiləcəkdir".***

Bu proses artıq başlanıb. Yuxarıda adını çəkdiyimiz şəhər və rayonlarla yanaşı Lənkəranda, Şirvan bölgəsində, Qubada və digər rayon və şəhərlərdə də belə komplekslərin tikintisinə başlanıb. Deməli, İlham Əliyev öz gərgin fəaliyyəti ilə Afina-2004-dəki möhtəşəm qələbələrimizin möhkəm bünövrəsini indidən qoyur. Prezident Heydər Əliyev Maştağada idman kompleksinin açılış mərasimindəki çıxışında MOK-un uğurlarını təqdir edərək dedi: ***"Son illərdə, Milli Olimpiya Komitəsinin fəaliyyətində yeni bir mərhələ başlandıktan sonra Azərbaycanda bədən tərbiyəsi, idman sürətlə inkişaf etməyə başlamışdır. Azərbaycan idmançılarının Sidney Olimpiya Oyunlarındakı böyük qələbə-sindən sonra Azərbaycanda gənclər, idmançılar içərisində, ümumiyyətlə, cəmiyyətimizdə böyük bir ruh yüksəkliyi yarandı. Mən inanıram ki, Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsi indiyə qədər əldə etdiyi nailiyyətlərdən ruhlanaraq bundan sonra da daha fədakarca-***

sına çalışacaqdır... Mən hesab edirəm ki, quruculuq işləri təkcə Milli Olimpiya Komitəsinin işi olmamalıdır. Bu, ümumxalq işi olmalıdır, ümummillət işi olmalıdır... Bizim Milli Olimpiya Komitəsi çox işlər görür və yaxşı nailiyyətlər əldə olunubdur... Hesab edirəm ki, biz Milli Olimpiya Komitəsinə və onun prezidenti İlham Əliyevə bu kompleksə görə təşəkkür etməliyik".

Beləliklə, MOK və onun prezidenti bütün cəmiyyətə nümunə kimi göstərildi. MOK-un İlham Əliyev bu quruma rəhbərlik etməyə başladığı gündən əldə etdiyi nailiyyətlərə gəlincə isə bu məsələdə Prezident Heydər Əliyevin fikirlərini mütləq həqiqət kimi qəbul etmək lazımdır. MOK həqiqətən də möhtəşəm uğurların müəllifidir. Azərbaycan idmanı İlham Əliyevin MOK prezidenti kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrdə həqiqətən də güclü şəkildə inkişaf edib. Bu inkişaf özünü konkret rəqəmlərin, konkret qələbələrin timsalında göstərir. 1996-cı ildə 70-dən çox beynəlxalq turnirdə, Avropa və dünya çempionatlarında, kubok yarışlarında iştirak edən idmançılarımız vətənə 68 medal, o cümlədən 22 qızıl, 17 gümüş, 29 bürünc medal gətirmişdilər. 1997-ci ildə İlham Əliyevin MOK prezidenti seçilməsindən sonra bu sahədəki vəziyyətin yaxşılaşmağa başlaması özünü medalların sayının artımında göstərdi. 1997-ci ildə Azərbaycana 139 medal - 56 qızıl, 46 gümüş və 37 bürünc medal gətirildi. 1999-cu ildə Azərbaycan idmançıları 179 beynəlxalq yarışdan 166 medal, o cümlədən olimpiya idman növləri üzrə 15 qızıl, 14 gümüş və 21 bürünc medal, habelə olimpiya oyunlarına 12 lisenziya qazandı. 1998-ci ildə 168 medal (60 qızıl, 45 gümüş və 63 bürünc) gətirilmişdi. 2001-ci ildə isə Azərbaycan idmançıları vətənə 173 medal, o cümlədən 54 qızıl medal gətirdi. Əbəs deyildi ki, MOK prezidenti İlham Əliyev 2001-ci ili "Azərbaycan idmanı üçün çox sevindirici və uğurlu il" adlandırdı. Azərbaycan taekvandoçularının 2001-2002-ci illərdə cəmi 8 ay ərzində vətənə üst-üstə 34 medal gətirməsi adi fakt deyil. 2002-ci il, martın 2-24-də Parisdə (Fransa) keçirilən mötəbər beynəlxalq turnirdə 35 ölkədən 500 idmançının qatıldığı yarışlarda Azərbaycan 9 qızıl və 1 gümüş medal qazanaraq komanda hesabında birinci oldu və ölkəmiz Beynəlxalq Taekvando Federasiyasının reyting cədvəlində 7-ci sıraya yüksəldi. Azərbaycan taekvandoçuları özləri bu qələbəni MOK prezidenti İlham Əliyevin diqqəti ilə izah edir.

Sidneydəki böyük zəfər Azərbaycan idmanını bütün dünyanın diqqət mərkəzinə çıxardı. Bundan sonra Bakı bir çox mötəbər beynəlxalq turnirlərin, Avropa və dünya çempionatlarının, kubok yarışlarının keçirildiyi ümumdünya idman mərkəzinə çevrildi. İlham Əliyevin MOK prezidenti kimi fəaliyyəti Azərbaycanı bütün dünyada tanıdıb təbliğ etməkdə və məşhurlaşdırmaqdadır. 2001-ci il fevralın 21-də və aprel 5-də Avropa Olimpiya Komitəsi öz qurumlarının - komissiyalarının və İcraiyyə Komitəsinin iclaslarını məhz Bakıda keçirdi ki, bu da MOK-un beynəlxalq nüfuzunun təsdiqlənməsi deməkdir. 2001-ci ilin mayında Avropa Olimpiya Komitəsinin "Sport Europe" jurnalı Azərbaycan olimpiya hərəkəti, MOK

və onun prezidenti İlham Əliyevin fəaliyyəti haqqında 6 səhifəlik məqalə dərc etdi. 2001-ci il, martın 24-də keçirilən MOK-un Baş Məclisi İlham Əliyevin daha 8 il müddətinə MOK prezidenti seçilməsi barədə qərar qəbul etdi. Bundan 3 gün sonra isə MOK-un yeni inzibati binasının açılış mərasimi oldu. 2001-ci il, aprel 28-də üzərində MOK-un emblemi olan barelyef Böyük Qafqaz sıra dağlarında fəth edilmiş adsız zirvəyə bərkidildi və zirvə "Olimpiya" adlandırıldı. Bu, alpinistlərin Sidneydəki uğurlara ithaf etdiyi bir hadisə idi.

2001-ci il, mayın 5-6-da MOK-un təşəbbüsü və dəstəyi ilə Bakıda bodbildinq üzrə Avropa çempionatı, mayın 15-17-də isə yenə də MOK-un təşəbbüsü və dəstəyi ilə sərbəst güləş üzrə beynəlxalq turnir keçirildi. 2001-ci il, noyabrın 13-21-də Bakıda keçirilən yeniyetmələr arasında boks üzrə dünya çempionatı da MOK-un və onun prezidenti İlham Əliyevin Azərbaycanın idman reytinginin yüksəldilməsi sahəsindəki fəaliyyətinin məntiqi nəticəsi kimi qiymətləndirilməlidir. 2001-ci il, dekabrın 10-11-də Bakıda Azərbaycan Milli Olimpiya Akademiyasının xətti ilə keçirilən "Müstəqil Azərbaycanda Olimpiya Hərəkatının inkişaf yolları" mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans Azərbaycan idmanının beynəlxalq aləmdə tanınması istiqamətində növbəti addım oldu. 2002-ci il, fevralın 7-24-də ABŞ-ın Solt Leyk Siti şəhərində keçirilmiş XIX Qış Olimpiya Oyunlarında Azərbaycan idmançıları ikinci dəfə belə oyunlara qatıldı. 2002-ci il, martın 6-9-da Bakıda Beynəlxalq Həvəskar Boks Akademiyasının prezidenti Ənvər Çoudrinin şərəfinə beynəlxalq boks turniri keçirildi. MOK-un təşkil etdiyi turnirə dünyanın 5 qitəsini təmsil edən 19 ölkəsinin 125 idmançısı qatılmışdı. Olimpiya İdman Kompleksində keçirilən bu turnirdə 6 qızıl, 3 gümüş və 10 bürünc medal qazanmış Azərbaycan komandası birinci yeri tutdu.

İlham Əliyev MOK prezidenti olaraq kollektiv idman növlərinin inkişafına xüsusi diqqət yetirir. İndiyə qədər bizdə belə bir təsəvvür formalaşmışdı ki, Azərbaycanda fərdiyyətçilik güclüdür, kollektivçilik, birlik, eyni məqsədə xidmət etmək hissi yoxdur və s. Amma İlham Əliyevin məqsədyönlü və ardıcıl səyləri ilə yaradılan voleybolçu qızlardan ibarət "Azərreyl" komandası, qadın həndbolçulardan ibarət yığma komandamız və digər kollektivlər öz uğurlu çıxışları ilə bütün bu yanlış təsəvvürləri darmadağın etdilər. İlham Əliyev MOK prezidenti kimi fəaliyyətə başlayandan bəri əsas diqqətini ölkəni bir vaxtlar baxımsızlıqdan tərk etmiş adlı-sanlı idmançıları və məşqçiləri Azərbaycana qaytarmaq işinə yönəltdi. Voleybolçu qızlar və məşhur məşqçi Faiq Qarayev xaricdən gətirildi, onlara müvafiq şərait yaradıldı. Nəticə göz qabağındadır. 2002-ci il, martın 9-10-da Bakıda qadın voleybol komandalarının Avropa topkomanda kuboku uğrunda yarışların final mərhələsi keçirildi. 2001-ci ilin dekabrından 2002-ci ilin yanvarınadək 6-cı Avropa qrupunda Almaniya, Avstriya və Rusiya klublarını məğlub edərək birinci yeri tutan "Azərreyl" komandası final mərhələsində Ukrayna və Polşa, həlledici görüşdə isə Yuqoslaviya klublarını darmadağın edərək qitə kubokunu qazandı.

2002-ci il, mayın 7-12-də Bakı Əl Oyunları Sarayında daha bir beynəlxalq turnir keçirildi. MOK-un təşəbbüsü ilə düzənlənən bu tədbir Avropa Həndbol Federasiyasının egidası altında təşkil olunmuş "Sallange Trorhy" turniri Avropa qadın həndbolu tarixində ikinci belə turnir idi. Olimpiya çempionu Rəfiqə Şabanovanın MOK-un proqramı əsasında hazırlayıb yetişdirdiyi Azərbaycan milli komandası bütün rəqiblərini məğlub edərək turnirin qalibi oldu.

2002-ci il, mayın 2-6-da Bakıda keçirilmiş yunan-Roman güləşi üzrə 45-ci Avropa çempionatı da Azərbaycan idmanının, MOK-un beynəlxalq nüfuzunun nə qədər yüksək olmasından xəbər verir. Avropa və dünya çempionatlarına yalnız o ölkələr ev sahibliyi edir ki, orada idmanın inkişafı yüksək səviyyədə olmuş olsun. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan bu çempionatda komanda hesabında ikinci yeri tutaraq öz idman reytingini bir qədər də yüksəltdi.

Bütün deyilənlərdən bir nəticəyə gəlmək olar: İlham Əliyevin MOK prezidenti seçilməsi Azərbaycanda idmanın sürətlə inkişaf etməsinə, habelə ölkəmizin beynəlxalq aləmdəki idman nüfuzunun xeyli artmasına səbəb olub. İlham Əliyev isə bunlarla qane olmaq fikrində deyil. O, 2002-ci ilin aprelində Rusiyanın nüfuzlu "İzvestiya" qəzetinə müsahibəsində belə deyir: "Fəaliyyət proqramı işləyib hazırlamışam. Qarşıma qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirmək istəyirəm... Biz Sidney Olimpiadasında 200 ölkə arasında 34-cü yeri tutmuşuq... Əlbəttə, bununla kifayətlənmək fikrində deyilik".

İlham Əliyevin 1997-ci ildə bir məqsədi vardı: **"Mən MOK prezidenti vəzifəsinə seçiləndə qarşıma bir məqsəd qoymuşdum. O da 2000-ci il olimpiadasında Azərbaycan idmançılarının çıxışlarını yüksək səviyyədə təmin etməkdən ibarət idi". İlham Əliyevin idmanla bağlı bir məqsədi var: "Məqsəd budur - medal qazanmaq, eyni zamanda Azərbaycanın gələcəyi üçün həm fiziki, həm də mənəvi cəhətdən sağlam gənclər yetişdirməkdir".**

İlham Əliyevin Azərbaycanla bağlı da bir məqsədi: **"Azərbaycanı qüdrətli və nüfuzlu bir dövlətə çevirməkdir".** İlham Əliyev onun qarşısında qoyulmuş vəzifələri layiqincə yerinə yetirməyi bacarır.

SABAHIMIZA QARANT OLAN LİDER

İLHAM ƏLİYEV FAKTORU AZƏRBAYCANIN İCTİMAİ-SİYASİ REALLIQLARI KONTEKSTİNDƏ.

(Siyasi müstəvi İlham Əliyevsiz təsəvvür olunmur)

İlham Əliyevin Azərbaycandakı fəaliyyəti 1994-cü ildə onun ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postuna təyin olunması ilə başlayıb. O, 1995 və 2000-ci illər parlament seçkilərində millət vəkili seçilib. 1997-ci ilin iyulundan Milli Olimpiya Komitəsinə (MOK) başçılıq edir. 1999-cu ilin dekabrında YAP-ın I qurultayında onu partiya sədrinin müavini, 2001-ci ilin noyabrında, partiyanın II qurultayında isə sədrin I müavini seçiblər. 2001-ci ilin əvvəllərindən Azərbaycan parlamentinin Avropa Şurası Parlament Assambleyasındakı (AŞ PA) nümayəndə heyətinin rəhbəri kimi çalışır. 1961-ci ildə ölkəmizin tarixində ən böyük dövlət xadimlərindən olan və hazırda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti kimi fəaliyyət göstərən Heydər Əliyevin və məşhur təbib, akademik Zərifə xanım Əliyevanın ailəsində doğulub.

İlham Əliyev fenomenini, onun üzərinə düşmüş böyük tarixi missiyanın mahiyyətini tam şəkildə başa düşmək və onu olduğu kimi qiymətləndirmək üçün bu üç-beş cümləlik informasiyanın daşdığı məna yükünü nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Bununla yanaşı o da nəzərə alınmalıdır ki, uzun müddət ərzində asılı vəziyyətdə qalan Azərbaycan bu gün 11 ilə yaxındır ki, müstəqil dövlətdir və biz indi milli dövlət quruculuğu ilə, öz dövlət müstəqilliyimizi möhkəmləndirməklə, sosial-iqtisadi və hüquqi-siyasi islahatları həyata keçirməklə məşğuluq. Bu qeydləri oxuyan hər bir kəsin Azərbaycan reallıqları barədə yetərinə geniş təsəvvürünün olmasına əminliyimiz bizi mövzuya birbaşa keçməyə sövq edir.

İlham Əliyev Prezident Heydər Əliyevin milli dövlətçilik kursunun yeganə etibarlı davamçısı kimi təqdim olunub. Bu təqdimatın sadəcə olaraq subyektiv mülahizələrdən irəli gələn bir məsələ olmadığıni hamı gözəl anlayır. Biz İlham Əliyevin daşdığı dövlət, ictimai və siyasi vəzifələrin siyahısını təsadüf üzündən vermədik. Onun çalışdığı sahələr üzrə qısa müddət ərzində böyük uğurlara imza atması sözügedən təqdimatı zərurətə çevirən faktor rolunda çıxış edir. Beləliklə, niyə məhz İlham Əliyev? Azərbaycanın siyasi gələcəyi, ölkənin siyasi müstəvisi niyə onsuz təsəvvür edilmir? Azərbaycan İlham Əliyevə niyə kəskin ehtiyac duyur?

Biz bu sualları əvvəlki bölümlərdə prinsipçə cavablandırmışıq, daha doğrusu, özündə həmin cavabların ayrı-ayrı fraqmentlərini ehtiva edən müxtəlif məqamları nəzərdən keçirmişik. Qeydlərimizdən alınan ilkin qənaət budur ki, İlham Əliyevin gələcəyin güclü ictimai-siyasi və dövlət xadimi, ümummilli mənafeələrin daşıyıcısı rolunda çıxış edən güclü lider kimi formalaşması onun bilavasitə öz fəaliyyətinin məntiqi yekunudur. İlham Əliyev 1999-cu ilə qədər sırf siyasi işlə, partiya lideri kimi siyasi fəaliyyətlə məşğul olmayıb. Amma bu da onun personasının siyasi cazibədarlığının gündən-günə artmasına mane ola bilməyib. Çünki irimiqyaslı quruculuq işlərinə (xüsusən də milli dövlət və yeni, sağlam cəmiyyət qurmağa) kəskin ehtiyacın olduğu toplumlarda konkret işlə, bilavasitə qurucu fəaliyyətlə məşğul olmaq avtomatik olaraq lider kimi qəbul edilmək şansları deməkdir.

İlham Əliyev 1994-cü ildən adı bilavasitə siyasi proseslərin qaynarında tez-tez çəkilməyə başladığı 1998-1999-cu illərə qədər ARDNŞ-də, MOK-da və parlamentdə birbaşa dövlət və ictimai quruculuq işi ilə məşğul olub. Onun indiyədək də davam edən bu fəaliyyəti Azərbaycanın nəinki təkcə bu günü, həm də sabahı üçün həlledici olan neft strategiyası ilə, Azərbaycanın Qərbə inteqrasiyası ilə bağlıdır. İlham Əliyevin bu sahədə sakitcə, həssas-küysüz çalışması, özü də böyük uğurla, konkret müsbət nəticələr verən bir temple çalışması söz siyasətindən və konformizmin bütün şəkildəyişmələrindən usanmış Azərbaycan vətəndaşının diqqətindən yayınmadı. İlham Əliyevin ümummilli liderə çevrilməsi prosesi "İlham Əliyev nəyə nail olub" sualının müsbət cavablandırıldığı, özü də bu cavabların ümummilli mənafeələrlə tam uzlaşdığı şəraitdə əlbəttə ki, ağrısız və problemsiz olaraq baş verməli idi. Və elə bu cür də oldu. Diqqətləyiş cəhətdir ki, bu proses cəmiyyətdə siyasi müstəvinin bir küncünə çəkilmiş bir qrup bəsit siyasət adamlarından savayı hamı tərəfindən rəğbətlə qarşılanır. Buna hay-küylə müqavimət göstərən, daha doğrusu, bunu imitasiya etməklə öz siyasi mövcudluğunu qoruyub saxlamağa çalışan həmin qrupun kimlərdən ibarət olması hamımıza bəllidir. Bu qrup özünü doğrultmayan həvəskar siyasətçilər nəslinin son yadigarlarından ibarətdir. Hay-küy də bunun nəticəsidir ki, onlar İlham Əliyevin simasında formalaşan yeni tipli siyasətçi və ümummilli lider obrazı ilə Azərbaycan siyasətində keyfiyyətə də, mahiyyətə də, forma baxımından da yeni bir epoxanın başladığını görür. Bir epoxa başlayırsa, deməli, əvvəlki epoxa bitir. Dialektikanın ən sadə qanunundan çıxış etsək, müxalifətin İlham Əliyev faktoruna bunca ağırlı reaksiyasının motivlərini anlamaq xeyli asanlaşar.

İlham Əliyevin simasında yeni tipli siyasətçiyə kəskin ehtiyacın üzə çıxması bütövlükdə cəmiyyətimizin köklü ictimai tələbatından irəli gələn bir hadisədir. Siyasətdə təsadüflər olmur. Fikrimizi bir qədər də açıqlasaq belə deyə bilərik ki, siyasətə təsadüfən düşmək mümkündür, amma orada uzun müddət davam gətirmək, üstəlik, ilbəl inkişaf etmək, irəliləmək mümkün deyil. (Söhbət formal siyasi mövcudluqdan getmir).

Ona görə mümkün deyil ki, siyasət bütövlükdə ətaləti sevmir. Azərbaycanın üzbəüz qaldığı problemlər (məsələn, ərazi bütövlüyümüzün təmin olunması, erməni terrorizminə və aqressiv separatizminə qarşı əbədi mübarizəmizin vacibliyi, qaçqınlar və məcburi köçkünlər problemi), burada həyata keçirilən böyük inkişaf proqramı (məsələn, neft strategiyası, hüquqi dövlət quruculuğu, azərbaycançılıq və milli dövlətçilik ideologiyasının hakim fikir cərəyanı olaraq bütün cəmiyyətə aşılması və s.), habelə ölkəmizin həssas geostrateji məkanda yerləşməsi Azərbaycanda siyasətlə məşğul olanlardan hədsiz dərəcədə fəal olmağı tələb edir. Azərbaycan kimi böyük potensiala malik ölkələrdə lider dinamik və qətiyyətli olmalıdır. İndiki müstəqillik dönməsində bu xüsusiyyətlər xüsusilə vacibdir. Fəal adam mütləq yaradıcı olacaq. Fransanın məşhur dövlət xadimi Şarl de Qoll yazırdı: "Fəal adam nəinki çətinliklərdən qorxmur, əksinə, o, belə çətinliklərə uyğunlaşır, onları özünə yönəldir. Zira, onlarla mübarizə aparmaqla o, özünü müdafiəyə nail olur". Politoloqların qənaətinə, bu özünü müdafiə zamanı fəaliyyətin faydalılıq əmsalı o zaman xüsusilə yüksək olar ki, liderin məhsuldar və konkret əməli fəaliyyət proqramı, intuisiyası, bəsirəti, fəhmi, hadisələrə çevik reaksiya vermək və konkret situasiyada lazımi qərarları çevik şəkildə qəbul etmək qabiliyyəti olsun.

Tarixi təcrübədən də məlumdur ki, reallıqlar adətən çoxvariantlıdır. Yalnız bir yolu stereotipləşdirən siyasətçilər bəri başdan iflasa məhkumdur. Stereotiplərdən qaçmaq həm də ona görə vacibdir ki, Azərbaycan bir çox parametrlərdən bənzərsiz ölkədir. Bu ölkənin bilavasitə öz milli-mənəvi dəyərlərinə əsaslanan konkret yolu var. Bu yol azərbaycançılıq məfkurəsinin təməl prinsiplərini ən müqəddəs, imperativ və əvəzolunmaz sərvətlər kimi sərf-nəzər edir. Azərbaycançılıq ümumbəşəri dəyərlərin öz milli dəyərlərimizlə uzlaşdırılmasını tələb edir. Burada hər hansı mexaniklikdən, sürət çıxarmadan, təqlidçilik və təkrarçılıqdan söz belə gedə bilməz. Başqa sözlə, Azərbaycan kimi bir məmləkətdə hansı ölkəninse dövlət quruluşunu, onun idarə edilməsi qaydalarını olduğu kimi təkrar etmək qeyri-mümkündür. Azərbaycanlıların genotipində, etnopsixoloji varlığında, qan yaddaşında özəl dövlətçilik və dövlət anlayışları hələ də aparıcıdır. Bu amillər bizdə çevik, güclü, iradəli liderə həmişə böyük ehtiyac hissi formalaşdırıb. XIII əsrin böyük yapon filosofu Niteren "Ölkədə sakitlik və ədalətlik yaradılması barədə düşüncə və mükəllimələrin əsasları" adlı traktatında ədalətli yapon dövlətinin konturlarını belə cızdı ki, bu dövlət yapon özgürlüyü ilə səsleşməli, yapon mentalitetinin təməl prinsiplərinə uyumlu şəkildə qurulmalı, bununla paralel olaraqsa mövcud reallıqları və pragmatik mülahizələri əsas götürməlidir. Həddən artıq qapalı aləm olan yapon mentaliteti bütün islahatçılıq təmayüllərini zahirən bəlkə də rədd edir. Amma pragmatik niterenizm fəlsəfəsi sonralar Yaponiyada aparıcı ideoloji xəttə çevrilərək müasir yapon dövlətinin və cəmiyyətinin qurulmasını təmin etdi. Yaponiya bu gün ən qüdrətli ölkədir, iqtisadi cəhətdən möcüzə yaradıb, böyük güc

mərkəzidir, sivilizasiya üçün açıqdır. Yapon isə ənənəvi yapon olaraq qalıb, yəni öz mentalına görə qapalı, mühafizəkar yaponudur. Azərbaycanın gələcəyi də məhz belə pragmatizmin əsas götürülməsi şərti ilə parlaq olacaq. Biz hüquqi-siyasi məsələlərdə liberal, iqtisadiyyatda pragmatik, mənəviyyatda və mentalitetlə bağlı məsələlərdə mühafizəkar baxışların sintezindən doğan spesifik siyasi fəlsəfənin əsas götürülməsi yolu ilə gedirik. Heydər Əliyev fenomeninin üstünlüyü özünü məhz bu kontekstdən göstərir. Heydər Əliyevin tariximizdəki rolu bundadır ki, o, belə bir vacib hərəkət və inkişaf yolunu müəyyənləşdirməklə kifayətlənməyərək bu yolun uzunömürlülüüyünü və varisliyini təmin etdi. Heydər Əliyev Azərbaycanın milli maraqlarına zidd olan nə varsa hamısının qəbulolunmazlığı təfəkkürünü öz səyləri ilə yetişdirdiyi yeni siyasətçilər nəslinə aşıladi.

Həyat durmadan inkişaf etdikcə ortaya yeni-yeni reallıqlar çıxarır. Bu da öz növbəsində liderdən güclü intellekt, realizm hissi, vətəncilik, dövlətçilik hissiyyəti, islahatçılıq, bəsirət, iradə və strateji təfəkkür tələb edir. İlham Əliyev fenomeninin mahiyyəti məhz bu məqamlarda asanlıqla açılır. İlham Əliyev dövlətçi liderlər kateqoriyasına mənsub olduğu üçün onun siyasi uğurlarının səbəbləri dərhal nəzərə çarpır. Başqa cür ola da bilməzdi. Axı, bizdə məhz dövlət quruculuğu prosesi gedir və hamımız bu və ya digər dərəcədə bu prosesin əhatə dairəsindəyik. Bu prosesdə iştirakımız yaxud onu ən azı müşahidə etməyimiz bizə "yeni tipli siyasətçi necə olmalıdır" sualına cavab tapmaqda yardım edəcək yeni-yeni faktlar və arqumentlər verir. İlham Əliyevin fəaliyyətini izləyərkən çoxlu belə arqumentlə rastlaşırıq. Azərbaycan sovet birqütblülüyündən xilas olan, sonra isə böyük dağıntı mərhələsini yaşayan ölkədir. Anarxiya dövrü cəmiyyətdə sərt qanunçuluğa qarşısalınmaz meyl yaratdı. Anarxiya dövründə gerçək liderlər olmur və ya əksinə, əsl liderin olduğu yerdə anarxiya olmur. Bu mənada anarxiya dövrü azərbaycanlıların həm də güclü lider istəklərinin, ona olan tələbatlarının formalaşma dövrü oldu. "Qanunçuluq" və "güclü lider" - bu iki anlayış anarxiya və postanarxiya dövrlərində cəmiyyətdən ötrü həmişə həlledici əhəmiyyət daşıyan məsələyə çevrilir. Azərbaycanda da belə oldu. "Qanunçuluq" bizdə "güclü lider" anlayışı kimi assosiasiya olunur və əksinə. Təcavüzə məruz qalan, torpaqları işğal edilən, qaçqınları olan, yenidən müstəqillik qazanmış, maddi cəhətdən ağır durumlu orta statistik azərbaycanlı ilk növbədə dövlətçi və qanunpəst lider sorağında idi. Bu problemlərin bir çoxu qalır deyə belə liderə ehtiyac da qalır. Prezident Heydər Əliyev məhz sadalanan problemlərin həlli ilə məşğuldur. Deməli, Azərbaycan vətəndaşı bu kursu özünün həyatı mənafe məsələsi sayır və onun varisliyinin təmin olunmasını istəyir. Həm də ona görə ki, bu siyasi xətt-dən kənarda müstəqil, sivil, demokratik və rifahlı Azərbaycan yoxdur. İlham Əliyev bizə indiki halda məhz bu nöqteyi-nəzərdən, yəni Azərbaycanın gələcək tərəqqisinin qarantılaşdırılması baxımından lazımdır.

Bu gün Azərbaycan dövlətçiliyi belə bir fəlsəfə üzərində qurulub

ki, dövlət xalqın milli maraqlarını əsas götürərək vətəndaşlarımızın özləri üçün edə bilmədiklərini onlar üçün etsin. Bəlli həqiqətdir ki, əsl sosial və siyasi azadlıq iqtisadi azadlıqdan başlayır. Deməli, lider bunu təmin etməli, bununla yanaşı isə sərbəst siyasi ideyalar məkanının genişləndirilməsinə təkan verməli, buradakı potensialdan yararlanmalıdır. İndi gerçək liderlərdən tələb olunan əsas məsələ sosial yönümlü dövlət qurmaq ideyasını həyata keçirməkdir. İlham Əliyevin ARDNŞ-dəki fəaliyyəti, onun neft strategiyasının hazırlanmasında və həyata keçirilməsindəki rolu məhz bu aspektlərdən maraq doğurur. Neft strategiyasının ən ali məqsədinin məhz belə bir dayanıqlı, sosial yönümlü və qanunpəst dövlət qurmaq olduğunu söyləmək artıq məsələ olardı.

Azərbaycan cəmiyyətində ümummilli lider qarşısında qoyulan tələblər çoxdan bəllidir. "Bu tipli lider necə olmalıdır" sualına verilən cavablar da bəllidir. Həmin cavablar ümumiləşdirilib təsnif ediləndə aşağıdakı mənzərə alınır. Beləliklə, biz azərbaycanlıların yekun fikrinə görə, ümummilli lider: 1) ölkəni fəlakətdən çıxara biləcək iradəli və müdrik şəxsiyyət; 2) vətənpərvər; 3) nümunəvi ailə başçısı və ailəcanlı; 4) idmançılara məxsus xarici görkəmi, məişətdə elə bir imtiyazı olmayan adam; 5) ciddi, bəsirətli, ağıllı, təmkinli, lakin qətiyyətlə və konkret danışmağı bacaran; 6) ziyalılara hörmət edən, məsləhətə qulaq asmağı bacaran və diqqətli; 7) ölkənin dövlət müstəqilliyinin və ərazi bütövlüyünün qorunması məsələsində qətiyyətli; 8) dünyaya Azərbaycan adından yeni ideyalar verməyə qabil; 9) öz işlərini uğurla yoluna qoyandan sonra özünün bütün qabiliyyətini və enerjisini ictimai borca verməyi qərara alan adam olmalıdır. Orta statistik azərbaycanlı ümummilli liderdə rəşonalizm, müdriklik, qətiyyət, siyasi uzaqgörənlik, realizm, islahatçılıq və yenilikçilik kimi keyfiyyətləri görmək istəyir.

İlham Əliyevin müxtəlif situasiyalardakı davranışı, ən müxtəlif ictimai məsələlərə münasibətdəki mövqeyi onun yuxarıda sadalanan keyfiyyətləri öz siyasi şəxsiyyətində təcəssüm etdirdiyini göstərir. İlham Əliyevin öz təbiəti etibarilə qurucu şəxsiyyət olması onun ümummilli liderə çevrilməsi prosesinə güclü təkan verən həlledici amildir. Qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanda milli dövlət quruculuğu prosesi hələ davam edir, bu isə qurucu şəxsiyyətə kəskin tələbatın formalaşması deməkdir. İlham Əliyevin belə vacib məsələ haqqındakı fikirləri onun siyasi kimliyinin anlaşılması baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir: **"Siyasət dağıtmaq yox, qurub yaratmaqdır. Xalqa elə siyasət lazımdır ki, onun təhlükəsizliyini təmin etsin və normal yaşayışı üçün şərait yaratsın. Hərç-mərclik toxumu səpən və azərbaycanlıları bir-birinə düşmən edən siyasət bizə lazım deyildir. Xalq bunları artıq görmüşdür. Bunlar daha təkrar olunmayacaqdır"**.

İlham Əliyevin siyasi şəxsiyyəti və ümummilli lider keyfiyyətləri onun təbii ki, çoxşaxəli fəaliyyətindən aydın görünür. O, hazırda beş əsas istiqamət üzrə fəaliyyət göstərir. İlham Əliyev ARDNŞ-dəki fəaliyyəti ilə Azərbaycanın iqtisadi müstəqilliyinin möhkəmlənməsində, ölkə-

mizin Qərbə hərtərəfli inteqrasiyası və xarici sərmayələrin cəlb edilməsi işində yaxından iştirak edir. O, millət vəkili kimi qanunvericilik fəaliyyəti ilə məşğuldur. YAP sədrinin I müavini kimi ölkədə siyasi fikir azadlığının, demokratik dəyərlərin, plüralizmin və mütərəqqi siyasi şüurun cəmiyyətimizdə tam oturması naminə çalışan İlham Əliyev AŞ PA-dakı fəaliyyəti ilə Azərbaycanın dünyada tanınması, təbliğ olunması və beynəlxalq birliyin layiqli üzvünə çevrilməsi istiqamətində ümumi işə böyük töhfələr verir. Onun AŞ PA-dakı fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən birini də Ermənistanın terrorçu, işğalçı, separatçı ölkə imicinin bütün dünyada daha da möhkəmləndirilməsi məsələsi təşkil edir ki, bu da indiki məqamda bizə daha çox lazımdır. İlham Əliyev MOK prezidenti kimi böyük ictimai və diplomatik iş aparır. O bu sahədəki fəaliyyəti ilə dövlətimizin gənclər siyasətini həyata keçirir, ölkəmizin beynəlxalq aləmdəki nüfuzunu artırır, idmanı kütləviləşdirməklə millətin fiziki və mənəvi sağlamlığını təmin etmək ideyasının gerçəkləşdirilməsi işinə təkan verir, idman qurğularının böyük bir şəbəkəsinin yaradılmasını stimullaşdırır, üçrəngli bayrağımızı və əzəmətli himnimizin sədalarını yüksəltməklə gəncliyə vətənpərvərlik hisslərini aşılayır... İlham Əliyevin qazandığı uğurlardan narahatlıq keçirən, buna bəzən dodaq büzməyə çalışan bəzi qərəzli və nahaq şəxslər, siyasi daltoniklər və dil pəhləvanları üçün kifayət etməyən bu sadalananlar?

Göründüyü kimi, İlham Əliyevin məşğul olduğu sahələrin hamısı ölkəmiz və dövlətimiz üçün həyati əhəmiyyətli fəaliyyət sferalarıdır. Bütün bu işləri eyni vaxtda görmək çoxlarına çətin görünə bilər. Amma İlham Əliyevin üstünlüyü və siyasi fərasəti bundadır ki, o bu çətinliyi ən optimal şəkildə aradan qaldıra bilir. İlham Əliyevin uğurlarının əsas səbəbi budur ki, o, sadalanan işləri həyata keçirərkən yalnız bir prinsipi əsas götürür: ona tapşırılan işi yaxşı yerinə yetirmək və bu zaman yalnız milli maraqları qorumaq. Sonrası isə necə dəyərlər, adicə texnika və prosedür məsələsidir.

İlham Əliyev hələ digər sahələri demirik, təkcə ARDNŞ-dəki fəaliyyəti ilə özünə Azərbaycan siyasətində möhkəm yer tutub. Bunun da sadə bir izahı var: hər bir ölkədə real siyasət iqtisadiyyatdan başlayır. Neft bugünkü Azərbaycan iqtisadiyyatının, sosial-mədəni və ictimai-siyasi həyatının, xarici siyasətinin, geopolitik vəziyyətinin, bir sözlə, Azərbaycan reallıqlarının simasını müəyyənləşdirən aparıcı faktordur. İlham Əliyev bu problemə belə yanaşır: **"Hesab edirəm ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatı hələ uzun illər neftin üzərində qurulacaqdır. Biz gərək realist olaq. Hər kəs deyə bilər ki, digər sektorlar da inkişaf etməlidir. Təbii ki, digər sektorlar da inkişaf etməlidir. Amma iqtisadiyyatı yaxından, dərinlən bilən adam kimi deyə bilərəm ki, biz gərək realist olaq. Təkrar edirəm, Azərbaycanın iqtisadiyyatı bundan sonra da hələ uzun illər neft amilinin üstündə qurulacaqdır və bu, təbii prosesdir... Mən əminəm, Azərbaycanın gələcəyi çox parlaq olacaqdır. Azərbaycan iqtisadi cəhətdən güclü, siyasi cəhətdən**

güclü bir ölkəyə çevriləcəkdir. Buna hər cür əsas vardır. Mən bunu bu işin, bu neft işinin içində olan adam kimi deyə bilərəm və bilirəm ki, Azərbaycanı qarşıda nələr gözləyir, hansı faydalar, hansı işlər gözləyir, Azərbaycana nə qədər valyuta axacaqdır... Azərbaycanın neçə-neçə illik gələcəyi təmin ediləcəkdir. Azərbaycan artıq öz strateji istiqamətini seçibdir. Artıq biz bu yoldan dönmə bilmərik və dönməyəcəyik də... Hamımız elə etməliyik ki, gələcəkdə də bu yoldan dönməyək. Gələcəkdə də Azərbaycan etibarlı əllərdə olmalıdır. Həsab edirəm ki, təkə neft sahəsində yox. Çünki neft siyasətini ümumi siyasətdən yaxud da ki, iqtisadiyyatdan ayırmaq olmaz”.

Şübhə yoxdur ki, Prezident Heydər Əliyevin siyasətinin nəticələri əsasən gələcək nəsillərə hesablanıb. Bu kursun alternativini olmadığından onun varisliyinin təmin edilməsi artıq milli-siyasi varlığımız məsələsidir. Elə bu məsələ İlham Əliyevin gələcəyin, sabahın ümummilli lideri rolunda çıxış etməsini zərurətə çevirir. Bir daha deyirik, əsasən ona görə ki, İlham Əliyev Azərbaycanı rifahlı gələcəyə aparan uğurlu bir siyasətin - neft siyasətinin qurucularından və əsas icraçılarından biridir və onun bu məsələdəki rolu Prezident Heydər Əliyevin rolundan sonra ikinci yerdədir. Bu sahədə İlham Əliyevlə rəqabətə girə biləcək ikinci bir şəxs yoxdur. Yaxın gələcəyin Azərbaycanına rəhbərlik etmək haqqı daha çox ona məxsusdur. O bu haqqı neft strategiyasının reallaşdırılması sahəsindəki titanik fəaliyyəti ilə, həmçinin prinsipliliyi, qətiyyəti, fitri istedadı, dərin zəkası, geniş dünyagörüşü, diplomat qabiliyyəti ilə qazanıb. O bu siyasətdə necə deyirlər, lap mərkəzdə, ön sıralarda olub, Prezident Heydər Əliyevin oğlu olmaq kimi imtiyazlardan (əlbəttə ki, söhbət psixoloji planda götürülmüş imtiyazlardan gedir) istifadə etməyə çalışmayıb, elə öz sözləri ilə desək, özünü gözə soxmayıb, sakitcə öz işini görüb, ona tapşırılan işləri yerinə yetirib. Bu halda uğurun gəlib onu tapması məntiqi nəticədir. Başqa cür də ola bilməzdi. Azərbaycan cəmiyyəti yüksək intellektual səviyyəyə, yüksək hazırlığa malik təcrübəli və ayıq-sayıq cəmiyyətdir. Bu cəmiyyətdə artıq bulanıq sular yoxdur və kimin kim olduğunu xalq onların əməllərindən daha yaxşı bilir. Beynəlxalq siyasətdə, dövlətlərarası danışıqlarda, global siyasi proseslərdə Azərbaycanı hər şeydən öncə patriot bir azərbaycanlı, istedadlı, bəsirətli və intellektual bir gənc, yetkin dövlət xadimi kimi təmsil edən İlham Əliyevin bütün bu uğurları məhz öz gücünə əldə etdiyini hamı görür. Bu imici lap belə total təbliğatla da yarada bilməzsən ki, İlham Əliyev xaricdə böyük iş aparan mahir diplomat və vətənpərvər siyasi xadimdir. Əgər bu təbliğatın arxasında nəse dayanmırsa, onda təbliğ olunan şəxs həтта böyük sürətlə nüfuzdan düşəcək. İlham Əliyev fenomeni ilə bağlı reallıqlara gəlincə isə vəziyyət tamam fərqlidir. Həтта belə deyərdik ki, İlham Əliyevin böyük fəaliyyəti hələ lazımcına təbliğ olunmur. O, təbliğ olunmaq üçün çalışmayıb və nüfuz özü gəlib onu tapıb. Nüfuzlu şəxslər isə bir qayda olaraq təbliğat-təşviqat məsələlərinin episentrində olurlar. Özləri bunu istəsələr də, istəməsələr də... İlham Əliyev bu nüfuzu özü qazanıb,

bu reyting onun öz zəhmətinin bəhrəsidir. heç vaxt səhvə yol verməyən xalq isə hər şeyi öz adı ilə çağırır.

Azərbaycanlıların dövlətçilik təfəkkürü həmişə iti və rəşadətli olub. Bu xalq dövlətçiliklə bağlı əsas məsələlərdən yayındırmaq çətinidir. Bu da ondan irəli gəlir ki, hər bir azərbaycanlı təbiəti etibarilə öz ailəsinə, ata ocağına sıx bağlıdır. Öz ailəsini, atasını kulta çevirən azərbaycanlı onlara nə qədər bağlıdırsa, dövlətçilik şüuru da onda bir o qədər yüksək və sarsılmazdır. Çünki Azərbaycan dövlətçiliyi fəlsəfəsi ata ocağı faktoru üzərində qurulub. İlham Əliyev atası Prezident Heydər Əliyevin mikromühitdə (evdə) yaratdığı auranın məhsuludur. Tərbiyə, əxlaq, dünyagörüşü, həyata baxış, əməyə münasibət, iradə, milli ovqat - bütün bunlar ona həmin mikromühitdən keçib. **“Atamın sözü mənim üçün qanundur”** deyən İlham Əliyevin (ictimai-siyasi və dövlət xadiminin!) bu sözlərinin böyük məna yükünü anlamaq üçün yalnız azərbaycanlı mentalitetini, bu xalqın etnopsixologiyasını, təfəkkürünü və həyat tərzi, min illərdən bəri formalaşa-formalaşa, cəllalana-cəllalana gələn yaşam fəlsəfəsini bilmək lazımdır. İlham Əliyev məhz bu məqamda təbiətdən ənənəçi olan azərbaycanlının bütün milli əxlaq kodeksi üçün ideal şəxsiyyət tipinə, əsl azərbaycanlıya çevrilir və təbii ki, böyük rəğbət qazanır. İlham Əliyev məhz bu məqamda ənənəçi azərbaycanlı üçün doğma və anlaşıqlıdır. Bir dəfə ona maraqlı bir sual verən əcnəbi jurnalist aldığı cavabdan sözün əsl mənasında heyrlənmişdi. Jurnalist İlham Əliyevdən 2000-ci ilin parlament seçkiləri zamanı imicmeyker xidmətindən istifadə edib-etməməsini soruşduqda o, belə cavab vermişdi ki, onun ümumiyyətlə imicmeykerləri, ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə mütəxəssisləri yoxdur: **“Azərbaycan kimi kiçik bir ölkədə belə mütəxəssislər gərək deyil. Onsuz da azərbaycanlının nəyi xoşladığını, nəyinsə mənfi münasibət doğuracağını tamamilə dəqiq demək olar. Başqa ölkədən olan mütəxəssislərin məsləhətləri işi ancaq korlaya bilər”**.

İlham Əliyevin bu fikirləri onun xalqın psixologiyasına, adət-ənənəsinə, təfəkkür tərzinə, düşüncəsinə və zövqlərinə nə qədər dərinlən bələd olduğunu göstərir. Bu isə yalnız o zaman mümkündür ki, özün xalqı olasan, xalqın içində, ona yaxın olasan, xalqı sevəsən. Xalqın psixologiya və düşüncəsini bilmək, onun ehtiyac və istəklərinə bələd olmaq siyasətçinin və dövlət xadiminin qarşısında qoyulan ən böyük şərtlərdən biri, bəlkə də birincisidir. Bu şərtə əməl olunarsa, cəmiyyətdən gələn siyasi tələblər siyasi xadim üçün anlaşıqlı olacaq, nəticədə idarəetmədə elə də çətinliklər yaranmayacaq. İlham Əliyev bu mərhələni çoxdan adlayıb və onun bu sahədə heç bir problemi yoxdur. Yeri gəlmişkən deyək ki, Prezident Heydər Əliyev də dünyada bəlkə də tək-tək, nadir uzunömürlü siyasi kurs müəlliflərindəndir ki, heç vaxt imicmeyker xidmətindən istifadə etməyib. O, hamının dilini bilir, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin problemlərinə və istəklərinə dərinlən bələddir. Bir neçə il öncə ANS telekanalına müsahibəsi zamanı müxbirin “Azərbaycan Prezidenti hər kəsin yerini bilir. Rostropoviçin də, Niyaməddin Musayevin də dili-

ni bilir, Xaniş kişi ilə də, Rüstəm İbrahimbəyovla da görüşüb-öpüşür. Sizdə də belə bir xüsusiyyət varmı” sualına cavab verən İlham Əliyev belə deyirdi: **“Mən Heydər Əliyevdən öyrənirəm. Hesab edirəm ki, dünyada öyrənməkdən yaxşı heç bir şey yoxdur... Mən də öyrənməyə çalışıram. Mənim xoşbəxtliyim bundadır ki, Heydər Əliyev kimi dahi şəxsiyyətin yanında və məndə öyrənmək imkanları başqalarından daha çoxdur”.**

İlham Əliyevin ümummilli liderə çevrilməsi prosesi onun cəmiyyətin bütün aktiv təbəqələri ilə, milli elitanın ayrı-ayrı təbəqə və qrupları ilə birbaşa, özü də uğurla işləməsi amili ilə sürətlənir. İlham Əliyev ölkənin ən aparıcı zümresi sayılan milli sahibkarlar təbəqəsinin də böyük ümidlə baxdığı siyasət və dövlət adamıdır. Çünki İlham Əliyev milli istehsalın dirçəldilməsi, milli sahibkarlar təbəqəsinin formalaşdırılması və bu təbəqənin mövqeyinin möhkəmləndirilməsi konsepsiyasını əsaslı şəkildə işləyib hazırlayan ilk siyasətçimizdir. Prezident Heydər Əliyevin əməldə gerçəkləşən siyasəti nəticəsində ölkədə keyfiyyət baxımından tamamilə yeni, daha gənc, realist, dinamik və pragmatik milli sahibkarlar təbəqəsi təşəkkül tapıb formalaşmışdı. Özü də bu təbəqədə cinayətkar iqtisadi keçmiş olanlar yox, işə yenicə başlayan, hər şeyi sıfırdan başlamaqla quran müasir sahibkarlar cəmləşir. Bu yeni təbəqənin özünün hamisi və lideri rolunda məhz İlham Əliyevi görməsi təsadüfi deyildi. Çünki bu təbəqə İlham Əliyevin ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postunda ölkəyə gətirdiyi milyardlarla dollar həcmində Qərb sərmayəsindən istifadə olunmaqla formalaşmışdı. Sözügedən təbəqənin ölkənin sosial-iqtisadi həyatındakı çəkisi və rolu getdikcə daha böyük sürətlə artır. O, həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət göstəriciləri baxımından sürətlə böyüyür. Bunun siyasi nəticələri barədə danışmaq artıq olardı. Orta yaş göstəricisi 35-40 yaş olan bu təbəqə Azərbaycan cəmiyyətinin gələcək simasını müəyyənləşdirir. Prezident Heydər Əliyev 2002-ci il, aprelin 25-də yerli iş adamları ilə görüşündə gənc iş adamlarımızı, milli sahibkarlar təbəqəsini cəmiyyətin əsas sosial-iqtisadi dayaqlarından biri kimi xarakterizə edərək dedi ki, **“Azərbaycan Prezidenti sizin himayədarınız və dayağınızdır”.** Bu təbəqə məhz İlham Əliyevi milli istehsalın mövqeyinin gücləndirilməsi prosesinin əsas ideoloqu sayır və onu dəstəkləyir. Gənc sahibkarların İlham Əliyevə ciddi dəstəyi yaxın 20-30 il üçün real məsələdir.

Eyni sözləri neft strategiyası ilə bağlı olan sahələr üzrə də, idman və parlament fəaliyyəti sahəsi üzrə də, diplomatiya və partiya işi sahəsi üzrə də söyləmək olar. İlham Əliyev cəmiyyətin bütün təbəqələrinin maraqlarını ifadə edən, cəmiyyətdə harmoniya yaradan, milli maraqları bütün sahələr və parametrlər üzrə uğurla uzlaşdıran, ayrı-ayrı təbəqələrin mənafelərini ümummilli maraqlara tabe etdirməyi bacaran balanslaşdırıcı faktordur. O, bütün aparıcı sahələr üzrə liderdir. Onu cəmiyyətin bütün təbəqələri lider kimi qəbul edir. “İlham Əliyevin islahatçılar komandası” anlayışına da müxalifətin formalaşdırmağa uğursuz tə-

şəbbüs göstərdiyi partiyadaxili qruplaşma məsələsi prizmasından yox, məhz yuxarıda sadalananlar baxımından yanaşmaq lazımdır. İlham Əliyev Heydər Əliyev islahatçı olduğu qədər islahatçıdır. İslahatlar xətti Heydər Əliyevin xəttidir. İlham Əliyev bu xətti sadəcə olaraq davam və inkişaf etdirir, onu həyata keçirir. İlham Əliyev dəfələrlə bəyan edib ki, islahatlar xətti məhz Heydər Əliyevin öz xətti, öz proqramıdır.

İlham Əliyev Azərbaycanın tutduğu yolun perspektivlərini və Azərbaycan reallıqlarının həmin perspektivlər fonundakı görünüşünü belə təsvir edir: **“Böyük neft məsələsi ilə və onunla bağlı geopolitik məsələlərlə məşğul olan bir adamın ümumən siyasətdən kənarda durması mümkün deyildir. Məgər mən Vaşinqtonda, Nyu-Yorkda, San-Fransiskoda, Harvard və Stenford universitetlərində, London-da, İstanbulda, beynəlxalq forumlarda, seminarlarda və mətbuat konfranslarında çıxış edərkən aktiv siyasətlə məşğul olmuram? Belə tədbirlərdə söhbət əsasən regionumuzun, neft kontraktlarının geopolitik cəhətlərindən gedir. Texniki-iqtisadi problemlərdən isə yalnız sonra danışılır. Qısa vaxt ərzində mən dünya dövlətlərinin aparıcı siyasətçiləri ilə, kongresmenlərlə, nazirlərlə görüşmüş, dünya neft biznesinin müxtəlif cəhətlərini və bununla əlaqədar regionumuzun geopolitik məsələlərini müzakirə etmişəm. Respublikanın real siyasi həyatı başqa miqyaslarda cərəyan edir və elmin, istehsalın, incəsənətin, biznesin müxtəlif sahələrində özünü göstərən istedadlı adamlar ön mövqelərə çıxırlar. Bu mənada Azərbaycanın gənc nəslini xüsusi qeyd etmək istərdim. Elə bir yeni nəsil yetişib ki, onların bəzi nümayəndələri bir neçə ali təhsil almışlar, müxtəlif əcnəbi dil bilirlər, xarici ölkələrin nüfuzlu tədris müəssisələrini bitirməkdədirlər. Bank işində, sahibkarlıqda, biznesdə böyük müvəffəqiyyətlər qazanırlar, Azərbaycanın dövlətçiliyini və müstəqilliyini mərdliklə müdafiə edirlər, müxtəlif istehsalat obyektlərinin, fermer təsərrüfatlarının idarə olunmasında nəzərəcərpacaq uğurlar qazanırlar. Mən özüm də bu nəsllə mənsubam. Bu nəsil heç vaxt imkan verməz ki, onun taleyini uğursuz aspirantlar, tərcüməçilər, Azərbaycanda neft korrupsiyasının baniləri həll etsinlər”.**

İlham Əliyevin Azərbaycanın indiki və gələcək inkişafı prosesindəki rolu onunla müəyyən olunur ki, ölkəmizdə sosial-iqtisadi və siyasi inkişafın parametrləri sivil standartlara maksimum yaxınlaşdırılmalıdır. Başqa sözlə desək, yeni Azərbaycanı qurmaq üçün Yeni Azərbaycan Partiyasına və yeni tipli liderlərə ehtiyac var. Bu işi Heydər Əliyev başlayıb, cəmiyyətimizin yeni cəmiyyətə transformasiyasının ilkin zəruri şərtləri Prezident Heydər Əliyev tərəfindən hazırlanıb. Bu işi İlham Əliyev tamamlamalıdır. Təsadüfi deyil ki, heç kim yox, məhz İlham Əliyev nəinki təkcə bizim cəmiyyətimiz, həm də beynəlxalq müşahidəçilər tərəfindən “yeni Azərbaycanın yeni lideri” kimi səciyyələndirilir. 2000-ci il, oktyabrın 5-də Rusiyanın nüfuzlu “Nezavisimaya qazeta” nəşrində İlham Əliyev haqqında “Hakimiyyətə məhkum” başlıqlı analitik yazı dərc

edilmişdi. Məqalə müəllifi bu yazısında İlham Əliyevin siyasətə gəlişi, hakimiyyət şansları, varis və ya müstəqil siyasətçi kimi gələcək iqtidara rəhbərlik imkanlarını araşdıraraq yazır: "Artıq bir neçə ildir ki, dünya ictimaiyyəti diqqətlə Heydər Əliyevin oğlu İlham Əliyevin siyasi karyerasını izləyir. Bu, şışirtmə deyil: Azərbaycan o qədər də böyük ölkə olmasa da onun neft və qaz ehtiyatları, geosiyasi durumu dünya ictimaiyyəti üçün olduqca önəmlidir. Heydər Əliyevin artıq az yaşı yoxdur. Elə isə onun varisi kim olacaq? Konstitusiyalı monarxiyanın mövcud olduğu ölkələrdən tutmuş ta ən demokratik dövlətlərə qədər hakimiyyətin varisliyi məsələsi var. Asiyanın ən demokratik ölkəsi sayılan Hindistanda bir nəslin varisləri - Cəvahirıl Nehru, onun qızı İndira Qandi, nəvəsi Raciv Qandi və gəlini Sonya Qandi hakimiyyətə tam demokratik yolla gəlib. Beləliklə, hakimiyyətin ailənin bir üzvündən digərinə keçməsi öz-özlüyündə antidemokratik fakt deyil. Əsas məsələ varisin şəxsi keyfiyyətləri, onun üzərinə qoyulan missiyanı reallaşdırmaq bacarığıdır.

...İlham Əliyev böyük siyasətdə hələlik ilk addımlarını atır. Muxalifət açıq şəkildə narazılığını bildirir, gizli düşmənlərin də sayı az deyil. Başa düşürlər ki, İlham Əliyevin pragmatik və rəşional siyasətçi kimi daxil və xarici siyasətdə manevr imkanları daha çoxdur. Deməli, gənc Əliyev hakimiyyətə yeni nəsil gətirəcək... Xalq yeni siyasi liderini gözləyir. O lideri ki, irəli getməyə və eyni zamanda əvvəlki nəsillərin əldə etdiyi uğurları da qoruyub saxlamağa qadirdir. Bu gün artıq populist adamlar, yalnız tənqid etməyi və bağırmağı bacaranlar xalqı maraqlandırmır.

...Bu gün Azərbaycanla iqtisadi tərəfdaşlıqda maraqlı olan dövlətlərin məhz İlham Əliyevin adının üzərində dayanması təsadüfi deyil. İlham Əliyev öz ölkəsinin iqtisadi reputasiyasını xilas etmək üçün göstərdiyi səylərində özünü dünya səviyyəli iqtisadçı və siyasətçi kimi təsdiqləyib. Təsadüfi deyil ki, xarici sərmayədarlar Heydər Əliyevə dövlət başçısı və qərant kimi inanır, onun oğluna isə neft biznesi sahəsində yüksək dərəcəli mütəxəssis kimi etibar edirlər... Azərbaycanın lideri postuna ən layiqli namizəd məhz müasir dünyanın reallıqlarını qəbul edən, illüziya və mifləri yox, öz ölkəsinin milli maraqlarını üstün tutan İlham Əliyevdir".

İlham Əliyev bu cür yüksək qiyməti öz zəhməti ilə, gərgin fəaliyyəti ilə qazanıb. **"Həyatımda hər şeyə özüm nail olmuşam. Mənim oğlum olması onun günahı deyil ki... Çox istəyirəm ki, İlham Əliyev də hər şeyə özü nail olsun"** deyən Prezident Heydər Əliyevin bu arzusuna çatdığını söyləyə bilərik. İlham Əliyev ona tapşırılan bütün sahələrdə etimadı doğruldub. Onun kurasiasında olan sahələrin hansı birində uğursuzluq və ya geriləmə var? Biz bu suala prinsipcə tam və əhatəli cavab verməmişik. Hamının bildiyi həqiqətlər barədə mübahisə açılır. Bizim gözəl bir deyimimiz var: "Görünən dağa bələdçi lazım deyil". İlham Əliyev də, onun fəaliyyəti və uğurları da hamının görüb-bildiyi həqiqətlərdir. 2000-ci il, noyabrın 5-də səsvermə məntəqəsində xarici jurnalistlərdən birinin "cənab Əliyev, Siz oğlunuz İlham Əliyevi Azərbayca-

nın gələcək prezidenti kimi böyük siyasətdə görmək istərdinizmi" sualı Prezident Heydər Əliyev tərəfindən belə cavablandırılmışdır: **"Bu, oğlumun öz işidir. O, uşaq deyildir və indi artıq böyük siyasətdədir, böyük dövlət işləri ilə məşğul olur. O, Azərbaycanın Dövlət Neft Şirkətində böyük iş görür. Şirkətin birinci vitse-prezidenti olan İlham Əliyev xarici neft şirkətlərinin Azərbaycana cəlb edilməsi sahəsinə rəhbərlik edir. O, Milli Olimpiya Komitəsinin prezidentidir. Beləliklə, o, ictimai işlə də, dövlət işi ilə də məşğul olur. Bu, onun işidir"**.

Sözsüz ki, burada İlham Əliyevin öz şəxsi siyasi iradəsinin və seçiminin böyük rolu olacaq. Bununla paralel olaraq ortada ümummilli mənafələr amilinin olması nəzərdən qaçırılmamalıdır. Yəni xalq öz seçimini edərkən İlham Əliyevin böyük siyasi liderlərə xas bir tənəkkür tərindən çıxış edəcəyi şübhəsiz məsələdir.

İlham Əliyevin alternativsizliyini göstərən ən ciddi faktorlardan biri onun siyasi kapitalının artımındakı sabit tempdir. O, öz ictimai statusundan və mövqeyindən, mövcud imkanlarından, o cümlədən təbliğat imkanlarından sui-istifadə etmir, sözcülükdən və reklamdan qətiyyətlə yayınır. Bu isə ona qarşı ictimai marağı məntiqi sürətdə artırır. Cəmiyyət İlham Əliyevin simasında ləyaqətli siyasi xadim görür. İlham Əliyev "məqsəd vasitəyə haqq qazandırır" fikrinə tapınan texnokratlar sırasına daxil deyil. O, industrial toplumda ənənəvi ləyaqətlik nümunəsi sərgiləyir və öz siyasi fəaliyyətində məhz bu meyara üstünlük verir. İlham Əliyevin interpretasiyası texnokrat siyasətçi obrazının yeni modelini təklif edir: **"Məqsəd də nəcib olmalıdır, vasitələr də. İnsanlar hansısa məqsədlər naminə heç vaxt ləyaqətsiz hərəkət etməməlidirlər... İnsan üçün başlıcası budur ki, o, adamların da, öz övladlarının da gözlərinə dik baxa bilsin və öz əməllərinə görə heç vaxt xəcalət çəkməsin"**. İlham Əliyev ləyaqəti rədd edən texnokrat siyasətçi tipini qəbul etmir. O, texnokrat yox, realistdir: **"Əgər hər hansı romantikaya qapılsan, onda əvvəla, səhvlər edərsən, ikincisi isə uğursuzluğa düşər olarsan... Mən realistəm. Öz hərəkətlərimdə həmişə məhz realizmə, pragmatizmə əsaslanıram. Belə yanaşma mənə hələlik pis vəziyyətdə qoymayıb"**.

Bu realizm hissi İlham Əliyevə ARDNŞ-in I vitse-prezidenti postunda da, digər vəzifələrində də böyük uğurlar qazandırır. İlham Əliyev neft strategiyasının böyük gələcəyini daha dərindən görür, bununla belə onun fəaliyyətində neft eforiyasından əsər-əlamət də yoxdur. Bu, onun lider kimi böyük gücüdür. O, irəlidə hələ xeyli işlərin olması mülahizəsini əsas götürərək çalışır. Beləyə isə uğurların bir-birini sürətlə əvəz etməsi tamamilə təbiidir. Realizm hissi onun ləyaqətli siyasətçilər cərgəsindəki yerini daha da möhkəmləndirir. Burada ailə tərbiyəsi amilinin də müstəsna dərəcədə böyük rolu var. **"Biz hamımız insanıq və ona görə də özümüzü ləyaqətlə aparmalıyıq... Biz heç zaman unutmamalıyıq ki, həyatımızın mahiyyəti-məğzi özünü ləyaqətlə aparmaqdır. Mən həyatda həmişə bunu əsas tuturam"** - deyər İlham Əli-

yev bildirir. Bu keyfiyyət siyasətçi üçün ən vacib keyfiyyətdir. ABŞ-da prezidentliyə namizədlər üçün müəyyənlanmış norma və tələblər arasında dövlət başçısı olmaq istəyən şəxsin nə dərəcədə ləyaqətli olması problemi xüsusi əhəmiyyətə malik məsələ sayılır. Əksər müşahidəçilər İlham Əliyevin gələcəkdə Azərbaycan Prezidenti olacağını labüd və zəruri məsələ adlandırır. İlham Əliyev həтта belə vəziyyətdə də hansısa emosionun təsiri altına düşməyərək peşəkar dövlət xadimi, realist siyasətçi və ləyaqətli vətəndaş manerasını pozmur və "əsas tezis Heydər Əliyevin siyasətinin on illərlə davam etdirilməsidir, mənə gəlincə isə bu, artıq ikinci dərəcəli məsələdir, əsas tezis deyildir" deyər bildirir. Bu, şəxsi (qrup) mənafeini ümummilli mənafeələrə qurban verməyi bacaran alimcənab və ləyaqətli siyasətçi üçün xas olan əxlaq kodeksi deməkdir. İlham Əliyev məhz bu keyfiyyətlərinə görə siyasətdə böyük sıçrayış edib, ölkə siyasətinin simasını dəyişdirməyə nail olub.

Azərbaycanın siyasi müstəvisi, ölkənin siyasi gələcəyi İlham Əliyevsiz təsəvvür olunmur. Söylədiklərimizdən belə qənaət alınır. Bu, reallıqdır. Və bu reallıqlar Azərbaycan dövlətinin mənafeələrinin doğurduğu nəticədir. Bu reallıqlar Azərbaycanın maraqları ilə bilavasitə şərtlənir. Dövlət müstəqilliyimizin möhkəmləndirilməsinə olan kəskin ehtiyac İlham Əliyevə olan ehtiyacımızı doğurdu. Antik dünyanın yeddi müdrik şəxsiyyətindən biri olan məşhur Afina qanunvericisi, tarixdə ən məşhur hüquq islahatçısı Solon (b.e.ə. 638-559-cu illər) dövlətə hansı şəxsiyyətin daha çox lazım olması məsələsinə belə aydınlıq gətirirdi: "Dövlət mərasimlər və qanunvericilər deyil, xalq kütləsini öz arxalarınca apara biləcək şəxsiyyətlər kömək edə bilər. Əgər onlar kütləni düzgün yolla aparırlarsa, o zaman mərasimlər və qanunlar fayda verir, əgər səhv yolla aparırlarsa, faydasız olur".

Beləliklə, liderin rolu həddən artıq böyükdür. Güclü lider qanunvericiliyin gücünü lazımi məcraya yönəltməyi bacarır, bütün mövcud potensialı səfərbər edərək öz məqsədinə nail olur. İlham Əliyev bu qabiliyyəti ilə seçilir. Onun MOK-dakı fəaliyyəti ölkə idmanının mövcud potensialını vahid bir məcraya yönəltməsi ilə səciyyəvidir. İlham Əliyevə bu ağır vəzifəni yerinə yetirmək üçün cəmi bir il - bir il yarım vaxt gerek oldu. Azərbaycan siyasətinin İlham Əliyevə ona görə kəskin ehtiyacı var ki, o, liderlərin bütün ölkələr üçün dəyişilməz olan müvəffəqiyyət formuluunu Azərbaycanda tam gücü ilə işə sala, onu gerçəkləşdirə bilib. ABŞ kimi demokratik ölkədə uzun illərdən bəri işləyib hazırlanan və reallaşdırılan liderin müvəffəqiyyət formulu İlham Əliyevin fəaliyyətində bütün başlıca müddəalar üzrə gerçəkləşməkdədir. Bu formul siyasi liderlərdən aşağıdakıları tələb edir: "İrəlini görməyi öyrən. Adamlar hara getmək lazım olduğunu bilənlərin arxasınca getməyi xoşlayırlar. Özü də bilmək istəyirlər ki, nə üçün onları başqa səmtə deyil, məhz bu istiqamətə aparırlar. İnsanlar məqsədin tez-tez dəyişməsinə olduqca mənfə baxırlar. Soyuyqanlı ol. Böhranlı vəziyyətlərdə təmkinlə hərəkət elə. Bu, ətrafdakıları sakit qalmağa, düşünülmüş şəkildə hərəkət etməyə sövq edir.

Risk etməkdən çəkinmə. Ekspert ol. Müxtəlif fikirlərin, mövqelərin, ideyaların meydana çıxmasına şərait yarat. Əsl liderlər mürəkkəb problemlərin sadə həll yolunu tapmalıdır".

İlham Əliyevin MOK-dakı, YAP-dakı, ARDNŞ-dəki və digər sahələrdəki fəaliyyəti məhz bu formul əsasında gerçəkləşir. Ölkə idmanının illərdən bəri yığılıb qalmış mürəkkəb problemləri İlham Əliyev tərəfindən çox sadə üsulla aradan qaldırılmadı mı? YAP-ın kütləviləşməsi və çevik bir siyasi güc mərkəzinə çevrilməsi İlham Əliyevin söyləri ilə daha da sürətlənmədimi?.. Misalların siyahısını xeyli uzatmaq olar.

İlham Əliyevin Azərbaycan siyasətindəki həlledici mövqeyi həm də bununla müəyyənləşir və şərtlənir ki, o, öz siyasi iddialarını heç vaxt qabartmayıb, özündənrazı siyasətçi kimi davranmayıb, sadə, təvazökar və səmimi olması ilə seçilib. O, prinsipsiz və əxlaqsız vəzifə davası praktikasından çox uzaqdır, özünü hakimiyyət mübarizəsində ləkələməyib, yalnız pozitiv istiqamətdə fəaliyyət göstərərək və göstərir, qorxub çəkinməyi qaranlıq siyasi keçmiş, şübhəli reputasiyası yoxdur və elə bu səbəbdən də geniş manevr imkanlarına malikdir. Azərbaycan cəmiyyəti radikal ovqatlı, dağıdıcı və populist siyasətin əvəzinə rəasional-pragmatik siyasəti seçib. 80-ci illərin sonu-90-cı illərin əvvəllərində aparıcı olan radikal və populist siyasət öz yerini sabit inkişaf tempini təmin edən yeni intellektuallara verdi. Bu, tarixi zərurət, İlham Əliyevin siyasi personasının əsas faktor kimi meydana çıxması isə həmin zərurətin məntiqi nəticəsidir. Bu gün istənilən anda cəmiyyətdə sosioloji rəy sorğusu keçirib "Azərbaycana hansı siyasət və siyasətçi lazımdır - dağıdıcı, populist, qaragüruhuçu, qeyri-peşəkar yoxsa yaradıcı və intellektual siyasət və siyasətçi" sualı ilə respondentlərə müraciət etsək, cavabın təməmilə ikincilərin xeyrinə olacağı şəksizdir. Özü də bu proses təkcə Azərbaycana aid deyil. 80-ci illərin sonu-90-cı illərin birinci yarısı üçün xarakterik olan total çaxnaşmaları yaşamış postkommunist məkanı ölkələrinin hamısında belədir. Baltikyanı ölkələrə, Polşaya, Rusiyaya baxaq. Onların indiki liderləri siyasətə küçə və meydanlardan yox, politoloqların təbircə desək, "kabinet sükutundakı yaradıcı mühitədən" gəlib. Rusiya prezidenti Vladimir Putinin qısa zaman kəsiyində ümummilli liderə çevrilməsi buna tipik nümunədir. Bu kateqoriyadan olanlar özlərinin reklamı barədə düşünmür, onların bir prinsipi var - yalnız real, yaradıcı, nəticəli işlə məşğul olmaq. Siyasi karyeranın ən uca zirvəsinə çatana qədər siyasətçi çoxlu işləməli, necə deyirlər, zirvəyə çıxmaq üçün nərdi-vanı öz əməli fəaliyyəti ilə tikib qurmalıdır.

İlham Əliyev məhz bu yolu gedir. Onun təkcə Qaradağ rayonundan seçilmiş millət vəkili kimi bu rayonun sosial-iqtisadi, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və s. sahələrdəki problemlərinin həlli istiqamətindəki fəaliyyəti siyasi xadim üçün böyük siyasi kapital mənbəyi deməkdir. İlham Əliyevin ictimai-siyasi fəaliyyətinin uğurlu nəticələrə gətirib çıxarması onun elə sözlərinə görə, çox sadə şəkildə baş verir. İlham Əliyev bildirir ki, bunun iki başlıca səbəbi var - məsuliyyətli olmaq və yalnız iş-

ləmək: “Bunu açıq deyə bilərəm, hər üç istiqamətdə (ARDNŞ, MOK və Qaradağdakı fəaliyyəti nəzərdə tutulur.-müəl.) nəticələr, uğurlar, qələbələr var. Hesab edirəm ki, bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, yalnız və yalnız işləmək lazımdır. Harada iş varsa, orada nəticə də olacaq - həm neft sahəsində, həm Qaradağ rayonunda, həm də Olimpiya Komitəsində... Bu üç istiqamət hər gün mənim diqqət mərkəzimdədir. Həftənin yeddi gününü mən burada, bu kabinetdə keçirirəm. Bəzən mənə elə gəlir ki, mən burada yaşayıram. Amma işlər çoxdur və yenə də mən demək istəyirəm ki, həm bir işə böyük məsuliyyət hissi ilə yanaşmağa çalışıram. Bəlkə buna görə də bu məsələlərdə çox həssasam. Ona görə heç kəs mənə irad tuta bilməz ki, İlham Əliyevə bu vəzifə tapşırıldı, onun öhdəsindən gələ bilmədi. Hər bir irada cavab olaraq mən sözlərimi yox, gördüyüm konkret işlərimi təqdim edə bilərəm”.

İlham Əliyev Prezident Heydər Əliyevin getdiyi yolu - əməli iş yolunu gedir. Heydər Əliyev xalqa vəd yox, məhz hesabat verib ki, filan işlər görüldü, ortadakı konkret nəticələrimiz bunlardır. Xalqın Prezident Heydər Əliyevi sevməsi, onun hakimiyyətini və siyasətini dəstəkləməsi bununla bağlıdır. Xalq sözübutövlük kimi keyfiyyəti yüksək qiymətləndirir. Siyasətçi, dövlət adamı cəmiyyətin rəyini bilməlidir. Prezident Heydər Əliyev YAP-ın 1999-cu ilin dekabrında keçirilmiş I qurultayındakı yekun nitqində bunu belə izah edirdi: **“Ümumi rəy məlumdur. Əgər bunu bilməsəm, mən Prezidentlik fəaliyyətimi həyata keçirə bilmərəm. Azərbaycan vətəndaşlarını, cəmiyyətinin əksəriyyəti Azərbaycan hakimiyyətinin, Prezidentinin, iqtidarın, hakimiyyətin bütün budaqlarının fəaliyyətini bəyənir, dəstəkləyir və bizimlə birlikdədir. Əgər bu olmasaydı, altı il yarım ərzində biz uğurla irəliyə gedə bilməzdik”**.

İndiki hakimiyyətin qazandığı bütün uğurların baş memarı şübhəsiz ki, Prezident Heydər Əliyevdir. İlham Əliyevin isə bu uğurların əldə edilməsində müstəsna xidmətləri var. İlham Əliyev bütün qüvvə və bacarığını, intellektini və enerjisini, potensialını və varlığını qüdrətli Azərbaycan ideyasının gerçəkləşməsi işinə sərf edən nadir siyasətçilərimizdəndir. Bu, ona böyük siyasi perspektiv vəd edən amildir.

Prezident Heydər Əliyevin son və ən ali məqsədi hamımıza məlumdur. Bu məqsəd sabit, nüfuzlu, qüdrətli və rifahlı Azərbaycan qurmaq idi. O, buna nail olub, bizim dövlət məhz bu şəkildə qurulub. İndi bu prosesi sadəcə olaraq davam və inkişaf etdirmək lazımdır. Prezident Heydər Əliyevin qurduğu yeni və qüdrətli Azərbaycan istər ideoloji-siyasi, istər hüquqi, istər sosial, istərsə də digər aspektlərdən mükəmməl bir dövlət modeli deməkdir. Bu dövlət qanunçuluq prinsipinə söykənir, humanizm və sosial ədalət prinsipinə istinad edir, milli maraqları əsas götürür. Prezident Heydər Əliyev elə bir dövlət qurub, elə bir siyasi kurs və dövlətçilik ənənələri yaradıb ki, bu kursun varisliyinin təmin olunması mütləq lazımdır. Bu, artıq bütün Azərbaycanın gələcəyi və varlığı məsə-

ləsidir. Azərbaycanın əliyevçilikdən savayı yolu yoxdur. Bu yol dövlətçilik və müstəqillik yolu olduğu üçün... Prezident Heydər Əliyevin siyasi kursunun davam və inkişaf etdirilməsinin zəruriliyi bu kursun layiqli və etibarlı davamçısının yetişdirilməsini labüdan şərtləndirməli idi. Prezident Heydər Əliyev YAP-ın I qurultayında bu məsələyə toxunaraq deyirdi: **“Mən partiyada varislik prinsipinin saxlanılmasının tərəfdarıyam. Görürsünüz, ona görə İdarə Heyətində 1992-ci ildə seçilmiş adamların tam əksəriyyəti var və 1992-ci ildə seçilmiş sədr və sədrin müavinlərinin hamısı bu gün mənim təklifimlə seçiliblər, gənclərin rəhbərlikdə təmsil olunması üçün İlham Əliyev də seçilibdir”**.

İlham Əliyev YAP-ın yeni lideri olmaqla kifayətlənmir. YAP-da cəmiyyətin bütün təbəqələri, bütün nəsillər, Azərbaycanda yaşayan bütün millətlər təmsil olunub və bu amil onu ümumxalq partiyasına, İlham Əliyevi isə ümummillə liderə çevirib. İlham Əliyevin öz sözləri ilə desək, YAP-da yaşlı nəsillərin müdrikliyi ilə gəncliyin enerjisi qovuşaraq nəhəng bir keyfiyyət halı yaradıb. Bu keyfiyyət halı isə İlham Əliyevin siyasi olimpə doğru yürüşdəki irimiqyaslı uğurlarını şərtləndirən başlıca amildir. İlham Əliyev Azərbaycanda istisnasız olaraq bütün sosial qrup və təbəqələrin, bütün siyasi fikir cərəyanlarının qeyd-şərtsiz qəbul etdiyi siyasi xadimdir. O, dövlətçidir, sosial yönümlü siyasətin tərəfdarıdır, düşməne - Ermənistanla qarşı daha çox barışmazdır. Sonuncu məqamla bağlı bir faktı diqqət yetirmək vacibdir. Bəlli olduğu kimi, son bir neçə il ərzində bəzi üzdənirə qeyri-hökumət təşkilatları, milli mənsubiyyəti şübhəli və qaranlıq olan “hüquq müdafiəçiləri” ermənilərlə əlaqə qurmağa, müxtəlif beynəlxalq layihə və proqramların çərçivəsində Ermənistanla, hətta “DQR”-ə gedib-gəlməyə başlayıb. Bunu yalnız milli qeyrət hissindən məhrum olan üzdənirə şəxslər edə bilər. Bu tiplərin çirkin məqsədləri var. Əvvəla, bununla belə rəy yaradılır ki, Ermənistan heç də işğalçı və cinayətkar ölkə deyil, azərbaycanlılarla ermənilər arasında heç bir problem yoxdur. “Pasifizm”, “konstruktiv əməkdaşlıq” adı altında əlaqələrin sıxlaşdırılması Qarabağı və erməni vəhşiliklərini unutdurmağa hesablanan bədnam bir ideyadır. İkincisi, buradan pul qazananlar var. Müxtəlif qrantlar müqabilində ölkənin milli maraqları satılır, dövlətimizin beynəlxalq aləmdə apardığı anti-Ermənistan siyasəti bu cür bədnam addımlarla müəyyən qədər kəsərdən salınır. Axı, adamdan soruşarlar ki, ermənilər işğalçı və təcavüzkarlırsa, onda azərbaycanlılar ora niyə gedib-gəlir, siz niyə erməni separatçılarının Bakıya tez-tez gəlməsinə icazə verirsiniz?! Bunu soruşarlar. Daha pisi odur ki, “DQR”-i təmsil edən ermənilər də Bakıya gəlib-gedir. Bu nədir belə? Bizim “DQR”-i tərəf kimi tanımağımız barədə rəy yaratmaq üçün düşünülmüş bir üsul deyilmi? Göründüyü kimi, vəziyyət heç də xoşagəlməz deyil. Bu təhlükəli və xoşagəlməz vəziyyətə qarşı ilk dəfə açıq şəkildə etiraz edən Azərbaycan siyasətçisi məhz İlham Əliyev olub. Hələ müxalifəti demirik, heç digər siyasi qüvvələr, o cümlədən iqtidar mənsubları da bu məsələdə susub. İlham Əliyev isə bu məsələdə qəti və kəskin bir mövqe tutur: **“Ermənilərin bura gəlməsinə,**

bizimkilərin ora gətməsinə mən çox pis baxıram. Nə qədər ki, Qarabağ münəqişəsi həll olunmamış qalır, Ermənistanla bu cür əməkdaşlığa qətiyyəni yol vermək olmaz".

Əksər siyasətçilərimiz özlərinin Ermənistanla bağlı mövqeyini ehtiyatla, ütülü və quru sözlərlə ifadə etdiyi halda İlham Əliyev bu cür açıq və kəskin danışır. Belə qəti və kəskin mövqe onun ermənilərə münasibətdə dözümsüzlüyünün göstəricisidir və bu göstərici Azərbaycan xalqının, bütün cəmiyyətimizin indiki ovqatına tam uyğun gəlir, milli maraqlarımızı ifadə edir və bu maraqları qoruyur. İlham Əliyev ermənilərə münasibətdə hamıdan, bütün qüvvələrdən də artıq barışmaz mövqe tutur. Qarabağla bağlı mövqeyi qəti və birmənalı olan Azərbaycan xalqı Ermənistanla münasibət müstəvisini məhz bu aspektdən İlham Əliyevsiz təsəvvür etmir. Çünki İlham Əliyev (məhz o!) bu mübarizənin ideoloqu, avanqardı, bayraqdarı və əsas təşkilatçısı olan Heydər Əliyev iqtidarının aparıcı simasıdır. İlham Əliyev bu mübarizənin önündədir. İlham Əliyev bu mövqeyi ilə seçilir və sevilir. İlham Əliyev bununla bir vaxtlar məhz "Qarabağ kartı"ndan istifadə edərək siyasətə pərçimlənmiş siyasi dəllalların mövqeyinə ağır zərbə vurur və Qarabağla bağlı təsəvvürləri zərərli elementlərdən təmizləyib onları yeniləşdirir və konkretləşdirir. İlham Əliyev radikal və barışmaz anti-Ermənistan fiqur kimi xalqın ən ümdə istəyinin ifadəçisinə çevrilir. Bunların nəticəsidir ki, o, Azərbaycan cəmiyyətinin siyasətçilərlə bağlı irəli sürdüyü bütün tələblərə cavab verir və bu ictimai mühit üçün ən optimal siyasi fiqur kimi qiymətləndirilir.

İlham Əliyev haqqında çox məşhur bir deyim var. Bildirilir ki, İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasi məktəbinin ən uğurlu tapıntısı və istedadlı məzunudur. Bu, inkarolunmaz həqiqətdir. Bu məktəbin öyrətdiyi ən başlıca dərslər dövlətçilik dərsləridir. Bu məktəbdə dövlət quruculuğu, dövlət intizamı, dövlətin və millətin taleyi ilə bağlı məsuliyyətlik, səriş-təlililik, peşəkarlıq, vətənpərvərlik, böhranlardan itkisiz çıxmaq fərsəti, tolerantlıq, strateji hədəflərə çatmağın ən optimal yollarını tapmaq, ölkənin köklü milli maraqlarını ən çətin situasiyalarda da qorumaq və bu maraqları dünya siyasətində əsas götürülən prinsiplərlə uzlaşdırmaq istedadı təmin edilir. Bu mənada Heydər Əliyev erası Azərbaycanın gələcəyini də təmin edib. Prezident Heydər Əliyev kursunun davamçıları arasında başda İlham Əliyev olmaqla bütöv bir nəslə formalaşmış, "əliyevçilik" və "dövlətçilik" məfhumları artıq eyni anlamda işlədilir.

Neft strategiyasının hazırlanmasındakı və həyata keçirilməsindəki iştirakı İlham Əliyevi dövlət idarəçiliyi sahəsində pragmatizm, realizm və qənaətcilliyə öyrədib. O, azərbaycançıdır, milli-mənəvi dəyərlərimizə münasibətdə mühafizəkdir, demokratiyanı ən vacib məsələ sayır, xalqla təmas onun üçün əsas məsələdir. O, bütün mürəkkəb məsələlərin ən sadə və optimal çözümünü yolunu tapmaq qabiliyyətinə malikdir. Öz prinsiplərindən və mövqeyindən heç vaxt geri çəkilmir, vahid mövqe tutur, bununla yanaşı dinamik və çevikdir. Bütün cəmiyyət,

toplumun bütün təbəqələri öz maraqlarının ifadəçisini məhz yeni tipli lider kimi - XXI əsrin dövlət xadimi kimi yetişən gənc Əliyevin simasında tapır. O, Azərbaycanın gerçəkliklərinə dərinlən bələd olması ilə seçilir. İlham Əliyev müasir dövrdə yeni tipli intellektual siyasətçilər qarşısında qoyulan tələblərin hamısına - geniş və sağlam dünyagörüşü, məntiqilik, erudisiya, siyasi bəsirət və fəhm, sadəlik, dəqiqlik, ləyaqətlik, prinsipi-allıq, dünyanın əsas siyasət və beyin mərkəzləri ilə ciddi əlaqələr, ciddi imic, əməli fəaliyyət, qlobal siyasəti analiz etmək qabiliyyəti, analitik təfəkkür və s. tələblərə tam cavab verir.

İlham Əliyevin siyasi personası bir neçə ildir ki, cəmiyyət tərəfindən təhlil edilir, öyrənilir, qiymətləndirilir. Gənc Əliyevin siyasi karyerasını diqqətlə təhlil edən müəlliflər - politoloqlar, tarixçilər, filosof və sosioloqlar onun siyasi portretinin bütün başlıca cizgiləri haqqında yalnız pozitiv mülahizələr söyləyir. Onların qənaətinə, İlham Əliyev siyasi karyerası boyunca ən rəşadətli yolla - əməli işlə məşğul olmaq yolu ilə irəliləyib. O, özünün indiki ictimai-siyasi nüfuzunu karyera barədə düşünmədiyi halda qazanıb. Bu yol bütün nüfuzlu ictimai-siyasi və dövlət xadimlərinin, nəhəng şəxsiyyətlərin, böyük siyasi liderlərin keçdiyi ənənəvi yoldur.

"İlham Əliyev özünün bütün parametrlərinə görə Heydər Əliyev idarəçilik sisteminin davamçısı olmağa layiqdir. İlham Əliyev yeni nəslin hakimiyyətini qura biləcək siyasi fiqurdur".

"İlham Əliyev YAP sədrinin müavini seçildikdən sonra siyasi mühitə dinamizm gətirmiş, gəncliyin enerjisi ilə müdrikliyin vəhdətindən yaranan işgüzar atmosfer bərqərar olmuş, yüksək intellektual səviyyə amili ön plana çıxarılmışdır. O, Azərbaycan ictimai fikrində xüsusi çəkisi olan siyasi nüfuz sahibinə çevrilir".

"Prezident Heydər Əliyevdən savayı başqa heç bir siyasətçinin qısa müddət ərzində İlham Əliyevin nail olduğu qədər belə geniş, kütləvi sosial bazası yoxdur. Onun sosial bazasının coğrafi və yaş həddi yoxdur, o, bütün yaşlardan və ölkənin bütün bölgələrindən olan nümayəndələri öz ətrafında birləşdirən nadir bir siyasətçidir".

"Əgər bu gün milli xarici siyasət Prezident Heydər Əliyevin fəaliyyətinə və təşəbbüslərinə əsaslanırsa, indi aydın olur ki, ona dəstək kimi İlham Əliyevin simasında milli mənafehləri beynəlxalq aləmdə fəal irəlilətmək üçün səfərbər olmağa hazır yeni qüvvə formalaşır... Gələcək lider kimi İlham Əliyevin fərdiləşdirilmiş şəxsi legitimliyindən danışsaq, əlbəttə ki, ona etibar edirlər, rəğbət bəsləyirlər, onun xarizması çoxlarında ona qarşı xeyirxah münasibət doğurur".

"İlham Əliyevin dəyərlər sistemində dövlət birinci yerdədir və bu, şəxsiyyət dəyərlərini istisna etmir... "Güclü dövlət" və "dövlətin modernləşdirilməsi" - İlham Əliyevin dəyərlər sisteminin iki tərkib hissəsi bax, bunlardır".

...Bunlar sitatlardır. İlham Əliyev fenomeni filosof və tarixçilərin, politoloq və sosioloqların araşdırmalarından belə görünür. Azərbaycanın milli-siyasi elitasının gənc Əliyev haqqındakı qənaətləri belədir. Bu qənaətlərə görə, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyi xəttinin varisliyinin təmin olunması probleminin yeganə düzgün həll variantı İlham Əliyev faktoru ilə bağlıdır. Çünki məhz İlham Əliyev Heydər Əliyevin missiyasını davam etdirməyə məhkumdur.

İlham Əliyev “Qəti əminəm ki, Azərbaycanda hakimiyyətin varisliyi mövcud olmalıdır. Azərbaycan rəhbərliyinin apardığı siyasət yeganə düzgün siyasətdir. Hazırda yeridilən xətt davam etdirilməlidir. İndiki siyasət bir çox onilliklər üçün nəzərdə tutulmuş siyasət olmalıdır. Əks halda Azərbaycan yenə də hansısa hərc-mərcliyə məruz qala bilər... Biz bu gün üçün, gələcək üçün çalışırıq. Biz YAP olaraq çalışırıq ki, həmişə iqtidarda olaq, bizim buna haqqımız çatır. Çünki hamı bilir ki, bu gün Heydər Əliyevdən başqa, YAP-dan başqa heç bir siyasi qüvvə Azərbaycanı idarə edə bilməz” - deyə bildirəndə özünün daşdığı məsuliyyətin nədən ibarət olduğunu bütün cidiyyəti və dərinliyi ilə anlayır.

İlham Əliyev təkcə bu gün üçün yox, həm də gələcək üçün çalışdığını deyəndə də bunun hansı nəhəng milli vəzifə kimi başa düşüldüyünü, daha doğrusu, başa düşmək lazım gəldiyini açıqlayır. Onun fikrincə, gələcəkdə Azərbaycanın çiçəklənməsini təmin edəcək başlıca amillər gənclərin qatılığı və novatorluğu, yaşlıların müdrikliyi və təcrübəsidir. Ona görə də gənclərin idarəetmənin bütün sahələrində irəli çəkilməsi İlham Əliyevin nəzərində çox vacib və əhəmiyyətli məsələdir: **“Yaddan çıxarmaq olmaz ki, gələcəkdə Azərbaycan cəmiyyətinin inkişafını bu gün 20-30 yaşında olan adamlar təmin edəcəklər”**.

İlham Əliyev cəmiyyətin siyasi həyatında hamının - iqtidarın da, müxalifətin də, apolitik (siyasiləşməmiş) əksəriyyətin də maraqla izlədiyi siyasətçiyə çevrilib. Və öz gücünü, siyasi kapitalını elə böyük sürətlə artırıb ki, indi cəmiyyətin bütün siyasi qüvvələri öz siyasi fəaliyyət taktikasını məhz İlham Əliyev faktoruna nəzərən götür-qoy edir və qururlar. İlham Əliyev Azərbaycan siyasi mühitinin böyük bir hissəsinə belə demək mümkünsə, nəzarət edir. Onun liderliyini qəbul edən partiya, təşkilat və qüvvələr cəmiyyət baxımından getdikcə artır. 2000-ci ilin 5 noyabr parlament seçkiləri ərəfəsindən başlayaraq xüsusilə tez-tez, özü də ən müxtəlif siyasi çevrələrin təmsilçiləri tərəfindən keçirilən sosioloji rəy sorğuları məhz İlham Əliyevin birinciliyi faktını təsbit edən nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Bu tendensiya bu günə qədər də davam edir. Mün-təzəm şəkildə keçirilən belə sorğuların qalibi bir qayda olaraq İlham Əliyevdir. Onlardan bəzilərinin yekunlarını nəzərdən keçirməyə dəyər. 2000-ci ilin sentyabr-oktyabr aylarında keçirilmiş sorğunun nəticələrinə görə, İlham Əliyev 15 siyasətçi arasında birinci yerə çıxdı. O, ikinci və üçüncü yerdə gedən siyasətçiləri düz iki dəfə qabaqlayırdı. Burada zəruri bir qeydimizi xatırladaq ki, belə sorğular zamanı Prezident Heydər

Əliyevin adı sorğu bülletenlərinə daxil edilmir, çünki onun nüfuzu çox yüksəkdir, mütləqdir və müqayisəolunmazdır. 2001-ci ilin oktyabrında “Turan” informasiya agentliyinin ekspert qrupu tərəfindən 50 müxtəlif siyasətçi, partiya funksioneri, siyasi təhlilçi və jurnalist arasında keçirilən sorğunun nəticələri İlham Əliyevin siyasi nüfuzunun yetərinə böyük olduğunu bir daha təsdiqlədi. Rəyi soruşulanların mütləq əksəriyyəti - 82,6 faizi İlham Əliyevin Azərbaycan Prezidenti seçilmək şansının çox yüksək olduğunu bildirmişdi. “Sel” analitik-informasiya mərkəzinin sosioloji sorğu bürosu tərəfindən bütün 2001-ci il ərzində hər ay olmaq şərtlə 300 respondent arasında keçirilmiş rəy sorğularının nəticələri İlham Əliyevin cəmiyyətdəki siyasi nüfuzunun sabit temple inkişaf etdiyini göstərdi. İlham Əliyev maksimal göstərici ilə - 84,2 faizlik göstərici ilə 18 nəfər siyasətçinin adının qeyd olunduğu siyasi reyting cədvəlinə başçılıq edirdi. Azərbaycan Strateji Tədqiqatlar Mərkəzinin (ASTM) sosioloji araşdırmalar xidmətinin 2001-ci ilin yekunlarına dair keçirdiyi rəy sorğusu daha maraqlı nəticələrə gəlməyə əsas verən faktları üzə çıxardı. ASTM-in ekspertlər arasında keçirilmiş həmin sorğusunun nəticələrinə görə, İlham Əliyev 46 faizlik göstərici ilə “İlin siyasətçisi” nominasiyasının qalibi olmuşdu. O, ikinci yerdə olan siyasətçini nə az, nə çox - düz 16 faiz (!) qabaqlayırdı.

Yaxud başqa bir nümunə. Demokratik İslahatların İnkişafı Mərkəzi 2002-ci ilin aprel ayında keçirdiyi sosioloji rəy sorğusunun nəticələrini açıqlayarkən məlum olub ki, İlham Əliyev yenə irəlidedir. Mərkəzin reyting sorğusuna daxil edilmiş “siz prezident seçkilərində kimin namizədliyini dəstəkləyərdiniz” sualını cavablandıran respondentlərin 22,5 faizi məhz İlham Əliyevin adını çəkib. İlham Əliyevdən sonrakı namizəd isə cəmi 14 faiz səs yığıb.

Belə sorğulardan çox bəhs etmək mümkündür. Doğrudur, analoji sorğular nisbi xarakterlidir, nəticələr fərqli ola bilər, üsullar müxtəlifdir və s. Bununla belə bir məqam da nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, bu cür sorğular cəmiyyətin konkret məsələlərə baxışlarını və ovqatını bu və ya digər dərəcədə əks etdirir. Başqa sözlə desək, belə sorğuların nəticələri mütləq həqiqət demək deyil, amma onların yekunlarına barmaqarası baxmaq da olmaz. Bu yekunlar özünü konkret siyasi situasiyada həlledici məqam kimi göstərir. 2000-ci ilin parlament seçkiləri buna əyani sübutdur.

**İlham Əliyev fenomeni və Azərbaycan müxalifəti.
Müxalifət İlham Əliyevdən niyə çəkinir? Yeni müxalifətin
yaranması zərurəti ciddi xarakter almaqdadır.**

Çağdaş Azərbaycanın siyasi müstəvisini İlham Əliyev faktoruna nəzərən araşdıranda ortaya maraqlı bir hadisə çıxır. Onu İlham Əliyev fenomeni və Azərbaycan müxalifətinin əcaib davranışı kimi xarakterizə etmək olar. İlham Əliyevin siyasətdəki uğurları müxalifəti hər şeyi bir kənara atıb onunla mübarizə aparmağa məcbur etdi. Müxalifət İlham Əliyevin siyasi perspektivlərindən qorxub çəkiniyini heç gizlətmir də... Paradoksal vəziyyətdir: müxalifət ideoloqları bir tərəfdən, İlham Əliyevin guya zəif siyasətçi olması barədə rəy yaratmağa çalışır və buna müvafiq təbliğat kampaniyası aparır, digər bir tərəfdən isə elə həmin İlham Əliyevlə mübarizə üsullarının siyahısını genişləndirməklə məşğul olurlar. Müxalifət mətbuatının son 3-4 ili əhatə etmək şərti ilə monitorinq keçirilsə, bu düşərgənin liderlərinin bütün bu müddət ərzində səslənmiş çıxışları, müsahibə və açıqlamaları təhlil olunsaydı, görmək çətin deyil ki, bütün müxalifət düşərgəsinin fəaliyyəti "antivaris taktikası" deyilən məntiqsiz və əxlaqsız bir taktika üzərində qurulub. Qəribədir ki, "bizim İlham Əliyev problemimiz yoxdur" deyən müxalifət özünü elə həmin İlham Əliyev faktoru ilə mübarizə işinə həsr edib. Bu yerdə gözəl bir xalq deyimi yada düşür. Lətifəsi insanlardan uzaq, söhbət itin hürüb qorxutmasından və quyruğunu bulayaraq qorxmasından gedir. Sual yaranır, İlham Əliyev zəif rəqibdirsə, müxalifət onu belə görürsə, ondan niyə qorxur?

Bu suala çoxdan cavab tapılıb. Müxalifət ideoloqları özləri də gözəl anlaşırlar ki, İlham Əliyevin siyasi fəaliyyətinin başladığı yerdə müxalifətin siyasi gələcəyi qurtarıb. Siyasi müşahidəçilərin fikrincə, bu gün müxalifət düşərgəsində iki başlıca qrup var: mütəllibovçu tör-töküntülər və AXC şinelindən çıxmış partiyaların qrupu. Maraqlıdır ki, hər iki dəstə İlham Əliyevi özünə ən ciddi rəqib kimi qiymətləndirir. Hər iki qrup Heydər Əliyev iqtidarı ilə və bu komandanın yeni lideri İlham Əliyevlə ən yolverilməz üsullarla mübarizə aparmaqdadır. Əslinə qalsaydı buna heç mübarizə də demək olmaz. Onlar sadəcə olaraq qarayaxma ilə, böhtançılıqla məşğuldur. Müxalifətin İlham Əliyevdən ciddi şəkildə çəkinməsi səbəbsiz deyil. Onlar özləri də anlaşırlar ki, İlham Əliyev özünün bütün parametrləri və keyfiyyətlərinə, Heydər Əliyev kursunu davam və inkişaf etdirmək imkanlarına görə ən şanslı siyasətçidir. Müxalifətə o da aydındır ki, İlham Əliyev onlardan hər birinin hakimiyyət yolundakı ən ciddi mənaədir.

İlham Əliyevi bir siyasi xadim və şəxsiyyət olaraq hər hansı bir müxalifət lideri ilə müqayisə etmək düzgün olmazdı. Bu, ən azı mənavi

baxımdan qüsurlu sayıla bilər. Müxalifət liderlərinin böyük əksəriyyəti siyasətə çayxanadan gələn diletantlardır. Onların çoxunun "sexovşik", neft oğrusu, korrupsioner, uğursuz elmi işçi, xəyanətkar siyasət həvəskarı kimi bədnam keçmiş var. Onların hamısı yüksək postlarda olduqları dövrlərdə xalqın sərvətlərini çapıb-talayıb, yalnız öz mənafeələrini düşünübülər.

Müxalifət öz əməllərini də görür, İlham Əliyevin keyfiyyətlərini və nailiyyətlərini də, onun milli maraqlar uğrunda mücadiləsini də... İlham Əliyev əlinə düşən ilk fürsətdə erməni lobbisinə və diasporuna qarşı mübarizə aparır. Rəsul Quliyevsə ABŞ-dakı erməni lobbisi ilə əlaqələrini gündən-günə sıxlaşdırır. Belə misalların sayını artırmaq da olar. Qrant alan, bunun müqabilində əcnəbi ağalarına "bəli, bəli" demək zərurətində qalan müxalifət liderlərinin azərbaycançılığı və dövlətçiliyi hər şeydən üstün tutan İlham Əliyevlə donkixotcasına döyüşməsi qeyri-adi deyil. Əslində belə də olmalıdır. Bəşər övladı xalq edildiyi gündən xeyirlə şərin mübarizəsi, yaxşı ilə pisin çarpışması gedib.

Şəxsiyyətlər tipinə görə əsasən iki yerə bölünür: dağıdıcılar və qurucular. Bizim müxalifət liderləri yalnız dağıdıcı tip liderlər kimi təsnif edilə bilər. Təəssüf ki, belədir, bu, reallıqdır. Müxalifət 1993-cü ilə qədərki dövrdə göstərdi ki, o, heç bir şey yarada bilmir. Politoloqlar uzunmüddətli araşdırmalardan sonra belə qənaətə gəlib ki, bu insanların mentaliteti, təhsili, intellektual səviyyəsi və peşəkarlıq göstəriciləri yalnız məhdud publika qarşısında, qeyri-formal vəziyyətlərdə tam çılpıqlığı ilə üzə çıxır. Müxalifət liderlərinin siyasi gücü barədə danışmağa dəyməz. Öz içinə qapılıb qalan, 1988-ci il meydan hərəkatının doğurduğu effektdən sallanıb duran, öz üzərində işləməyən, savadını və dünyagörüşünü artırmayan, yenilikləri mənimsəməyən ortabab siyasətçilər nəsl-i bugünkü qloballaşma şəraitində nəyə nail ola bilər axı? İndiki dövr global siyasət dövrüdür.

Müxalifətin İlham Əliyevin siyasi nüfuzundan qorxmasının özəl bir səbəbi də var. Məsələ burasındadır ki, İlham Əliyev aktiv siyasi mübarizə meydanına çıxana qədər yaşı 50-yə qədər olan müxalifət liderləri, həmçinin yaşı 60-a qədər olanlar və digərləri belə fikirləşirdi ki, YAP-ın Heydər Əliyevdən başqa güclü liderinin olmaması gənc siyasətçilər, yeni müxalifət üçün perspektiv açan amildir.

İlham Əliyev faktoru müxalifətin bu şirin xəyallarını darmadağın edib. Onların İlham Əliyevlə bağlı qərəzli mövqeyinin əsasında məhz bu məsələ dayanır. Müxalifət görür ki, İlham Əliyevin simasında formalaşan XXI əsrin lideri Azərbaycan cəmiyyətinin maraqlarına və tələbatına daha çox uyğun gəlir. Deməli, özü 80-ci illərin sonu səviyyəsində ilişib qalan müxalifətin bu məsələdəki narahatçılığına həqiqətən də ciddi əsaslar var.

Prezident Heydər Əliyevin sözügedən məsələyə münasibəti bir çox mühüm mətləbləri anlamağa kömək edir. Dövlət başçımız müxalifətin "İlham Əliyev problemi"nin mahiyyətini belə açıqlayır: "**Müxalifət gö-**

rür ki, İlham Əliyev həm biliyinə, həm ağılına, həm təcrübəsinə, həm də insani keyfiyyətlərinə görə Azərbaycanın siyasi sahəsində öz yerini tutub. Bəli, əks-effekt yaratmaq istəyirlər. Lakin yarada bilməyəcəklər. İlham Əliyev gənc, artıq siyasətlə, dövlət işi ilə məşğul olan Azərbaycan vətəndaşıdır. Onun çox böyük təhsili və biliyi var. 5-6 ildir ki, Azərbaycandakı gördüyü işlərdən təcrübə toplayıb. Beynəlxalq Münasibətlər İnstitutunda müəllimlik edib. Bu, asan bir iş deyil. Diplomatlara hazırlayan bir universitetdə dərs deyib. 23 yaşında dissertasiya müdafiə edib... Belə adamın şübhəsiz ki, gələcəyi də ola bilər... İlham Əliyev YAP-da öz xidmətlərini göstərərək, gələcəkdə də göstərəcək. Buna heç kəsin şübhəsi olmasın".

2000-ci ilin parlament seçkiləri İlham Əliyevə qarşı aktiv mübarizə yolu seçmiş müxalifət düşərgəsinin bütün taktikasını alt-üst etdi. "İlham Əliyev açıq siyasətə hazır deyil", "İlham Əliyev bizimlə açıq debat çıxarmaz" deyərək öyünən və hay-küy salan müxalifət ideoloqları gənc Əliyevin simasında xalqla birbaşa ünsiyyətə girməyi bacaran, qısa, aydın, məntiqli və tutarlı nitqləri ilə kütlənin diqqətini cəlb edə bilən, siyasi fəaliyyət texnologiyalarını mükəmməl şəkildə mənimsəyən yeni liderlə qarşılaşmışdı. İlham Əliyevin parlament seçkiləri ərəfəsindəki ilk teleçıxışları o qədər effektiv olmuşdu ki, bütün müxalifət düşərgəsi olub-qalan enerjisini məhz İlham Əliyevin arqumentlərini kəsərdən salmaq kimi güclü bir işə sərf etməli olmuşdu. İlham Əliyev deyirdi ki: **"Xalq hər şeyi çox gözəl görür, kimin kim olduğunu çox gözəl bilir. Heç kimin yadından çıxmıyab ki, bu günün müxalifəti vaxtilə iqtidarda olub. İqtidarda olan zaman hansı nailiyyətləri əldə ediblər? Heç bir nailiyyət əldə olunmayıb. Azərbaycanda yalnız hərc-mərclik, anarxiya, xaos hökm sürürdü, küçələrdə əlisilahlı quldur dəstələri meydana sulayırdı. Xalq da buna dözmədi bilmədi. Görün, xalqda özlərinə qarşı nə qədər nifrət yaratmışdılar ki, xalq bir ildən sonra onları süpürüb zibil yəşiyinə atdı. Məhz o vaxt Ermənistan Azərbaycanın torpaqlarını işğal edirdi, onların yarımçıq siyasəti nəticəsində Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi başlamışdı".**

Müxalifət bu fikirlərə necə etiraz edə bilər? Bu faktları hamımız bilavasitə müşahidə etmişik.

İlham Əliyev müxalifətə bütün parametrlər üzrə sarsıdıcı zərbə vuran çıxış və nitqlərində əsasən iki mühüm məsələyə - indiki müxalifətin iqtidarda olanda müşahidə edilən yarımçıqlığına və indiki günlərdə müşahidə olunan mənəviyyatsızlığına diqqət cəlb edir: **"Onlar qanlı yanvar faciəsi nəticəsində hakimiyyətə gəldilər. Yanvar qırğınının törənməsinin səbəbkarları həm də onlar idi. Nə üçün özlərini gənc milli hərəkatın liderləri hesab edənlərdən birinin burnu belə qanamaıdı? Qaçıb gizlənmişdilər. Biri İranda, biri Türkiyədə, başqa birisi isə Kiprdə. 7-8 il öncə Surət gələndə harada idiniz? Hərəkət bir künk tapıb orada gizlənmişdi. Məhz Heydər Əliyev iqtidarının yaratdığı demokratik şərait nəticəsində bu adamlara yenidən imkan yaradıldı**

ki, siyasətlə məşğul olsunlar. Hərəsi bir yerdə yaşayırdı. Gəlmisiniz, heç olmasa yalan danışmayın, böhtan atmayın. Onlar seçkiqabağı kampaniya aparmırlar, böhtan, iftira kampaniyası aparırlar. Amma bunun heç bir nəticəsi olmayacaq. Xalq onların fəaliyyətini bir dəfə görüb və heç kəs istəməz ki, gələcəkdə yenə də qan tökül-sün, qardaş qırğını başlasın".

Müxalifətin buna etiraz etməyə hansısa əsası varmı? Bəlkə belə deyildi?

İlham Əliyev belə məşum və neqativ reputasiyası olan adamların yenidən hakimiyyət iddiasına düşməsinə utanmazlıq, mənəviyyatsızlıq və vicdansızlıq adlandıranda tam haqlı idi. Reallıq budur ki, AXC-Müsavat cütlüyünün hakimiyyəti beş-altı ay da davam etsəydi, Azərbaycan müstəqil dövlət kimi dünya xəritəsindən silinəcəkdi. Bu barədə geniş danışdığımızdan əlavə nəse deməyə ehtiyac qalmır. Təkcə onu deyək ki, İlham Əliyevin də vurğuladığı kimi, müxalifətin antimilləti fəaliyyəti siyasətlə məşğul olmaq haqqını onun əlindən alıb. Özü də çoxdan alıb.

Bu müxalifətin dövrü keçdi. Onlar artıq dəhşətli keçmişdir. **"Bu adamların mübarizə vasitəsi hələ də söz yox, daş-kəsəkdir, ideya yox, fit çalmaqdır"** deyən İlham Əliyev "ölkədə vəziyyət nə qədər pis olsa, bizimçün bir o qədər yaxşıdır" kimi mənəviyyatsız bir prinsipə tapınmış müxalifətin normal siyasi mübarizə səviyyəsinə gəlib çatmamasını təhlükəli hal sayır. İlham Əliyev Azərbaycanda sivil müxalifətin olmasından təəssüfləndiyini heç vaxt gizlətməyib. Onun fikrincə, müxalifət demokratik dəyərləri tam mənimsəməli, normal intellektual və siyasi mübarizə üsullarını əsas götürməlidir: **"Mən təəssüf edirəm ki, Azərbaycanda sivil müxalifət yoxdur. Mən çox istərdim ki, Azərbaycanda iqtidar-müxalifət münasibətləri normal səviyyədə olsun. Yəni münasibətlər mədəni şəkildə qurulsaydı, mən buna çox şad olardım. "Müxalifət" deyəndə biz hansısa konkret partiyaları və həmin partiyaların liderlərini nəzərdə tuturuq".**

İlham Əliyevin fikrincə, yeni müxalifətin yaranması zəruridir, bunu ölkənin siyasi-demokratik inkişafının qanunauyğunluqları, Azərbaycanın beynəlxalq aləmdəki nüfuzu, ölkənin milli maraqları tələb edir. Azərbaycan demokratik ölkədir və burada müxalifətin olması təbii, hətəta vacib və zəruridir. Amma hansı müxalifətin? Əsas məsələ də budur. Bəla burasındadır ki, Azərbaycan müxalifəti Heydər Əliyev iqtidarının adına, onun səviyyəsinə müvafiq deyil. Heydər Əliyev nəhəng bir işlə - dövlət qurmaqla məşğul ikən durub böhtan atmaq, Prezidentin yaşı ilə döyüşmək sadəcə olaraq mənəviyyatsızlıq və cılızlıq kimi qəbul edilir. Bütün cəmiyyət belə düşünür. 30-40 müxalifət partiyasının birgə təşkil etdiyi aksiyaya üst-üstə 2-3, lap 4 min adam gəlirsə, bu o deməkdir ki, cəmiyyət onları qəbul etmir, dinləmək belə istəmir. Prezident Heydər Əliyev YAP-ın I və II qurultaylarında da, digər çıxışları zamanı da müxalifətə həmişə tövsiyə edib ki, onlar bir az obyektiv və vicdanlı olsunlar. Prezident bütün millətin simvolidir. O, müxalifəti milli mənafələrimiz

naminə dəfələrlə həmrəyliyə, konstruktiv əməkdaşlığa çağırır. Dövlət başçımız YAP-ın I qurultayında deyirdi: ***“Müxalifət olmalıdır və vardır. Ancaq mən dəfələrlə demişəm, gərək müxalifət konstruktiv olsun, ümummilli, ümumxalq məsələləri ilə əlaqədar problemlərdə öz yetkinliyini göstərsin və iqtidarın apardığı siyasət Azərbaycanın milli mənaflarına zidd deyilsə, onu anlaya, dərk edə bilsin, qəbul etsin, əməkdaşlıq etsin. Ancaq təəssüf ki, müxalifətdə olan xırda partiyalar hələ ki, yetişməyiblər və yetişmə prosesi uzanır”***.

2001-ci il, fevralın 23-24-də Milli Məclisdə prezidentin iştirakı ilə Qarabağ məsələsinə dair müzakirələr keçirilən zaman müxalifət hansı mövqeyi tutdu? Prezident onlara müraciət etdi, müzakirələrə qatılmağa çağırdı, onlardan təkliflərini verməyi xahiş etdi. Müxalifət isə göstərdi ki, o, doğrudan da yetişməyib, kaldır, milli maraqlarımız onun eyninə də deyil. Bu cür müxalifət bizə lazımdır mı? İlham Əliyev deyəndə ki ***“bu müxalifət mənim üçün qaranlıqdır, bu müxalifət normal deyil, onları ciddi şəkildə qəbul etmək lazım deyil”***, məhz bunları nəzərdə tutur. Onun sözlərinə görə, heç bir sosial bazası olmayan, təşkilatçılıq qabiliyyəti də, intellektual səviyyəsi də çox aşağı olan müxalifət hazırda siyasi fəaliyyətin yalnız imitasiyası ilə məşğuldur: ***“İndi onların işi-gücü bir-biri ilə vuruşmaq, bir-birini təhqir etmək, bir-birinə qarşı kompromat yığmaq, bir-birini ittiham etməkdir”***. Xalq bundan nə gözləsin? Ölkəni belələrinə etibar etmək olarmı? İlham Əliyev haqlı olaraq deyir ki, yox: ***“Öz vətəninə, öz xalqını sevən, indiki və gələcək nəsillərin qayğısını çəkən sağlam düşüncəli insanların heç biri Azərbaycanda 1993-cü ildən qabaq yaranmış vəziyyətin təkrar olunmasını istəməz və buna yol verməz”***.

...Azərbaycanın taleyini, onun xoşbəxt gələcəyini müəyyən və təmin edəcək yeganə qüvvə Heydər Əliyevin yolu, Heydər Əliyevin komandasıdır. İlham Əliyevin sözləri ilə desək, bu komandanın üzvlərini yüksək peşəkarlıq, vətənpərvərlik, öz vətəninə məhəbbət kimi keyfiyyətlər fərqləndirir. İndi heç kimdə şübhə yoxdur ki, Azərbaycan Heydər Əliyev yolunu - milli intibah yolunu birdəfəlik seçib.

Yenə də İlham Əliyevin sözlərindən sitat gətirmək istərdik: ***“İndi Azərbaycan səmaya qalxmış, gələcəyə doğru uçan bir laynerə bənzəyir. Biz də hamımız o laynerin içindəyik. Mən bu layneri silkələmək istəyənlərə deyirəm: bunu etmək lazım deyildir, onsuz da heç bir xeyri yoxdur”***. Əlbəttə ki, xeyri yoxdur. Ən azı ona görə ki, bu laynerin iradəli və etibarlı kapitanları var. Bu kapitanlar Heydər və İlham Əliyevlərdir.

MÜNDƏRİCAT

ÖN SÖZ YERİNƏ 5

TARİXİMİZDƏ İZİ OLAN ŞƏXSİYYƏT 7

İndiki müstəqil və qüdrətli Azərbaycan hansı
dayaqlara söykənir? 7

Azərbaycan müstəqillik yollarında:
formal müstəqillikdən gerçək müstəqilliyə doğru 26

Azərbaycanda demokratiyanın inkişafı, hüquqi dövlət,
mülki cəmiyyət quruculuğu prosesi. Demokratik təsisatların
yaranması. Çoxpartiyalılığın, söz, mətbuat və fəaliyyət
azadlığının bərqərar edilməsi. 35

Qorbaçovun ermənipərəst klanı və Azərbaycan 40

TARİXİ ZƏRURƏTDƏN YARANAN PARTİYA 47

YAP yaranmalı idi 47

YAP-ın tarixi müstəqil və qüdrətli
Azərbaycanın qurulması tarixidir 55

YAP-ın siyasi inkişaf tarixi və İlham Əliyevin
simasında yeni liderə olan ehtiyac 74

İlham Əliyev 2000-ci il parlament
seçkilərinin aşkar favoriti idi 93

NEFT DİPLOMATİYASI VƏ İLHAM ƏLİYEVİN TARİXİ XİDMƏTLƏRİ 113

Azərbaycan nefti və neft strategiyası global siyasətin aparıcı
istiqamətlərindən biri kimi 113

“Əsrin müqaviləsi” Azərbaycana nə vəd edir ? 125

İlham Əliyev uğurlu neft strategiyasının əsas müəlliflərindən biri kimi	139
---	-----

AVROPA SİYASƏTİ VƏ VƏTƏNPƏRVƏR LİDER

AŞ PA-dakı Azərbaycan parlamenti nümayəndə heyətinin rəhbəri niyə məhz İlham Əliyev olmalı idi?	164
---	-----

Avropanın siyasi müstəvisi. Azərbaycan həqiqətlərinin dünyaya çatdırılmasının optimal və modern mexanizmləri	170
--	-----

İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyəti erməni diplomatiyasını susdurdu	174
--	-----

İlham Əliyevin AŞ PA-dakı fəaliyyəti Azərbaycana hərtərəfli uğurlar vəd edir	195
--	-----

ZƏFƏR YOLUNUN YOLÇUSU

İdman müasir dünyanın ən kütləvi ünsiyyət və təbliğat vasitəsidir	200
---	-----

Azərbaycanın olimpiya hərəkətinə qoşulması. Azərbaycan Milli Olimpiya Komitəsinin yaradılması	207
---	-----

İlham Əliyevin başçılıq etdiyi MOK milli maraqlarımız uğrunda mücadilədə	213
--	-----

Sidney zəfəri. İrəlidə Afinadır, orada daha uca zirvələr fəth olunacaq	220
--	-----

SABAHIMIZA QARANT OLAN LİDER

İlham Əliyev faktoru Azərbaycanın ictimai-siyasi realıqları kontekstində	228
--	-----

İlham Əliyev fenomeni və Azərbaycan müxalifəti	248
--	-----

Mündəricat	253
------------------	-----

Ədəbi redaktor:

Samir Vəliyev

Texniki redaktor:

Mübariz Xəlilov

Korrektor:

Osman Ənvəroğlu

Komputer xidməti:

**Rahidə Sabirqızı,
Marina Areyşina**

Fotolar:

**Rafiq Bağirov,
Oqtay Aydınoglu**

Yığılmağa verilmiş 04.06.02. Çapa imzalanmış 01.07.02.
Nəşrin formatı 70x100_{1/16}. Şerti çap vərəqi 16,0.
Təbaşirli kağız. Sayı 1500 nüsxə.
Müqavilə qiyməti ilə.

“Qismət” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap edilmişdir.
H.Zərdabi prospekti 78,
Tel: 97 70 22

“Bəsirət ünvanı”
Bakı-Odlar Yurdu-2002